

Osnove gospodarstva Hrvatske I: skripta

Jeleč Raguž, Mirjana

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2021**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:112:084467>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-29**

VELEUČILIŠTE U POŽEGI
STUDIA SUPERIORA POSEGANA

Repository / Repozitorij:

[Repository of Polytechnic in Pozega - Polytechnic in Pozega Graduate Thesis Repository](#)

Mirjana Jeleč Raguž

OSNOVE GOSPODARSTVA HRVATSKE I

- skripta -

Veleučilište u Požegi

Osnove gospodarstva Hrvatske I

- skripta -

(elektroničko izdanje)

Mirjana Jeleč Raguž

Veleučilište u Požegi

Izdavač:

Veleučilište u Požegi
Vukovarska 17, Požega

Recenzenti:

red. prof. dr. sc. Vinko Barić
izv. prof. dr. sc. Nataša Drvenkar
izv. prof. dr. sc. Vladimir Ristanović

Lektura:

doc. dr. sc. Katarina Aladrović Slovaček

Objavlivanje ove skripte (elektroničko izdanje) odobrilo je Stručno vijeće Veleučilišta u Požegi na svojoj 19 (elektroničkoj) sjednici akademske godine 2020./2021., održanoj 30. 09. 2021. godine.

Nijedan dio ove skripte ne smije se umnožavati, fotokopirati niti na bilo koji način reproducirati bez nakladnikova pisanog dopuštenja.

VELEUČILIŠTE U POŽEGI

OSNOVE GOSPODARSTVA HRVATSKE I

MIRJANA JELEČ RAGUŽ

POŽEGA, rujan 2021.

Franu i Nikoli

KRATKI SADRŽAJ

Predgovor

1. Definicija i struktura nacionalnog gospodarstva	1
2. Ekonomski rast i razvoj (BDP)	16
3. Stanovništvo i gospodarski razvoj	40
4. Hrvatsko tržište rada	68
5. Fiskalna politika i javni dug	98
6. Hrvatski mirovinski sustav	126
7. Hrvatski zdravstveni sustav	142
Literatura	166
Popis kratica	178
Popis slika	179
Popis tablica	182
O autoru	184

Sadržaj

KRATKI SADRŽAJ	7
PREDGOVOR	11
1. DEFINICIJA I STRUKTURA NACIONALNOG GOSPODARSTVA	1
1.1. Definiranje osnovnih ekonomskih pojmova.....	1
1.2. Ekonomski sustav	4
1.3. Analiza gospodarstva.....	6
Najvažniji pojmovi	14
Pitanja za ponavljanje	15
2. EKONOMSKI RAST I RAZVOJ (BDP)	16
2.1. Pojmovno određenje BDP-a i metode izračuna	16
2.2.1. Proizvodni pristup izračunu BDP-a	17
2.2.2. Potrošni pristup izračunu BDP-a.....	17
2.2.3. Dohodovni pristup izračunu BDP-a	18
2.2. Izračun BDP-a u Republici Hrvatskoj	19
2.3.1. Stope rasta BDP-a.....	23
2.3.2. BDP <i>per capita</i>	23
2.3. Pokazatelji gospodarske uspješnosti Republike Hrvatske.....	24
2.4.1. Nominalni BDP, realni BDP i stope rasta	24
2.4.2. Međunarodne usporedbe	28
2.4. Ekonomski rast i razvoj.....	33
Najvažniji pojmovi	38
Pitanja za ponavljanje	39
3. STANOVNIŠTVO I GOSPODARSKI RAZVOJ	40
3.1. Uloga stanovništva u gospodarstvu i utjecaj na gospodarski razvoj.....	40
3.2. Demografski trendovi u svijetu i Europi	41
3.3. Izvori demografskih podataka i demografski pokazatelji.....	43
3.3.1. Metodologija popisa stanovništva	44
3.3.2. Čimbenici populacijskih gibanja	45
3.4. Demografske karakteristike stanovništva u Republici Hrvatskoj	49
3.5. Populacijska politika	60
3.5.1. Vrste populacijske politike	61
3.5.2. Hrvatska populacijska politika.....	62
Najvažniji pojmovi	66
Pitanja za ponavljanje.....	67
4. HRVATSKO TRŽIŠTE RADA.....	68

4.1. Osnovni pojmovi na tržištu rada	68
4.2. Metode prikupljanja podataka	71
4.2.1. Prikupljanje podataka administrativnim putem.....	71
4.2.2. Prikupljanje podataka putem Ankete o radnoj snazi	71
4.2.3. Preklapanje statističkih koncepcija	72
4.3. Hrvatsko tržište rada	73
4.5. Plaće i produktivnost rada.....	84
4.6. Aktivna politika zapošljavanja	92
4.7. Prava za vrijeme nezaposlenosti	94
Najvažniji pojmovi	96
Pitanja za ponavljanje.....	97
5. FISKALNA POLITIKA I JAVNI DUG	98
5.1. Fiskalna politika	98
5.1.1. Funkcije fiskalne politike	98
5.1.2. Instrumenti fiskalne politike.....	99
5.1.3. Vrste fiskalne politike	100
5.2. Državni proračun i proračun opće države	102
5.2.1. Državni proračun	103
5.2.2. Račun financiranja	111
5.2.3. Proračun opće države.....	112
5.3. Proračunski suficit i deficit	114
5.4. Javni dug.....	118
Najvažniji pojmovi	124
Pitanja za ponavljanje.....	125
6. HRVATSKI MIROVINSKI SUSTAV	126
6.1. Definicija i vrste mirovinskih sustava	126
6.2. Funkcije i značenje mirovinskog sustava.....	128
6.3. Povijest hrvatskog mirovinskog sustava.....	129
6.3.1. Povijesni pregled mirovinskog osiguranja u Hrvatskoj.....	129
6.3.2. Mirovinski sustav nakon stjecanja državne neovisnosti.....	131
6.4. Hrvatske mirovinske reforme	132
6.4.1. Mirovinska reforma 1999. godine – promjena sustava tekuće raspodjele.....	133
6.4.2. Mirovinska reforma 2002. godine – uvođenje kapitalizacije mirovina	133
6.4.3. Mirovinska reforma 2010. godine – izjednačavanje dobi za odlazak u mirovinu	135
6.4.4. Mirovinska reforma 2014. godine – razlike prema stupnju rizičnosti u obveznim mirovinskim fondovima.....	135

6.4.5. Mirovinska reforma iz 2019. godine – djelomično osporena.....	136
6.4.6. Mirovinska reforma 2021. godine – uvođenje nacionalne naknade za starije osobe.....	136
6.5. Pregled osnovnih pokazatelja o stanju u sustavu mirovinskog osiguranja	137
Najvažniji pojmovi	140
Pitanja za ponavljanje.....	141
7. HRVATSKI ZDRAVSTVENI SUSTAV.....	142
7.1. Definicija zdravstvenog sustava	142
7.2. Kontekst proučavanja zdravstvenih sustava	142
7.3. Hrvatski zdravstveni sustav	145
7.4. Financiranje zdravstvenog sustava u Republici Hrvatskoj.....	149
7.5. Pokazatelji zdravstvenog stanja populacije.....	154
7.6. Problemi i izazovi zdravstvenog sustava Hrvatske	163
Najvažniji pojmovi	164
Pitanja za ponavljanje.....	165
LITERATURA.....	166
POPIS KRATICA	178
POPIS SLIKA	179
POPIS TABLICA.....	182
O AUTORU	184

PREDGOVOR

Dragi studenti i čitatelji,

Pred vama je prvo izdanje elektroničke skripte Osnove gospodarstva Hrvatske I u kojoj se prikazuju stanja i trendovi u odabranim sferama hrvatskog gospodarstva. Skripta je nastala kao rezultat dugogodišnjeg angažmana na istoimenom kolegiju te iz potrebe za osuvremenjivanjem i objedinjavanjem sadržaja na jednom mjestu. Tekst je pisan uglavnom za potrebe studenata na studijima ekonomskog usmjerenja, ali može poslužiti i kao literatura svima ostalima koji se žele upoznati s kretanjima u hrvatskom gospodarstvu te vrednovanjem njegovih postignuća, posebice u europskom i svjetskom kontekstu.

Svako gospodarstvo je izrazito živo, intrigantno i velikim dijelom otvoreno te predstavlja izuzetno složen i dinamičan organizam, sastavljen od mnogo manjih cjelina. Stoga je kreiranje i odabir sadržaja koji će zadovoljiti suvremene potrebe nastavnog kolegija izuzetan izazov i nezahvalan proces. Skripta je velikim dijelom nastala na temeljima serije sveučilišnih udžbenika Gospodarstvo Hrvatske u izdavaštvu Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, uz značajnu selekciju i prilagodbu tema zastupljenih u njima. Imajući u vidu okvire kolegija zadane nastavnim planom i programom diljem Republike Hrvatske, prilikom kreiranja sadržaja prioritet je dan temama koje su značajnije za studente na ekonomskim studijima Veleučilišta u Požegi. Kako cjeline koje se proučavaju u okviru predmetnog kolegija nisu čvrsto zadane, sa svakim se novim izdanjem udžbenika neke teme dodaju, a druge izuzimaju, tako je i autorica u ovoj skripti dodala teme koje, poput hrvatskog mirovinskog sustava, nisu adekvatno zastupljene u spomenutim udžbenicima. Razdoblje proučavanja odabranih sfera hrvatskog gospodarstva prošireno je na posljednjih 30-ak godina kako bi se dobila nešto šira slika kretanja u hrvatskom gospodarstvu. Isto tako, gdje je god moguće, napravljena je međunarodna komparacija ostvarenja, prema bitnim ekonomskim pokazateljima, kako bi se dobio još bolji i širi uvid u hrvatska postignuća. Nadam se da je izbor tema i način njihove obrade proaktivan i inovativan te da će sve one kojima je namijenjena potaknuti na daljnje promišljanje i istraživanje.

U skripti se nastojalo na pedagoški jasan, razumljiv i koncizan način, uz pomoć brojnih ilustracija, tablica i grafičkih prikaza, približiti čitateljima suvremene i prošle trendove u bitnim sferama hrvatskog gospodarstva. Skripta, nažalost, ne pruža uvid u kompletan obuhvat tema zastupljenih na kolegiju iz razloga što pokriva sadržaj samo za njegovu polovicu, odnosno za kolegij Osnove gospodarstva Hrvatske I.

Zahvaljujem recenzentima skripte, red. prof. dr. sc. Vinku Bariću, izv. prof. dr. sc. Nataši Drvenkar i izv. prof. dr. sc. Vladimiru Ristanoviću, koji su svojim dragocjenim komentarima bitno pridonijeli kvaliteti ove skripte. Zahvaljujem lektorici ove skripte doc. dr. sc. Katarini Aladrović Slovaček, koja je nesebično unijela cijelu sebe u dani rukopis i napravila njegove dragocjene izmjene. Naravno, za cjelokupni tekst, njegov sadržaj i strukturu, odgovornost je isključivo na autorici.

Požega, rujan 2021.

Mirjana Jeleč Raguž

1. DEFINICIJA I STRUKTURA NACIONALNOG GOSPODARSTVA

Većina se udžbenika iz područja nacionalnog gospodarstva ne bavi definiranjem pojma *gospodarstva* i njegove strukture. Uglavnom se odmah kreće s analizom stanja u hrvatskom gospodarstvu prema odabranim područjima. U starijim se udžbenicima uglavnom kretalo sa stanovništvom (primjerice Družić i Sirotković, 2002 te Družić (ur.), 2003). Novije verzije predmetnih udžbenika započinju odmah s analizom dugoročnih karakteristika hrvatskog gospodarstva (Čavrak (ur.) 2011) te analizom BDP-a kao pokazatelja gospodarske uspješnosti i hrvatskog ekonomskog razvoja (Obadić i Tica (ur.), 2016). Pri tome se kroz cijeli kolegij i udžbenik proteže pojam gospodarstva, bez da se daje njegovo pojmovno određenje i obuhvat. Stoga ćemo se mi u ovoj skripti nakratko zadržati na samom pojašnjenju pojma i njegove razdiobe.

Kao što svako putovanje započinje s mjesta odredišta, tako i uvod u gospodarstvo Republike Hrvatske treba započeti od samog početka, odnosno od definiranja pojma i njegove strukture. Gospodarstvo neke zemlje iznimno je kompleksan i složen mehanizam te je stoga potrebno definirati granice njegova obuhvata. Iz navedenoga je razloga cilj ovog poglavlja osposobiti studente za razumijevanje pojma gospodarstvo neke zemlje ili nacionalnog gospodarstva te njegove osnovne strukture. Cilj je dati odgovore na sljedeća pitanja:

- Što je gospodarstvo neke zemlje? Koliko je to precizan i (ne)jasan pojam?
- Koji modeli upravljanja gospodarstvom neke zemlje postoje? U kakvom se mi nalazimo?
- Kako izgleda sektorska struktura hrvatskog gospodarstva?
- Što je to nacionalna klasifikacija djelatnosti?
- Koje su najvažnije gospodarske grane Republike Hrvatske?
- Kakav je međuodnos djelatnosti, grane i sektora u pojedinom gospodarstvu neke zemlje?

1.1. Definiranje osnovnih ekonomskih pojmova

S obzirom na kompleksnost sustava, postavlja se pitanje kako je moguće da tako složen mehanizam, poput nacionalnog, u našem slučaju hrvatskog, može svakodnevno funkcionirati bez ikakvih velikih zastoja i poremećaja (Barić i Čavrak, 2005: 86). Svakodnevno kupujemo različite proizvode i/ili usluge prema osobnim potrebama, preferencijama, ukusima i želji. Rijetko tko tijekom dana ne popije kavu proizvedenu u Brazilu ili čaj proizveden u Indiji (Barić i Čavrak, 2005: 86). Pored zadovoljavanja prehrambenih potreba, svakodnevno se moramo i obučiti. Oblačimo, primjerice, košulju kupljenu u Njemačkoj, a proizvedenu u Kini. O tome uglavnom i ne razmišljamo. Poduzeća svakodnevno nabavljaju brojna dobra i usluge iz različitih dijelova Republike Hrvatske i svijeta. Banke donose odluke o visini kamata na štedne depozite i kredite. Jedan dio populacije svakodnevno odlazi na posao, dok ga drugi pokušavaju pronaći. Jedan dio građana zapravo i ne želi raditi, već koristi razne beneficije koje im država isplaćuje. Mogli bi u beskonačnost nabrajati ovakve i slične primjere koji oslikavaju stanje i tendencije u nacionalnom gospodarstvu. Sve su to ekonomske aktivnosti koje utječu na stanje u gospodarstvu jedne zemlje (Barić i Čavrak, 2005: 86). Ukoliko ćemo kupovati košulje u Njemačkoj, a ne primjerice Orlovine¹, mi tada podržavamo njemačko gospodarstvo, a ne hrvatsko, njemačka radna mjesta, a ne hrvatska. Ukoliko kupujemo španjolske rajčice, a ne hrvatske, time podržavamo španjolska, a ne hrvatska radna mjesta. Takve i slične primjere možemo nabrajati unedogled.

¹ Orlovina d.o.o. je tvrtka koja se bavi proizvodnjom visokokvalitetnih muških košulja i ženskih bluza sa sjedištem u Požezi, Hrvatska.

Sagledavanjem različitih aspekata navedenih pojava bave se brojne znanosti među kojima su ekonomija, ekonomika, politička ekonomija i slično (Barić i Čavrak, 2005: 86). U daljnjem će se tekstu nastojati dati njihova pojašnjenja i pojmovna određenja.

Termin „ekonomija“ potječe od grčkih riječi *oikos* (kuća, domaćinstvo) i *nomos* (zakon, pravilo o upravljanju). Iz tih riječi nastala je starogrčka riječ *oikonomos* što bi u slobodnom prijevodu značilo skup pravila i vještina upravljanja domaćinstvom. Prema ekonomskom leksikonu (2011) **ekonomija** je (1) opći naziv za ekonomsku znanost u cjelini (istraživanja, proučavanja, metode) koja proučava kako upravljati raspoloživim resursima i proizvedenim dobrim na što povoljniji, racionalniji i efikasniji način. Razlikuju se fundamentalne, primijenjene i razvojne ekonomske znanosti. Kao generički pojam, u ekonomskoj se teoriji i znanstvenim istraživanjima izraz ekonomija odnosi na ukupno gospodarstvo kada se misli na društvenu gospodarsku djelatnost i ukupni materijalni život ljudi. (2) Ekonomija je također i sinonim za gospodarstvo, odnosno privredu. Misli se na cjelinu gospodarskih resursa, kapitala, financijskih sredstava, organizacijskih oblika, proizvodnih i prometnih djelovanja te učinka na svim područjima ekonomije. Ovisno o razvijenosti tehničkih sredstava i radne snage, govori se o nerazvijenim, razvijenim i visokorazvijenim ekonomijama. S obzirom na područje koje obuhvaća, može biti lokalna, regionalna, nacionalna (državna), međunarodna, te ekonomija nekog šireg integriranog prostora (Ekonomski leksikon, 2011: 165). U ekonomskoj literaturi može se pronaći najčešća definicija **ekonomije** (3) kao znanstvene discipline koja proučava proizvodnju i ponudu, raspodjelu, razmjenu i potrošnju materijalnih dobara i usluga u određenom vremenu, prostoru i društvu. Stoga, iako se pojam ekonomija rabi u različitim značenjima, ipak se svi oni odnose na različite aspekte **proizvodnje** i **ponude**, **raspodjele**, **razmjene** i **potrošnje** materijalnih dobara i usluga. Odnosno, **ekonomiju** možemo definirati kao područje društvenih znanosti u kojem znanstvenici proučavaju i objašnjavaju: 1) proizvodnju i ponudu, 2) raspodjelu, 3) razmjenu te 4) potražnju i potrošnju materijalnih dobara i usluga u 5) određenom vremenu, 6) prostoru i 7) društvu.

U ekonomskoj se literaturi razlikuju pojmovi ekonomija, ekonomika, politička ekonomija i nacionalno gospodarstvo ili, pak, ekonomija. Kod nas se ponekad ti izrazi rabe kao sinonimi ili nazivi za približno iste sadržaje. Tako se u literaturi prevodi i u nastavi dosta konfuzno koriste izrazi ekonomija i ekonomika. Za ono što se u svjetskoj ekonomskoj literaturi, prvenstveno engleskoj, prilično nedvosmisleno koristi izraz *economics*, u hrvatskom se govornom području poprilično konfuzno koriste dva pojma: ekonomija i ekonomika. Problem ne bi postojao ako se navedeni pojmovi koriste kao sinonimi. Međutim, to ovdje nije slučaj. Osvrt na navedeni problem dat će se nakon pojašnjenja pojma prema hrvatskoj ekonomskoj literaturi.

Prema Ekonomskom leksikonu (2011) **ekonomika** je ekonomska znanost koja proučava načela i metode, praktično analizira i daje preporuke za racionalno gospodarenje raspoloživim proizvodnim resursima i proizvodnim dobrima te upućuje na racionalne i djelotvorne oblike i metode uporabe dobara za optimalno zadovoljavanje pojedinačnih i društvenih potreba (Ekonomski leksikon, 2011: 168). Izraz je u uporabu uveo Alfred Marshall (1842. - 1924.), britanski ekonomist, svojom knjigom *Načela ekonomike (Principles of Economics, 1890)*. Otada se ekonomika udomačila, posebno u anglosaksonskoj sredini, kao opći pojam za ekonomsku znanost. P. A. Samuelson i W. D. Nordhaus u poznatom udžbeniku *Economics* (hrvatsko izdanje *Ekonomija, 2007*) pod pojmom **ekonomika** podrazumijevaju proučavanje kako društva koriste oskudne resurse da bi proizvela vrijedne robe i usluge te ih raspodijelila različitim pojedincima (Samuelson i Nordhaus, 2007: 4). Samuelson postavlja pitanja: što, kako i za koga proizvoditi, kakvi su trendovi cijena, proizvodnje, nezaposlenosti i vanjske trgovine, kako ljudi odabiru proizvodne resurse i koriste se njima, kako funkcioniraju i čemu služi novac, banke, burze, državna politika, njezina regulativa i intervencionističke mjere. Izraz se koristi i za oznaku gospodarskog stanja, djelatnosti ili ukupnosti svih ekonomskih odnosa u nekoj zemlji,

gospodarskoj grani ili poduzeću. Tako se govori o ekonomici neke zemlje, ekonomici industrije, ekonomici poduzeća, ekonomici poljoprivrede, ekonomici turizma itd. Razlikuje se još makroekonomika, koja proučava funkcioniranje gospodarstva kao cjeline, i mikroekonomika, koja proučava ponašanja pojedinih komponentni gospodarstva, kao što su gospodarski sektori, poduzeća, kućanstva i dr. Međutim, u poznatom hrvatskom prijevodu udžbenika iz 2010. godine ista definicija pojma ekonomika dana je ovaj put za pojam ekonomija, kao i njena podjela na mikroekonomiju i makroekonomiju (Samuelson, 2010: 4). Na tragu navedenog ukazuje se na razliku u prijevodu pojma *economics*, a ne o stvarnim sadržajnim razlikama između dvaju pojmova (ekonomija i ekonomika).

Prema danim pojašnjenjima uočava se da nema vidljive sadržajne razlike između pojmova ekonomija i ekonomika te da se oni u hrvatskom jezičnom području upotrebljavaju kao sinonimi, iako neki autori to osporavaju i dodjeljuju im različit sadržajni obuhvat (poput Polovina i Medić, 2002: 50-64). Sukladno navedenom, smatra se upitnim uvođenje različitih pojmova za ekonomiju kao znanstvenu disciplinu i nepotrebno detaljiziranje i kompliciranje već pri samom nazivu. Ukoliko sagledamo englesko govorno područje, pojam *economy* odnosi se na pojam ekonomija ili gospodarstvo, primjerice, *Croatian economy* u prijevodu bi značilo hrvatsko gospodarstvo, dok se pojam *economics* odnosi na ekonomiju kao znanstvenu disciplinu, odnosno znanost o ekonomiji. Ono što je upitno, jest sam prijevod riječi *economics*, hoćemo li je prevesti kao ekonomika ili ekonomija. U ovoj se skripti kao pojam za ekonomsku znanost u cjelini koristi pojam ekonomija. Prema tome, a kao što ćete dalje u tekstu i vidjeti, pojam ekonomija ili gospodarstvo označavaju ekonomsku stvarnost ili praksu, dok istim imenom, odnosno pojmom ekonomija, nazivamo i ekonomsku znanost. Za dublje proučavanje potencijalne razlike, koju, neosporno, možemo dodati, čitatelj se upućuje na udžbenik *Osnove ekonomije* u autorstvu Polovine i Medića (2002).

Nakon definiranja osnovnih znanstvenih disciplina koje se bave proučavanjem ekonomskih sustava, kao što je nacionalna ekonomija i sve međuovisne aktivnosti koje je sačinjavaju, potrebno je definirati i pojam nacionalno gospodarstvo, kao i sustav koji ga sačinjava.

Prema Ekonomskom leksikonu iz 2011. godine, **gospodarstvo** je raspolaganje i upravljanje dobrima i mogućnostima pojedinca ili neke zajednice radi zadovoljavanja njihovih potreba ili želja. Grčka riječ ekonomija (grč. *oikos*: kućanstvo, *nomos*: zakon) znači upravo to: domaćinstvo, odnosno upravljanje obiteljskim imetkom, u što se ubraja sva imovina u domu i izvan njega. U hrvatskom jeziku tome odgovara riječ gospodarstvo. Prema autoru, korištenje riječi gospodarstvo za navedenu svrhu pomalo je opet zbunjujuće. Adekvatniji termin bio bi **gospodarenje** ili **ekonomiziranje** kao racionalan odabir između alternativa tako da maksimiziramo koristi, odnosno minimiziramo troškove (Mrnjavac, Kordić, Šimundić i Perić, 2014: 8). Autori Polovina i Medić ekonomiziranje opisuju kao a) vještinu (postupak) ostvarivanja zadanog cilja (ili rezultata) uz minimum troškova ili b) kao postupak ostvarivanja maksimalnog *outputa* ili rezultata iz uporabe ograničenih ili zanih *inputa*, odnosno troškova (Polovina i Medić, 2002: 59). Prema tome, pojam gospodarenje trebao bi se koristiti umjesto pojma gospodarstvo za definiciju navedenu na početku ovoga odlomka, dakle gospodarenje kao raspolaganje i upravljanje dobrima i mogućnostima pojedinca ili neke zajednice radi zadovoljavanja njihovih potreba ili želja. Upravljanje dobrima i mogućnostima može biti privatno, kada to čine privatne osobe vlastitim imetkom i za svoju korist ili javno, kada to čine javne vlasti za opću korist. Prema tome, razlikujemo privatno od javnog gospodarenja. Međutim, ako razmatramo gospodarstvo na teritoriju jedne države kao ukupno gospodarstvo nacije, bez obzira radi li se o privatnom ili javnom gospodarstvu, govorimo o narodnom (nacionalnom) gospodarstvu. U tom se smislu često koristi i termin nacionalna ekonomija.

Nacionalna ekonomija (nacionalno/narodno gospodarstvo), prema Ekonomskom leksikonu (2011), je naziv za cjelokupni ekonomski sustav jedne države koji se sastoji od svojih dijelova: sektora,

poduzeća, zadruga, kućanstava i dr. Nacionalna ekonomija jest gospodarstvo jedne zemlje u cjelini. U hrvatskom jeziku rabio se kao prijevod za njem. *Volkswirtschaft*, tal. *Economia nazionale*, ali i za znanost o narodnom gospodarstvu. Prema ovoj skripti gospodarstvo ili kako se još naziva narodno, odnosno **nacionalno gospodarstvo**, čini ukupnost svih međusobno povezanih i uzajamno ovisnih subjekata koji se bave gospodarskim djelatnostima čija je svrha stvaranje, stjecanje, čuvanje, uporaba, ali i potrošnja materijalnih dobara i usluga (odnosno svih subjekata koji sudjeluju u procesu proizvodnje i ponude, raspodjele, razmjene i potrošnje). Jednostavnije rečeno, **nacionalno gospodarstvo** čine svi subjekti koji sudjeluju u procesu proizvodnje, ponude, raspodjele, razmjene i potrošnje dobara i usluga. Stariji naziv za ovaj pojam je privreda. Ako razmatramo gospodarstvo na teritoriju jedne države, kao ukupno gospodarstvo nacije, bez obzira na to radi li se o javnom ili privatnom gospodarstvu, govorimo o nacionalnom gospodarstvu. Gospodarstvo svih naroda sačinjava svjetsko gospodarstvo. Često se kao sinonim za pojam narodno ili nacionalno gospodarstvo koristi pojam nacionalna ekonomija. Taj se pojam udomaćio u njemačkoj ekonomskoj literaturi i sveučilištima u drugoj polovici 19. st. i u prvoj polovici 20. st. Pod utjecajem te literature rabi se sve više i u suvremenoj hrvatskoj literaturi (Barić i Čavrak, 2005: 87). Prema Državnom zavodu za statistiku (DZS) gospodarstvo zemlje je sustav u kojem institucije i ljudi međusobno djeluju kroz razmjene i transfere dobara, usluga i načina plaćanja (npr. novca) za proizvodnju i potrošnju dobara i usluga (DZS, 2020b, url.). U današnje vrijeme, okarakterizirano globalizacijskim i integracijskim procesima, postoje oprečna mišljenja o značenju nacionalnog gospodarstva. Jedno je da globalizacijski procesi brišu granice i značenje nacionalne ekonomije, dok je drugo mišljenje da se navedeni pojmovi međusobno ne isključuju već nadopunjuju jer je nacionalno gospodarstvo preduvjet globalizacijskih i integracijskih procesa.

1.2. Ekonomski sustav

Ekonomski sustav odnosi se na mehanizam upravljanja pojedinom nacionalnom ekonomijom. U ekonomskoj se teoriji, prema Ekonomskom leksikonu (2011), pod pojmom ekonomski sustav misli na narav ekonomskog života u cjelini, odnosno na vlasništvo i raspolaganje imovinom te na opseg državne intervencije i kontrole u ekonomiji. Ekonomski sustav može u većoj ili manjoj mjeri kombinirati elemente tržišta i državne regulacije pa se, ovisno o dominaciji jednih ili drugih, govori o tržišnim ili planskim sustavima. U slučaju **planskog gospodarstva** riječ je o gospodarskim sustavima u kojima je država (ovlaštena državna tijela) planirala ekonomske aktivnosti i njihov rezultat. Gospodarstva s pretežito planskim upravljanjem uglavnom su nestala sa svjetske scene. **Tržišni mehanizam** postaje stoga ključni mehanizam upravljanja gospodarstvom. Primjenjuje mehanizme tržišne ponude i potražnje. U većini zemalja svijeta danas se primjenjuje tržišni model uz određeni oblik državne intervencije u socijalno osjetljivim područjima (**mješovito gospodarstvo**). Sumarno, postoje tri oblika upravljanja gospodarstvom. To su:

- **Tržišno gospodarstvo** je ono u kojem pojedinci i privatna poduzeća donose glavne odluke o proizvodnji i potrošnji. Odgovore na pitanja što, kako i za koga proizvoditi u takvom gospodarstvu donose pojedinci i poduzeća na tržištu i to putem ponude i potražnje. Prema do sada odslušanim kolegijima, u ovom bi vam trenutku već trebao biti jasan model ponude i potražnje, način na koji se definiraju cijene na tržištu te donose odluke o proizvodnji i potrošnji.
- **Plansko gospodarstvo** je ono u kojem država (ovlaštena državna tijela) donosi sve ili većinu važnih odluka o proizvodnji i potrošnji (često bez detaljne analize stanja na tržištu). U planskim su gospodarstvima resursi uglavnom u državnom vlasništvu, što olakšava rješavanje problema što, kako i za koga proizvoditi. Prema tome, odgovore na pitanja što, kako i za koga proizvoditi donose države (ovlaštena državna tijela), i to uglavnom putem planova. U,

primjerice, bivšoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ) velika i srednja poduzeća bila su u državnom vlasništvu, dok su manja poduzeća bila u društvenom vlasništvu (kao poseban oblik vlasništva, koji je obitavao u jugoslavenskom socijalizmu, u kojemu su vlasnici takvih poduzeća bili svi zaposlenici, tzv. društveno vlasništvo). Planovi proizvodnje pisali su se u petogodišnjim planovima, poznatijim kao tzv. petoljetke.

- **Mješovito gospodarstvo** je ono u kojemu su prisutni elementi i tržišnog i planskog gospodarstva. Niti jedna zemlja svijeta nije čista varijanta navedenih kategorija. Uglavnom su to mješovita gospodarstva, s više ili manje planskog gospodarstva u obliku državnog intervencionizma ili tržišnog gospodarstva.

Većina zemalja svijeta danas su, kako je navedeno, mješovita gospodarstva. Ne postoje zemlje koje su potpuna krajnost, bilo tržišnog, bilo planskog gospodarstva. Zemlja, koja je danas najbliža planskom gospodarstvu, je Sjeverna Koreja (ima najmanju vrijednost indeksa slobode²), dok je zemlja najbliža čistom tržišnom gospodarstvu Hong Kong (najveća vrijednost indeksa slobode). Ostale zemlje svijeta su negdje između navedenih ekstrema. Što se tiče Republike Hrvatske, većina se odluka danas donosi na tržištu, no država igra važnu ulogu u nadgledanju djelovanja tržišta: država donosi zakone i pravila koji uređuju ekonomski život, pruža obrazovanje i zaštitu, nadzire zagađenja, određuje ciljeve i provodi pojedine politike (poput fiskalne, monetarne, vojne, zdravstvene, socijalne, sigurnosne itd.). U mješovitim tržišnim gospodarstvima zadaća je države ispraviti tržišne neefikasnosti. To se posebice odnosi na tri glavne **ekonomske funkcije države** (ovlaštenih državnih tijela) u tržišnom (mješovitom) gospodarstvu:

- Povećanje **učinkovitosti** promičući **konkurenciju**, smanjujući **eksternalije**³ i osiguravajući **javna dobra**. Država, primjerice, s ciljem promicanja **konkurencije** zabranjuje udruživanje velikih poduzetnika ili dogovore, primjerice, s ciljem definiranja zajedničke cijene. Svojim pravnim okvirom država potiče konkurenciju, ograničava rad monopola, potiče što je moguće veću konkurenciju i slično, a sve u cilju pravednijih, odnosno nižih cijena, a veće kvalitete proizvoda. Nadalje, država ima za cilj smanjivati negativne eksternalije, a poticati pozitivne eksternalije. **Eksternalije** jesu troškovi ili koristi koje poduzeća i ljudi nameću drugima izvan tržišta. Država svojim regulatornim okvirom nastoji suzbiti negativne eksternalije te, primjerice, nameće određene standarde u zaštiti okoliša koje poslovni sektor mora poštovati. Država, nadalje, osigurava ponudu **javnih dobara** zato što za njihovom ponudom ne bi bilo interesa na tržištu. Naime, rijetko bi se koji privatnik odlučio na izgradnju županijske ceste zbog sveopće neisplativosti, odnosno nemogućnosti naplate korisnicima takve ceste. U javna dobra pripadaju ceste, parkovi, bolnice, javne škole, sudovi, zatvori, vojarne itd.
- Promicanje **jednakosti** (pravednosti) korištenjem poreza i programa rashoda kako bi preraspodijelila dohodak određenim skupinama. Država oporezuje veći dohodak većom poreznom stopom te time uzima više od onih koji imaju više. Primjerice, stopa poreza na dohodak (od 1. 1. 2021. godine) je za osnovicu do 30.000,00 kn 20 %, dok je za osnovicu

² Više o indeksu slobode vidjeti u Jeleč Raguž (2020) *Osnove makroekonomije*. Požega: VUP.

³ Eksternalije se, prema Ekonomskom leksikonu (2011), odnose na eksterne efekte, vanjske učinke, odnosno nenamjerne učinke aktivnosti ekonomskog subjekta, proizvođača ili potrošača na troškove drugih ekonomskih subjekata, pri čemu ti učinci, pozitivni ili negativni, nisu sadržani u cijeni onoga koji ih uzrokuje. Razlikuju se pozitivne i negativne eksternalije. Pozitivne eksternalije uzrokuju ekonomske koristi drugim ekonomskim subjektima pa su stoga društveno poželjne (primjerice pčele jednog uzgajivača oprašuju voćnjak drugog uzgajivača i na taj način pospješuju njegovo poslovanje mimo tržišnih troškova). Negativne eksternalije uzrokuju ekonomske troškove ostalim subjektima (primjerice tvornica ispušta otpadne vode u rijeku što uzrokuje propast lokalnih ribara) pa stoga nisu poželjne te ih je potrebno eliminirati djelovanjem nositelja ekonomske politike.

iznad 30.000,00 kn 30 %. Nadalje, država svojom poreznom politikom uzima novac poreznim obveznicima, dok s druge strane, putem, primjerice, socijalnih transfera (socijalna pomoć, naknada nezaposlenima, mirovine i slično) daje novac onima koji ga nemaju. Na taj je način ekonomska zadaća države ublažiti razlike koje bi nastale u društvu samo posredstvom tržišta i tržišne regulacije.

- Jačanje **makroekonomske stabilnosti i rasta** putem fiskalne i monetarne politike. Poznato vam je iz makroekonomskih kolegija kako država uz pomoć mjera i instrumenata fiskalne i/ili monetarne politike može utjecati na ekonomske trendove. U situaciji pada gospodarske aktivnosti (opadanje BDP-a, zaposlenosti i životnog standarda) država može u domeni fiskalne politike, primjerice smanjenjem stope PDV-a potaknuti rast potrošnje (veća kupovna moć nepromijenjenog dohotka, odnosno s manjom cijenom dobara, nepromijenjeni dohodak sada može kupiti više dobara i usluga). Isto tako, smanjenjem stope poreza na dohodak, dohodak bi porastao, što bi se odrazilo na povećanje agregatne potražnje. Jednake učinke ostvarila bi i monetarna politika uz uporabu vlastitih instrumenata provedbe.

U Tablici 1 sumarno su prikazane ekonomske zadaće države u modernom mješovitom gospodarstvu, kakvo je i Hrvatska.

Tablica 1.1: Ekonomska uloga države

Neuspjeh tržišnog gospodarstva	Državna intervencija	Primjer ekonomske politike
Neefikasnost: Monopol Eksternalije Javna dobra	Poticanje konkurencije Intervencije na tržištu Poticanje korisnih aktivnosti	Antitrustovski zakoni Zakoni protiv zagađivanja Osiguravanje javnog obrazovanja
Nejednakost: Neprihvatljive nejednakosti dohotka i bogatstva	Preraspodjela dohotka	Progresivno oporezivanje dohotka i bogatstva
Makroekonomski problemi: Poslovni ciklusi Spori ekonomski rast	Stabilizacija putem makroekonomskih politika Poticanje rasta	Monetarna politika, fiskalna politika Podizanje nacionalne stope štednje

Izvor: Samuelson i Nordhaus, 2007: 40.

Ekonomske funkcije država izvršava posredstvom svoje ekonomske politike. **Ekonomska politika** predstavlja svjesno usmjeravanje i reguliranje gospodarskih aktivnosti koje provode nositelji ekonomske politike (najvećim dijelom vlada) u jednoj zemlji kako bi se ostvarili ekonomski ciljevi. Kakva će biti i koliko djelotvorna ekonomska politika, ovisi o stupnju razvoja ekonomske znanosti, kvalitete kreatora i nositelja određene ekonomske politike, njihove sposobnosti da znanstveno predvide buduće ciljeve i nužne promjene nacionalnoga i svjetskoga gospodarstva. Suvremena ekonomska politika ima vrlo značajnu ulogu u uspješnom uključivanju nacionalnoga gospodarstva u globalne ekonomske tokove.

1.3. Analiza gospodarstva

Cjelokupnu strukturu gospodarstva najčešće dijelimo na tri ključna dijela koja zovemo gospodarskim (ekonomskim) sektorima ili djelatnostima. Pod pojmom **gospodarski sektori** u ovom dijelu podrazumijevamo proizvodnje koje u procesu proizvodnje upotrebljavaju srodne tehnologije. Prema Ekonomskom leksikonu (2011) ekonomski (gospodarski) sektori jesu skupine srodnih ekonomskih

djelatnosti kojima se zadovoljavaju određene vrste pojedinačnih i zajedničkih potreba. Podjelu na tri ključna sektora 1935. godine prvi put sistematski upotrebljava te teorijski objašnjava i terminološki sistematizira Allan G. B. Fisher (1895. Christchurch, Novi Zeland - 1976. London, UK; ekonomist, najpoznatiji prema navedenom doprinosu). Gospodarsku strukturu nekog gospodarstva podijelio je na tri osnovna sektora: primarni, sekundarni (proizvodni) i tercijarni (uslužni). Prema ekonomskoj literaturi danas se gospodarski sektori dijele na 4, a prema nekim izvorima i na 5 sektora. Naime, u razvijenijim je zemljama prisutna podjela na 5 sektora, međutim, mi ćemo, zbog jednostavnosti, istaknuti stariju podjelu na 4 sektora jer smatramo da daljnje „cjepkanje“ sektora na novije podvrste vodi k sagledavanju stabala, a ne cijele šume (što nama nikako nije cilj). Stoga je najpoznatija podjela ekonomskog djelovanja na četiri sektora:

- **Primarni sektor** (poljoprivreda, šumarstvo, lov i ribolov) čine sve djelatnosti koje se zasnivaju na korištenju prirodnih resursa, ali ih ne prerađuju (predmet rada im je na zemlji ili pod zemljom). Uglavnom se odnosi na proizvodnju hrane. Srodna tehnologija u ovom slučaju podrazumijeva da je uglavnom nema, odnosno radi se o plodovima prirode. Ukoliko se počne upotrebljavati tehnologija prerade, to bi podrazumijevalo da je riječ o industriji. Dakle, u primarnom sektoru nije riječ o preradi, već o ubiranju plodova i darova iz prirode. Čim se nešto preradi, takva djelatnost ulazi u djelokrug industrije. Primjerice, ubiranje jabuka je primarna djelatnost, odnosno primarni sektor. Ukoliko je riječ o preradi jabuke i proizvodnji soka od jabuka, onda je riječ o sekundarnoj djelatnosti (sektoru).
- **Sekundarni sektor** (industrija, građevinarstvo, rudarstvo, energetika, brodogradnja i proizvodno obrtništvo) čine sve djelatnosti koje obuhvaćaju preradu, odnosno proizvodnju trajnih i potrošnih dobara. U sekundarni sektor ubrajamo sve prerađivačke djelatnosti, poput drvne, prehrambene, plina, vode, građevine i slično. U njemu je općenito, zbog naglog razvoja industrije, sve manje zaposlenih, budući da ruke radnika sve više zamjenjuju strojevi. Time se sve više radne snage oslobađa za rad u tercijarnom, odnosno općenito uslužnom sektoru, koji, pak, zahtijeva i veću razinu obrazovanosti.
- **Tercijarni sektor** (trgovina, promet, ugostiteljstvo, bankarstvo, turizam, osiguranje, poslovanje nekretninama) čine sve djelatnosti koje pružaju klasične poslovne usluge te informacije i komunikacije. Riječ je o neproizvodnim djelatnostima u kojima se plaće uglavnom isplaćuju iz privatnog sektora.
- **Kvartarni sektor** (djelatnost državne uprave, istraživanje, obrazovanje, rekreacijske i zabavne usluge i sl.) čine sve uslužne djelatnosti u kojima se plaća, uglavnom, isplaćuje iz (javnog) proračuna (proračuna opće države) te je stoga, uglavnom riječ o javnim uslugama. Kvartarni se sektor, jednako kao i tercijarni, naziva i neproizvodni sektor.

Navedena se podjela treba shvatiti uvjetno zato što spomenute granice nisu čvrsto određene. U nekim će se izvorima prilikom podjele gospodarskih sektora, primjerice rudarstvo, pronaći kao primarna djelatnost, dok će se u nekim drugim izvorima pronaći kao sekundarna djelatnost. Razlika je u tome je li riječ o čistoj eksploataciji mineralnih sirovina ili je riječ o njihovoj preradi. Eksploatacija nafte može biti primarna djelatnost, međutim, prerada nafte u benzin pretpostavlja da je riječ o industriji, odnosno sekundarnoj djelatnosti.

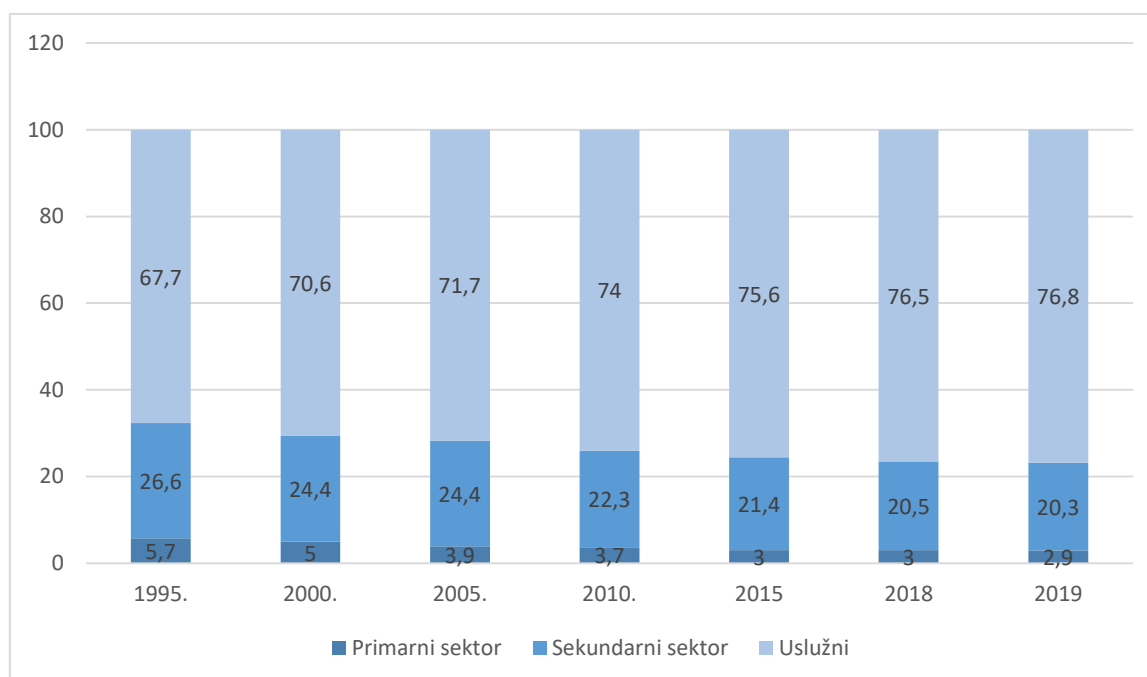
Isto tako, u novijoj se ekonomskoj literaturi ponekad spominje i kvintarni sektor. Riječ je, naime, o daljnjim (što potrebnim što nepotrebnim) podjelama sektora na novije kategorije, sukladno razvoju društva i gospodarstva. Za potrebe predmetnog kolegija prethodno navedena podjela sasvim je zadovoljavajuća. Međutim, zbog cjelovitosti u opisu navest će se i suvremenija podjela gospodarskih sektora (prema Gelo i Družić, 2016: 68-69):

- Primarni sektor obuhvaća poljoprivredu, rudarstvo, ribarstvo, šumarstvo, naftu i plin.

- Sekundarni obuhvaća proizvodnju dobara (trajnih i potrošnih) i tešku industriju.
- Tercijarni (uslužni) sektor se s gospodarskim razvojem i pojavom novih djelatnosti dijeli na:
 - Tercijarni sektor koji obuhvaća transport i osobne usluge.
 - Kvarterni sektor koji obuhvaća trgovinu, financije, osiguranje, nekretnine.
 - Kvintarni sektor koji obuhvaća zdravstvo, obrazovanje, istraživanja, državnu upravu, rekreaciju i zabavu.

Možete primijetiti kako je prema potonjoj podjeli rudarstvo svrstano u primarni sektor. O razlozima smo već govorili. Industrijski razvoj prati smanjenje primarnog, a porast sekundarnog, tercijarnog i kvartarnog sektora. Razvoj informacijsko-komunikacijskih tehnologija nadalje uzrokuje brži rast uslužnog sektora, u odnosu na primarni ili sekundarni. Prema brojnosti zaposlenih u tim sektorima može se utvrditi stupanj gospodarskog razvoja. Industrijski razvijene zemlje imaju malo zaposlenih u primarnom sektoru. Suvremena informatička revolucija dovodi do prevlasti tercijarnog i kvartarnog sektora. U tercijarnom sektoru danas je zaposleno više od polovice europskog stanovništva. U visokorazvijenim zemljama (Sjedinjene Američke Države (SAD) (78,7 %), Velika Britanija (80,8 %), Japan (72,4 %), Francuska (77,0 %), Kanada (79,2 %), Njemačka (71,6 %) i dr.) tercijarni i kvartarni sektor zapošljava preko 70 % ukupno zaposlenog stanovništva (Svjetska banka, 2021f, url.). Zanimljivo je istaknuti kako i Republika Hrvatska prati suvremene razvojne trendove kada je u pitanju struktura zaposlenih prema gospodarskim sektorima. Na Slici 1.1 prikazana je struktura bruto domaćeg proizvoda (BDP) Republike Hrvatske prema pripadnosti pojedinom sektoru (primarni, sekundarni i uslužni). Iako će o BDP-u, kao najvažnijem ekonomskom pokazatelju, više riječi biti u drugom poglavlju, ovdje ćemo se zadržati na njegovoj definiciji i sektorskoj strukturi. **Bruto domaći proizvod (BDP)** je ukupna tržišna vrijednost svih finalnih proizvoda i usluga proizvedenih u nekoj zemlji tijekom obračunskog razdoblja.

Slika 1.1: Sektorska struktura bruto domaćeg proizvoda Republike Hrvatske (u %)

Izvor: Izračun autora prema DZS, 2021a, url.

Prema pokazateljima navedenima na Slici 1.1, u promatranom je razdoblju uočljivo smanjenje udjela primarnog i sekundarnog sektora, dok je u istom razdoblju rastao udio uslužnog sektora. Pri tome, navedena smanjenja ne znače nužno smanjenje proizvodnje u apsolutnom iznosu. Naime, moguć je

rast proizvodnje u svim sektorima, ali je pri tome rast pojedinih sektora bio brži pa se, sukladno tome, povećao i njihov udio u ukupnom BDP-u. Ukoliko analiziramo sektorsku strukturu hrvatskog BDP-a, proizlazi da je, kao i kod razvijenih zemalja, najzastupljeniji udio uslužnih djelatnosti (76,8 % u 2019. godini), zatim industrija (sekundarne djelatnosti) te potom poljoprivreda (primarne djelatnosti).

Broj zaposlenih prema podjeli gospodarskih sektora na poljoprivredne (primarne), nepoljoprivredne (industrija, sekundarne) i uslužne djelatnosti, izgleda kako je i prikazano u Tablici 1.2.

Tablica 1.2: Zaposleni u Republici Hrvatskoj prema sektorima djelatnosti (u %)

	1991.	1995.	2000.	2005.	2010.	2015.	2019.
Poljoprivredne djelatnosti	22,4	20,5	16,5	17,3	14,2	9,2	6,2
Nepoljoprivredne djelatnosti (industrija)	30	29,1	29,2	28,6	27,5	26,7	27,7
Uslužne djelatnosti	47,6	50,4	54,3	54,1	58,3	64,1	66,1

Izvor: Svjetska banka, 2021d, 2021e, 2021f, url.

Sukladno promjenama gospodarske strukture u zemlji, događaju se promjene i u strukturi zaposlenih. Tako se udio zaposlenih u primarnom sektoru u promatranom razdoblju smanjio s 22,4 na 6,2 %, a u industriji s 30 na 27,7 %. S druge je strane udio zaposlenih u tercijarnom sektoru porastao u istom razdoblju s 47,6 na 66,1 %. Prema navedenim kretanjima Republika Hrvatska slijedi obrazac strukturnih promjena u razvijenim zemljama svijeta, gdje se udio zaposlenih u poljoprivredi kreće na razini od oko 2 %, industrija oko 20 – 25 % te usluge oko 75 – 80 % (Svjetska banka, 2021d, 2021e, 2021f, url.). SAD, primjerice, ima sljedeću strukturu zaposlenih: poljoprivreda 1,4 %, industrija 19,6 % i usluge 79 % (Svjetska banka, 2021d, 2021e, 2021f, url.). Stoga, ukoliko nam je cilj dostići visokorazvijene zemlje, smjer kretanja strukture zaposlenosti (time i hrvatskog BDP-a) trebao bi ići u tom smjeru (relativna struktura BDP-a).

Spomenuto je kako gospodarske sektore čine skupovi gospodarskih djelatnosti. Djelatnost općenito je rad, ekonomska funkcija koju obavlja pojedinac, poduzeće ili neka društvena služba radi zadovoljavanja određene vrste društvenih potreba. Djelatnost društva, prema Ekonomskom leksikonu (2011), naziv je za određenu vrstu posla (aktivnosti) koju obavlja društvo i koja je upisana u sudski registar. Sve djelatnosti upisane u sudski registar za određeno društvo smatraju se glavnim djelatnostima, dok se sporednim djelatnostima smatraju sve one koje služe u obavljanju glavnih djelatnosti. **Djelatnosti u nacionalnom gospodarstvu** jesu vrste proizvodnje, odnosno aktivnosti ili usluge kojima se bave pojedini gospodarski subjekti (Baletić, 1995). Zbog mnoštva djelatnosti uobičajeno je njihovo svrstavanje i grupiranje u određene skupine. Klasifikacija je iznimno bitna prilikom evidentiranja, prikupljanja, obrade, analize, diseminacije i objavljivanja podataka važnih za stanje u određenom gospodarstvu te za analizu i usmjeravanje društvenog i gospodarskog razvoja i njegovih strukturnih promjena. Svi poslovni subjekti su razvrstani prema nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti, ovisno o djelatnosti koju obavljaju. U Republici Hrvatskoj svrstavanje se provodi prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti iz 2007. godine (NKD 2007.).⁴ Dokument propisuje Vlada Republike Hrvatske, dok Državni zavod za statistiku (DZS), kao glavni nositelj službene statistike, kontinuirano prati, harmonizira i uspoređuje prikupljene statističke podatke na svjetskoj razini. NKD je izrađen na temelju Statističke klasifikacije svih ekonomskih djelatnosti u Europskoj zajednici (*Statistical Classification of Economic Activities in the European Community – NACE*), s kojom je potpuno usklađen, a s Međunarodnom standardnom industrijskom klasifikacijom svih ekonomskih djelatnosti Ujedinjenih naroda (*International Standard Industrial Classification of All Economic Activities – ISIC*) usporediv je do razine odjeljaka. Time je potpuno osigurana međunarodna

⁴ Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti 2007. – NKD 2007. (NN 58/07) stupila je na snagu 1. siječnja 2008.

usporedivost statističkih podataka. NKD je važan statistički alat pomoću kojega se razvrstavaju poslovni subjekti (pravne i fizičke osobe), prikuplja i obrađuje velik broj statističkih podataka te vode poslovni registri (DZS, 2007a, url.).

Klasifikacija djelatnosti je iznimno bitna jer se kompletna statistička analiza stanja u gospodarstvu pojedinih zemalja vrši prema navedenim grupacijama. Poslovni subjekti (pravne i fizičke osobe) se razvrstavaju upravo prema pripadnosti djelatnosti, a ne prema vlastitom ustrojstvenom obliku ili nekom drugom kriteriju.

Za analizu strukture gospodarstva i njezina razvoja rabe se i **druge klasifikacije**. U međunarodnoj statistici uobičajeno je da se podatci za primarne djelatnosti daju pod engleskim pojmom *agriculture*, sekundarne djelatnosti pod pojmom *industry*, a za tercijarne djelatnosti se koristi pojam *services etc.* (usluge i ostalo). Postoje i druge podjele djelatnosti, npr. poljoprivredne i nepoljoprivredne ili proizvodne i neproizvodne djelatnosti. U okviru ove skripte, pod pojmom djelatnosti, uglavnom će se razmatrati djelatnosti i njihova podjela prema NKD-u iz 2007. godine. Područja, koja su obuhvaćena Nacionalnom klasifikacijom djelatnosti, vidljiva su u Tablici 3.

Tablica 1.3: Područja prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti iz 2007. (NKD 2007)

Oznake	Nazivi područja NKD-a 2007.	Broj hijerarhijskih razina NKD-a 2007.		
		Odjeljci	Skupine	Razredi
	Ukupno (A-U)	88	272	615
A	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	3	13	39
B	Rudarstvo i vađenje	5	10	15
C	Prerađivačka industrija	24	95	230
D	Opskrba el. energijom, plinom, parom i klimatizacija	1	3	8
E	Opskrba vodom, uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom i sanacija okoliša	4	6	9
F	Građevinarstvo	3	9	22
G	Trgovina na veliko i malo, popravak motornih vozila	3	21	91
H	Prijevoz i skladištenje	5	15	23
I	Pružanje smještaja te priprema i usluživanje hrane	2	7	8
J	Informacije i komunikacije	6	13	26
K	Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	3	10	18
L	Poslovanje nekretninama	1	3	4
M	Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	7	15	19
N	Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	6	19	33
O	Javna uprava i obrana, obvezno socijalno osiguranje	1	3	9
P	Obrazovanje	1	6	11
Q	Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	3	9	12
R	Umjetnost, zabava i rekreacija	4	5	15
S	Ostale uslužne djelatnosti	3	6	19
T	Djelatnosti kućanstava kao poslodavaca	2	3	3
U	Djelatnosti izvanteritorijalnih organizacija i tijela	1	1	1

Izvor: DZS, 2007a, url.

Sve djelatnosti u Republici Hrvatskoj svrstane su u 21 skupinu (od A do U). Svaka se skupina dijeli na daljnje djelatnosti i aktivnosti. Odnosno, svako područje NKD-a nadalje se dijeli na odjeljke, pa odjeljci u skupine, a skupine u razrede. U Tablici 1.3 vidljiv je broj hijerarhijskih razina prema NKD-u 2007. Primjer podjele jednog područja NKD-a vidljiv je u Tablici 1.4. Primjerice, pod pretpostavkom

da otvarate vlastiti knjigovodstveni servis pronađite kojem području djelatnosti, odjeljku i skupini biste pripadali. Isto tako, ukoliko se zapošljavate u računovodstvu na Veleučilištu u Požegi, navedite u kojoj biste glavnoj djelatnosti poslovnog subjekta bili zaposleni. Iako je riječ o sličnim poslovima, bili biste, prema navedenim primjerima, zaposleni u poslovnim subjektima koji pripadaju različitim glavnim djelatnostima.

Uzmimo kao primjer djelatnost uzgoja grožđa i djelatnost proizvodnje vina od grožđa. Na temelju dosadašnjih saznanja, čim je riječ o uzgoju, a ne o preradi, znamo da je riječ o primarnim djelatnostima (primarni sektor). Podjelu navedenih djelatnosti možemo vidjeti u Tablici 1.4.

Tablica 1.4: Klasifikacija odabrane djelatnosti prema NKD-u

Hijerarhijska razina prema NKD-u 2007.				
	Područje	Odjeljak	Skupina	Razred
Oznaka	A	01	01.2	01.21
Naziv	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	Biljna i stočarska proizvodnja, lovstvo i uslužne djelatnosti povezane s njima	Uzgoj višegodišnjih usjeva	Uzgoj grožđa
Oznaka	C	11	11.0	11.02
Naziv	Prerađivačka industrija	Proizvodnja pića	Proizvodnja pića	Proizvodnja vina od grožđa

Izvor: Nacionalna klasifikacija djelatnosti iz 2007. – NKD 2007.

Prema primjeru navedenom u Tablici 1.4 uočavamo kako se djelatnost uzgoja grožđa (razred) grupira u skupinu uzgoj višegodišnjih usjeva, odjeljak biljna i stočarska proizvodnja te područje poljoprivrede, lova i šumarstva. Prema sektorskoj podjeli, ista pripada primarnim djelatnostima. Prerada grožđa i proizvodnja vina (razred), s druge strane, pripadaju prerađivačkoj industriji, odjeljku i skupini proizvodnja pića te time u sekundarne djelatnosti. Isti princip vrijedi za razvrstavanje i grupiranje svake gospodarske djelatnosti. Svi se poslovni subjekti već prilikom osnivanja trebaju upisati u Registar poslovnih subjekata za glavnu djelatnost, dok se popratne djelatnosti smatraju sporednima. **Glavna djelatnost** je djelatnost koja najviše doprinosi ukupnoj dodanoj vrijednosti jedinice (poslovnog subjekta) (ne nužno 50 % ili veći udjel, bitno je da je riječ o najdominantnijoj). **Sporedna djelatnost** je bilo koja druga djelatnost jedinice, a koja mora biti manja nego li ona glavne djelatnosti. Uz glavne djelatnosti postoje i **pomoćne** koje pomažu obavljanju glavnih i sporednih, poput računovodstva, prijevoza, skladištenja, nabave, promidžbe, popravaka i održavanja i slično.

Na temelju pokazatelja u Tablici 1.4 vidimo da se područje označava jednoslovnom oznakom, odjeljak dvoznamenkastim brojem, skupina troznamenkastim brojem te razred četveroznamenkastim brojem. Kod definiranja pojedinih razreda više se značenja pridaje proizvodnom procesu, negoli, primjerice, karakteristikama proizvedenih roba i usluga ili njihovoj namjeni. To podrazumijeva da su djelatnosti grupirane zajedno kada dijele zajednički proces proizvodnje roba i usluga upotrebljavajući srodne tehnologije (DZS, 2007a, url.). Za razliku od razreda, kao kriterij grupiranja na višim agregiranim razinama klasifikacije proizvodni proces i tehnologija postaju manje važni, dok važan čimbenik postaju opća obilježja proizvedenih roba i usluga, što nas, pak, upućuje na još jedan skupni pojam za gospodarske djelatnosti.

Pored djelatnosti potrebno je razlikovati još jedan pojam, a to je grana proizvodnje. **Grana proizvodnje** (engl. *economic activity*) je ukupnost proizvodnih jedinica koje, u granicama nekog nacionalnog gospodarstva, svojom osnovnom djelatnošću isporučuju istovrsne proizvode ili obavljaju istovrsne usluge. Riječ je, dakle, o grupiranju gospodarskih djelatnosti, pri čemu se kao kriteriji uzimaju obilježja proizvedenih roba i usluga. Proizlazi da bi gospodarske grane pripadale, prema NKD-

u iz 2007., razini područja i odjeljka. Još je jednom možda bitno napomenuti kako ne postoje jasne granice među navedenim pojmovima te da se gospodarske grane jednako tako nazivaju i djelatnostima, samo su u pitanju različiti stupnjevi njihova grupiranja, ovisno o sličnosti proizvedenog *outputa*. Skupine srodnih grana proizvodnje tvore pojedine djelatnosti u nacionalnom gospodarstvu, poput industrije, poljoprivrede, šumarstva i dr.

Primjeri gospodarskih grana, izvedenih iz NKD-a 2007. jesu:

- poljoprivreda
- šumarstvo
- ribarstvo
- rudarstvo i vađenje
- prerađivačka industrija, koja se dijeli na, primjerice, prehrambenu, tekstilnu, drvoprerađivačku, kemijsku, farmaceutsku, nemetalnu (proizvodnja proizvoda od plastike, stakla, gline, porculana, cement, vapno, gips, obrada kamena itd.), metalnu (proizvodnja sirovog željeza, čelika, proizvoda od čelika, proizvodnja plemenitih i ostalih obojenih metala, proizvodnja gotovih metalnih proizvoda (osim strojeva i opreme), oružja itd.), elektroindustriju (proizvodnja računala itd., električne opreme, aparata za kućanstvo, strojeva i uređaja, motornih vozila, ostalih prijevoznih sredstava (ulaze i brodovi),
- građevinarstvo
- trgovina
- prijevoz i skladištenje
- smještaj te priprema i usluživanje hrane (bivše ugostiteljstvo)
- informacije i komunikacije
- financijske djelatnosti i osiguranje
- poslovanje nekretninama
- obrazovanje
- zdravstvena zaštita, socijalna skrb itd.

Glavne gospodarske grane Hrvatske (Hrvatska.eu, 2021, url.) su:

- poljoprivreda
- prehrambena industrija
- tekstilna industrija
- drvoprerađivačka industrija
- metaloprerađivačka industrija
- kemijska industrija
- naftna industrija
- elektroindustrija
- graditeljstvo
- trgovina
- brodogradnja i
- pomorstvo.

Među navedenim primjerima glavnih gospodarskih grana možda ste uočili kako nema navedenog turizma iako znamo da nam je turizam važan dio gospodarske aktivnosti i da sudjeluje u hrvatskom BDP-u s oko 11,4 % za, primjerice, 2016. godinu, dok devizni prihodi od turizma čine 19,4 % BDP-a i 37,3 % prihoda od izvoza 2019. godine (EIZ, 2020: 2). Radi se o tome da turizam direktno nije gospodarska djelatnost (poput, primjerice, pružanje usluga smještaja), niti je gospodarska grana (npr. poljoprivreda), niti gospodarski sektor (tercijarni), niti je gospodarstvo (preširok okvir). Turizam je

zapravo gospodarska aktivnost, što ne definira njegov obuhvat u nacionalnom gospodarstvu, već samo njegov gospodarski karakter. Turizam je iznimno složen gospodarski sustav sastavljen od niza fragmenata strukturno različitih gospodarskih grana i djelatnosti u svim sektorima nacionalnog gospodarstva (Pirjevec, 1998: 108-111).

Na temelju navedenih pojašnjenja, može se zaključiti kako se svaki poslovni subjekt bavi nekom vrstom poslovne aktivnosti, koja se prema NKD-u 2007. klasificira u određenu djelatnost. Ukoliko grupiramo pojedine djelatnosti, ovisno o vrsti *outputa* proizvodnje, tada se istovrsni proizvodi ili usluge grupiraju u gospodarske grane. Gospodarske grane, koje u procesu proizvodnje upotrebljavaju slične tehnologije, čine pojedine gospodarske sektore, dok gospodarski sektori čine ukupnost gospodarstva ili ekonomije neke zemlje.

S obzirom na prethodno definirane pojmove i obuhvate pojedinih sektora, podjela gospodarstva Hrvatske na sektore, s obzirom na NKD iz 2007. izgleda ovako (prema Gelo i Družić, 2016, 68):

- Primarni – A (B je uključen u sekundarni sektor jer se on uobičajeno u RH gleda kao dio industrije).
- Sekundarni – B, C, D, E, F, (uz sve standardne djelatnosti industrije uključeno je i građevinarstvo).
- Tercijarni (uslužni) – G, H, I, J (uključuje tradicionalne uslužne djelatnosti te informacije i komunikacije).
- Kvarterni – K, L, M, N (uz financijski sektor i poslovanje nekretninama uključuje i stručne, znanstvene, tehničke i administrativne djelatnosti).
- Kvintarni – O, P, Q, R, S, T, U (uključuje većinom one djelatnosti koje se primarno financiraju iz hrvatskog proračuna).

Na Slici 1.2 su prikazani ekonomski učinci nacionalnog gospodarstva i njegove strukture. Na temelju danog prikaza može se uočiti međudnos pojedine gospodarske djelatnosti, grane i sektora.

Slika 1.2: Ekonomski učinci nacionalnog gospodarstva

EKONOMSKI UČINCI GRANE	EKONOMSKI UČINCI SEKTORA	EKONOMSKI UČINCI NACIONALNOG GOSPODARSTVA		EKONOMSKI UČINCI GOSPODARSKIH DJELATNOSTI
Poljoprivreda	Šumarstvo	Ribarstvo		
Rudarstvo i vađenje	Industrija; Energetika	Vodoprivreda	Građevinarstvo	
Trgovina	Prijevoz i skladištenje; Ugostiteljstvo	Informacije i komunikacije	Financijsko posredovanje; Poslovanje nekretninama	
Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	Javna uprava, Obrazovanje, Zdravstvo	Umjetnost, Zabava, Rekreacija	Ostale uslužne djelatnosti	

Najvažniji pojmovi

Ekonomija

Ekonomika

Nacionalno gospodarstvo

Ekonomski sustav

Tržišno gospodarstvo

Plansko gospodarstvo

Mješovito gospodarstvo

Ekonomska politika

Gospodarski sektori

Primarni

Sekundarni

Tercijarni (uslužni)

Gospodarske djelatnosti

Nacionalna klasifikacija djelatnosti (NKD 2007)

Glavna, sporedna i pomoćna djelatnost

Gospodarske grane

Pitanja za ponavljanje

Definirajte pojam ekonomija i/ili ekonomika?

Objasnite pojam nacionalna ekonomija (gospodarstvo) te njegov obuhvat.

Navedite sve sinonime pojmu nacionalna ekonomija.

Kod proučavanja gospodarstva razlikujemo različite ekonomske sustave. Navedite što su ekonomski sustavi. Nabrojite ih.

Objasnite osnovna obilježja alternativnih ekonomskih sustava.

Kojem ekonomskom sustavu pripadaju razvijena gospodarstva?

Nabrojite i objasnite osnovne ekonomske funkcije države. Navedite primjere za svaku.

Što se podrazumijeva pod pojmom gospodarski sektori te kako izgleda njihova podjela? Navedite i pripadajuće primjere. Navedite trendove (smanjenje/povećanje) za svaki sektor pojedinačno u RH i u razvijenim gospodarstvima općenito.

Objasnite sektorsku strukturu hrvatskog BDP-a.

Što su to djelatnosti u nacionalnom gospodarstvu? Navedite primjere djelatnosti i poduzeća koja u njoj djeluju. Prema kojem se dokumentu vrši svrstavanje djelatnosti poslovnih subjekata u RH? Objasnite razliku između glavne, sporedne i pomoćne djelatnosti.

Što je grana proizvodnje? Navedite primjer neke gospodarske grane i poduzeća koje u njoj djeluje?

Objasnite međudodnos gospodarske djelatnosti, grane, sektora i gospodarstva neke zemlje (što je uži, a što širi pojam).

2. EKONOMSKI RAST I RAZVOJ (BDP)

U okviru kolegija Osnove makroekonomije u nekoliko ste se navrata susreli s bruto domaćim proizvodom (BDP) kao jednim od najvažnijih makroekonomskih pokazatelja. Analizom BDP-a na razini pojedine zemlje dobiva se detaljniji uvid u njezina gospodarska kretanja: gdje smo sada, gdje smo bili, kamo idemo i gdje su ostali, počevši od zemalja iz Europske unije, a zatim i ostatka svijeta. Analizom BDP-a i njegove sektorske strukture dobivamo uvid u trendove hrvatskog gospodarstva te mogućnost ocjene sveukupnog ekonomskog rasta i razvitka. Kronološkim praćenjem, primjerice, hrvatskog BDP-a, dobivamo uvid u putanju ekonomskog rasta (a posljedično i razvoja) hrvatskog gospodarstva: možemo računati stope rasta, brzinu kojom rastu gospodarske aktivnosti i slično. Usporedbom istog pokazatelja (i njegovih izvedenica) s drugim zemljama dobivamo dublji uvid u to gdje se nalazi Republika Hrvatska u odnosu na ostatak svijeta. Pri tome je istina ponekad lijepa, dok je nekad izrazito tužna i bolna. Naime, kao i u životu, sve ovisi o referentnoj točki za usporedbu. Primjerice, dobro je znati da je Hrvatska prema kriteriju Svjetske banke svrstana u zemlje s visokim dohotkom (iako se tako ne osjećamo, ali budi nam nadu). S druge strane, ukoliko se usporedimo samo sa zemljama Europske unije, vidimo da Hrvatska ima najnižu razinu životnog standarda, osim od Bugarske (Eurostat, 2021b, url.). S obzirom na navedeno, u ovome se poglavlju, iako ste o tome učili iz Makroekonomije, još jednom zadržavamo na najvažnijem makroekonomskom pokazatelju i njegovim izvedenicama, samo ga ovaj put detaljnije analiziramo na primjeru Republike Hrvatske.

Iz navedenih razloga cilj je ovoga poglavlja dati odgovore na sljedeća pitanja:

- Što je BDP?
- Kako se BDP računa u Republici Hrvatskoj?
- Kakva su njegova ostvarenja u Republici Hrvatskoj?
- Koji pokazatelji su nam izrazito korisni, a svojevrsne su izvedenice iz BDP-a?
- Gdje je Republika Hrvatska prema ostvarenjima BDP-a u odnosu na zemlje Europske unije (i ostale zemlje svijeta)?

2.1. Pojmovno određenje BDP-a i metode izračuna

Bruto domaći proizvod (BDP), kako smo i naveli, jedan je od najvažnijih makroekonomskih pokazatelja i predstavlja svojevrsnu ocjenu gospodarske (ekonomske) uspješnosti neke zemlje. Na temelju tog pokazatelja znamo je li gospodarstvu u ekspanziji, odnosno uzletu gospodarskih aktivnosti, stagnaciji ili svojevrsnom opadanju, odnosno nazadovanju u gospodarskoj razvijenosti. Uspješnost poslovanja pojedinih gospodarskih djelatnosti u velikoj mjeri ovisi i o gospodarskim kretanjima u zemlji i drugim zemljama koje su svojevrsna tržišta predmetnih poslovnih subjekata. Ukoliko je gospodarstvo u ekspanziji, što znamo na temelju rasta BDP-a, i poslovni subjekti mogu očekivati ekspanziju i rast prodaje. Vrijedi, naravno i obrnuto, iako nije uvijek pravilo. Primjerice, aktualna situacija, u vrijeme pisanja ove skripte je globalna pandemija koronavirusom, koja se uslijed velikog *lockdown*-a po cijelom svijetu odrazila na sveukupno usporavanje gospodarskih aktivnosti i opadanja prodaje u velikom broju gospodarskih djelatnosti. Međutim, činjenica je da spomenuta pandemija ipak nije dovela do pada prodaje u svim djelatnostima. Primjerice, prodaja namještaja je zabilježila znatan rast, iako je došlo do pada ukupne gospodarske aktivnosti. Navedeno se može objasniti smanjenim brojem putovanja (turistička su putovanja svedena na minimum) uslijed čega je stanovništvu, pretpostavlja se, ostalo viška raspoloživih sredstava koja su potom preusmjerili na uređenje doma i interijera (uslijed dužeg boravka u domovima). Međutim, posljedice koronavirusa predmetna će industrija osjetiti možda nakon završetka korona-krise kada se ponovno višak raspoloživih sredstava počne usmjeravati na putovanja, a u tom slučaju izostane uređenje doma, s obzirom na to da je ono neplanirano unaprijed odrađeno. Međutim, bez obzira na iznimke, prilikom

planiranja svake buduće prodaje i poslovanja, uvijek ćemo posegnuti za ekonomskim analizama BDP-a i njegovim predviđanjima. Isto tako, nositelji ekonomske politike u velikom dijelu istu temelje na kratkoročnim ostvarenjima BDP-a i njegovim prognozama.

Vrijednost BDP-a može se izračunati pomoću tri različita pristupa (metode izračuna), pri čemu ćemo, bez obzira na korištenu metodu, uvijek dobiti isti rezultat. Sukladno različitim metodama izračuna mogu se dati i tri različite (ali istoznačne) definicije.

Sukladno navedenom, razlikujemo **tri pristupa izračuna BDP-a**:

- pristup *outputa* (proizvodna metoda)
- pristup trošenja (potrošna ili rashodna metoda)
- pristup dohotka od proizvodnih čimbenika (dohodovna metoda).

Potrebno je zapamtiti da bez obzira na primijenjenu metodu obračuna BDP-a, vrijednost BDP-a će uvijek biti jednaka.

2.2.1. Proizvodni pristup izračunu BDP-a

Prema proizvodnom pristupu **bruto domaći proizvod (BDP)** predstavlja tržišnu vrijednost proizvodnje finalnih dobara ostvarenu u nacionalnom gospodarstvu tijekom obračunskog razdoblja (obično jedne godine). Pri tome su **finalna dobra** ona koja su namijenjena za krajnjeg korisnika i potrošnju, dok se **intermedijarna dobra** koriste kao *inputi* u procesu proizvodnje (transformiraju se, koriste i utroše u procesu proizvodnje za proizvodnju drugih dobara). Uobičajeno razlikujemo dvije **vrste finalnih dobara**: potrošačko i investicijsko dobro. Ukoliko se, primjerice, radi o kupnji kakaa za osobnu potrošnju, u tom je slučaju kakao finalni proizvod namijenjen krajnjem korisniku za potrošnju, odnosno potrošačko je dobro i takva se transakcija uključuje u izračun BDP-a. Međutim, ukoliko kupnju kakaa vrši Zvečevo d. d., koje taj isti kakao koristi kao *input* (sirovinu) u procesu proizvodnje čokolade, u tom kontekstu kakao predstavlja intermedijarni proizvod i ne ulazi u izračun BDP-a. S druge strane, ukoliko Zvečevo d. d. kupi, primjerice, novi stroj za proizvodnju (ili preradu) čokolade, riječ je o kupovini investicijskog proizvoda, koji je također finalno dobro, namijenjeno njegovom krajnjem korisniku, a to je tvrtka Zvečevo d. d. U potonjem primjeru stroj nije *input* ili sirovina u procesu proizvodnje, već je investicijsko dobro koje je zapravo kapitalno dobro (kapital) i ulazi u izračun BDP-a. Ukoliko bi se, primjerice, vrijednost kakaa, koji je kupila tvrtka Zvečevo d. d., ubrojila u vrijednost hrvatskog BDP-a, došlo bi do njegovog dvostrukog obračuna, prvi put kroz kupnju kakaa, a drugi put kupnjom čokolade napravljene od tog istog kakaa. Stoga se, kako bi se izbjeglo nerealno povećanje vrijednosti ukupne proizvodnje, odnosno BDP-a, vrijednosti transakcije intermedijarnih dobara ne uključuju u vrijednost BDP-a (njihova će vrijednost biti uključena kroz vrijednost (cijenu) finalnog dobra, odnosno čokolade).

Razdoblje, za koje se izračunava BDP, najčešće je jedna godina, ali većina statističkih ureda u svijetu (kao i Državni zavod za statistiku (DZS)) izračunava i kvartalni BDP (svaka tri mjeseca). Sam izračun je izrazito kompleksan, složen, zahtjevan i dugotrajan posao koji radi cijeli tim stručnjaka (Družić, Tica i Arčabić, 2016: 4). Pri tome je BDP tržišna vrijednost finalnih dobara i usluga ostvarenih u nacionalnoj ekonomiji neovisno o vlasništvu nad proizvodnim čimbenicima.

2.2.2. Potrošni pristup izračunu BDP-a

Prema pristupu potrošnje, BDP je jednak sumi vrijednosti osobne potrošnje (C), investicija (I), državne potrošnje (G) te neto izvoza (NI) u gospodarstvu tijekom obračunskog razdoblja, najčešće jedne godine. Drugim riječima, BDP je jednak agregatnom trošenju (AE) čije su komponente: osobna potrošnja (C), investicije (I), državna potrošnja (G) i neto izvoz (NI), tj.

$$\text{BDP} = Y = \text{AE} = C + I + G + \text{NI}, \quad (2.1)$$

odnosno,

$$\text{BDP} = \text{AE} = C + I + G + (E - \text{Im}). \quad (2.2)$$

Bruto domaća potrošnja je jednaka sumi vrijednosti ukupnog trošenja za finalna dobra i usluge proizvedene u nacionalnom gospodarstvu (zato što se vrijednost izvoza na kraju oduzima). Sva proizvedena dobra su direktno ili indirektno namijenjena za potrošnju te stoga izračun BDP-a prema oba navedena pristupa treba voditi jednakim rezultatima. Ono što je razlika između proizvodnje i potrošnje, odnosi se na zalihe, koje su izrazito mala i gotovo zanemariva stavka u obračunu BDP-a. Potrošna je metoda, za razliku od proizvodne, nešto manje precizna u izračunu upravo zato što sadržava element promjene zaliha koji se primjenjuje kako bi se dobivena vrijednost BDP-a uskladila s vrijednošću BDP-a na temelju proizvodne metode.

Osobna potrošnja (C) podrazumijeva potrošnju svih stanovnika, odnosno kućanstava neke zemlje. Predstavlja ukupnu vrijednost trošenja na finalne proizvode i usluge proizvedene u zemlji i inozemstvu. Primjer osobne potrošnje je kupnja hrane, pića ili trajnijih proizvoda, poput automobila.

Pod **investicijama** (I) se podrazumijevaju izdvajanja za kupovinu kapitala, odnosno trajnih dobara koja se koriste u procesu proizvodnje. Uglavnom se odnose na izdvajanja poslovnog sektora, međutim, u stavku I (investicije) ubrajamo i izdvajanja sektora C za kupovinu stambenih objekata (novih). Uobičajeno se dijele u tri kategorije: poslovne fiksne investicije, stambene i investicije u zalihe, tj. promjene zaliha. Primjeri investicija jesu kupovina strojeva, opreme, stanova ili kuća (nova gradnja).

Državna potrošnja (G) se odnosi na kupovinu proizvoda i usluga. Treba imati na umu da se prilikom izračunavanja BDP-a obračunava samo potrošnja države na dobra i usluge, ali ne i transferna plaćanja (o njima smo više govorili u kolegiju Osnove makroekonomije). Država kupuje i potrošačka dobra (poput hrane za vojsku) i investicijske proizvode (poput računala ili automobila).

Neto izvoz (NI) je vrijednost dobara i usluga prodanih u inozemstvu (izvoz) umanjena za vrijednost dobara i usluga uvezenih iz inozemstva (uvoz). Uvoz se oduzima od ukupnog trošenja zato što je obuhvaćen u potrošnji kućanstava, investicijama i državnoj potrošnji (a ne radi se o potrošnji domaćeg *outputa*, već inozemnog). Uzmimo za primjer kupnju automobila. Naveli smo je kao primjer potrošnje kod sva tri navedena sektora. Međutim, s obzirom na to da Hrvatska nema vlastitu proizvodnju automobila, proizlazi da je riječ o uvozu. Kako se vrijednost uvoza u konačnici oduzima od ukupne potrošnje, proizlazi da kupovina automobila neće niti ući u vrijednost hrvatskog BDP-a. Nadalje, neto izvoz je pozitivan ukoliko je izvoz veći od uvoza, a negativan ukoliko je izvoz manji od uvoza. Sukladno navedenoj relaciji u jednadžbi otvorenog gospodarstva ($Y = C + I + G + E - \text{Im}$) proizlazi da stavka izvoz pozitivno utječe na domaći *output*, dok stavka uvoz negativno utječe na domaći *output*, smanjujući ga. BDP je veći što više stranaca kupi naš proizvod, ali se zato umanjuje kada mi kupujemo strana dobra.

2.2.3. Dohodovni pristup izračunu BDP-a

Postoji još jedan način izračuna BDP-a. Umjesto promatranja tko je kupio proizvedeni *output* (Y), može se promatrati tko je plaćen za njegovu proizvodnju. Prema dohodovnom pristupu, **BDP** je zbroj svih primarnih dohodaka, odnosno dohodaka zarađenih od proizvodnje dobara i usluga unutar granica nacionalnog gospodarstva, u određenom razdoblju, najčešće jednoj godini. S obzirom na to da svako dobro (usluga) ima svoju cijenu koju kupci plaćaju u razmjeni za njega, dolazimo do zaključka da ukupna vrijednost dohodaka (od rada i kapitala), uvećana za neizravne poreze i amortizaciju, mora biti jednaka ukupnoj vrijednosti finalnog *outputa* (Y) ili BDP-a.

Prema tome, BDP je jednak sumi dohodovnih (i ne dohodovnih) komponenti u nekom gospodarstvu u određenom razdoblju. U dohodovne se komponente ubraja dohodak od rada (plaće, nadnice, dohodak samozaposlenih) i dohodak od kapitala (profit, renta, kamate), dok nedohodovnim komponentama pripadaju amortizacija i porezi. Odnosno,

$$\text{BDP} = w + i + R + \text{Pf} + \text{Am} + T, \quad (2.3)$$

pri čemu je w oznaka za dohodak (w – engl. *wage*), kamata (i - *interest*), rente (R - *rent*), profita (Pf - *profit*), amortizacije (Am - *depreciation*) i neizravnih poreza (T - *indirect taxes*).

U jednadžbi 2.3 razlikujemo četiri (4) vrste dohodaka:

- sredstva zaposlenih (plaće, nadnice, beneficije, doprinosi, bez sredstava samozaposlenih), odnosno kategorija w iz jednadžbe 2.3
- bruto poslovni višak (profiti malih, srednjih i velikih poduzeća), odnosno kategorije $i + \text{Pf} + R$
- mješoviti dohodak (dohodak samozaposlenih (poljoprivrednici, obrtnici, odvjetnici, taksisti, mali poduzetnici koji nemaju zaposlenih već samostalno obavljaju cjelokupan posao), odnosno kategorije kao kod bruto poslovnog viška, a to su $i + \text{Pf} + R$ (izdvaja se u posebnu kategoriju jer je kod njih nemoguće razlučiti dohodak od kapitala i dohodak od rada)
- neto izdatci na proizvodnju (razlika između poreza na proizvodnju i transfera za proizvodnju) Porezi na proizvodnju uključuju sve indirektno poreze, odnosno poreze poput PDV-a, trošarine, carine i uvozne pristojbe te slične poreze. Indirektni porezi jesu porezi koji se mogu prevaliti s poreznog obveznika (proizvođač) na korisnika proizvoda (potrošača). Primjerice, obveznici plaćanja PDV-a „državi“ jesu proizvođači, dok teret PDV-a prevladaju na krajnje korisnike koji u cijeni dobra plaćaju i vrijednost PDV-a. Transferi za proizvodnju jesu subvencije, odnosno nepovratna plaćanja koja država daje tržišnim proizvođačima.

2.2. Izračun BDP-a u Republici Hrvatskoj

Na temelju prikazanih metoda izračuna BDP-a uočava se kako je potrebno raspolagati s puno ekonomskih pokazatelja. Vjerojatno se pitate od kuda ekonomistima uopće podatci potrebni za izračun BDP-a, odnosno za nacionalne račune? Nacionalni statistički uredi oslanjaju se na široku lepezu izvora, uključujući porezne prijave, ankete, podatke o zapošljavanju, maloprodajne statistike i slično. U Hrvatskoj, kao glavni izvori podataka za izračun BDP-a, jesu: Registar godišnjih financijskih izvještaja (za poduzetnike, banke i štedionice te osiguravajuća društva i ostale financijske ustanove), koji vodi Financijska agencija (FINA), godišnji financijski izvještaj za proračune i proračunske korisnike, statistički izvještaj za neprofitne institucije, godišnji podatci Porezne uprave za neinkorporirane jedinice i samozaposlene, statistička istraživanja, monetarna statistika i bilanca plaćanja Hrvatske narodne banke te fiskalna statistika Ministarstva financija (prema DZS, 2018, url.).

Za izračun BDP-a u Republici Hrvatskoj odgovoran je Državni zavod za statistiku (DZS), odnosno njegov Sektor nacionalnih računa (Gelo i Družić, 2016: 47). Izračuni BDP-a vrše se na kvartalnoj (tromjesečnoj) i godišnjoj razini i objavljuju se na mrežnoj stranici DZS-a pod rubrikom Baze podataka – u okviru različitih publikacija.

BDP Republike Hrvatske obračunava se prema metodologiji Sustava nacionalnih računa Ujedinjenih naroda (SNA 2008) i Europskog sustava nacionalnih računa (ESA 2010). Osnovne kategorije za izračun BDP-a (prema DZS, 2018, url.) jesu bruto vrijednost proizvodnje, međufazna potrošnja i bruto dodana vrijednost koja obuhvaća ostale poreze na proizvodnju i uvoz, sredstva zaposlenih i bruto poslovni višak/mješoviti dohodak. Bruto vrijednost proizvodnje definira se kao tržišna vrijednost svih proizvedenih roba i usluga u tijeku obračunskog razdoblja. Obračunava se po djelatnostima u

bazičnim cijenama. **Bazične cijene** jesu cijene, koje prima proizvođač od kupca za jedinicu dobra ili usluge koju je proizveo kao *output*, umanjene za cjelokupan porez na tu jedinicu, koji se obračunava kao posljedica proizvodnje ili prodaje (tj. porez na proizvode) te uvećane za cjelokupni iznos subvencija na tu jedinicu, a posljedica su proizvodnje ili prodaje (tj. subvencije na proizvode). Međufazna potrošnja (intermedijarna potrošnja) po nabavnim cijenama jest vrijednost proizvoda i usluga koja se transformira, koristi i troši u procesu proizvodnje. **Dodana vrijednost** kao povećanje vrijednosti proizvodnje jednaka je razlici između bruto vrijednosti proizvodnje i međufazne potrošnje.

BDP Republike Hrvatske prema proizvodnoj metodi (Tablica 2.1) jednak je bruto vrijednosti proizvodnje u bazičnim cijenama umanjenoj za međufaznu (intermedijarnu) potrošnju u kupovnim cijenama, uvećanoj za poreze na proizvode i umanjenoj za subvencije na proizvode. **BDP prema dohodovnoj metodi** (Tablica 2.3) jednak je zbroju sredstava zaposlenih, neto izdatcima na proizvodnju (porezi na proizvodnju minus subvencije na proizvodnju), bruto poslovnog viška (bruto dodana vrijednost umanjena za sredstva zaposlenih i neto ostale poreze na proizvodnju) i mješovitog dohotka (poslovni višak ne inkorporiranih poduzeća (npr. kućanstva koja se bave poljoprivrednom proizvodnjom te za to ne primaju plaću) jer je za njih nemoguće razlučiti dohodak od kapitala i dohodak od rada). **BDP prema rashodnoj metodi** (Tablica 2.2) jednak je ukupnoj domaćoj potrošnji i razlici između izvoza i uvoza s inozemstvom. Domaću potrošnju čine izdatci rezidentnih kućanstava za potrošnju, izdatci neprofitnih institucija koje služe kućanstvima, izdatci za državnu potrošnju i bruto investicije.

U tablicama 2.1, 2.2 i 2.3 prikazuje se obračun BDP-a u Republici Hrvatskoj prema proizvodnoj, rashodnoj i dohodovnoj metodi.

Tablica 2.1: BDP prema proizvodnoj metodi u Republici Hrvatskoj (1995. – 2019.), tekuće cijene (u milijunima kuna)

Bruto dodana vrijednost prema NKD-u 2007. ⁵	1995.	2000.	2010.	2015.	2019.
A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	6.692	8.970	12.159	10.228	11.122
B, C, D, E Prerađivačka industrija, rudarstvo i vađenje te ostale industrije	25.666	36.440	55.676	58.437	62.933
F Građevinarstvo	5.740	7.253	17.237	14.138	17.777
G, H, I Trgovina na veliko i malo, prijevoz i skladištenje, smještaj, priprema i usluživanje hrane	21.830	29.436	57.936	63.365	78.415
J Informacije i komunikacije	3.756	7.116	14.404	13.146	16.108
K Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	4.005	6.550	19.245	17.995	20.047
L Poslovanje nekretninama	9.995	13.866	25.937	27.929	30.120
M, N Stručne, znanstvene, tehničke, administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	3.988	6.748	23.362	23.644	27.957
O Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje	7.638	13.265	17.308	15.649	18.478
P, Q Obrazovanje, zdravstvena zaštita i socijalna skrb	5.960	14.505	27.003	27.314	33.573
R, S, T, U Ostale uslužne djelatnosti	1.998	3.766	8.904	9.652	12.312
Bruto dodana vrijednost (bazične cijene)	97.268	147.823	279.151	281.466	328.236
Porezi na proizvode minus subvencije na proizvode	20.604	31.548	49.673	58.230	71.866
BDP (tržišne cijene)	117.873	179.371	328.824	339.696	400.102

Izvor: Obrada prema DZS-u, 2020c, url.

BDP prema proizvodnoj metodi prikazuje se prema djelatnostima NKD-a 2007. U Tablici 2.1 neka su područja NKD-a 2007. prikazana skupno (agregirano). Pokazatelji ukazuju kako drugu po redu najveću

⁵ Djelatnosti prema NKD-u 2007. jesu:

A Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo

B Rudarstvo i vađenje

C Prerađivačka industrija

D Opskrba električnom energijom, plinom, parom i klimatizacija

E Opskrba vodom, uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom te djelatnosti sanacije okoliša

F Građevinarstvo

G Trgovina na veliko i na malo, popravak motornih vozila i motocikala

H Prijevoz i skladištenje

I Djelatnosti pružanja smještaja te pripreme i usluživanja hrane

J Informacije i komunikacije

K Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja

L Poslovanje nekretninama

M Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti

N Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti

O Javna uprava i obrana; obvezno socijalno osiguranje

P Obrazovanje

Q Djelatnosti zdravstvene zaštite i socijalne skrbi

R Umjetnost, zabava i rekreacija

S Ostale uslužne djelatnosti

T Djelatnosti kućanstava kao poslodavaca

U Djelatnosti izvanteritorijalnih organizacija i tijela

dodanu vrijednost hrvatskog BDP-a čini prerađivačka industrija (područja B, C, D i E prema NKD-u 2007.), koja se, primjerice, 2019. godine kretala na razini oko 16 %. Prva najdominantnija stavka u strukturi BDP-a prema proizvodnom pristupu je agregirano područja G, H i I, odnosno trgovina, prijevoz i skladištenje, smještaj, priprema i usluživanje hrane, koji su 2019. godine sudjelovali u BDP-u s oko 20 %.

Tablica 2.2: BDP prema rashodnoj metodi u Republici Hrvatskoj (1995. – 2019.), tekuće cijene (u milijunima kuna)

	1995.	2000.	2010.	2015.	2019.
Kućanstva	76.364	109.779	194.115	196.499	227.882
NPUSK*	1.541	2.637	3.444	4.105	4.625
Država (ukupno)	29.358	38.455	67.432	68.310	78.601
Bruto investicije	20.308	36.627	69.382	70.035	91.233
Bruto investicije u fiksni kapital	16.903	35.953	69.784	66.401	82.712
Promjena zaliha	3.406	674	-402	3.634	8.521
Izvoz roba i usluga	32.335	63.226	118.952	157.550	204.633
Robe	(15.224)	(26.188)	(58.716)	(77.616)	(95.115)
Usluge	(17.111)	(37.037)	(60.237)	(79.935)	(109.518)
Minus: uvoz roba i usluga	-42.034	-71.353	-124.501	-156.804	-206.871
Robe	(34.258)	(55.104)	(101.875)	(131.828)	(170.757)
Usluge	(7.776)	(16.248)	(22.627)	(24.976)	(36.115)
BDP	117.873	179.371	328.824	339.696	400.102

Izvor: Obrada prema DZS-u, 2020c, url.

*Napomena: NPUSK – neprofitne ustanove koje služe kućanstvima – sastoje se od neprofitnih ustanova koje pružaju dobra i usluge kućanstvima besplatno ili po cijenama koje su ekonomski nebitne (političke stranke, sindikati, crkve, vjerska udruženja, društva, kulturni, rekreacijski i sportski klubovi, dobrotvorne organizacije, agencije za pomoć itd.).

Struktura BDP-a prema glavnim komponentama rashodne metode (Tablica 2.2) ukazuje na dominantni udio potrošnje kućanstava, koja se, primjerice 2019. godine, kretala oko 57 % (Tablica 2.2). Državna i investicijska potrošnja se potom međusobno izmjenjuju, ovisno o ekonomskom okruženju i trendovima, s tim da u posljednje vrijeme bruto investicije imaju nešto dominantniji udio u odnosu na državnu potrošnju (pokazatelji za 2010., 2015. i 2019. godinu). Ukoliko pogledamo stope rasta pojedinih sastavnica BDP-a prema rashodnoj metodi, uočava se da je sektor kućanstva porastao za oko 198 % u promatranom razdoblju. Potrošnja države, u istom razdoblju, porasla je za oko 168 %, dok su bruto investicije porasle za oko 349 %. Izvoz je, prema pokazateljima u Tablici 2.2, porastao za oko 533 %, a uvoz za 392 %.

Pokazatelji prikazani u Tablici 2.1 i 2.2 ukazuju na to da su vrijednosti BDP-a u analiziranim godinama jednake bez obzira na primijenjenu metodu izračuna. S obzirom na to da su izvori, koje DZS koristi u različitim metoda izračuna, isto tako različiti, nastaju manje razlike zbog grešaka u istraživanjima, vremenu bilježenja i drugih grešaka. Takve i slične statističke pogreške bilježe se zajedno s kategorijom promjene zaliha (Gelo i Družić, 2016: 50-51).

Zaključno možemo reći kako je BDP Republike Hrvatske pretežito imao tendenciju rasta te se u analiziranom razdoblju (1995. – 2019.) povećao za ukupno 239 % (izraženo u tekućim cijenama). Navedeni postotak možda zvuči impresivno, međutim, pravu sliku uspješnosti ostvarenja u hrvatskom gospodarstvu možemo dobiti tek nakon međunarodne usporedbe ostvarenih stopa rasta,

o čemu će biti više u narednim poglavljima. U Tablici 2.3 prikazana je struktura hrvatskog BDP-a prema trećoj metodi izračuna BDP-a, odnosno prema dohodovnoj metodi.

Tablica 2.3: BDP prema dohodovnoj metodi u Republici Hrvatskoj (1995. – 2019.), tekuće cijene (u milijunima kuna)

	1995.	2000.	2010.	2015.	2019.
Sredstva zaposlenih	53.432	91.560	158.510	157.102	188.960
Porezi na proizvodnju i uvoz	22.577	35.513	57.644	65.227	81.651
Minus: Subvencije na proizvodnju i uvoz	-2.183	-4.473	-7.508	-6.426	-9.107
Bruto poslovni višak i mješoviti dohodak	44.047	56.477	120.785	123.759	140.833
BDP	117.873	179.077	329.432	339.663	402.337

Izvor: Obrada prema DZS-u, 2020a, url.

Struktura BDP-a prema osnovnim komponentama dohodovne metode (Tablica 2.3) ukazuje na dominantni udio sredstava zaposlenih, koji se, primjerice 2019. godine, kretao oko 47 %. Druga po veličini komponenta BDP-a prema dohodovnoj metodi je bruto poslovni višak (većinom profiti poduzeća) i mješoviti dohodak. Zajedno čine oko 35 % BDP-a. Porezi na proizvodnju i uvoz (indirektni porezi) umanjani za vrijednost subvencije na proizvodnju i uvoz čine oko 18 % BDP-a. Ukoliko usporedimo vrijednosti BDP-a prema dohodovnoj metodi s vrijednostima BDP-a prema proizvodnoj i rashodnoj metodi, uočavamo kako vrijednost BDP-a prema dohodovnoj metodi malo odstupa (dok je vrijednost BDP-a prema prve dvije metode identična). To je zbog korištenja različitih izvora prilikom različitih metoda izračuna BDP-a.

2.3.1. Stope rasta BDP-a

Ukupan iznos BDP-a predstavlja ukupnu dostignutu razinu proizvodnje u nekom gospodarstvu, dok stopa rasta BDP-a predstavlja rast proizvodnje, odnosno BDP-a u nekom promatranom razdoblju. **Stopa rasta** je općenito postotna promjena neke varijable između dva razdoblja, primjerice dvije godine. **Stopa rasta BDP-a** je postotna promjene realnog BDP-a u nekoj godini u odnosu na prethodnu ili baznu godinu. Računa se kao promjena BDP-a između dva razdoblja (razlika) podijeljena s BDP-om u prethodnom ili baznom razdoblju te pomnožena sa sto. Formula za izračun stope rasta BDP-a jednaka je statističkoj formuli za stopu rasta,

$$\% \Delta \text{BDP} = (\text{BDP}_t - \text{BDP}_{t-1} / \text{BDP}_{t-1}) \times 100, \quad (2.4)$$

pri čemu je $\text{BDP}_t \rightarrow \text{BDP}$ u godini t , a BDP_{t-1} (BDP_b) $\rightarrow \text{BDP}$ u prethodnoj godini (ili baznoj).

Ukoliko su prisutne pozitivne stope rasta BDP-a, u makroekonomskoj literaturi navedenu pojavu nazivamo **gospodarskim rastom**. Pri tome se on može promatrati kao stopa rasta realnog BDP-a ili kao stopa rasta BDP-a po stanovniku (*BDP per capita*).

2.3.2. BDP per capita

BDP per capita ili po stanovniku označava ukupnu razinu BDP-a podijeljenu s brojem stanovnika. Riječ je o pokazatelju dostignute razine životnog standarda u zemlji. Općenito je puno bolji pokazatelj, od same razine BDP-a, za međunarodne usporedbe dostignute razine životnog standarda i prosječnog bogatstva. Međutim, potrebno je ukazati da iako je najbolji pokazatelj razvijenosti neke zemlje, isto tako nije najbolja mjera bogatstva, odnosno onoga što svaki građanin dobiva na godišnjoj razini. Ne govori nam ništa o tome kako je BDP distribuiran i kako se koristi. Predstavlja samo statistički prosjek, daleko od idealne mjere životnog standarda. Međutim, kao i kod vremenske prognoze, bolje je biti približno točan, nego li smrtno pogrešan (prema Schiller, 2003: 17).

2.3. Pokazatelji gospodarske uspješnosti Republike Hrvatske

U ovome ćemo se dijelu Poglavlja zadržati na analizi stanja u gospodarstvu Republike Hrvatske i to analizom najvažnijih pokazatelja gospodarske uspješnosti. U obzir će se uzeti vrijednosti nominalnog i realnog BDP-a, stope rasta BDP-a, BDP *per capita* itd.

2.4.1. Nominalni BDP, realni BDP i stope rasta

S obzirom na to da je BDP jedan od najvažnijih makroekonomskih pokazatelja koji nam ukazuje na pozitivne ili negativne trendove u gospodarstvu, u ovom ćemo se dijelu Poglavlja zadržati na njegovoj analizi na razini Republike Hrvatske u razdoblju od posljednjih 25 godina (odnosno četvrt stoljeća).

Tablica 2.4: Nominalni BDP Republike Hrvatske (tekuće cijene, u milijunima kuna)

Godina	Nominalni BDP	Godina	Nominalni BDP
1995.	117.261	2008.	346.735
1996.	128.846	2009.	330.771
1997.	146.960	2010.	328.824
1998.	162.054	2011.	333.215
1999.	166.417	2012.	330.509
2000.	179.371	2013.	331.209
2001.	193.354	2014.	331.343
2002.	211.085	2015.	339.696
2003.	232.573	2016.	351.169
2004.	250.993	2017.	366.426
2005.	270.015	2018.	382.965
2006.	294.445	2019.	400.102
2007.	322.791	2020.	-

Izvor: Svjetska banka, 2020c, url.

Prema pokazateljima u Tablici 2.4 vidimo da je nominalni BDP imao pozitivne stope rasta tijekom analiziranog razdoblja, osim u 2009., 2010. i 2012. godini. Sveukupni rast nominalnog BDP-a u predmetnom razdoblju iznosio je 241 %. Pri tome, ukoliko se sjećate gradiva iz makroekonomije, stope rasta nominalnog BDP-a ne znače nužno da je u promatranom razdoblju zaista toliko porasla vrijednost proizvodnje. **Nominalni BDP** uključuje u sebi i mogući rast proizvodne, ali isto tako i mogući rast cijena. Stoga se na temelju stope rasta nominalnog BDP-a ne zna koliko je točno porasla samo vrijednost proizvodnje. Da bismo eliminirali utjecaj promjene cijene na vrijednost proizvodnje, potrebno je analizirati **realni BDP**, koji nam govori o vrijednosti proizvodnje izraženoj u stalnim, ne tekućim cijenama. U Tablici 2.5 prikazana je vrijednost hrvatskog realnog BDP-a u istom razdoblju.

Tablica 2.5: Realni BDP Republike Hrvatske (stalne cijene iz 2010. godine, u milijunima kuna)

Godina	Realni BDP	Godina	Realni BDP
1995.	226.692	2008.	375.315
1996.	239.917	2009.	347.694
1997.	256.118	2010.	342.491
1998.	261.248	2011.	341.430
1999.	259.111	2012.	333.790
2000.	267.607	2013.	331.959
2001.	276.563	2014.	331.614
2002.	290.712	2015.	339.696
2003.	307.109	2016.	351.530

2004.	319.886	2017.	362.565
2005.	333.686	2018.	372.335
2006.	350.373	2019.	383.267
2007.	368.825	2020.	

Izvor: Svjetska banka, 2020b, url.

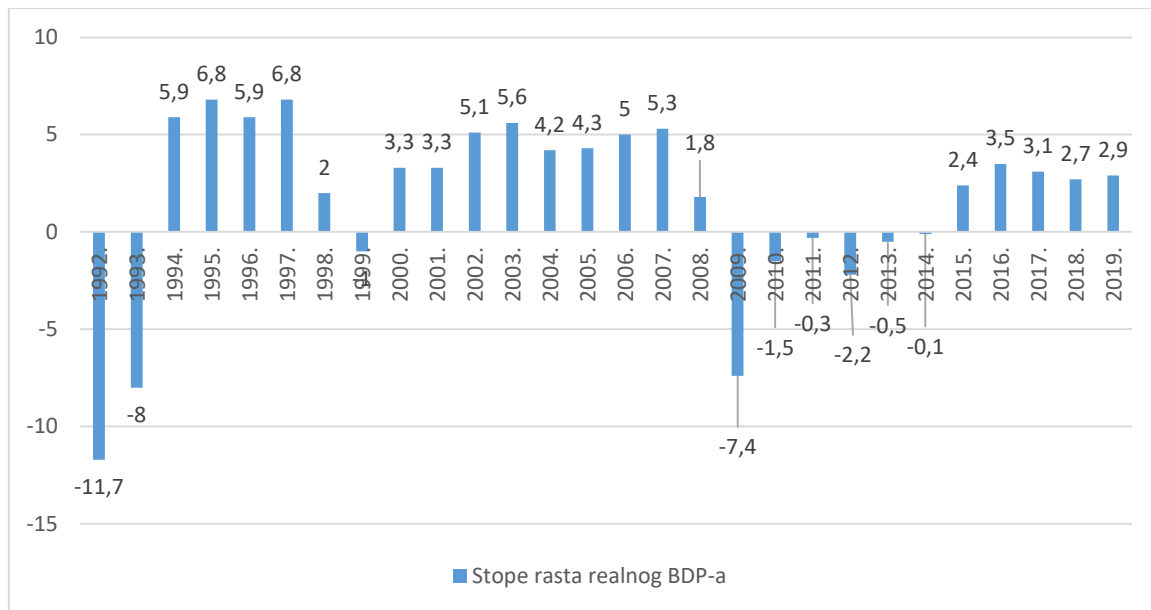
Na temelju pokazatelja u Tablici 2.5 vidimo da je realni BDP u Republici Hrvatskoj imao tendenciju rasta, osim u 1999. godini te u razdoblju između 2009. i 2015. godine. Uz primjenu dane jednadžbe (2.4) možemo izračunati kolika je ukupna stopa rasta hrvatskog realnog BDP-a od 1995. do 2019. godine (iskazano u cijenama iz 2010. godine). Proizlazi da je to oko 69 %. Ukoliko tu stopu rasta usporedimo sa stopom rasta nominalnog BDP-a u istom razdoblju, vidjet ćemo da je stopa rasta nominalnog BDP-a 3,5 puta veća. Razlika između navedenih stopa rasta pripisuje se upravo promjeni razine cijena u promatranom razdoblju. Isto tako, primjerice, stopa rasta realnog BDP-a u 1999. godini bila je negativna (u odnosu na prethodnu), dok je stopa rasta nominalnog BDP-a u istoj godini u odnosu na prethodnu bila pozitivna. Spomenuta razlika se također pripisuje promjeni prosječne razine cijena, odnosno rasta cijena u 1999. godini bio je veći od pada BDP-a, iz čega proizlaze pozitivne stope rasta nominalnog BDP-a.

Rast hrvatskog realnog BDP-a u razdoblju od skoro 25 godina (od 1995. do 2019.) od 69 % (izraženo u cijenama iz 2010. godine) podrazumijeva da hrvatska kućanstva danas imaju na raspolaganju znatno veću raznolikost proizvoda i usluga, u većim količinama negoli su prijašnje generacije o tome mogle i sanjati. Međutim, iako navedena činjenica djeluje impresivno, usporedba s razvijenim zemljama svijeta umanjuje navedenu ushićenost, kao što ćemo vidjeti u daljnjim analizama. Naime, i druge su zemlje svijeta imale slična (i veća) povećanja realnog BDP-a (više o međunarodnoj usporedbi u nadolazećem poglavlju).

Prema autorici Đuli Borozan (2019: 470) različite stope rasta uvjetuju različito vrijeme potrebno za udvostručenje stope rasta. Za tu se svrhu koristi tzv. **pravilo 72**. Prema tom pravilu, da bismo saznali koliki je broj godina potreban za udvostručenje BDP-a, potrebno je broj 72 podijeliti s godišnjom stopom rasta BDP-a (ili neke druge varijable). Primjerice, 2019. godine realni je BDP u Republici Hrvatskoj porastao u odnosu na prethodnu godinu za 2,9 %. Sukladno pravilu 72, prema toj stopi za udvostručenje hrvatskog BDP-a potrebno je oko 25 godina.

Na Slici 2.1 prikazane su **stope rasta realnog BDP-a** u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 1992. do 2019. godine.

Slika 2.1: Gospodarski rast u Republici Hrvatskoj, realna godišnja stopa rasta BDP-a (%)

Izvor: Svjetska banka, 2020d, url. (za razdoblje od 1996. do 2019. godine) i DZS, 2003, url. (za razdoblje od 1992. do 1995. godine).

Stope rasta prikazane na Slici 2.1 prikazuju stopu promjene realnog BDP-a (prikazanog u Tablici 2.5). Stope rasta odnose se na promjenu realnog BDP-a u odnosu na prethodnu godinu. Na prvi pogled sva „opsjednutost“ sa stopama gospodarskog rasta djeluje malo prenapuhano. Izgleda pomalo smiješno kada otkrijete da su velika ostvarenja u gospodarstvu mjerena sitnim postotcima. Međutim, zapravo nije tako. Bolje je imati i male stope rasta negoli, primjerice, 0 %. Isto tako, bolje je imati 0 % stopu rasta negoli negativnu stopu od, primjerice, -1 %. Gospodarski rast je kontinuirani proces. Postignuća u jednoj godini akumuliraju se u nadolazećim godinama. Svaki mali pomak proizvodnih mogućnosti udesno proširuje osnovu za budući rast realnog BDP-a. Isto tako, na primjeru pravila 72, moguće je uvidjeti koliki je broj godina potreban za udvostručenje BDP-a ukoliko su razlike u stopama rasta male, primjerice stopa 2 i 3 %. Ukoliko je stopa rasta 2 %, broj godina potrebnih za udvostručenje BDP-a je 36. Međutim, ukoliko je stopa rasta 3 %, broj godina potrebnih za udvostručenje BDP-a je 24. Stoga, bez obzira na to što su razlike u stopi rasta male, njihov utjecaj na društveno blagostanje je iznimno velik. U dugoročnoj perspektivi razlika između 2 i 3 % postaje veoma značajna.

Ukoliko razmotrimo stope rasta realnog BDP-a u Republici Hrvatskoj, potrebno je napomenuti kako se Hrvatska od svog osamostaljenja susrela s **tri recesijska razdoblja** (Družić, Tica i Arčabić, 2016: 22-33; Delač: 2014: 77; Svjetska banka, 2020c, url.). **Prvo recesijsko razdoblje**, naziva se i tranzicijska recesija, trajalo je od prvog kvartala 1990. do četvrtoga kvartala 1993. (Družić, Tica i Arčabić, 2016: 24), odnosno pune 4 godine (razdoblje koje nije obuhvaćeno prethodnim grafičkim prikazom). Raspadom Jugoslavije raspale su se i ekonomske veze koje su postojale u proizvodnim lancima. Izgubljen je velik dio tržišta na području bivše Jugoslavije, a zbog raspada Sovjetskog Saveza izgubljena su i istočna tržišta koja su bila glavni kupci hrvatskih izvoznih proizvoda. Produbljenju prve krize pogodio je i proces tranzicije, odnosno prelazak sa samoupravnog socijalizma (radničko samoupravljanje) na tržišni način privređivanja. Osim tranzicije, važnu ulogu imali su i gubitci uzrokovani Domovinskim ratom jer je dio hrvatskog teritorija bio okupiran, a dio prometno i geografski odvojen od ostatka Hrvatske. Kombinacija internih i eksternih čimbenika dovela je do vrlo duboke i dugotrajne gospodarske krize.

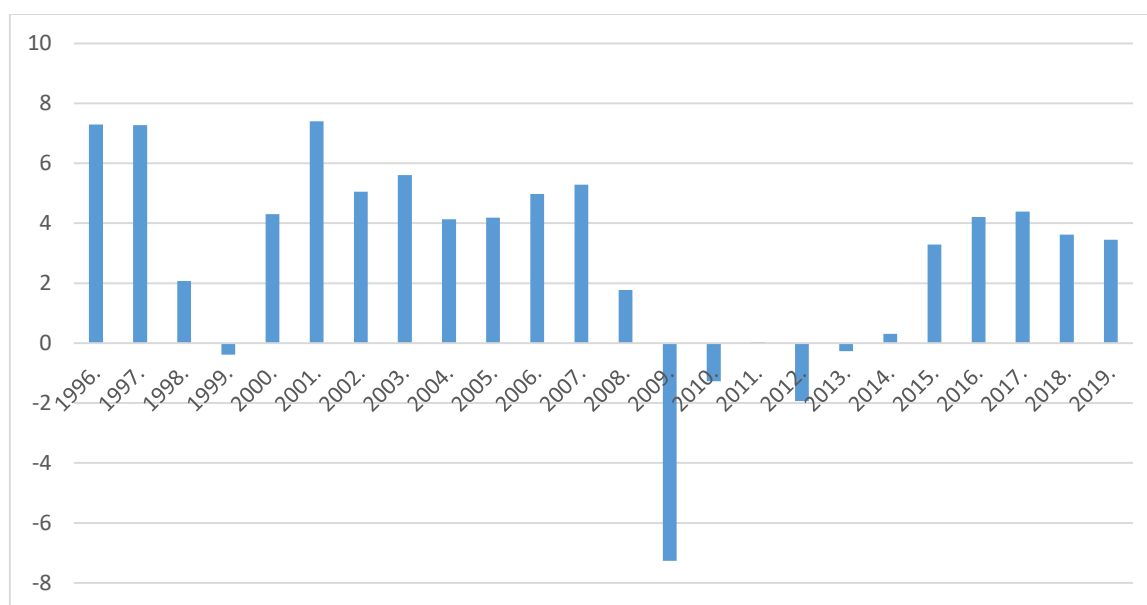
Razdoblje od 1994. do 1999. godine obilježila je razvojna faza u kojoj su ostvarene pozitivne stope rasta BDP-a (Slika 3.4). Ponovni pad BDP-a dogodio se 1999. godine kada je hrvatsko gospodarstvo ušlo u **drugu kasnu tranzicijsku recesiju** koja je trajala od četvrtoga kvartala 1998. do četvrtog kvartala 1999. godine (Družić, Tica i Arčabić, 2016: 24), odnosno godinu i jedan kvartal. Uzrok krize bila je rigidna politika tadašnje Vlade zbog koje je Hrvatskoj zabranjen pristup inozemnim kreditima (Delač, 2014: 77). Zbog nedostatnog kreditiranja iz inozemstva te zbog nedostatka direktnih stranih investicija pala je i proizvodnja u Hrvatskoj. Uz navedeno, krizu su uzrokovale i bankarska kriza u Hrvatskoj (smanjen broj banaka sa 60 na 43, uz velike troškove sanacije), azijska financijska kriza i ruska financijska kriza te NATO-ove ratne akcije na Kosovu (odrazile su se na hrvatski turizam – smanjen broj dolazaka turista kao rezultat geopolitičke elastičnosti potražnje za turističkim proizvodom). Druga recesija ponovno je bila rezultat, kako internih, tako i eksternih čimbenika.

Od 2000. godine dolazi do ponovnog rasta proizvodnje i BDP-a koji je trajao sve do 2009. godine (Slika 3.4). Do **treće recesije** dolazi 2009. godine. Njen početni uzrok bila je globalna financijska kriza započeta u rujnu 2008. godine u SAD-u. Krizom su bili pogođeni realni i fiskalni sektor. Globalna financijska kriza bila je okidač za hrvatsku recesiju, međutim, dubina i njeno trajanje bili su rezultat domaćih čimbenika. Pad gospodarske aktivnosti i BDP-a trajao je sve do trećeg kvartala 2014. godine (Družić, Tica i Arčabić, 2016: 24), kada su zabilježene pozitivne stope rasta. Na godišnjoj razini pozitivne stope rasta BDP-a zabilježene su istom u 2015. godini, tako da je kriza u Republici Hrvatskoj trajala punih šest godina, daleko iznad europskog i svjetskog prosjeka. Uz to, razina nominalnog BDP-a dosegla je predkriznu razinu tek u 2016. godini (Slika 3.3).

Stopa rasta može se razmatrati kao stopa rasta realnog BDP-a ili kao **stopa rasta BDP-a po stanovniku**. **BDP po stanovniku (*per capita*)** označava ukupnu razinu BDP-a podijeljenu s brojem stanovnika u zemlji. Predstavlja mjeru dostignutog životnog standarda te je jedan od najrelevantnijih pokazatelja za usporedbu dostignute razine životnog standarda među zemljama. Rast BDP-a po stanovniku postoji ukoliko je rast realnog *outputa* veći od rasta populacije, što je općenito slučaj kod razvijenih zapadnih zemalja. U Hrvatskoj su tijekom 1990-ih godina započeli negativni demografski trendovi, odnosno negativne stope prirodnog prirasta koje su se nastavile do današnjih dana. Uz to, Hrvatsku je zahvatio i negativan migracijski saldo, koji je postao posebice izražen nakon financijsko-ekonomske krize iz 2008. godine i ulaska Hrvatske u Europsku uniju. Međutim, nerazvijene zemlje nemaju negativne demografske trendove. Kod njih je rast populacije veći od rasta *outputa*, što vodi daljnjem smanjenju razine životnog standarda. Burundi, Srednjoafrička Republika, Malavi, Republika Kongo i Nigerija su, primjerice, neke od najsiromašnijih zemalja svijeta, gledajući BDP po stanovniku (prema pokazateljima Svjetske banke).

Na Slici 2.2 prikazane su stope rasta BDP-a po stanovniku u Republici Hrvatskoj u razdoblju od 1996. do 2019. godine.

Slika 2.2: Stope rasta BDP-a po stanovniku u Republici Hrvatskoj (1996. – 2019.)

Izvor: Svjetska banka, 2020e, url.

Ukoliko uzmemo u obzir, primjerice 2014. godinu, možemo uočiti kako je rast BDP-a po stanovniku bio pozitivan (0,3 %), dok je stopa rasta realnog BDP-a iste godine bila negativna (-0,1 %). Razlika se pripisuje većoj stopi smanjenja populacije od stope smanjenja realnog BDP-a.

2.4.2. Međunarodne usporedbe

Za usporedbu razvijenosti pojedinih zemalja svijeta jedan od najboljih pokazatelja je BDP po stanovniku. Iako i on nije najbolja mjera bogatstva, odnosno onoga što svaki građanin dobiva na godišnjoj razini, predstavlja jedan od boljih statističkih prosjeka (mjereći bogatstvo u materijalnom obliku). Međutim, i usporedba BDP-a *per capita* nije najrealnija zbog različite kupovne moći novca u pojedinim zemljama, npr. za 100 eura se više može kupiti u Bosni i Hercegovini negoli u Njemačkoj. Iz toga se razloga, kao bolja mjera za usporedbu dostignute razine ekonomskog i materijalnog bogatstva, uzima **BDP per capita prema paritetu kupovne moći (PPP)**. Ukratko, PPP uklanja razliku u kupovnoj moći raspoloživog dohotka stanovnika određene zemlje. Polazna točka za analizu jesu cijene u SAD-u i kupovna moć dolara u pojedinoj zemlji. Tako u pojedinim državama 1 USD, za koji se u SAD-u može kupiti robe u vrijednosti 1 USD, može realno vrijediti 2, 3 i više dolara. Stoga nam PPP omogućuje da vidimo stvarnu ekonomsku situaciju i kupovne mogućnosti stanovništva jedne zemlje. Usporedba BDP-a *per capita* prema paritetu kupovne moći (Tablica 2.6) ukazuje na zastrašujuću razliku u dostignutom stupnju ekonomskog razvoja među zemljama svijeta.

Tablica 2.6: BDP *per capita* (PPP) u USD, 2019., zemlje EU-a i odabrane zemlje (u stalnim cijenama iz 2017.)

Zemlja	BDP p. c. 2019.	Zemlja	BDP p. c. 2019.
Makao (Kina)	123.965	Španjolska	40.883
Luksemburg	114.481	Češka R.	40.314
Irska	86.781	Cipar	39.545
USA	62.682	Slovenija	38.689
Hong Kong	59.893	Litva	36.975
Danska	57.184	Estonija	36.710
Nizozemska	57.141	Portugal	34.798

Austrija	56.352	Poljska	33.086
Njemačka	53.815	Slovačka	32.792
Švedska	53.205	Mađarska	32.623
Belgija	51.708	Latvija	30.830
Australija	49.756	Grčka	30.315
Finska	48.621	Rumunjska	29.909
EUROZONA	47.037	Hrvatska	28.508
UK	46.699	Rusija	27.044
Francuska	46.183	Bugarska	23.091
EU28	44.370	Srbija	18.180
Malta	43.340	Kina (bez Hong - Konga i Makao-a)	16.117
Italija	42.413	Bosna i Hercegovina	14.895
Japan	41.429	Etiopija	2.220

Izvor: Svjetska banka, 2020f, url.

Pokazatelji prikazani u Tablici 2.6 poprilično su uznemirujući i ukazuju na ogromnu nepravdu i neravnomjernu raspodjelu dohotka i bogatstva. U Tablici su prikazane samo odabrane zemlje. Razlika je veća i uočljivija što se u uzorak uzme veći broj zemalja. U našem uzorku najbogatija zemlja, prema analiziranom pokazatelju, je Makao, posebna upravna regija Narodne Republike Kine (uz Hong - Kong koji je druga posebna upravna regija), dok je najsiromašnija Etiopija. Na temelju dostupnih podataka Svjetske banke, prema BDP-u *per capita* (PPP) za 2019. godinu, najsiromašnija zemlja je Burundi (ispred nje je Srednjoafrička Republika), dok su dvije najbogatije zemlje Makao i Luksemburg (Svjetska banka, 2020f, url.). Razlika između najbogatije i najsiromašnije zemlje svijeta, prema tome, iznosi 1:170, čime se dodatno svjedoči neravnomjernoj raspodjeli dohotka i bogatstva.

Svjetska banka definira da u krajnjem siromaštvu žive osobe s manje od 1,90 USD dnevno. Svjetski gospodarski napredak je omogućio smanjenje broja osoba koje žive u takvom krajnjem siromaštvu. Prema podacima Svjetske banke, 1990. godine je 36 % (1,9 milijardi ljudi) svjetskog pučanstva živjelo u krajnjem siromaštvu. Godine 2015. taj se udio smanjio na 10 % (ili 734 milijuna ljudi). Prema istom izvoru, blizu polovice svjetskog stanovništva još uvijek živi s manje od 5,5 dolara dnevno. Međutim, prognoze Svjetske banke su da će sukladno ekonomskom šoku, koji je uslijedio u svijetu zbog pandemije koronavirusa, udio ljudi koji žive u krajnjem siromaštvu ponovno porasti u 2020. godini (od 0,3 % do 9 %).

Porast životnog standarda nije neizbježan. Značajne razlike u veličini BDP-a između pojedinih zemalja jesu zapravo rezultat različitih stopa rasta u prošlosti. U Tablici 2.7 mogu se vidjeti prosječne godišnje stope rasta, ostvarene u odabranim zemljama u razdoblju od 1995. do 2019. godine.

Tablica 2.7: Prosječna godišnja stopa rasta realnog BDP-a (1995. – 2019.)

Zemlja	1995. – 2019.	Zemlja	1995. – 2019.
EU28	1,8	Nizozemska	2,1
EUROZONA	1,6	Austrija	1,9
Belgija	1,9	Poljska	4,2
Bugarska	2,5	Portugal	1,5
Češka R.	2,7	Rumunjska	3,4
Danska	1,7	Slovenija	2,8
Njemačka	1,4	Slovačka	4,0
Estonija	4,3	Finska	2,3
Irska	5,9	Švedska	2,5
Grčka	1,0	UK	2,1

Španjolska	2,2	Hrvatska	2,3
Francuska	1,6	USA	2,5
Italija	0,7	Japan	0,9
Cipar	2,9	Australija	3,2
Latvija	4,0	Rusija	2,7
Litva	4,3	BiH	9,4
Luksemburg	3,4	Srbija	3,3
Mađarska	2,6	Etiopija	8,1
Malta	4,2	Burundi	2,5

Izvor: Izračun prema Svjetska banka, 2020e, url.

Analizirani pokazatelji ukazuju na to da zemlje rastu po različitim stopama. Prema pokazateljima Svjetske banke, u promatranom razdoblju, prosječna godišnja stopa rasta na svjetskoj razini iznosila je 3,5 %. Zavidne stope rasta ostvarila je susjedna Bosna i Hercegovina, zatim Etiopija i Irska (zemlje iz uzorka). Republika Hrvatska je sa stopom rasta 2,3 % „prokockala“ šansu da se približi bogatijim zemljama Europske unije te je zapravo pogoršala svoju poziciju i došla na predzadnje mjesto prema BDP-u *per capita* u zemljama EU-a. Hrvatska je, naime, početkom 1990-ih bila razvijenija od velikog dijela tranzicijskih zemalja. Samo su Češka Republika i Slovenija imale viši BDP *per capita* od Republike Hrvatske (u stalnim cijenama iz 2010.; Svjetska banka, 2020a, url.). Danas, prema Tablici 2.6, samo još Bugarska (od tranzicijskih zemalja EU-a) ima niži BDP *per capita* PPP od Hrvatske. Sve ostale zemlje su je davno prestigle. Hrvatskom razvoju definitivno nije išlo u prilog niti šestogodišnje kontinuirano opadanje BDP-a, u razdoblju od 2009. do 2015. godine, kada su po prvi put ponovno zabilježene pozitivne stope rasta (2015. je godina pozitivnog rasta BDP-a). Pojedini ekonomisti smatraju da bi Republika Hrvatska mogla riješiti svoje ekonomske probleme tek s dugoročnim rastom od 7 do 9 % (Delač, 2014: 51).

U Tablici 2.8 može se vidjeti BDP *per capita* (PPP) 1995. i 2019. godine za sve zemlje EU-a i za druge odabrane zemlje. Analizom tih pokazatelja dobit će se bolja slika propuštenih prilika za Hrvatsku.

Tablica 2.8: BDP *per capita* (PPP) u stalnim cijenama iz 2017. u USD (*international \$*) i stope rasta (1995. – 2019.)

Zemlja	1995.	2019.	Ukupna stopa rasta (1995. – 2019.)	Prosječna godišnja stopa rasta (1995. – 2019.)
EU28	30.326	44.370	46	1,8
Belgija	37.814	51.708	37	1,9
Bugarska	10.958	23.091	111	2,5
Češka R.	22.772	40.314	77	2,7
Danska	43.118	57.184	33	1,7
Njemačka	39.302	53.815	37	1,4
Estonija	12.740	36.830	189	4,3
Irska	32.332	86.781	168	5,9
Grčka	25.122	30.315	21	1,0
Španjolska	29.100	40.883	40,5	2,2
Francuska	35.346	46.183	31	1,6
Italija	39.138	42.413	8	0,7
Cipar	28.879	39.545	37	2,9
Latvija	9.492	30.830	225	4,0
Litva	10.671	36.975	246	4,3
Luksemburg	77.079	114.481	48	3,4
Mađarska	16.731	32.623	95	2,6

Malta	22.088	43.340	96	4,2
Nizozemska	39.684	57.141	44	2,1
Austrija	40.648	56.352	39	1,9
Poljska	12.445	33.086	166	4,2
Portugal	25.556	34.798	36	1,5
Rumunjska	12.080	29.909	148	3,4
Slovenija	21.576	38.689	79	2,8
Slovačka	13.610	32.792	141	4,0
Finska	31.500	48.621	54	2,3
Švedska	34.755	53.205	53	2,5
UK	32.794	46.699	42	2,1
Hrvatska	14.845	28.508	92	2,3
USA	43.095	62.683	45	2,5
Japan	34.001	41.429	22	0,9
Australija	33.212	49.756	50	3,2
Rusija	13.349	27.044	103	2,7
BiH	2.081	14.895	616	9,4
Srbija	7.722	18.179	135	3,3
Etiopija	677	2.220	228	8,1
Burundi	948	752	-21	-1,3

Izvor: Izračun prema Svjetska banka, 2020f, url.

Pokazatelji u Tablici 2.8 još su jedan dokaz o tome kako su i male stope rasta izuzetno važne. Male stope rasta dovele su do velikog porasta životnog standarda kod većine zemalja tijekom posljednjih 25 godina. Učinak je još i veći što je riječ o dužem promatranom razdoblju. Mala razlika u stopi rasta među zemljama dovela je do ogromne promjene u životnom standardu. Pogledajte primjer Irske. U promatranom razdoblju imala je prosječnu godišnju stopu rasta 5,9 %. Ta ju je stopa rasta dovela do toga da je danas jedna od najbogatijih zemalja EU-a (druga, nakon Luksemburga). Isto tako, možemo za primjer uzeti Litvu. 1995. godine Litva je imala BDP *per capita* PPP 10.671 USD, dok ju je prosječna stopa rasta od 4,3 %, dovela do BDP-a *per capita* PPP od 36.975 USD. Republika Hrvatska je, primjerice, 1995. imala vrijednost analiziranog pokazatelja za 29 % veću od Litve, dok je kraj 2019. godine dočekala s 23 % manjom vrijednošću od Litve. Iznoseni pokazatelji jesu zapravo činjenice o hrvatskom nazadovanju tijekom novije hrvatske povijesti. Uzroke navedenom stanju treba tražiti u dubljoj ekonomskoj analizi koja prelazi okvire analize u ovom Poglavlju. Vrijedi razmisliti o istinskom stvaranju preduvjeta za ostvarivi dugoročni rast u Republici Hrvatskoj kako bi se ogromna razlika u dostignutoj razini razvijenosti počela smanjivati. To je moguće jedino ukoliko Hrvatska bude dugoročno proširivala svoje proizvodne kapacitete učinkovitim investicijama, a ne temeljila svoj rast kratkoročno na povećanju osobne i državne potrošnje.

Svjetska banka razvrstava svjetska gospodarstva u **četiri dohodovne skupine** prema bruto nacionalnom dohotku (BND) po stanovniku:

- zemlje s niskim dohotkom
- zemlje s nižim srednjim dohotkom
- zemlje s gornjim srednjim dohotkom i
- zemlje s visokim dohotkom.

Bruto nacionalni dohodak (BND) je suma dohodaka rezidenata jedne zemlje u određenom razdoblju. Ugrubo se dobije ukoliko od BDP-a oduzmemo ono što su, primjerice u Republici Hrvatskoj, zaradili stranci i strani vlasnici kapitala (plaćanja rezidenata nerezidentima) te dodamo ono što su hrvatski

rezidenti (ljudi i vlasnici kapitala) zaradili u inozemstvu (plaćanja nerezidenata rezidentima) (Jeleč Raguž, 2020: 46-47). Drugim rječnikom rečeno, obuhvaća ukupni domaći i strani *output* koji potražuju stanovnici jedne zemlje (Mrnjavac, Kordić i Šimundić, 2014: 9). Prema procjenama riječ je o sličnim veličinama, iako je hrvatski BND nešto manji od hrvatskog BDP-a, velikim dijelom zato što se umanjuje za iznos profita stranih vlasnika (plaćanje rezidenata nerezidentima) i kamata na inozemni dug (plaćanje rezidenata nerezidentima).

Klasifikacije se ažuriraju svake godine 1. srpnja i temelje se na BND-u po stanovniku u tekućim američkim dolarima (primjenom Atlas metode deviznih tečajeva) prethodne godine. Stoga se klasifikacije zemalja u, primjerice 2020. godini, temelje na vrijednostima BND-a iz 2019. godine. Svjetska banka prikuplja relevantne pokazatelje i objavljuje podatke za 192 zemlje svijeta. Klasifikacija od 1. srpnja 2020. godine izgleda kako slijedi:

Tablica 2.9: Nova klasifikacija zemalja Svjetske banke prema razini dohotka: 2020. – 2021.

Rang	Vrijednost BND-a <i>per capita</i> u tekućim US dolarima
Zemlje s niskim dohotkom	< 1.036
Zemlje s nižim srednjim dohotkom	1.036 - 4.045
Zemlje s gornjim srednjim dohotkom	4.046 - 12.535
Zemlje s visokim dohotkom	> 12.535

Izvor: Svjetska banka, 2020g, url.

S obzirom na navedene vrijednosti, u skupinu zemalja s visokim dohotkom svrstane su 83 zemlje svijeta, među kojima je i Hrvatska. U skupinu zemalja s gornjim srednjim dohotkom svrstano je 56 zemalja, u skupinu s nižim srednjim dohotkom svrstano je 50 zemalja te 29 zemalja u skupinu s niskim dohotkom.

Prema pokazateljima Svjetske banke vrijednosti BND-a *per capita* u 1997. i 2019. godini jesu kako je prikazano u Tablici 2.10.

Tablica 2.10: BND *per capita* prema Atlas metodi Svjetske banke u tekućim US dolarima i stope rasta (1997. – 2019.)

Zemlja	1997.	2019.	Ukupna stopa rasta (1997. – 2019.)	Zemlja	1997.	2019.	Ukupna stopa rasta (1997. – 2019.)
Svijet	5.532	11.571	109	Nizozemska	29.800	53.100	78
EU28	19.673	35.812	82	Austrija	29.560	51.460	74
EUROZONA	23.862	40.077	68	Poljska	4.230	15.350	263
Belgija	28.450	48.030	69	Portugal	12.370	23.200	87
Bugarska	1.460	9.570	555	Rumunjska	1.590	12.630	694
Češka R.	6.160	21.940	256	Slovenija	11.240	25.940	131
Danska	35.150	63.950	82	Slovačka	5.420	19.210	254
Njemačka	30.140	48.580	61	Finska	26.680	50.010	87
Estonija	4.160*	23.260	459	Švedska	31.390	55.780	78
Irska	20.660	64.000	210	UK	25.280	42.220	67
Grčka	24.550**	19.750	-19	Hrvatska	5.520	14.980	171
Španjolska	15.820	30.390	92	USA	31.270	65.850	111
Francuska	26.930	42.450	58	Japan	40.040	41.710	4
Italija	22.300	34.530	55	Australija	21.900	55.100	152
Cipar	14.280	27.710	94	Rusija	2.650	11.260	325
Latvija	2.720	17.740	552	BiH	1.010	6.170	511

Litva	2.600	19.080	634	Srbija	2.990	7.030	135
Luksemburg	50.650	73.910	46	Etiopija	140	850	607
Mađarska	4.400	16.500	275	Burundi	150	280	87

* Podatci se odnose na 2000. godinu. ** Podatci se odnose na 2006. godinu.

Izvor: Obrada autora prema Svjetska banka, 2021g, url.

Od ukupno 192 zemlje svijeta, za koje Svjetska banka prikuplja relevantne podatke, Republika Hrvatska je prema bruto nacionalnom dohotku po stanovniku 2019. godine zauzela 62. mjesto (prema Atlas metodi US dolari), dok je prema metodi PPP (paritet kupovne moći, engl. *purchasing power parity*) (*international dollars*) zauzela 51. mjesto. S obzirom na to da je hrvatski BND *per capita* prešao granicu od 12.535 US dolara, Hrvatska je za 2019. godinu, s 14.980 US dolara, svrstana u zemlje s visokim dohotkom. Isto tako, možemo uočiti kako je kategorija visokog dohotka izrazito širokog raspona (na temelju pokazatelja u Tablici, a stvarnost je još i drastičnija). U zemlje s visokim dohotkom pripada Republika Hrvatska, ali isto tako i Danska sa svojih 63.950 US dolara po stanovniku, Irska s 64.000 US dolara ili recimo Luksemburg sa svojih 73.910 US dolara. Prema metodi PPP (*international dollars*) pet zemalja s najvećim BND-om po stanovniku jesu Makao SAR (Kina) (123.290), zatim Katar (94.170), Singapur (92.020), Luksemburg (77.570) i Švicarska (72.390), a Hrvatska je na 51. mjestu (29.520), dok sljedećih 5 zemalja ima najnižu vrijednost analiziranog pokazatelja: Burundi (280), Malawi (380), Sierra Leone (500) i Madagaskar (520) (Svjetska banka, 2020g, url.). Navedeni pokazatelji i Tablica 2.10 ponovno svjedoče o ogromnoj nepravdi i nepravednoj raspodjeli dohotka i bogatstva na svjetskoj razini.

Kako bismo ocijenili napredak na primjeru Republike Hrvatske, potrebno je usporediti stope rasta BND-a u analiziranom razdoblju s istim stopama u drugim zemljama. Za formiranje konačnog zaključka o vremenu od hrvatskog osamostaljenja, iskorištenog za ekonomski i društveni napredak, dovoljno svjedoče činjenice o stopi rasta, primjerice, Rumunjske, Bugarske, Litve, Estonije ili Latvije. Dovoljno je pogledati gdje je Hrvatska bila 1997. godine, a gdje navedene zemlje te kakve su ukupne stope rasta ostvarene u analiziranom razdoblju.

2.4. Ekonomski rast i razvoj

U ekonomskoj se literaturi učestalo spominju pojmovi ekonomski rast i ekonomski razvoj. Pri tome se dosta često navedeni pojmovi uzimaju kao sinonimi. Iako je riječ o pojmovima koji su međusobno povezani i koji se međusobno nadopunjuju, među njima ipak nema znaka jednakosti. Oba su pokazatelja iznimno važna pri ocjenjivanju ekonomske uspješnosti neke zemlje. Ekonomski je razvoj dosta širi pojam od ekonomskog rasta. **Ekonomski rast** se isključivo odnosi na rast BDP-a (realnog BDP-a ili BDP-a *per capita*), dok ekonomski razvoj obuhvaća i cijeli niz drugih kvalitativnih odrednica kvalitete života u nekoj zemlji. Zato što uključuje kvalitativne odrednice, često puta pojam razvoj može imati različite konotacije za različite ljude. Ekonomski rast je kvantitativni i objektivni pokazatelj kretanja BDP-a, dok je ekonomski razvoj, pored toga što obuhvaća kretanja BDP-a, pokazatelj i kvalitativnih odrednica ljudskog kapitala, poput obrazovanosti, socijalne uključenosti, zdravstvenog stanja i pismenosti stanovništva, udjela stanovnika ispod granice siromaštva, infrastrukture, regionalne konkurentnosti i slično. Obuhvaća, dakle, pored ekonomskih i niz socijalnih pokazatelja. Iako se često žalimo kako kvantitativni pokazatelj ekonomskog rasta nije dovoljno dobar u prosudbi razvoja neke zemlje, važno je imati na umu da bez ekonomskog rasta nema niti ekonomskog razvoja, odnosno on je preduvjet ekonomskom razvoju. Izrazito je teško unaprijediti infrastrukturu u zemlji, poboljšati dostignutu razinu obrazovanosti ili unaprijediti zdravstveni standard u zemlji, ukoliko tome ne prethode pozitivne stope ekonomskog, odnosno gospodarskog rasta. Kao temeljni pokazatelj razvoja u nekoj zemlji tijekom vremena i dalje se najčešće koristi povijesni pregled stopa rasta BDP-a,

dok se za ocjenu ekonomske razvijenosti među zemljama najčešće koristi usporedba BDP-a *per capita* i BDP-a *per capita* korigirano za kupovnu moć, odnosno razliku u cijenama (o čemu je već bilo riječi u ovom Poglavlju).

Ekonomski razvoj predstavlja ekspanziju (širenje) gospodarstva popraćenu strukturalnim promjenama u sustavu proizvodnje i promjenama u kvaliteti i sastavu finalnog proizvoda te unaprjeđenjem kvalitete života svih ljudi (Mrnjavac, Kordić i Šimundić, 2014: 11-12). Obuhvaća pored ekonomskog i institucionalni, socijalni i politički kontekst. Riječ je normativnoj ekonomiji, budući da prosudbu o tome što je dobro, a što loše, subjektivno različiti ljudi različito vrednuju. Ono u čemu se većina ljudi slaže je da treba riješiti probleme siromaštva, gladi, različitih bolesti, nejednakosti, nezaposlenosti, pretjeranog rasta stanovništva, stagnacije sela i uništavanje okoliša (Mrnjavac, Kordić i Šimundić, 2014: 12). Stoga je čak i Svjetska banka, koja je zagovarala ekonomski rast kao cilj razvoja, u novije vrijeme zauzela šire stajalište prema kojem je izazov razvoja poboljšanje kvalitete života, posebice u siromašnim zemljama svijeta. Veća kvaliteta života zahtijeva više prihoda, ali uključuje i mnogo više od toga: bolje obrazovanje, viši standard, manje siromaštva, čišći okoliš, više jednakosti u životnim prilikama, veću individualnu slobodu i bogatiji kulturni život (Mrnjavac, Kordić i Šimundić, 2014: 13).

S obzirom na sve navedeno, u posljednje se vrijeme, uz objektivne pokazatelje rasta, razvijaju različiti pokazatelji razvoja neke zemlje i kvalitete života, poput **indeksa ljudskog razvoja** (*Human Development Indeks*, HDI) (Čavrak, 2011: 77-78) koji je UN uveo početkom 90-ih godina prošlog stoljeća. HDI uključuje 4 temeljna pokazatelja: a) BND po stanovniku (PPP), b) očekivanu životnu dob, c) očekivane godine školovanja (*expected years of schooling*) i d) prosječne godine školovanja (*mean years of schooling*) (United Nations Development Programme, 2020a, url.). Vrijednosti izračunatog indeksa kreću se u rasponu od 0 do 1. Što je vrijednost HDI-ja bliža 1, to je dostignuta viša razina kvalitete života, i obrnuto. Rang listu (odabranih) zemalja prema navedenom indeksu možemo vidjeti u Tablici 2.11.

Tablica 2.11: Rang lista zemalja prema HDI-ju (2019.)

Rang	Zemlja	HDI, 2019.	Rang	Zemlja	HDI, 2019.
1	Norveška	0,957	32	Grčka	0,888
2	Irska	0,955	35	Poljska	0,880
3	Švicarska	0,955	43	Hrvatska	0,851
4	Hong Kong (Kina)	0,949	49	Rumunjska	0,828
4	Island	0,949	56	Bugarska	0,816
6	Njemačka	0,947	64	Srbija	0,806
7	Švedska	0,945	69	Albanija	0,795
13	UK	0,932	73	BiH	0,780
17	US	0,926	74	Meksiko	0,779
18	Austrija	0,922	131	Indija	0,645
19	Izrael	0,919	173	Etiopija	0,485
19	Japan	0,919	182	Burkina Faso	0,452
22	Slovenija	0,917	182	Sierra Leone	0,452
26	Francuska	0,901	185	Burundi	0,433
27	Češka R.	0,900	189	Nigerija	0,394

Izvor: United Nations Development Programme, 2020a, url.

Republika Hrvatska, od 189 zemalja za koje je 2019. godine izračunat indeks, našla se na 43. mjestu te time pripada u skupinu zemalja s vrlo visokim indeksom ljudskog (društvenog) razvoja. Inače se skupine dijele na: vrlo visok indeks ljudskog razvoja; visok indeks ljudskog razvoja; srednji indeks

Ljudskog razvoja te nizak indeks ljudskog razvoja. Primjerice, 2005. godine Republika Hrvatska je bila na 47. mjestu (Čavrak, 2011: 78). Prema UN-u razvijenim se zemljama smatraju zemlje s vrijednošću indeksa preko 0,8. Prema stupnjevima vrijednosti HDI-ja, u jako visoku vrijednost indeksa ulazi 66 zemalja, među kojima je i Hrvatska, visoki HDI imaju 52 zemlje, srednju vrijednost ima 36 zemalja, dok nisku vrijednost imaju 32 zemlje. U razdoblju od 1990. pa do 2019. godine, Hrvatska je poboljšala vrijednost svog indeksa s 0,677 (1990.) na 0,851 (2019.) (*United Nations Development Programme, 2020b, url.*).

Vrijeme u kojemu živimo odlikuje ogromna razlika u visini realnog dohotka po stanovniku između manjeg broja razvijenih zemalja i velikog broja zemalja koje pripadaju skupini zemalja u razvoju (LDC = *Less Developed Countries*). Procjenjuje se da 55 % ukupnog stanovništva Zemlje koje živi u 40 najsiromašnijih zemalja raspolaže sa svega 4 % svjetskog dohotka (Polovina i Medić, 2002: 501). Isto tako, skupina najrazvijenijih zemalja, tzv. G8 skupina, zajedno čini 66,5 % svjetskog gospodarstva (Wikipedia, 2021, url.).

Zemlje u razvoju se definiraju kao zemlje koje zaostaju prema analiziranim pokazateljima (vrijednosti koje ulaze u HDI), u odnosu na industrijski razvijene zemlje (G8). G8 se definira kao skupina industrijski najrazvijenijih i gospodarski najmoćnijih zemalja svijeta. Ovu skupinu čine SAD i Kanada; četiri europske zemlje: Njemačka, Ujedinjeno Kraljevstvo, Francuska, Italija; jedna azijska zemlja - Japan; te Rusija zbog velike političke važnosti (iako je od 2014. godine suspendirana, također zbog političkih razloga). Europska unija se također prezentira unutar G8, ali samo u svojstvu promatrača, što znači da ne može biti domaćin sastanka ili predsjedavati skupinom.

Zemlje u razvoju imaju manji BDP *per capita* u odnosu na industrijski razvijene zemlje, manju očekivanu životnu dob stanovništva, nisku stopu pismenosti te izrazito nepovoljnu obrazovnu strukturu stanovništva. Radi ilustracije problema nerazvijenosti, poslužiti ćemo se sljedećom tablicom.

Tablica 2.12. HDI i njegove komponente (2019.)

Zemlja	BND <i>per capita</i> 2019.	Očekivana životna dob (godina)	Mortalitet dojenčadi na 1000 rođenih	Prosječne godine školovanja
Norveška	66.494	82,4	2	12,9
Irska	68.371	82,3	2,8	12,7
Island	54.682	83,0	1,6	12,8
Njemačka	55.314	81,3	3,2	14,2
Švedska	54.508	82,8	2,1	12,5
UK	46.071	81,3	3,7	13,2
US	63.826	78,9	5,6	13,4
Austrija	56.197	83,0	2,8	12,5
Izrael	40.187	83,0	3	13,0
Japan	42.932	84,6	1,8	12,9
Slovenija	38.080	81,3	1,7	12,7
Francuska	47.173	82,7	3,8	11,5
Češka R.	38.109	79,4	2,5	12,7
Grčka	30.155	82,2	3,3	10,6
Poljska	31.623	78,7	3,8	12,5
Hrvatska	28.070	78,5	4,1	11,4
Rumunjska	29.497	76,1	5,7	11,1
Bugarska	23.325	75,1	5,6	11,4
Srbija	17.192	76,0	4,6	11,2

Albanija	13.998	78,6	8,6	10,1
BiH	14.872	77,4	5,1	9,8
Meksiko	19.160	75,1	12,2	8,8
Indija	6.681	69,7	28,3	6,5
Etiopija	2.207	66,6	36,5	2,9
Burkina Faso	2.133	61,6	53,9	1,6
Sierra Leone	1.668	54,7	80,9	3,7
Burundi	754	61,6	39,9	3,3
Nigerija	1.201	62,4	46,7	2,1

Izvor: United Nations Development Programme, 2020c, url. i Svjetska banka, 2021h, url. (za mortalitet dojenčadi na 1000 rođenih).

Pored pokazatelja, koji ulaze u izračun vrijednosti HDI-ja, u Tablici su dani i pokazatelji za mortalitet dojenčadi na 1000 rođenih, što je još jedan od kvalitativnih pokazatelja razvijenosti zemalja. Navedeni pokazatelji govore više od tisuću riječi. Zaključak je da su ekonomska razvijenost i kvalitativne odrednice kvalitete života dvije strane jedne te iste medalje te da među njima vlada visoka međuovisnost.

Još jedan pokazatelj, koji se koristi kao indikator razvoja neke zemlje, je **indeks društvenog napretka** (*Social Progress Index – SPI*) koji obuhvaća tri dimenzije života (osnovne potrebe, standard života – blagostanje i izbor ili raznovrsnost mogućnosti) i daje odgovore na tri ključna pitanja, poput: osigurava li država svojim građanima zadovoljavanje osnovnih ljudskih potreba, jesu li uvjeti stanovanja, zdravstva, obrazovanja zadovoljavajući te ima li svaki pojedinac jednake mogućnosti ostvarivanja svog punog potencijala (Mrnjavac, Kordić i Šimundić, 2014: 13). Indeks društvenog napretka objavljuje američka neprofitna organizacija *Social Progress Imperative* u suradnji s tvrtkom Deloitte. Indeks je izražen s nominalnim brojem na ljestvici od 1 do 100, pri čemu vrijednost 100 predstavlja najvišu moguću vrijednost za svaki od pokazatelja koji tvore indeks. Indeks je sastavljen od tri skupine pokazatelja (Deloitte Hrvatska, 2016, url.):

- Osnovne ljudske potrebe sadrže podatke o dostupnosti prehrane i osnovnog zdravstvenog osiguranja, vode i higijenske infrastrukture, doma ili skloništa, kao i osobnu sigurnost.
- Temelji dobrobiti mjere dostupnost razine osnovnog znanja, dostupnosti informacija i komunikacije, zdravlja i dobrobiti te kvalitete okoliša.
- Mogućnosti sadrže pokazatelje iz područja osobnih prava, osobne slobode i slobode izbora, tolerancije i integracije te pristupa visokoškolskom obrazovanju.

Hrvatska je 2016. godine prema SPI-ju pozicionirana na visoko 33. mjesto od ukupno 133 države koje su sudjelovale u istraživanju. Najveći stupanj razvoja, prema analiziranom pokazatelju, ostvarile su Finska, Kanada, Danska itd., dok su najlošije afričke države u regijama Sahare i srednjoj Africi. Najniže uvrštena je Srednjoafrička Republika (30,03), slijede je Čad (36,38) i Afganistan (35,89). Ukoliko uzmemo u obzir godinu poslije, 2017., Hrvatska je pozicionirana na 37. mjesto, 4 mjesta lošije u odnosu na prethodnu godinu te je, ukoliko uzmemo u obzir zemlje s visokom vrijednošću indeksa, svrstana na dno visoko razvijenih zemalja⁶.

Zaostajanje zemalja u razvoju može se pripisati brojnim uzrocima. Jedan od njih je i nekontrolirana demografska ekspanzija koja neutralizira svaki porast BDP-a. Na tu je opasnost upozorio još krajem 18. st. Malthus postavivši hipotezu prema kojoj se stanovništvo uvećava geometrijskom progresijom, a sredstva njegove prehrane aritmetičkom progresijom. Zbog takvih se kretanja ravnoteža uspostavlja na razini pukog preživljavanja (Polovina i Medić, p. 502).

⁶ Više o indeksu društvenog napretka vidjeti na Deloitte Hrvatska, 2016, url.

Suvremeni su demografi postavili tezu o demografskoj tranziciji, pri čemu zemlje prolaze 4 faze u svom razvoju (Polovina i Medić, 2002: 502):

- faza tradicijskog društva u kojoj su visoke stope nataliteta i mortaliteta pa je stopa prirodnog prirasta stanovništva stabilna i niska
- faza ranog ekonomskog razvoja u kojoj zbog visoke stope nataliteta i smanjene stope mortaliteta dolazi do naglog porasta stope prirodnog prirasta stanovništva
- faza kasnog ekonomskog razvoja u kojoj se stopa nataliteta smanjuje, a s njom i stopa prirodnog prirasta stanovništva
- faza zrelosti čija su obilježja niska stopa nataliteta, mortaliteta i prirodnog prirasta stanovništva.

Prema navedenom, zemlje u razvoju nalaze se u drugoj fazi dok se razvijene zemlje nalaze u četvrtoj. Hrvatska prema demografskim pokazateljima prati trendove razvijenih zemalja, o čemu će nešto više riječi biti u narednom Poglavlju.

Najvažniji pojmovi

Bruto domaći proizvod (BDP)

Finalna dobra (potrošačka i investicijska)

Intermedijarna dobra

Osobna potrošnja

Investicije

Državna potrošnja

Neto izvoz

Dodana vrijednost

Stopa rasta (BDP-a)

Gospodarski (ekonomski) rast

BDP *per capita* (po stanovniku)

BDP *per capita* prema paritetu kupovne moći

Nominalni i realni BDP

Bruto nacionalni dohodak (BND)

Ekonomski razvoj

Pitanja za ponavljanje

Objasnite što je bruto domaći proizvod (BDP) i BDP po stanovniku (*per capita*).

Nabrojite tri različita pristupa računanja BDP-e. Istaknite razliku.

Objasnite proizvodni pristup izračuna BDP-a. Objasnite razliku između finalnog i intermedijarnog dobra te dodane vrijednosti. Navedite primjere.

Objasnite potrošni pristup izračuna BDP-a. Pojasnite što obuhvaća svaka stavka. Koja stavka je najdominantnija u strukturi hrvatskog BDP-a prema toj metodi.

Objasnite dohodovni pristup mjerenja BDP-a.

Definirajte pojam gospodarski rast.

Objasnite razliku između nominalnog i realnog BDP-a.

Što je BDP *per capita* prema paritetu kupovne moći (PPP)? Gdje se prema navedenom pokazatelju nalazi RH u odnosu na europsko okruženje?

Koliki je hrvatski BDP i BDP po stanovniku prema zadnjim raspoloživim pokazateljima?

Komentirajte ostvarenu prosječnu godišnju stopu rasta (u zadnjih 25 godina, Tablica 2.8) BDP-a *per capita* prema paritetu kupovne moći (PPP), u odnosu na ostale zemlje iz uzorka.

Objasnite razliku između ekonomskog (gospodarskog) rasta i razvoja?

Nabroji neke od ciljeva razvoja neke države (prema vlastitom poimanju).

Što osobno podrazumijevaš pod pojmom ekonomskog razvoja? Je li navedena definicija neadekvatna?

Opišite kretanja hrvatskog BDP-a i BDP-a *per capita* u posljednjih 30-ak godina. Pitanje se odnosi na prepoznavanje razdoblja rasta i pada hrvatskog BDP-a.

3. STANOVNIŠTVO I GOSPODARSKI RAZVOJ

Gospodarski razvoj svake zemlje odvija se pod simultanim djelovanjem različitih čimbenika. Uobičajena je njihova podjela na ljudske i materijalne čimbenike (Barić i Čavrak, 2005: 24). U procesu razvoja svake zemlje ljudski čimbenici koji proizlaze iz stanovništva neke zemlje, imaju izuzetno veliko značenje. Brojnost stanovništva (opseg) i njegova kvalitativna obilježja (struktura) iznimno su važni. Prvo obilježje određuje veličinu unutarnjeg tržišta pojedine zemlje, a drugo određuje dinamiku i kvalitetu društvenog, gospodarskog, ekonomskog i kulturnog razvitka zemlje.

Danas je posebno bitno izučavati stanovništvo, s obzirom na to da ubrzani razvoj nije promijenio samo odnos između gospodarskih sektora – primarnog, sekundarnog i tercijarnog, nego je promijenio i relativno značenje pojedinih razvojnih čimbenika. U standardnoj ekonomskoj teoriji **razvojni se čimbenici** (proizvodni resursi) definiraju kao **zemlja, rad i kapital** (uz tehnologiju i/ili poduzetništvo u novijoj ekonomskoj literaturi).

Važnost se navedenih razvojnih čimbenika mijenjao s razvojem društva. U vrijeme predindustrijskih ekonomija i dominacije poljoprivredne proizvodnje zemlja je bila najvažniji razvojni resurs. Međutim, na temeljima industrijske revolucije najvažniji razvojni resurs postao je kapital. U postindustrijskom društvu 20. stoljeća ljudski čimbenik postaje dominirajući čimbenik gospodarskog rasta (Družić i Sirotković, 2002: 19). Velikim dijelom zato što se razvojem društva povećava udio uslužnog (tercijarni, kvartarni i kvintarni) sektora, pri čemu rad u njemu zahtijeva puno veću akumulaciju znanja, iskustva, vještina i općih intelektualnih sposobnosti pojedinaca, pri čemu ne samo kvantiteta, već i njihova kvaliteta postaje temeljni preduvjet, ali i ukupni limit ukupnog razvoja neke zemlje (Družić i Sirotković, 2002: 20).

Iz navedenih je razloga potrebna analiza stanovništva neke zemlje kako bi se bolje upoznali njeni demografski trendovi iz kojih potom proizlaze i ekonomski trendovi. Cilj je ovoga poglavlja napraviti pregled najvažnijih demografskih pokazatelja i demografskih kretanja u Republici Hrvatskoj. Daju se odgovori na sljedeća pitanja:

- Što je cenzus ili popis stanovništva?
- Koja je uloga stanovništva u gospodarskom razvoju neke zemlje?
- Od kuda podatci o stanovništvu?
- Koji su najvažniji demografski pokazatelji?
- Kakva su demografska kretanja (trendovi) u Republici Hrvatskoj, razvijenom i nerazvijenom dijelu svijeta?
- Što je populacijska politika?
- Kakvu populacijsku politiku provodi Hrvatska?

3.1. Uloga stanovništva u gospodarstvu i utjecaj na gospodarski razvoj

S obzirom na to da je tržište rada bitno pod utjecajem demografskih veličina, strukture i dinamike kretanja ukupnog stanovništva, njegovo izučavanje od posebne je važnosti za predviđanje budućih trendova na tržištu rada, kao i za analizu sadašnjih trendova vezanih uz radnu snagu, aktivno i neaktivno stanovništvo te posljedice koje iste veličine imaju na stanje i trendove u gospodarstvu pojedine zemlje.

Dodatni razlog proučavanja demografskih trendova neke zemlje krije se u činjenici da stanovništvo ima dvojaku ulogu u nekoj zemlji. S jedne se strane pojavljuje kao potrošač i nalazi se na strani potražnje na tržištu dobara i usluga, dok se s druge strane pojavljuje kao proizvođač te se na tržištu čimbenika proizvodnje pojavljuje na strani ponude (rada). Stoga nam je analiza demografskih

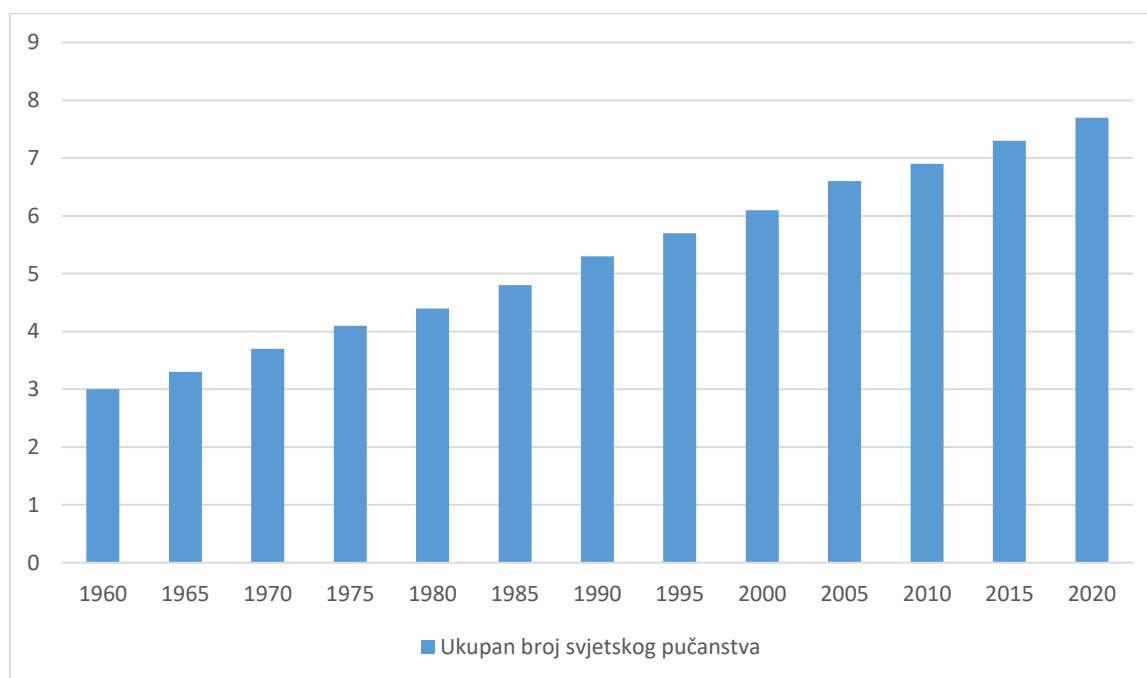
trendova iznimno važna jer direktno utječe na stanje na tržištu rada i njegovu dinamiku. Naime, potpuno je ispravno pretpostaviti da će se uz rast stope nataliteta povećati u skoroj budućnosti i ponuda radne snage, a time i proizvodnja. S druge strane broj i struktura stanovništva u potpunosti određuje veličinu unutarnjeg tržišta pojedine zemlje i njenu potrošnju. Svaki stanovnik neke zemlje sudjeluje u njoj potrošnji. Čak je i netom rođena beba potrošač, samo što ona ne sudjeluje direktno na strani potražnje na tržištu dobara i usluga.

U ovom ćemo dijelu istražiti demografske karakteristike i trendove u svijetu i Europi, a potom u Republici Hrvatskoj.

3.2. Demografski trendovi u svijetu i Europi

U svijetu se broj stanovnika tijekom 20. st. povećao s 1,6 na 6,1 milijardu (Puljiz, 2005: 263). U prvih 20-ak godina 21. stoljeća taj se broj dodatno povećao za preko 1,5 milijardu stanovnika, odnosno planet Zemlja danas ima oko 7,7 milijardi stanovnika (pokazatelj se odnosi na 2019. godinu prema pokazateljima Svjetske banke (Svjetska banka, 2021i, url.). I u prošlom i u tekućem stoljeću, riječ je impozantnom demografskom rastu. Što se tiče budućih demografskih kretanja, prema srednjoj projekciji Ujedinjenih naroda, 2050. godine na našem će planetu živjeti oko 8,9 milijardi stanovnika (Puljiz, 2005: 263). Međutim, oni će pretežno nastanjivati Aziju, Afriku i Latinsku Ameriku, odnosno nerazvijene dijelove svijeta, a znatno će ih manje biti u Europi i Sjevernoj Americi (Puljiz, 2005: 263).

Slika 3.1: Kretanja svjetskog pučanstva (1960. – 2020.)

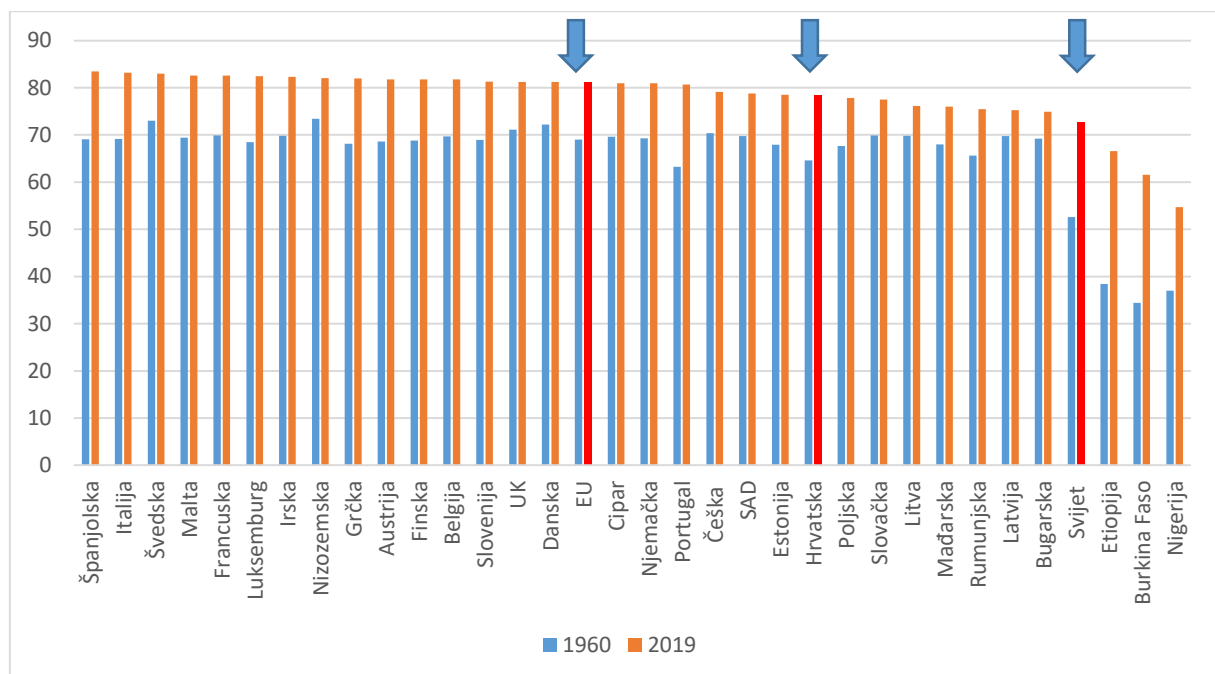
Izvor: Prema Svjetska banka, 2021i, url.

Iako se na globalnoj razini bilježi porast svjetskog pučanstva, potrebno je još jednom istaknuti da je on posljedica demografskih kretanja u nerazvijenim dijelovima svijeta. Europski demografski trendovi kreću se suprotnim smjerom. Primjerice, udio europskog u svjetskom stanovništvu tijekom 20. st. smanjio se s 25 na 12 % (Puljiz, 2005: 263). Isto tako, prognoze su da će se opadanje udjela europskog u svjetskom stanovništvu nastaviti i u narednom razdoblju. Na stranicama Europske komisije istaknut je podatak da će do 2070. godine udio stanovništva Europe činiti tek nešto manje od 4 % svjetskog stanovništva (Europska komisija, 2021b, url.).

U objašnjavanu **uzroka demografskih trendova u Europi** stručnjaci najveću pozornost posvećuju starenju stanovništva, procesima formiranja i disolucije (raspad) obitelji te kretanju fertiliteta i mortaliteta (Puljiz, 2005: 264). O ovim i drugim procesima bit će također više riječi prilikom analize demografskih kretanja u Republici Hrvatskoj.

Na **starenje stanovništva** utječu dva osnovna uzorka. Prema Puljizu (2005: 266) s jedne strane u strukturi stanovništva zbog smanjenog nataliteta sve je manji broj mladih (tzv. dejuvenilizacija ili “starenje odozdo”), a, s druge strane, na djelu je povećanje udjela starijih stanovnika (tzv. posijedenje ili “starenje odozgo”). Starenje podrazumijeva porast udjela starijeg stanovništva u ukupnom broju stanovnika. Dobar indikator starenja europskog stanovništva jest prosječno očekivano trajanje života, koje se osjetno povećalo tijekom 20. stoljeća. U tom je pogledu znakovit primjer Švedske u kojoj se prosječan životni vijek tijekom 20. stoljeća produžio za punih 28 godina (Puljiz, 2005: 266). Na Slici 3.2 prikazan je očekivani životni vijek pri rođenju u odabranim zemljama u posljednjih 60 godina.

Slika 3.2: Očekivani životni vijek pri rođenju u EU-u i odabranim zemljama (1960. i 2019.)

Izvor: Svjetska banka, 2021j, url.

Na Slici 3.2 vidljivo je izrazito produženje očekivanog životnog vijeka pri rođenju u svim zemljama iz uzorka. Na svjetskoj razini prosječni se životni vijek u promatranih 60 godina produžio za punih 20 godina, na razini EU-a za 12, a u RH za 14 godina.

Na demografska kretanja u velikoj mjeri utječu **procesu formiranja i disolucije obitelji** (Puljiz, 2005: 267). Demografi upozoravaju da je u Europi u posljednjim desetljećima došlo do osjetnog pada stopa nupcijaliteta (sklapanja braka) na jednoj, te povećanja stopa divorcijaliteta (razvoda braka) na drugoj strani. Također je povećana dob partnera prilikom prvog sklapanja braka, kao i dob žena kod prvog rađanja djeteta. Sudeći na temelju ovih, kao i nekih drugih pokazatelja, brak kao zajednica muškaraca i žena na sve je manjoj cijeni u većem dijelu Europe. Drugim riječima, brak sve češće zamjenjuje kohabitacija partnera ili, pak, odnos koji bi se mogao nazvati “živjeti odvojeno, a zajedno” (*Living-Apart-Together*). Nadalje, u Europi je u osjetnom porastu stopa razvoda braka (divorcijalitet). Prema podacima za 2018. godinu u europskom okruženju najveća je stopa divorcijaliteta bila u Portugalu

(64,2 na 100 sklopljenih) i Luksemburgu (62,5) (Slika 3.6). Drugim riječima, u tim se zemljama razvodilo više od polovine sklopljenih brakova.

Za objašnjenje demografskih kretanja važno je kretanje totalnih **stopa fertiliteta** (broj rođene djece po jednoj ženi u njezinom fertilnom razdoblju), budući da o stopi fertiliteta u najvećoj mjeri ovisi reprodukcija stanovništva. U Europi je u posljednjih nekoliko desetljeća došlo do osjetnog pada stopa fertiliteta. Tako se totalna stopa fertiliteta sredinom šezdesetih godina kretala oko 2,5 (deset je žena rađalo prosječno 25 djece), da bi 2003. godine u mnogim europskim zemljama ta stopa pala ispod 1,5 (deset žena rađa 15 djece), uz napomenu da je za prostu reprodukciju stanovništva potrebno da žene u prosjeku rađaju 2,1 dijete (Puljiz, 2005: 268). Najniže su totalne stope fertiliteta imale neke postsocijalističke te južne europske zemlje. Najveće su stope fertiliteta imale Turska (2,43) i Albanija (2,62 – 1995. godine), a od zapadnoeuropskih zemalja Island (1,99) i Irska (1,98) (Puljiz, 2005: 268).

Treba reći da upravo zahvaljujući stagnantnim, odnosno smanjenim stopama mortaliteta u uvjetima osjetno većeg broja starijeg stanovništva nije došlo do većeg pada ukupnog broja europskih stanovnika (u apsolutnim iznosima). Prema tome, smanjeni mortalitet i duže trajanje života na jednoj, te bitno smanjeni mortalitet dojenčadi na drugoj strani, uz imigracije pomažu Europi da uspori trend svog demografskog nazadovanja (Puljiz, 2005: 270).

3.3. Izvori demografskih podataka i demografski pokazatelji

S obzirom na to da je tržište rada pod velikim utjecajem demografskih kretanja, uputno je detaljno prikupiti i raščlaniti podatke o demografskim veličinama, strukturi i dinamici promjena. Za relevantnu ocjenu promjena u demografskom razvoju posebno značenje imaju neke **demografske veličine**. To su: ukupan broj stanovnika, komponente prirodnog i mehaničkog kretanja stanovništva, različite strukture stanovništva (po dobi, spolu), udio radnog, predradnog i postradnog kontingenta u ukupnom broju stanovnika i slično.

Statistika vezana uz demografska kretanja neke zemlje pripada u područje najtočnije statistike. Razlog tome je što se pokazatelji vezani uz demografske promjene prikupljaju direktno na terenu, i to, primjerice, u Hrvatskoj svakih 10 godina. Podatke o ukupnom broju stanovnika, kao i o drugim demografskim veličinama, dobivamo na temelju **popisa stanovništva**, koje još nazivamo i **cenzi**. Popisom stanovništva saznajemo temeljni i najvažniji demografski podatak – ukupan broj stanovnika određene države ili teritorija (Družić i Sirotković, 2002: 22).

Što je popis stanovništva?

Popis stanovništva ili census (lat. *census*) najveće je statističko istraživanje jedne države kojim se prikupljaju, obrađuju i objavljuju podatci o stanovnicima, kućanstvima i stanovima. Cilj je svakog popisa ustanoviti broj stanovnika, ukupno za cijelu državu i po svim teritorijalnim razinama: naseljima, općinama, gradovima i županijama. Osim broja i prostornog rasporeda, popis stanovništva osigurava podatke o demografskim, etničkim, obrazovnim, ekonomskim, migracijskim i drugim obilježjima stanovnika, kao i o broju kućanstava, obitelji i njihovim karakteristikama te podatke o stambenom fondu i njegovim karakteristikama (DZS, 2011b, url.). Podatci koji se prikupljaju popisom stanovništva, koriste se isključivo u statističke svrhe i prikazuju se isključivo u skupnome (agregiranom) obliku na razini Republike Hrvatske, županija, gradova/općina i naselja (DZS, 2011b, url.).

Popisi stanovništva sežu u daleku prošlost, tek neznatno kraću od začetaka pismenosti. No, tek krajem 18. st. i početkom 19. st. (Francuska i Engleska 1801.) objavljeni su prvi pravi popisi stanovništva. Na prostoru Hrvatske prvi potpuni popis pučanstva objavljen je godine 1850. No, kako

je u tadašnjoj Austrijskoj Carevini ratni sukob izazvao prekid popisa (koji je dovršen tek 1851.) i kako taj popis nije imao sve metodološke predloške modernog popisa pučanstva, popis iz 1857. godine smatra se prvim pravim popisom kod nas (Gelo i Akrap, 2003: 23). Od 1857. godine popisi pučanstva obavljaju se gotovo redovito svakih 10 godina, pa ih je do danas obavljeno i objavljeno ukupno 16, posljednji 2011. godine. Sedamnaesti će se popis stanovništva u Hrvatskoj obaviti tijekom 2021. godine prema metodologiji primijenjenoj 2011. godine. Jedina razlika će biti u načinu provedbe statističkog istraživanja koji će biti kombinacija elektronskog popisa i fizičkog obilaska na terenu. Naime, ponajprije će osobe, koje su u stanju popuniti potrebite obrasce elektronskim putem, to i učiniti, a potom će anketari izlaziti na teren i obilaziti kućanstva koja to nisu elektronskim putem riješila.

3.3.1. Metodologija popisa stanovništva

Različita realna gospodarska zbivanja uvjetuju i **različito definiranje kategorije ukupnog stanovništva**, a time i različite načine popisa. Snažna mehanička kretanja stanovništva, koja nazivamo migracije, mogu rezultirati drugačijim pristupom popisu, nego u situaciji kad imamo stabilna kretanja stanovništva. Tako postoje dvije koncepcije popisa.

U Popisu 2011. godine u Republici Hrvatskoj, u skladu s međunarodnim statističkim standardima, za definiranje ukupnog stanovništva primjenjuje se **koncept uobičajenog mjesta stanovanja**. Prema njemu ukupnim se stanovništvom naselja/grada/zemlje smatraju sve osobe koje u tom naselju/gradu/zemlji imaju svoje uobičajeno mjesto stanovanja. U skladu s definicijom uobičajenog mjesta stanovanja, ukupan broj stanovnika obuhvaća (DZS, 2011c, url.):

- osobe koje uoči kritičnog trenutka popisa žive neprekidno u svome uobičajenom mjestu stanovanja barem 12 mjeseci
- osobe koje su tijekom 12 mjeseci uoči kritičnog trenutka popisa došle u svoje uobičajeno mjesto stanovanja s namjerom da u njemu ostanu barem godinu dana.

Prema tome, osnovni **kriterij za uključivanje ili isključivanje osoba iz ukupnog stanovništva** zemlje (naselja/grada) je razdoblje od jedne godine i dulje te namjera prisutnosti/odsutnosti od najmanje jedne godine.

U skladu s međunarodnom statističkom definicijom ukupnog stanovništva zemlje, osobe koje tijekom popisa stanovništva 2011. godine nisu uključene u stanovništvo Hrvatske jesu osobe (DZS, 2011c, url.):

- koje u Republici Hrvatskoj imaju prebivalište, a u kritičnom trenutku Popisa su odsutne dulje od jedne godine i namjeravaju biti odsutne dulje od jedne godine, a u Republiku Hrvatsku ne dolaze tjedno. Iznimka su diplomatsko i vojno osoblje Republike Hrvatske zajedno s članovima njihovih obitelji, bez obzira na trajanje odsutnosti u inozemstvu.
- koje u Republici Hrvatskoj imaju boravište kraće od jedne godine i ne namjeravaju ostati u Republici Hrvatskoj duže od jedne godine.
- studenti koji studiraju u inozemstvu bez obzira na učestalost dolaska u Republiku Hrvatsku, s iznimkom studenata koji svakodnevno prelaze granicu.

Prilikom popisa stanovništva u Hrvatskoj 2001. godine po prvi se put pri definiranju ukupnog stanovništva primijenio koncept „uobičajenog mjesta stanovanja“ i uvelo se razdoblje od jedne godine i dulje kao osnovni kriterij za uključivanje ili isključivanje osobe iz ukupnog stanovništva. Ono što ga čini različitim u odnosu na Popis 2011., je to što se u posljednjem popisu po prvi put uvela namjera odsutnosti/prisutnosti kao dodatni kriterij za uključivanje/isključivanje osobe iz ukupnog stanovništva. U tom kontekstu, podatci iz Popisa 2011. nisu usporedivi s podacima iz Popisa 2001.

(kao niti s podacima prijašnjih popisa) zato što se u Popisu 2001. nije uzimala u obzir namjera odsutnosti/prisutnosti, kao i zbog toga što se Popisom 2001. u ukupan broj stanovnika uključilo i sve osobe koje su bile odsutne dulje od godinu dana, ali su se u mjesto stalnog stanovanja vraćale sezonski i mjesečno (takvi Popisom 2011. nisu ubrojeni u stanovništvo Republike Hrvatske).

U svim hrvatskim popisima stanovništva do II. svjetskog rata popis se vršio **metodom prisutnog stanovništva**. Prema toj metodi, u stanovnike se neke zemlje ubrojilo sve osobe koje su se u trenutku popisa zatekle na tom području, bez obzira je li joj tu stalno prebivalište ili ne. Isto tako, hrvatski građanin, koji u trenutku popisa privremeno boravi na radu u inozemstvu, ne bi bio popisan niti ubrojen u hrvatsko stanovništvo.

U popisima provedenima nakon II. svjetskog rata stanovništvo je u Republici Hrvatskoj popisivano prema koncepciji tzv. stalnog stanovništva te stoga takvi podaci nisu usporedivi s prijašnjima, kao niti s posljednja dva popisa (2001. i 2011.). Prema **metodi stalnog stanovništva**, u ukupno se stanovništvo ubrajaju osobe s prebivalištem u Republici Hrvatskoj bez obzira na to jesu li u vrijeme popisa bile prisutne u prebivalištu ili ne i bez obzira na duljinu odsutnosti iz prebivališta. Takav koncept je primijenjen tijekom popisa 1948., 1953., 1961., 1971., 1981. i 1991. godine. Tako, primjerice, hrvatski državljani koji su u popisima stanovništva 1971., 1981. i 1991. izjavili da su u inozemstvu privremeno (bez obzira na to koliko dugo njihova privremenost traje), bilo kao radnici ili članovi obitelji, koji tamo s njima borave, i da im je mjesto stalnog boravka jedno od naselja u Republici Hrvatskoj, popisani su kao stalni stanovnici Republike Hrvatske (Gelo i Akrap, 2003: 30). Prema tome, radnik na privremenom radu u Njemačkoj, koji je u trenutku popisa trajao već 30 godina, bio je ubrojen u stanovništvo Republike Hrvatske.

Ukupan broj stanovnika, bez obzira na primijenjenu metodu popisa, polazna je veličina populacijske analize. Najjednostavnija mjera promjene broja stanovnika je **međupopisna promjena stanovnika** (prema Družić i Sirotković, 2002: 23):

$$D = P_2 - P_1, \quad (3.1)$$

pri čemu je D = međupopisna promjena broja stanovnika, P_1 = ukupan broj stanovnika u «kritičnom trenutku» popisa t_1 , P_2 = ukupan broj stanovnika u «kritičnom trenutku» popisa t_2 .

3.3.2. Čimbenici populacijskih gibanja

Na kretanje ukupnog broja stanovnika neke zemlje utječu različiti čimbenici, poput broja živorođenih ili, primjerice, broja iseljenih stanovnika. Takvih je čimbenika ukupno četiri, a grupiraju se kao prirodni (Pr) i mehanički (Sm) čimbenici ukupnih promjena stanovništva.

Prirodna kretanja stanovništva

U prirodna kretanja stanovništva ubrajamo rodnost ili natalitet (N) te smrtnost ili mortalitet (M) stanovništva u određenom razdoblju (obično godina dana).

Rodnost, koju još nazivamo i **natalitet**, je pojam kojim se označuje broj rođene djece u nekoj populaciji u određenom razdoblju (obično godina dana). Riječ je o pozitivnom čimbeniku budući da se sa svakim rođenjem povećava ukupan broj stanovnika. Što nam je u zemlji veća rodnost, to nam je, uz dobro nam znanu pretpostavku *ceteris paribus*, i veći porast ukupnog stanovništva. Rodnost se može izraziti kroz nekoliko općeprihvaćenih pokazatelja, poput stope ukupnog nataliteta, stope nataliteta, stope fertiliteta, i drugih, koje, zbog sažete analize u ovom području, nije potrebno preciznije navoditi i definirati.

Prvi pokazatelj je **stopa ukupnog nataliteta** koja prikazuje ukupan broj poroda na 1000 stanovnika neke zemlje. Spomenuti pokazatelj nije dovoljno precizan zato što uključuje ukupan broj poroda u zemlji u nekom razdoblju, koji uključuje i živorođene i mrtvorodene, što ne daje realnu sliku stvarnog povećanja broja stanovnika (uz latinsku pretpostavku *ceteris paribus*).

Stoga se znatno češće, prilikom demografske analize, umjesto stope ukupnog nataliteta, služi **stopom nataliteta** koja pokazuje broj živorođenih na 1000 stanovnika neke zemlje (Družić i Sirotković, 2002: 26), odnosno

$$n = N/P \cdot 1000 \quad (3.2)$$

pri čemu je n = stopa nataliteta, N = broj živorođenih, P = broj stanovnika.

Demografski se pokazatelji najčešće izražavaju u promilima pa tako stopa nataliteta ukazuje na broj živorođenih na 1000 stanovnika neke zemlje (što je već navedeno prilikom definiranja pojma).

Uz pokazatelje stope nataliteta, prilikom analize rodnosti u nekoj populaciji dosta se često analizira pokazatelj stope fertiliteta. Razlog tome je što stopa nataliteta stavlja u odnos rodnost prema ukupnoj populaciji. Kako (Wertheimer Baletić, 1999: 208) ukupno stanovništvo ne sudjeluje u reprodukciji (predfertilno i postfertilno stanovništvo), potreban je u analizi još jedan pokazatelj koji stavlja u odnos broj živorođenih i stanovništvo u fertilnoj dobi (muškarci od 15 do 64, žene od 15 do 49 godina), a riječ je o **stopi ukupnog fertiliteta**. Međutim, pored tope fertiliteta, u demografskim je analizama češće u uporabi **stopa fertiliteta**, koja stavlja u odnos broj živorođenih prema ženskom stanovništvu u fertilnom razdoblju (koje se kao statistički prosjek uzima od 15. do 49. godine života, iako je ovdje riječ samo o statističkim prosjecima, što ne znači da postoje slučajevi fertilnog razdoblja i prije i poslije navedenog prosjeka). Računa se kao:

$$f = N/P_{f(15-49)} \cdot 1000, \quad (3.3)$$

pri čemu je f oznaka za stopu fertiliteta, $P_{f(15-49)}$ oznaka za žene u fertilnom razdoblju.

Razinu plodnosti stanovništva dobro opisuje **totalna stopa fertiliteta** (TFR) koja predstavlja prosječan broj djece koju bi rodila jedna žena u svom fertilnom razdoblju (15. – 49. godine). Iako će se hrvatska demografska kretanja analizirati u narednom poglavlju, ovdje ćemo samo spomenuti kako se u Republici Hrvatskoj TFR kontinuirano smanjuje od 1960-ih, a u zadnje vrijeme se zadržao na razini od 1,4 ‰ (Družić, 2011: 37). Ovdje je bitno napomenuti kako je, s ciljem osiguranja pozitivnog prirodnog prirasta stanovništva, potreban TFR barem na razini od 2,1 ‰.

Uz pozitivnu komponentu prirodnog i ukupnog kretanja stanovništva, postoji i negativna komponenta, koja utječe na smanjenje broja stanovnika neke zemlje. Riječ je o **smrtnosti** ili **mortalitetu**. Njom se označuje broj umrlih u nekoj populaciji u određenom razdoblju (obično godina dana). **Stopa smrtnosti ili mortaliteta** (m) pokazuje broj umrlih (M) u nekoj populaciji (P) u određenom razdoblju (najčešće godini dana) na 1000 stanovnika, odnosno

$$m = M/P \cdot 1000, \quad (3.4)$$

pri čemu je m = stopa mortaliteta, M = broj umrlih stanovnika u određenom razdoblju, P = ukupan broj stanovnika.

Mortalitet je manje dinamična kategorija prirodnog ili ukupnog kretanja stanovništva u odnosu na natalitet. Prema autorima Družiću i Sirotkoviću (2002: 26) na kretanje mortaliteta utječu dva ključna čimbenika. S jedne strane, napredak društva, medicine i osviještenosti stanovništva općenito doveo je do smanjenja smrtnosti dojenčadi i djece, što pri konstantnom natalitetu povećava prirodni prirast.

Drugi se čimbenik odnosi na produljenje životnog vijeka, što u konačnici utječe na povećanje stope mortaliteta, i pri konstantnom natalitetu smanjuje prirodni prirast. Do povećane stope mortaliteta dolazi zbog povećanog udjela starijeg stanovništva (starije od 65 godina) u ukupnoj populaciji uslijed čega se povećava i smrtnost stanovništva. Naime, moguć je scenarij veće stope mortaliteta u razvijenim zemljama zbog starije populacije, odnosno većeg udjela starijeg stanovništva, negoli u manje razvijenim zemljama, koje općenito imaju prosječno mlađe stanovništvo, odnosno manji udio starijeg stanovništva u ukupnoj populaciji.

Nakon analize pozitivnih i negativnih odrednica prirodne promjene ukupnog stanovništva potrebno je napomenuti kako se razlika između rodosti (N) i smrtnosti (M) stanovništva u određenom razdoblju (obično godina dana) naziva **prirodni prirast**, odnosno

$$Pr = N - M \quad (3.5)$$

pri čemu je Pr prirodni prirast, N natalitet, M mortalitet.

S obzirom na to da se u demografskim analizama, pokazatelji najčešće izražavaju u promilima, proizlazi da je **stopa prirodnog prirasta** razlika između stope nataliteta i stope mortaliteta, odnosno

$$p_r = n - m \quad (3.6)$$

pri čemu je p_r - stopa prirodnog prirasta, n - stopa nataliteta, m - stopa mortaliteta.

Pozitivna razlika navedenih komponentni utječe na povećanje ukupnog broja stanovnika, uz nepromijenjen saldo migracija, dok negativna razlika utječe na smanjenje ukupnog broja stanovnika, uz isti uvjet.

Mehanička kretanja stanovništva

Broj stanovnika neke zemlje ili područja, osim o prirodnim, ovisi i o mehaničkim kretanjima stanovništva. Pod njim podrazumijevamo migracijska kretanja stanovništva, odnosno prostornu pokretljivost. Sastavnice mehaničkih kretanja stanovništva jesu useljavanje (imigracija) i iseljavanje (emigracija).

Useljavanje, koje još nazivamo imigracija, pojam je kojim označujemo fizičko doseljavanje stanovništva na određeni teritorij, odnosno državni teritorij u određenom vremenskom razdoblju.

Iseljavanje, koje još nazivamo emigracija, pojam je kojim označujemo stanovnike koji napuštaju određeni teritorij, koji se odseljavaju s određenog područja unutar neke države ili koji napuštaju državni teritorij.

Razliku između useljavanja (I) i iseljavanja (E) nazivamo **saldo migracija**, odnosno

$$Sm = I - E, \quad (3.7)$$

pri čemu je Sm saldo migracija, I useljavanja, E iseljavanja.

Ovdje je važno istaknuti kako je statistički znatno lakše pratiti prirodne komponente promjene stanovništva, negoli mehaničke. U uvjetima otvorenih gospodarstava, zajedničkih tržišta i slobode kretanja osoba i radnika, robe, usluga i kapitala, izrazito je teško procijeniti tko se doselio, a tko odselio. Pouzdaniji se saldo migracija saznaje prilikom popisa stanovništva (svojevrne inventure stanovništva), odnosno svakih 10 godina. Stoga, saldo migracija, uz navedenu jednadžbu (3.7), možemo izračunati i kao razliku između ukupne promjene stanovništva (ΔP) i prirodnog prirasta (pad ili rast) stanovništva (Pr) pa je saldo migracija

$$S_m = \Delta P - Pr. \quad (3.8)$$

Prema tome, promjena broja stanovnika, s jedne strane ovisi o prirodnim čimbenicima, odnosno ponajviše biološkim, a s druge strane o migracijskim kretanjima iz kojih stoje neki drugi čimbenici, poput prirodnih, društvenih, ekonomskih i slično. Ukupna promjena stanovništva, njegov rast ili pad, je zapravo zbroj prirodnih i migracijskih kretanja, odnosno zbroj razlike nataliteta i mortaliteta te imigracije i emigracije.

$$\text{Saldo } \Delta P = Pr + S_m = (N - M) + (I - E)$$

Demografska bilanca

Promjenu ukupnog broja stanovnika (P) u nekom razdoblju možemo dobiti iz jednadžbe demografskog knjigovodstva sadržane u demografskoj bilanci. **Demografska bilanca** prikazuje ukupnu promjenu stanovništva jedne zemlje tijekom referentnog razdoblja (najčešće godina dana). Predstavlja zbroj prirodnog kretanja stanovništva (natalitet umanjen za mortalitet) i salda migracija (useljavanja minus iseljavanja).

S lijeve strane nalaze se stavke koje povećavaju ukupan broj stanovnika (natalitet i useljavanje), dok se s desne strane nalaze stavke koje smanjuju broj stanovnika (mortalitet i iseljavanje).

Tablica 3.1: Demografska bilanca

AKTIVA	PASIVA
natalitet	mortalitet
imigracija	emigracija

Prema jednadžbi demografskog knjigovodstva, sadržanoj u demografskoj bilanci, stanovništvo krajem promatranog razdoblja je jednako zbroju stanovnika početkom razdoblja, prirodnog prirasta (Pr) i salda migracija (Sm), odnosno

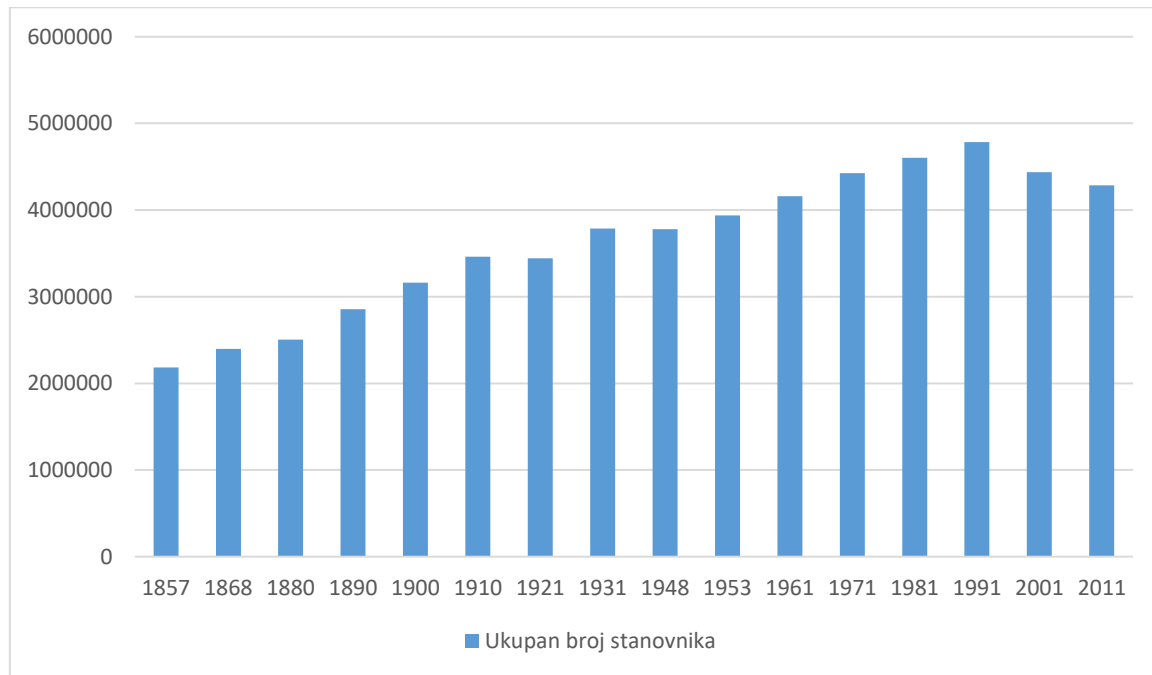
$$\text{Saldo } \Delta P = Pr + S_m = (N - M) + (I - E). \quad (3.9)$$

3.4. Demografske karakteristike stanovništva u Republici Hrvatskoj

3.4.1. Ukupan broj stanovnika

Najvažniji demografski pokazatelj, iz kojega se nadalje vrše razne analize, jest ukupan broj stanovnika neke zemlje. U prethodnim smo odjeljcima konstatirali kako se on dobije popisom stanovništva i procjenama ukupnog broja stanovnika u godinama između popisa. Slika 3.3 prikazuje broj stanovnika Republike Hrvatske utvrđen svim dosadašnjim popisima stanovništva (od 1857. godine).

Slika 3.3: Ukupan broj stanovnika Republike Hrvatske prema popisima 1857. – 2011.

Izvor: Družić i Sirotković, 2002: 38 i DZS, 2015, url. (podatci za 2011. godinu)

Broj stanovnika 1857. godine u Hrvatskoj je bio 2.181.499. Zadnjim popisom, 2011. godine, utvrđeno je da Hrvatska ima 4.284.889 stanovnika. Iz navedenoga proizlazi da se hrvatsko pučanstvo, u promatranom razdoblju, udvostručilo. Navedeni podatak može zazvučati dobro, međutim, ukoliko uzmemo u obzir podatak da se svjetsko pučanstvo u puno kraćem razdoblju (od početka 20. stoljeća do danas, Poglavlje 3.2), gotovo učetverostručilo, uviđamo kako je rast hrvatskog pučanstva ispod svjetskog prosjeka. Na Slici 3.3 je vidljiv kontinuirani rast hrvatskog stanovništva od popisa do popisa, osim u razdobljima ratova, pa tako imamo pad stanovništva između popisa 1910. i 1921. (I. svjetski rat), između popisa 1931. i 1948. (II. svjetski rat) i između popisa 1991. i 2001. (Domovinski rat). Međutim, nakon popisa 1991. godine, kada je u Republici Hrvatskoj zabilježen najveći broj stanovnika ikad utvrđen popisom (4.784.265), bilježi se kontinuirani pad hrvatskog pučanstva. Razloge za to treba tražiti u prirodnim i mehaničkim čimbenicima koji utječu na populacijska gibanja.

3.4.2. Prirodna kretanja stanovništva Republike Hrvatske

U Tablici 3.2 možemo vidjeti prirodna kretanja stanovništva Republike Hrvatske (u apsolutnim iznosima i u promilima (na 1000 stanovnika)).

Tablica 3.2: Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske (1971. – 2019.)

God.	Stanovništvo u 000*	Živorodeni	Umrli	Prirodni prirast	Stopa nataliteta (na 1000 stanovnika)	Stopa mortaliteta (na 1000 stanovnika)	Stopa prirodnog prirasta
1948.	3 764	88 713	52 540	36 173	23,5	13,9	9,6
1953.	3 946	89 784	46 440	43 344	22,8	11,8	11
1961.	4 169	74 190	37 796	36 394	17,8	9,1	8,7
1971.	4 430	64 891	44 878	20 013	14,6	10,1	4,5
1981.	4 608	67 455	51 420	16 035	14,6	11,2	3,5
1991.	4 513	51 829	54 832	- 3 003	10,8	11,5	-0,6
1992.	4 470	46 970	51 800	-4 830	10,5	11,6	-1,1
1993.	4 641	48 535	50 846	-2 311	10,8	11,4	-0,5
1994.	4 649	48 584	49 482	-898	10,9	11,1	-0,2
1995.	4 669	50 182	50 536	-354	11,2	11,3	-0,1
1996.	4 494	53 811	50 636	3 175	12,0	11,3	0,7
1997.	4 572	55 501	51 964	3 537	12,1	11,4	0,8
1998.	4 501	47 068	52 311	-5 243	10,5	11,6	-1,2
1999.	4 554	45 179	51 953	-6 774	9,9	11,4	-1,5
2000.	4 381	43 746	50 246	-6 500	10,0	11,5	-1,5
2001.	4 437	40 993	49 552	-8 559	9,2	11,2	-1,9
2002.	4 443	40 094	50 569	-10 475	9,0	11,4	-2,4
2003.	4 442	39 668	52 575	-12 907	8,9	11,8	-2,9
2004.	4 439	40 307	49 756	-9 449	9,1	11,2	-2,1
2005.	4 443	42 492	51 790	-9 298	9,6	11,7	-2,1
2006.	4 440	41 446	50 378	-8 932	9,3	11,3	-2,0
2007.	4 436	41 910	52 367	-10 457	9,4	11,8	-2,4
2008.	4 434	43 753	52 151	-8 398	9,9	11,8	-1,9
2009.	4 429	44 577	52 414	-7 837	10,1	11,8	-1,8
2010.	4 418	43 361	52 096	-8 735	9,8	11,8	-2,0
2011.	4 280	41 197	51 019	-9 822	9,4	11,6	-2,2
2012.	4 268	41 771	51 710	-9 939	9,8	12,1	-2,3
2013.	4 256	39 939	50 386	-10 447	9,4	11,8	-2,5
2014.	4 238	39 566	50 839	-11 273	9,3	12,0	-2,7
2015.	4 204	37 503	54 205	-16 702	8,9	12,9	-4,0
2016.	4 174	37 537	51 542	-14 005	9,0	12,3	-3,4
2017.	4 125	36 556	53 477	-16 921	8,9	13,0	-4,1
2018.	4 088	36 945	52 706	-15 761	9	12,9	-3,9
2019.	4 065	36 135	51 794	-15 659	8,9	12,7	-3,9
2020.							

Izvor: DZS, Statistički ljetopis i Hrvatska u brojkama, različita godišta, url. Družić, 2004: 45 za godine 1948. i 1953. DZS.

* Procjena sredinom godine.

Prije samog osvrta na pokazatelje prikazane u Tablici 3.2, osvrnut ćemo se na demografske trendove u daljoj hrvatskoj prošlosti. Naime, natalitet/rodnost hrvatskog stanovništva bio je vrlo visok sve do kraja 19. st. (iznad 40 živorođenih na 1000 stanovnika). Rađalo se prosječno 4 – 6 djece po jednoj ženi. No, kako sve žene nisu bile sudionice u biološkoj reprodukciji (zbog neplodnosti ili preranog

umiranja), zapravo je hrvatska obitelj tijekom 18. i 19. st. rađala 8 djece u prosjeku (Puljiz, 2005: 268). Zbog visoke smrtnosti, napose djece u prvoj godini života, ali i visoke smrtnosti odraslog stanovništva (90 – 95 % naših predaka iz 18. i 19. st. nije doživjelo svoj 50. rođendan, tijekom 18. i 19. st. 20 – 25 % živorođene djece nije doživjelo svoj prvi rođendan), visoki natalitet nije osiguravao i visoki prirodni prirast (Puljiz, 2005: 268.). Već krajem 19. i početkom 20. st. nastupio je prevrat u biološkoj reprodukciji stanovništva u Hrvatskoj – demografska tranzicija. Prvo se smanjuje smrtnost odraslog stanovništva (80-ih godina 19. st.), a potom istovremeno natalitet i smrtnost djece (s početkom 20. st.). Sve manje se djece rađa, i broj umrlih sve je manji pa je prirodni prirast sve veći (1880. i 1940. s izuzetkom I. sv. rata). Nakon II. svjetskog rata, i «baby booma» u godinama od 1948. do 1955., trend opadanja nataliteta teče brže od pada mortaliteta, pa je i prirodni prirast sve manji. Ovakav trend kretanja vitalnih pokazatelja (nataliteta, mortaliteta i prirodnog prirasta) nakon II. svjetskog rata ujedno upućuje na završetak demografske tranzicije (otpočete 80-ih god. 19. st.) i ulazak u posttranzicijsku etapu hrvatskog pučanstva (Puljiz, 2005: 268.).

Pokazatelji u Tablici 3.2 upućuju na posttranzicijsku etapu hrvatskog pučanstva, pri čemu imamo negativan prirodni prirast. Naime, od 1991. godine, Hrvatska ima negativne stope prirodnog prirasta, pri čemu, te stope bilježe tendenciju laganog porasta, posebice zabilježenog u zadnjih nekoliko godina. Izuzetak su poslijeratne godine 1996. i 1997., u kojima smo imali lagani *baby boom*, koji je doveo do pozitivnih stopa prirodnog prirasta. Navedena pojava nije neuobičajena budući da je gotovo pravilo odgađanje rađanja tijekom ratova pa se, stoga, natalitet uobičajeno povećava u razdoblju nakon rata. Međutim, ukoliko pogledamo razdoblje nakon 1991. godine, navedene dvije godine zapravo su i jedine u kojima smo imali pozitivan prirodni prirast.

Na ovaj način Republika Hrvatska doživljava paradoks u svom razvoju: razvoj stanovništva ima obilježja visokorazvijenih europskih zemalja, što nije slučaj s gospodarskim pokazateljima. Hrvatska, prema tome, ima prirodni pad stanovništva (**depopulacija**), koji je samo u, primjerice 2018. godini, iznosio gotovo 16.000 stanovnika, što je veličina manjeg grada u Hrvatskoj.

3.4.3. Migracijska kretanja u Republici Hrvatskoj

Uz prirodno kretanje stanovništva, glavna odrednica broja stanovnika neke zemlje ili regije, jesu mehanička kretanja. Uzroci migracijama mogu biti različiti, poput prirodnih (epidemije, vremenske nepogodne, prirodne katastrofe), društvenih (ratovi, politička nestabilnost, vjerska netrpeljivost i slično) te ekonomskih. **Ekonomске migracije** jesu kretanja stanovništva pretežito zbog ekonomskih razloga, poput gladi, siromaštva, mogućnosti boljeg zaposlenja, većeg dohotka, boljih životnih uvjeta i slično. Od migracija koriste imaju obje zemlje: i zemlja iseljavanja, i zemlja useljavanja. U zemljama, u kojima je prisutno iseljavanje, dolazi do smanjenog pritiska na tržište rada, manjeg rasta stanovništva te do priljeva novčanih doznaka radnika iz inozemstva, dok u zemljama u koje se useljavaju, imigranti ublažavaju nedostatak radne snage na tržištu rada, poboljšavaju demografske trendove, gospodarski rast i slično. Problem za zemlje emigracije je tzv. odljev mozgova (*eng. brain drain*), koji podrazumijeva iseljavanje (visoko) obrazovane radne snage. Odljev mozgova, kao i ekonomske migracije, uglavnom se odvija od manje razvijenih prema visokorazvijenim zemljama. Navedena činjenica ne doprinosi smanjenju razlike u ekonomskoj razvijenosti budući da nerazvijena zemlja ostaje bez ljudskog kapitala u koji je godinama ulagala, a razvijena ga zemlja dobiva besplatno.

Hrvatski je prostor i hrvatsko stanovništvo zahvaćeno trajnim selidbama tijekom svoje povijesti. Tako je i u posljednja 3 stoljeća. Kako je statistika selidbi najlošiji dio demografske statistike, tako su i podatci o selilaštvu našeg stanovništva uglavnom nedovoljni za kvalitetniju znanstvenu analizu (problem kod iseljavanja, dok se useljavanje kvalitetnije prati). Migracijski je saldo u Republici Hrvatskoj u 18. i 19. st. bio pozitivan (bilo je više osoba koje su trajno doselile u Hrvatsku od broja

osoba koje su iz današnjeg prostora Hrvatske iselile). Stoga je u ta dva stoljeća ukupno stanovništvo Hrvatske brojčano brže raslo nego što je to omogućavao sam prirodni prirast. Za razliku od Hrvatske, Europa je tijekom navedena dva stoljeća (18. i 19.) uglavnom imala negativan saldo. Međutim, u 20. se stoljeću mijenjaju migracijski trendovi. Intenzitet iseljavanja iz Hrvatske je naglo povećan, a useljavanja u Hrvatsku smanjen. Na europskoj je razini, pak, obrnuti trend. U 20. st. Europa je imala pozitivan migracijski saldo. Trend povećanog iseljavanja iz Hrvatske te smanjenog useljavanja se nastavio i tijekom 20. st., pri čemu su bila prisutna masovna iseljavanja između 1900. i 1914. godine, i posebno u desetak godina nakon II. svjetskog rata, te 70-ih godina s pojavom tzv. «privremene» radne emigracije iz RH u Zapadnu Europu (ali i u Australiju, SAD i Kanadu). Migracijski saldo Republike Hrvatske krajem 20.-og i početkom 21. stoljeća može se vidjeti u Tablici 3.3.

Tablica 3.3: Migracijski saldo Republike Hrvatske

Godina	Doselili	Odselili	Migracijski saldo
1996.	44 596	10 027	34 569
1998.	51 784	7 592	44 192
1999.	32 910	14 285	18 625
2000.	29 385	5 953	23 432
2001.	24 415	3 911	20 504
2002.	20 365	11 767	8 598
2003.	18 455	6 534	11 921
2004.	18 383	6 812	11 571
2005.	14 230	6 012	8 218
2006.	14 978	7 692	7 286
2007.	14 622	9 002	5 620
2008.	14 541	7 488	7 053
2009.	8 469	9 940	-1 471
2010.	4 985	9 860	-4 875
2011.	8 534	12 699	-4 165
2012.	8 959	12 877	-3 918
2013.	10 378	15 262	-4 884
2014.	10 638	20 858	-10 220
2015.	11 706	29 651	-17 945
2016.	13 985	36 436	-22 451
2017.	15 553	47 352	-31 799
2018.	26 029	39 515	-13 486
2019.	37 726	40 148	-2 422

Izvor: DZS, Statistički ljetopis, različita godišta, url. Za godine od 1910. – 1991.: Čavrak, 2011: 41.

Po završetku Domovinskog rata migracijski se saldo u Hrvatskoj popravljao. Imali smo pozitivan saldo, od 1996. pa sve do 2009. godine. U 2009. godini započela su veća iseljavanja iz Hrvatske, negoli su useljavanja u nju. Negativan migracijski saldo nastavio se sve do današnjih dana. Razlozi takvim migracijskim kretanjima jesu prvenstveno ekonomska kriza, koja je započela tijekom 2009. godine (a koja je trajala sve do 2015. godine) te, u novije vrijeme, otvaranje tržišta rada u zemljama članicama Europske unije za građane Republike Hrvatske. Najistaknutiji razlog hrvatskim emigriranjima je zapravo nedovoljna razina dostignutog životnog standarda u odnosu na zemlje članice EU-a. Jedan dio populacije iseljava zbog nedostatka radnih mjesta (najvažniji razlog početkom ekonomske krize 2009. godine), umorni od traženja i čekanja na zaposlenje. Drugi dio populacije iseljava zbog nezadovoljstva visinom plaća u Hrvatskoj koje su ispod europskog prosjeka. Najvažniji je motiv,

prema tome, hrvatskim emigracijama potraga za boljim životnim standardom i uvjetima rada. Iz toga proizlazi da su migracije u Hrvatskoj velikim dijelom ekonomske migracije.

Na temelju analiziranih pokazatelja vidljivo je kako su negativni demografski trendovi u Hrvatskoj započeli početkom 1990-ih. Osim ratnih godina, migracijski saldo, koji je u Hrvatskoj od 1996. godine bio pozitivan, donekle je popravljao hrvatsku demografsku statistiku. Naime, pozitivan migracijski saldo premašivao je negativan prirodni prirast, zbog čega je broj stanovnika u Hrvatskoj i dalje rastao. Međutim, od 2002. godine negativan je prirodni prirast premašio pozitivan migracijski saldo, pri čemu je došlo do opadanja broja stanovnika, a nakon 2008. godine negativnom se prirodnom prirastu pridružio i negativan migracijski saldo, čime je ubrzan pad stanovništva Republike Hrvatske.

3.4.4. Obiteljska struktura stanovništva Republike Hrvatske

Pod pojmom **obitelji** u popisu stanovništva smatra se uža obiteljska zajednica u okviru istog kućanstva. Suvremena se obitelj znatno razlikuje od tradicionalne, ne samo po svojem mjestu u društvu, nego i po svojoj unutarnjoj strukturi i odnosima, kao i po demografskim obilježjima. Procesi industrijalizacije, urbanizacije, deagrarizacije, deruralizacije, modernizacije i drugi, u mnogome su promijenili mjesto, ulogu i važnost braka i obitelji u Hrvatskoj. Obitelj, čini se, postaje sve više nepoželjna ili barem neatraktivna društvena institucija (Živić, 2003: 71).

Tradicionalna je obitelj u vrijeme agrarnog društva uglavnom živjela i radila na istom mjestu. Obavljanje poljoprivrednih poslova uglavnom se odvijalo u blizini doma pa su obitelji mogle imati više djece, koja su pri tome mogla pripomoći u obavljanju takvih poslova. Međutim, razvojem industrijalizacije, urbanizacije i sličnih procesa, ostaje sve manje obitelji koje se bave poljoprivrednom proizvodnjom, a sve je više obitelji koje svoje zaposlenje pronalaze u industriji i drugim nepoljoprivrednim djelatnostima, što podrazumijeva i različito mjesto života i rada. Uz to, preseljenje u gradove, gdje su se nalazile prilike za bolje zaposlenje, dovelo je do toga da se počeo smanjivati broj djece unutar obitelji. Različito mjesto života i rada, uz zabranu rada djeci, dovelo je do smanjenja prosječnog broja članova unutar obitelji.

Prema pokazateljima, dostupnima na DZS-u, obiteljska struktura stanovništva Hrvatske u novije vrijeme izgleda kako je prikazano u Tablici 3.4.

Tablica 3.4: Obiteljska struktura stanovništva Republike Hrvatske

	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Ukupno	1.203.240	1.307.423	1.367.106	1.252.025	1.215.865
%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Par bez djece	24,8	26,9	27,1	27,0	28,6
Par s djecom	63,8	62,4	60,5	58,0	54,3
Majka s djecom	9,3	9,1	10,2	12,5	14,4
Otac s djecom	2,1	1,6	2,2	2,5	2,7

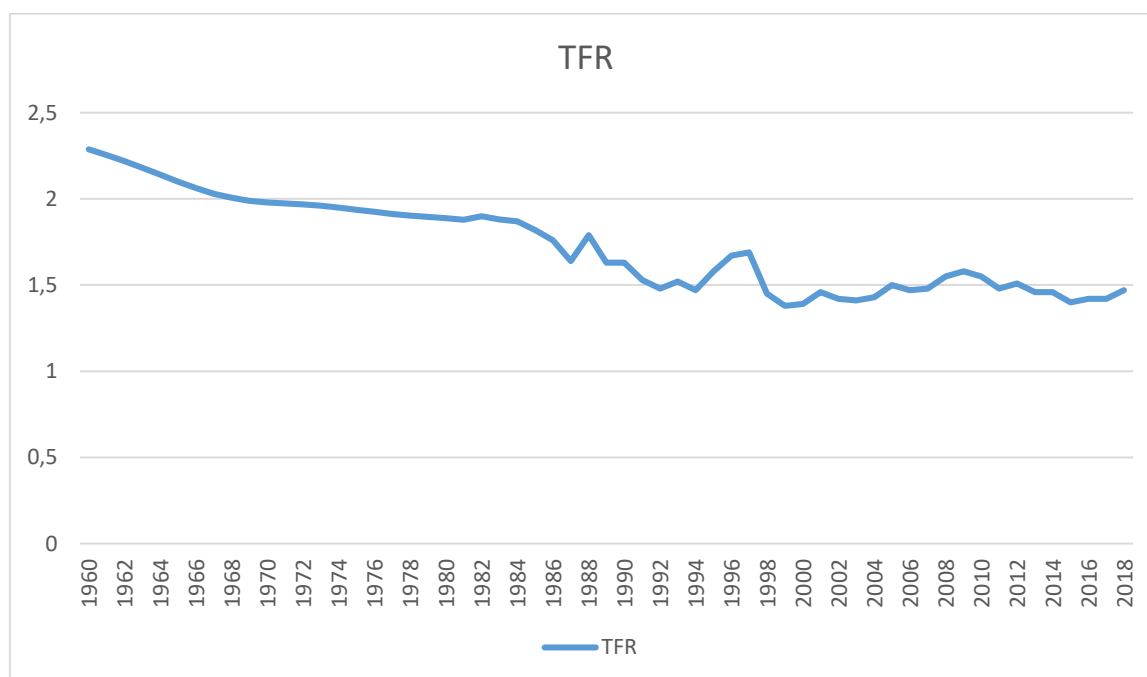
Izvor: DZS, Popisi stanovništva, različita godišta, url.

Demografski kontekst razvoja obiteljske strukture stanovništva Hrvatske postaje sve nepovoljniji. Vidljiv je porast udjela obitelji bez djece te, sukladno tome, smanjenje udjela obitelji s djecom.

3.4.5. Tendencije u kretanju stope fertiliteta

Plodnost stanovništva može se pratiti s više pokazatelja, pri čemu nam je najsvjetliji pokazatelj **totalne stope fertiliteta** (eng. *total fertility rate – TFR*). Ukazuje na prosječan broj živorođene djece koje je rodila jedna žena tijekom svog fertilnog razdoblja (15. – 49. godine). Za povećanje ukupnog broja stanovnika bila bi potrebna minimalna stopa fertiliteta od 2,1 djeteta u prosjeku po ženi u fertilnom razdoblju. U Hrvatskoj je totalna stopa fertiliteta u posljednje vrijeme negdje oko 1,5 (vidjeti Sliku 3.4).

Slika 3.4: Totalna stopa fertiliteta u Republici Hrvatskoj

Izvor: Svjetska banka, 2021k, url.

Na svjetskoj je razini TSF u 2018. godini bio 2,4 (Svjetska banka), dok je 1960. to bilo 4,9 (Svjetska banka, 2021k, url.). Prema istom izvoru, zemlje s visokim dohotkom imaju TFR (2018.) 1,6, a zemlje s niskim dohotkom 4,6. Podatak za EU (2018.) je 1,5. Preciznije rečeno, od nekadašnjih 4 – 5 djece po jednoj ženi, danas se prosječno rađa 1,5 djece po ženi, odnosno gotovo svako drugo dijete (u Hrvatskoj) se rađa kao jedinac (Barić i Čavrak, 2005: 30). Niske stope fertiliteta vode sve većem

smanjenju udjela mlađe populacije, što će uskoro, zbog smanjenog broja stanovništva u reproduktivnom razdoblju, dovesti do još većeg smanjenja nataliteta.

3.4.6. Tendencije u kretanju stope nupcijaliteta i divorcijaliteta u Hrvatskoj

Prirodnom kretanju stanovništva uvelike doprinose i trendovi u kretanju stopa sklapanja i razvoda brakova. **Nupcijalitet** se odnosi na broj sklopljenih brakova, dok se **divorcijalitet** odnosi na broj razvedenih brakova. Sukladno tome, **stopa divorcijaliteta** se odnosi na broj razvedenih brakova na 1000 sklopljenih, a **stopa nupcijaliteta** kao broj sklopljenih brakova u odnosu na ukupnu populaciju ili na 1000 stanovnika ili neku drugu skupinu (primjerice na 100 stanovnika). Navedeni pokazatelji izravno utječu na obiteljsku strukturu stanovništva, kao i trendove u kretanju nataliteta.

Broj sklopljenih i razvedenih brakova te koeficijent divorcijaliteta u Republici Hrvatskoj prikazan je u Tablici 3.5.

Tablica 3.5: Tendencije u kretanju nupcijaliteta (sklopljeni brakovi) i stope divorcijaliteta (razvedeni brakovi na tisuću sklopljenih) u Republici Hrvatskoj

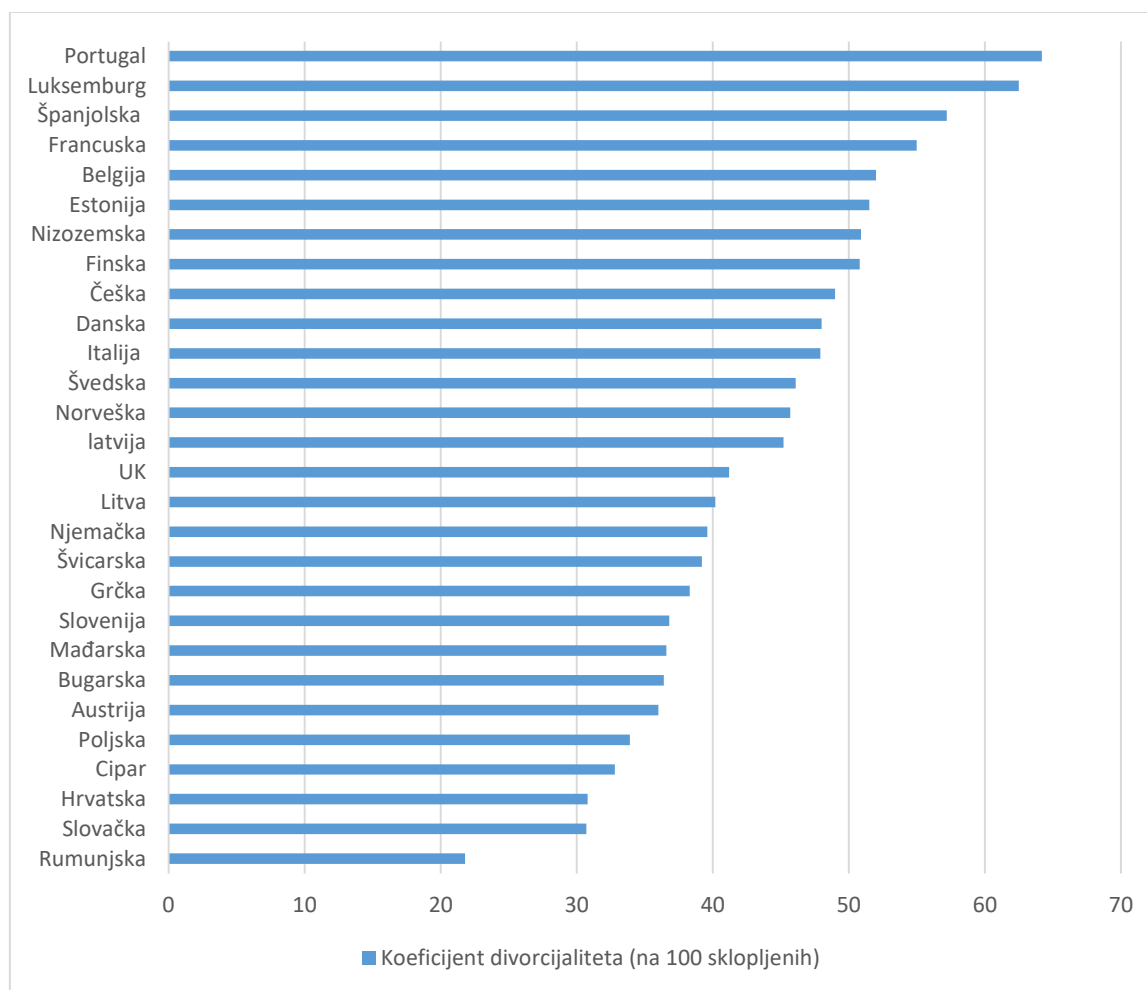
God.	Sklopljeni brakovi	Razvedeni brakovi	Koeficijent divorcijaliteta (na 1000 sklopljenih)
1971.	37 701	5 427	144
1981.	33 855	5 704	169
1991.	21 583	4 877	226
2000.	22 017	4 419	201
2005.	22 138	4 883	221
2010.	21 291	5 058	237
2011.	20 211	5 662	280
2013.	19 169	5 992	312
2016.	20 467	7 036	344
2017.	20 310	6 265	308,5
2018.	19 921	6 125	307,5

Izvor: DZS, Statistički ljetopis, različita godišta, url.

Kretanje nupcijaliteta u Hrvatskoj od 1971. do 2020. godine pokazuje manja kolebanja, ali s dominantnom općom tendencijom pada broja sklopljenih brakova. Unatoč tome, broj razvedenih brakova, koji također pokazuje manja kolebanja, ima opću tendenciju blažeg rasta. Iz toga proizlazi da se u Hrvatskoj povećava stopa divorcijaliteta, koja u posljednje vrijeme iznosi oko 310 razvedenih na 1000 sklopljenih. Prema danim pokazateljima moglo bi se reći da se u Hrvatskoj razvodi svaki treći brak, što je, neupitno, nepovoljan pokazatelj, koji upućuje na to da velik broj bračnih parova svoje probleme rješava razvodom braka.

Unatoč navedenim nepovoljnim trendovima u odnosu sklopljenih i razvedenih brakova, Hrvatska spram svojega europskog okruženja i neposrednog susjedstva ima razmjerno nizak koeficijent divorcijaliteta. Prema podacima Eurostata, Slika 3.5, najveći koeficijent divorcijaliteta, iako prikazan na 100 sklopljenih brakova (a ne na 1000 kako smo u objašnjenju pojma naveli) ima Portugal (64,2), a najmanji Malta (10,6).

Slika 3.5: Koeficijent divorcijaliteta (na 100 sklopljenih) u europskom okruženju (2018.)

Izvor: Statista, 2021, url.

Ukoliko se promatra europsko okruženje, možemo vidjeti kako je situacija u Hrvatskoj manje alarmantna, iako je i dalje riječ o razvodu svakog trećeg braka. Navedeni pokazatelji svjedoče o smanjenju važnosti braka i obitelji u društvu. Najviše se brakova razvede nakon 10 godina braka (prema skupinama od 10 do 14 te od 15 do 20 godina braka) (podatak za 2017. godinu; DZS, 2018b, url.), a prosječno trajanje braka u Hrvatskoj bilo je 2013. 14,3 te 2018. 14,9 godina (prema DZS, 2020d, url.).

3.4.7. Sastav stanovništva po spolu

Struktura stanovništva može se sagledavati iz različitih perspektiva. Neke od važnijih su struktura stanovništva prema spolu, prema dobi, ekonomskoj aktivnosti/neaktivnosti, obrazovanju, nacionalnosti i slično. Mi ćemo se u daljnjem tekstu posvetiti strukturi stanovništva prema spolu i prema dobi. Ekonomsku strukturu stanovništva (prema aktivnosti) analizirat ćemo prilikom proučavanja stanja na hrvatskom tržištu rada (Poglavlje 4).

Spolna struktura stanovništva ili udio ženskog odnosno muškog stanovništva u ukupnom stanovništvu svijeta u pravilu je uravnotežena: pola stanovništva je ženskog, a druga polovica muškog spola. Također je biološka zakonitost (znanstveno još neobjašnjena) da se u svijetu (a tako i u Hrvatskoj) na 1000 živorođenih djevojčica rađa 1030 do 1070 dječaka. Razlog tome je vrlo vjerojatno veća smrtnost muške djece u prvim godinama života (kao i mortalitet muške dojenčadi). Isto tako,

kako se povisuje dobní kontingent, tako se udio osoba muškog i ženskog spola izjednačava. U dobi za ženidbu udio žena i muškaraca gotovo je ujednačen (između 25 i 45 godina). Navedena ujednačenost izrazito je bitna za reprodukciju stanovništva. U razvijenom dijelu svijeta, a tako i u Hrvatskoj u zadnjih 30-ak godina, značajnim produženjem ljudskog vijeka „ozakonjeno“ je postojanje viška muškaraca od 0 do 40 godina, podjednak udio dvaju spolova u dobi od 40 do 60, te značajnog viška žena iznad 60 godina starosti (zbog dužeg životnog vijeka žena u odnosu na muškarce).

I u hrvatskom stanovništvu od 1700. pa do danas, na razini ukupnog stanovništva, nije dolazilo do velikih odstupanja od te biološke zakonitosti (izuzetak se pojavljuje u popisima nakon velikih ratova s izvjesnim manjkom muškaraca) (Gelo i Akrap, 2003: 41).

Tablica 3.6: Sastav stanovništva po spolu

Godine starosti	Ženska populacija	Muška populacija
0 – 4	1000	1051
20 – 24	1000	1039
25 – 29	1000	1019
30 – 34	1000	1003
35 – 39	1000	998
40 – 44	1000	998
50 – 54	1000	978
60 – 64	1000	854
65+	1000	624

Izvor: Družić (ur.), 2003: 42.

3.4.8. Sastav stanovništva po dobi

Sastav stanovništva prema dobi prikazuje odnose stanovništva prema različitim dobnim skupinama. Može se promatrati pojedinačno po godinama, petogodišnjim skupinama ili, najuobičajenije, prema kontingentima dobnog uzrasta koji uključuju:

- mlado stanovništvo ili predradni kontingent (0 – 14 godina)
- zrelo stanovništvo ili radni kontingent (15 – 64 godina)
- staro stanovništvo ili postradni kontingent (65+).

Uz navedenu, moguća je i drugačija podjela dobnog uzrasta na primjerice (predškolska djeca (0 – 6), djeca školoobveznog uzrasta (7 – 14), maloljetna djeca (0 – 18), radni kontingent (15 – 64), postradni i slično.

U Tablici 3.7 može se vidjeti udio predradnog, radnog i postradnog stanovništva u Republici Hrvatskoj.

Tablica 3.7: Udio predradnog, radnog i postradnog stanovništva u Republici Hrvatskoj (%)

Godina	Ukupno	0-14	15-64	65+
1961.	100	27,2	65,3	7,5
1991.	100	19,7	68,5	11,8
2001.	100	17,1	67,2	15,7
2011.	100	15,2	67,1	17,7
2016.	100	14,5	66,1	19,4
2017.	100	14,5	65,7	19,8
2018.	100	14,4	65,2	20,4

Izvor: DZS, 2011d, url. i Statistički ljetopis, različita godišta, url.

S gospodarskog stajališta važno je iskazati udjele tzv. predradnog (0 – 14), radnog (muškarci 15 – 64 i žena 15 – 59) i postradnog kontingenta. Važnost navedene analize proizlazi iz direktnog utjecaja na gospodarska kretanja u zemlji. Naime, predradni je kontingent izvor buduće radne snage, radni kontingent je demografski okvir sadašnje radne snage, dok je postradni kontingent „umirovljenički“ kontingent. Prema pokazateljima u Tablici 3.7 vidimo kako se udio predradnog stanovništva u Hrvatskoj, unazad nešto malo više od pola stoljeća, smanjio za 12,6 %. Smanjene stope nataliteta dovele su do smanjenja udjela mladog stanovništva u hrvatskoj populaciji. Udio radnog kontingenta (15 – 64) u promatranom je razdoblju, uz manja kolebanja, ostao na razini od oko 65 – 66 %. S obzirom na konstantni udio radne snage te smanjenje udjela predradnog stanovništva, došlo je do velikog povećanja udjela postradnog stanovništva, sa 7,5 na 20,4 %.

Visok udio mladih u predradnoj dobi uzrokovao je u prvoj polovici 20. st. pojavu obilja radne snage u drugoj polovici 20. st., a istovremeno ubrzao demografsko starenje i produženje ljudskog vijeka te masovno zapošljavanje izvan poljoprivrede između 1950. i 1975. godine i pojavu «obilja» umirovljenika krajem 20. st. Mali udio mladih krajem 20. stoljeća (ispod 15 %) uvjetovat će ozbiljne probleme nestašice radne snage u 21. stoljeću, a vrlo visok udio postradnog kontingenta, također će i u 21. st. potencirati umirovljenički problem. Na tu činjenicu upozorava i dobna piramida hrvatskog stanovništva. O umirovljeničkom će problemu više riječi biti u Poglavlju 6.

Demografsko starenje podrazumijeva proces povećavanja udjela stanovništva starog 60 i više ili 65 i više godina u ukupnom stanovništvu neke zemlje. Kao pokazatelj demografskog starenja uzima se koeficijent starosti ($x_{(65+)}$), koji pokazuje udio (%) osoba starijih od 65 (ili 60) godina u ukupnom stanovništvu, odnosno

$$x_{(65+)} = (P_{(65+)}/P) \cdot 100. \quad (3.10)$$

Pored navedenog pristupa pod demografskim starenjem može se razumijevati i proces povećavanja udjela staračkog stanovništva u odnosu na radni kontingent. U takvim okolnostima scenarij, koji je uskoro moguć u hrvatskom gospodarstvu, je, uz uvjet ostvarivanja pozitivnih stopa gospodarskog rasta, nedostatak radne snage, što zvuči poprilično paradoksalno jer smo tek nedavno izašli iz visokih stopa nezaposlenosti.

Tablica 3.8: Očekivano trajanje života pri rođenju u Republici Hrvatskoj

Popisi	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2010.	2011.	2013.	2017.	2019.
Muškarci	59,0	64,3	65,6	66,6	68,6	71,1	73,5	73,8	74,2	74,9	75,4
Žene	63,2	69,0	72,3	74,1	75,9	78,1	79,6	79,9	80,2	80,9	81,6
UKUPNO - PROSJEK	61,1	66,6	68,9	70,3	72,2	74,6	76,5	76,8	77,2	77,9	78,5

Izvor: DZS, Statistički ljetopis, različita godišta, url.

Prema pokazateljima u Tablici 3.8, u razdoblju od 66 godina, očekivani se životni vijek u Hrvatskoj produžio za 17,4 godine. Riječ je o pompoznom rastu. Hrvatska u procesu demografskog starenja nije izuzetak, naime, očekivani se životni vijek produžio i u drugim razvijenim zemljama.

Tijekom 18. st. većina našega pučanstva bila je mlađa od 20 godina (prosječna starost bila je između 18 i 19 godina). Tijekom 19. st. ispod 23 godine (22 i 23 prosjek). Tijekom 20. st. bilo je ubrzano demografsko starenje u Hrvatskoj (vanjski uzročnici 2 svjetska rata i brojno iseljništvo) što je podiglo prosječnu starost hrvatskog pučanstva na 43,4 (2018.) (DZS, 2020e, url.).

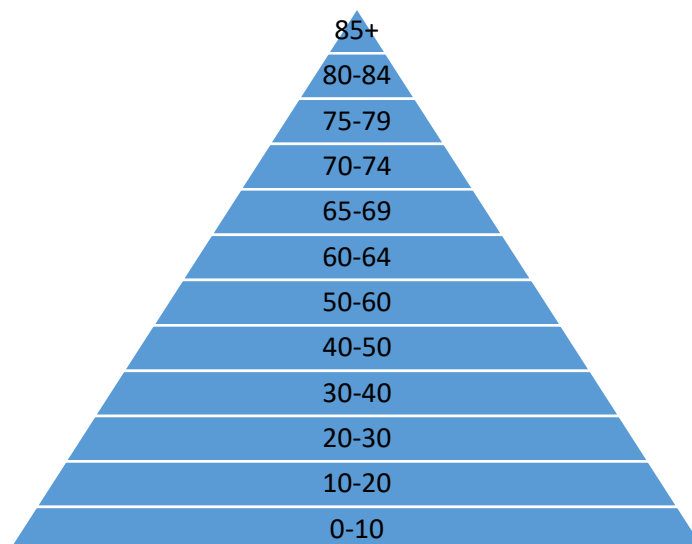
Prosječna starost stanovništva predstavlja aritmetičku sredinu starosti svih stanovnika neke zemlje. Ukoliko u Tablici 3.8 pogledamo prosječnu dob hrvatskog pučanstva od 1953. do 2019. godine,

možemo zaključiti kako je hrvatsko stanovništvo sve starije i starije. Primjerice, prilikom Popisa 1948. godine prosječna starost u Hrvatskoj bila je 30 godina, dok je na zadnjem popisu, provedenom 2011. godine, prosječna starost bila 42 godine. 43,4 je prosječna starost stanovništva za 2018. godinu (procjena sredinom 2018) (DZS, 2020e, url.).

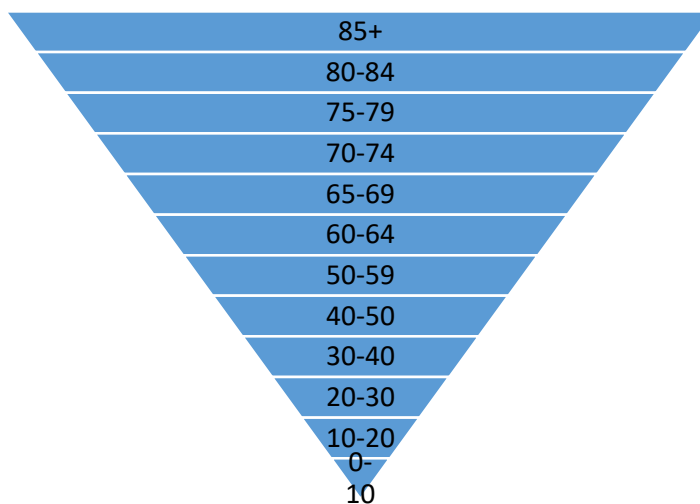
Dobno-spolna piramida stanovništva predstavlja grafički prikaz dobno-spolne strukture stanovništva. Naziva je piramidom zato što je poželjno imati najveći udio najmlađeg stanovništva, koje se s godinama, sukladno biološkim procesima umiranja, smanjuje. Tako je poželjno imati veći radni kontingent u odnosu na postradni, zbog omogućavanja funkcioniranja prvenstveno mirovinskog i zdravstvenog sustava, čiji su najčešći korisnici osobe starije životne dobi. Međutim, populacijska piramida, o kojoj smo svi učili u školi, više ne postoji. Točnije ime za ovaj graf postat će **populacijska kupola**. Naime, kroz čitavu svjetsku povijest najbrojnija populacija bila je ona ispod 15 godina, dok ljudi starijih od 80 godina gotovo da nije bilo. No, u novije vrijeme to se mijenja.

Na Slici 3.6 prikazana je dobna struktura stanovništva onakva kakva bi u idealnim okolnostima trebala egzistirati. Na Slici 3.7 prikazana je dobna struktura koju možemo očekivati u bližoj budućnosti, a to je ona koja može dovesti do ekonomske krize.

Slika 3.6: Piramida stanovništva kako bi trebala izgledati

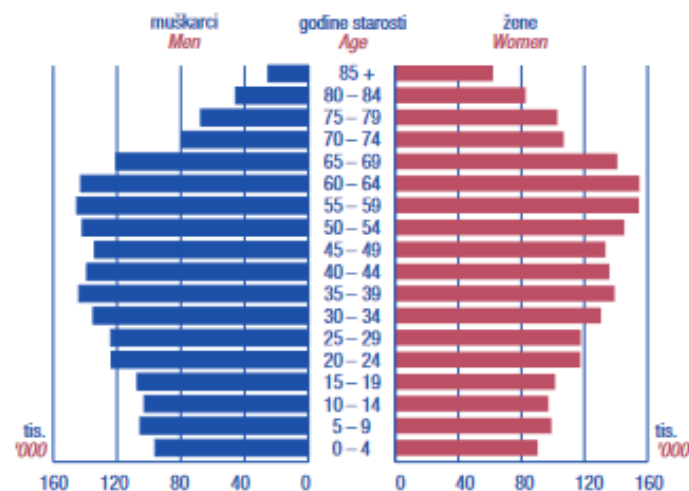

Slika 3.7: Piramida stanovništva koju možemo očekivati

U uvjetima demografske piramide prikazane na Slici 3.7, možemo očekivati svojevrsnu ekonomsku krizu i krizu socijalne države, u čijim vremenima još uvijek živimo. Naime, postaje upitnim održavanje zdravstvenog i mirovinskog sustava u uvjetima u kojima danas egzistiraju. Dugoročan trend smanjenja radnog kontingenta, i posljedično radne snage, dovodi do sve manjeg broja osiguranika koji su najizdašniji instrument financiranja mirovina tekućim umirovljenicima (misli se na osiguranike u prvom stupu). Trenutno, iznosi uplaćeni na ime doprinosa za mirovinsko osiguranje u državnu riznicu pokrivaju svega ??? troška mirovina, a ostatak se isplaćuje direktno iz državnog proračuna. Pogoršavanjem demografskih omjera financijska se konstrukcija održivosti mirovinskog, a iz istog razloga i zdravstvenog sustava, sve više pogoršava, pri čemu će u jednom trenutku postati neodrživa. O takvim i sličnim problemima više riječi bit će u okviru Šestog i Sedmog poglavlja. Na Slici 3.8 možemo vidjeti dobno-spolnu strukturu stanovništva u Hrvatskoj za 2018. godinu.

Slika 3.8: Dobno-spolna struktura stanovništva Republike Hrvatske (procjena sredinom 2018.)

Izvor: DZS, 2020e, url.

Prema prikazu na Slici 3.8 proizlazi da dobno-spolna struktura stanovništva RH više nema oblik piramide, već je sve bliža izgledu obrnute piramide. Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine, u Hrvatskoj je bilo 4,3 milijuna stanovnika, od čega je 51,8 % bilo žena te 48,2 % muškaraca.

Analizirana nepovoljna demografska kretanja u Hrvatskoj zahtijevaju odgovarajuće mjere populacijske politike koje bi trebale biti usmjerene prema poticanju nataliteta, smanjenju iseljavanja i povećanju useljavanja. Uz populacijsku politiku, ekonomski razvoj zemlje treba ići korak uz korak s demografskim razvojem. Naime, ostvarivanje ciljeva u području demografskog razvoja nije moguće ostvariti bez viših stopa gospodarskog rasta, viših stopa zapošljavanja, poticajnih mjera fiskalne i monetarne politike i slično. Više o populacijskoj politici Republike Hrvatske može se vidjeti u poglavlju koje slijedi.

3.5. Populacijska politika

Države, koje vode računa o cjelovitosti razvoja nužno trebaju voditi računa i o demografskim trendovima u svojoj zemlji. Briga o stanovništvu uglavnom je iskazana kroz populacijsku politiku, koja se eksplicitno ili implicitno provodi u zemlji. Pod **populacijskom politikom** podrazumijeva se skup mjera i akcija kojima se upravlja demografskim promjenama (Barić i Čavrak, 2005: 28). Smjer populacijske politike ovisi o ciljevima koji se žele postići. Najprije se naprave predviđanja kamo vode demografski trendovi bez intervencije države, a potom se donosi skup mjera i akcija (država) koje

vode ostvarivanju postavljenih ciljeva. Te mjere, po definiciji, trebaju biti usklađene sa svekolikim ekonomskim, socijalnim i političkim ciljevima.

3.5.1. Vrste populacijske politike

Postoji više vrsta populacijske politike koje ponajprije ovise o kriteriju podjele.

Prema autorici Alici Wertheimer Baletić (1999: 537), ukoliko se kao kriterij uzme u obzir karakteristika nositelja populacijske politike i brojčana preciziranost cilja/eva populacijske politike, razlikujemo:

- **eksplicitnu** koja podrazumijeva mjere i akcije koje donosi i provodi država s izravnim brojčano preciziranim demografskim ciljevima. Ona je javno deklarirana, u pravilu usvojena u parlamentu (Saboru).
- **implicitnu** koja podrazumijeva politiku prema stanovništvu koja nije službeno obznanjena, a podrazumijeva sustav posrednih mjera i akcija, koje se provode u okviru pojedinačnih, posebnih politika (obiteljska politika, stambena politika, politika zaposlenosti i sl.). To je prikrivena populacijska politika.

S obzirom na određenost kvantitativnog cilja populacijske politike razlikujemo (prema Wertheimer Baletić, 1999: 538-539):

- **kvantitativnu** koja u cilju ima djelovanje na veličinu stope kretanja stanovništva, najčešće na stopu povećanja i smanjenja ukupnog broja stanovnika, s izravno brojčano preciziranim ciljevima.
- **kvalitativnu** čija politika u cilju ima poboljšanje kvalitete života i blagostanja stanovništva bez izravnog utjecaja na njihovo brojčano stanje. Uglavnom se ostvaruje kroz mjere zdravstvene, obrazovne i nekim mjerama i instrumentima ekonomske politike.

U kontekstu našega proučavanja potrebno je pobliže odrediti kvantitativnu populacijsku politiku koja se dijeli na (prema Barić i Čavrak, 2005: 28):

- **ekspanzivnu** koja se usmjerava na porast stope kretanja stanovništva i/ili na njezino održanje na istoj razini. Zavisno o stvarnoj situaciji, ekspanzivna populacijska politika razlikuje dvije varijante. Prva potencira značenje (1) pronatalističke varijante politike (usmjerena na povećanje fertiliteta i nataliteta), a druga (2) imigracijsku varijantu koja naglašava mehanički priljev stanovništva iz drugih zemalja. Moguće je prakticirati istovremeno navedene mjere.
- **restriktivnu** koja se usmjerava na sprječavanje ili smanjivanje (usporavanje) porasta stanovništva. Ona direktnim ili indirektnim načinom, u kraćem ili dužem roku, utječe na smanjenje fertiliteta (nataliteta). Poznati su slučajevi mnogoljudnih zemalja svijeta (Kina, Indija) u kojima su vlade određenim poreznim ili, pak, medicinskim mjerama utjecale na usporavanje rasta vlastitog stanovništva.
- **redistributivna** koja podrazumijeva sustav mjera i akcija koje se odnose na regionalnu ili međudržavnu redistribuciju stanovništva. Na razini pojedine zemlje to znači da se čine određeni naponi k „rasterećivanju“ gradova i jačanju prirasta stanovništva s tradicionalnim depopulacijskim trendovima. Na međunarodnom planu mogući nedostatak radne snage kompenzira se selektivnom dozvolom za imigraciju stanovnika iz određenih zemalja. Najpoznatiji je primjer SAD-a za koju samo osobe s potrebnim kvalifikacijama na njihovom tržištu rada mogu dobiti imigracijsku dozvolu.

3.5.2. Hrvatska populacijska politika

Na temelju prikazanih demografskih trendova uočava se kako se Hrvatska susreće s nepovoljnim demografskim trendovima koji dovode do smanjenja hrvatskog pučanstva. Prirodna depopulacija (manji broj rođenih negoli umrlih) u Hrvatskoj je započela 1991. godine i nastavila se, s izuzetkom poslijeratnog *baby-booma* 1996. i 1997. godine, sve do današnjih dana. Kontinuiran negativan migracijski saldo započeo je 2009. godine, a njegov se intenzitet kretao paralelno s negativnim ekonomskim kretanjima te je vrhunac dostignuo 2017. godine. S poboljšanjem ekonomskih kretanja u zemlji smanjio se intenzitet, u apsolutnom iznosu, negativnog migracijskog salda, ali je on i dalje negativan. Predviđanja demografskih kretanja u bližoj budućnosti jesu na tragu postojećih, odnosno očekuje se daljnje smanjenje broja stanovnika, nastavak demografskog starenja te daljnje produženje očekivanog životnog vijeka u trenutku rođenja. Nadalje, u Hrvatskoj je prisutan trend nestajanja seoskog stanovništva, čak i cijelih sela, pražnjenje pojedinih regija, posebice u istočnoj Hrvatskoj te koncentriranje stanovništva u malom broju većih i velikih gradova.

S izrečenim se trendovima Hrvatska nastoji suočiti kroz različite oblike populacijske politike. Prvi strateški dokument, koji predstavlja početak sustavnije hrvatske populacijske politike, bio je **Nacionalni program demografskog razvitka**, usvojen 1996. godine u Hrvatskom saboru. Osnovni ciljevi, koji su se tim dokumentom nastojali ostvariti, jesu (*Nacionalni program demografskog razvitka RH*, 1996: 12):

- da bude više živorođenih
- da bude manje iseljavanja
- da bude više povratnika iz iseljeničtva te
- da bude hrvatsko pučanstvo bolje raspoređeno na čitavom prostoru države.

Temelj Programa (demografskog razvitka) je odgovorno roditeljstvo usmjereno na pozitivan pristup obitelji, koja će upravo na načelu odgovornog roditeljstva odlučiti o rađanju djece, a država mora stvoriti uvjete da za tu odluku bude što manje ograničavajućih čimbenika izvan obitelji same (Gelo i Akrap, 2003: 53).

Tako je po usvojenome Programu predviđeno da se po pravima (1) izjednače sva buduća živorođena djeca (neovisno o tome jesu li rođena u braku ili izvan njega, jesu li rođena od majki koje rade ili od nezaposlenih majki...), da se u pogledu (2) dječjeg doplatka povećavaju prava i ranije rođenog djeteta ako se u obitelji rodi drugo, a još više ako se rodi treće ili četvrto dijete, da sve majke imaju pravo na (3) plaćeni porodni dopust (bez obzira jesu li u radnom odnosu ili ne), a majke s troje ili više djece i na produljeni plaćeni dopust (3 godine) (prema Gelo i Akrap, 2003: 53).

Nakon provedene analize učinaka provedbe Nacionalnog programa demografskog razvitka došlo se do nekoliko bitnih zaključaka:

1. sam Nacionalni program demografskog razvitka nikada nije u potpunosti saživio u praksi
2. neke mjere koje su Nacionalnim programom predviđene i zakonski regulirane kasnije su reducirane, čime je bitno smanjena mogućnost njihovog doprinosa demografskom razvitku RH
3. petogodišnje razdoblje, kad je provedena analiza, prekratko je za uočavanje dugoročnih posljedica provedbe nekih mjera
4. izvješća nositelja aktivnosti predviđenih u Nacionalnom programu demografskog razvitka ukazuju na nepostojanje povezanosti Nacionalnog programa i poduzetih mjera, što onemogućuje analizu financijskih učinaka Nacionalnog programa

5. demografska kretanja nedvojbeno ukazuju na potrebu donošenja nove obiteljske i populacijske politike, uz osiguravanje njezine dugoročne provedbe.

S obzirom na to da demografska slika Hrvatske spomenutim mjerama nije popravljena, Hrvatski je sabor 2006. godine usvojio **Nacionalnu populacijsku politiku (NPP)**. Dokument predstavlja drugi strateški dokument vezan uz demografske poticaje te se, prema riječima njegovih autora (imenovani Savjet za populacijsku politiku), smatra prvom cjelovitom i sveobuhvatnom nacionalnom populacijskom politikom u Hrvatskoj. U njemu su predložene dugoročne mjere i akcije za demografski oporavak naše zemlje.

Temeljni cilj, kako je navedeno u NPP-u, je pomlađivanje i brojčani porast stanovništva u Hrvatskoj. A njegovo se ostvarenje planiralo ostvariti kroz četiri temeljna cilja Nacionalne populacijske politike (Nacionalna populacijska politika, 2006: 2):

- povećanje nataliteta
- postizanje optimalnog migracijskog obrasca
- poticanje povratka hrvatskoga iseljeničtva
- poticanje uravnoteženijeg razmještaja stanovništva i to pretežito migracijom radne snage.

Predviđena područja djelovanja, kroz koja se planiralo ostvariti navedene ciljeve, jesu (prema Nacionalnoj populacijskoj politici, 2006):

- održivi gospodarski razvoj
- sustav obiteljskih potpora
- porezne olakšice
- usklađivanje obiteljskog i poslovnog života
- skrb o djeci
- zdravstvena zaštita majke i djeteta
- senzibilizacija i informiranje.

Sa stajališta provedbe i uspješnosti NPP-a, ključno je njegovo četvrto poglavlje, Područja djelovanja, aktivnosti i plan provođenja aktivnosti, u kojemu su razrađeni ciljevi, mjere, nositelji, aktivnosti te rokovi provedbe navedenih mjera. Tako se, primjerice, u dijelu, koji se odnosi na **održivi gospodarski razvoj**, posebno ističe potreba: poticanja razvoja potencijalnih središnjih naselja i usmjeravanja trenda unutarnjih migracija, usmjeravanja budućih useljeničkih tokova u slabije razvijena i depopulacijska područja, omogućavanja kvalitetne prometne povezanosti potencijalnih središnjih naselja gradskih i prigradskih prostora, otoka s kopnom i brdsko-planinskih područja, izgradnje strategije stambenog zbrinjavanja na nacionalnoj, lokalnoj i regionalnoj razini, posebice za mlade koji tek dolaze na tržište rada, osiguranja sniženih kamatnih stopa na kredite mladim parovima i obiteljima s djecom na području od posebnog državnog interesa, ruralnim i depopulacijskim područjima itd.

U dijelu, koji se odnosi na **sustav obiteljskih potpora**, za koji autori NPP-a ističu da za prioritetan cilj ima osnaživanje obitelji u podizanju djece, valja, među ostalim, istaknuti mjere koje zahvaćaju pitanje roditeljnog dopusta, mjesečnih novčanih naknada, jednokratnih pomoći, poreznih olakšica (smanjen porez za onog roditelja na kome se dijete vodi), prava na rad sa skraćenim radnim vremenom i slično. Značajna novina u sustavu obiteljskih potpora odnosi se na: uvođenje pronatalitetnog dodatka za treće i četvrto dijete (ali ne i za, primjerice, peto, 500 kuna, ali samo za one koji imaju pravo na dječji doplatok, i tih 500 kn primaju dok god primaju dječji doplatok) te vezanje roditeljnih naknada, jednokratnu novčanu potporu u iznosu od 2.328,20 kuna koju isplaćuje Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje (HZZO), a pravo na nju imaju sve zdravstveno osigurane osobe ako ispunjavaju određene

uvjete, jednokratnu pomoć od lokalne samouprave⁷ i dječji doplatak (pravo na dječji doplatak imaju samo oni čija primanja po članu kućanstva ostvarena u prethodnoj kalendarskoj godini ne prelaze mjesečno 70 % proračunske osnovice, dok oni kojima prelazi nemaju pravo na dječji doplatak). Međutim, nije napušten imovinski cenzus prilikom određivanja prava na dječji doplatak, čime je produžena svojevrsna diskriminacija djece, a i sama visina doplatka ne može se vrednovati značajnijom pronatalitetnom, nego i dalje skromnom socijalnom mjerom. Najniži iznos rodiljne naknade za zaposlene majke povećan je na 2.328,20 kuna, s tim da se drugih 6 (ili 8) mjeseci roditeljskog dopusta isplaćuje u punom iznosu osnovice za naknadu plaće (100 % od osnovice za naknadu plaće), ali ne može za puno radno vrijeme iznositi više od 170 % proračunske osnovice mjesečno (5.654,20 kuna ili oko 4.200 kuna neto), što u početku i nije bila odveć poticajna pronatalitetna mjera.

U dijelu **poreznih olakšica** NPP je posebno razradio pitanje povećanja poreznih odbitaka iz plaće, povećanja poreznih olakšica za investicijsko održavanje postojećega stambenog prostora, povećanja poreznih olakšica za plaćene kamate po odobrenim stambenim kreditima, povećanja poreznih olakšica za uplaćene stanarine te oslobađanja poreza na dohodak za jednokratnu potporu za novorođenče, kako od poslodavaca, tako i od lokalne i područne (regionalne) samouprave. U ovom se dijelu NPP-a posebno apostrofira mjera uvođenja povlaštenih stopa poreza na dodanu vrijednost na dječju odjeću, obuću, opremu, hranu i higijenske proizvode.

Za detaljnije i cjelovitije informacije o mjerama NPP-a čitatelj se upućuje na proučavanje dokumenta Nacionalna populacijska politika.

S obzirom na i dalje prisutne negativne demografske trendove, koji su za vrijeme dugogodišnje ekonomske krize bili još i izraženiji, za prosuditi je da niti ovaj strateški dokument nije polučio značajnije rezultate. Nedostaje ozbiljnija analiza provedbe za iznošenje konačnog suda, međutim, ostvareni demografski trendovi mu ne idu u prilog. Nakon navedenog dokumenta demografska obnova nije zadobila značajnije mjesto u obliku novog strateškog dokumenta vezanog isključivo uz populacijsku politiku u Republici Hrvatskoj. Umjesto toga, demografska obnova nije bila prioritetom u općenito strateškim političkim dokumentima Republike Hrvatske sve do dolaska Kolinde Grabar Kitarović na dužnost predsjednice Republike Hrvatske. Za vrijeme svog mandata promicala je reagiranje na tešku demografsku situaciju i sve veće iseljavanje iz Hrvatske, ukazivala je na probleme i poticala traženje rješenja. Demografske su teme konačno zadobile svoje mjesto u **Programu Vlade Republike Hrvatske za mandat 2016. – 2020. godine**, pri čemu su zaustavljanje iseljavanja i demografska obnova definirani kao jedan od četiri temeljna cilja (Vlada RH, 2016: 2). Demografska obnova je nametnuta kao strateški izazov suvremene Hrvatske i njezine budućnosti. Programom se politika Vlade usmjerava na ispunjavanje sljedećih specifičnih ciljeva:

- poticanje porasta nataliteta (uključujući izmjene u naknadi za novorođeno dijete, naknadi za drugih šest mjeseci roditeljskog dopusta, dječjem doplatku itd.)
- stambeno zbrinjavanje po povoljnim uvjetima (kroz poticanu stanogradnju i subvencioniranje kamata na stambene kredite i izgradnju kuća)
- osnaživanje obitelji i zaštita obiteljskih vrijednosti (kroz usklađivanje rada i obiteljskog života) te učinkovita zaštita djece od nemara i zanemarivanja

⁷ Grad Požega od 1. siječnja 2020. godine za prvo dijete daje 2000 kn, za drugo 3000 kn, za treće 4000 kn, za četvrto 5000 kn i tako dalje.

Grad Zagreb za prvo dijete daje 1.800,00 kuna koje isplaćuje u dva jednaka obroka, tijekom jedne godine;
- za drugo dijete 3.600,00 kuna koje isplaćuje u četiri jednaka obroka, tijekom dvije godine;
- za treće i svako daljnje dijete 54.000,00 kuna koje isplaćuje u jednakim godišnjim obrocima tijekom 6 kalendarskih godina.

- zaustavljanje iseljavanja (kroz provedbu politike koja bi vratila mlade i zadržala ih u RH uz poseban naglasak na stvaranje novih radnih mjesta; povratak iseljenih te afirmaciju hrvatskog iseljeničtva i zaštitu Hrvata izvan Hrvatske).

U posljednjem **Programu Vlade Republike Hrvatske za mandat 2020. – 2024.** demografska obnova nije zadobila samostalno poglavlje, ali se u kontekstu ključnih izazova za zaštitu suvereniteta i hrvatske budućnosti, između ostalih, postavljaju i pitanja demografskog opstanka i boljeg životnog standarda. Navodi se da se ostvarenje vizije razvoja temelji na dugoročnom rješenju temeljnog nacionalnog pitanja demografske revitalizacije Hrvatske, ostanka i povratka naših ljudi iz inozemstva, te stvaranja jednakih uvjeta i mogućnosti diljem Hrvatske kako bi svatko mogao planirati budućnost, razvijati svoje potencijale i ostvarivati svoje ciljeve (Program Vlade Republike Hrvatske 2020. – 2024., 2020: 5). Demografska obnova zadobila je svoje značenje u okviru Prioriteta 2. Perspektivna budućnost: Konkurentna, vitalna i obrazovana Hrvatska, kroz cilj 2.3: Demografska revitalizacija i bolji položaj obitelji. Ističe se kako će se nastaviti raditi na preokretanju demografskih trendova, jasno definiranom pronatalitetnom politikom i stvaranjem poticajnog okruženja za povratak hrvatskih iseljenika. Najavljuje se osiguranje roditeljskih naknada u visini pune plaće, reforma sustava ostvarivanja doplatka za djecu s ciljem njegovog povećanja i pravednije raspodjele, subvencioniranje 20.000 stambenih kredita za mlade obitelji, osiguravanje produljenog rada u još 200 vrtića, ravnopravnost žena i muškaraca u društvu, na tržištu rada i u obitelji, omogućavajući očevima da daju veći doprinos u odgoju djece i slično (Program Vlade Republike Hrvatske 2020.-2024., 2020: 8-9). Za više o mjerama predviđenima Programom, čitatelj se upućuje pogledati Program Vlade Republike Hrvatske 2020. – 2024. godine, dostupan na mrežnim stranicama Vlade Republike Hrvatske.

Najvažniji pojmovi

Popis stanovništva

Međupopisna promjena stanovnika

Rodnost ili natalitet (stopa nataliteta)

Smrtnost ili mortalitet (stopa mortaliteta)

Prirodni prirast (stopa prirodnog prirasta)

Useljavanje (imigracija)

Iseljavanje (emigracija)

Saldo migracija (ili migracijski saldo)

Demografska bilanca

Ekonomске migracije

Totalna stopa fertiliteta

Spolna struktura stanovništva

Dobna struktura stanovništva

Demografsko starenje

Dobno-spolna piramida stanovništva

Populacijska politika

Kvalitativna populacijska politika

- Ekspanzivna populacijska politika

- Restriktivna populacijska politika

- Redistributivna populacijska politika

Pitanja za ponavljanje

Što je popis stanovništva ili cenzus?

Navedite različite metodologije popisa stanovništva. Objasnite metodu korištenu tijekom posljednjeg popisa stanovništva u RH.

Navedite što ulazi u prirodna kretanja stanovništva. Pojasnite te komponente. Što je prirodni prirast? Navedite hrvatska ostvarenja prema prirodnom prirastu u posljednje vrijeme.

Objasnite pojavu prirodne depopulacije na primjeru Republike Hrvatske.

Navedite što ulazi u mehanička kretanja stanovništva. Pojasnite te komponente. Što je saldo migracija ili migracijski saldo? Navedite hrvatska ostvarenja prema migracijskom saldu u posljednje vrijeme.

Pojasnite pojam demografska bilanca te obrazložite stanje u RH prema istoj.

Objasnite pojam demografskog starenja. Navedite očekivano trajanje života u trenutku rođenja u RH.

Objasnite pojavu demografskog starenja na primjeru Republike Hrvatske.

Pojasnite trendove u kretanju udjela predradnog, radnog i postradnog stanovništva u RH u posljednje vrijeme.

Objasnite piramidu stanovništva te hrvatska ostvarenja.

Definirajte pojam populacijska politika. Navedite i objasnite vrste kvantitativne populacijske politike. Kojoj od navedenih kategorija pripada hrvatska populacijska politika?

Navedite nekoliko primjera mjera i instrumenata hrvatske pronatalitetne populacijske politike.

4. HRVATSKO TRŽIŠTE RADA

Najsnažniji utjecaj na život pojedinca i društva općenito proizlazi iz odrednica na tržištu rada. Posao, koji pojedinci obavljaju direktno, utječe na kvalitetu njihovih života, određuje gdje i kako pojedinci žive, kakvo obrazovanje primaju njihova djeca, kako provode slobodno vrijeme i niz drugih utjecaja na život i zdravlje pojedinca. Iz toga je razloga tržište rada specifično i jedinstveno po mnogo čemu. Ponuda i potražnja za radnom snagom uvelike se razlikuje od ponude i potražnje za nekim drugim proizvodom ili uslugom. Cijena rada nije jedini čimbenik koji radnik uzima u obzir kada odlučuje ponuditi svoju uslugu rada. Pored cijene rada, radniku je izuzetno bitno i kakvi su uvjeti na radnom mjestu, sigurnost posla, i slično...

Cilj ovoga poglavlja je napraviti pregled najvažnijih pojmova i pokazatelja na tržištu rada te napraviti analizu stanja na hrvatskom tržištu rada. U poglavlju se, prema tome, daju odgovori na sljedeća pitanja:

- Što je tržište rada i kako funkcionira ponuda i potražnja na tržištu rada?
- Koji su najvažniji pojmovi i pokazatelji na tržištu rada?
- Od kuda se prikupljaju podatci vezani uz tržište rada?
- Kako izgleda povijesna i usporedna analiza stanja na tržištu rada u Hrvatskoj i odabranim zemljama?
- Kako izgleda kretanje i usporedba prosječnih i minimalnih plaća u Hrvatskoj i drugim odabranim zemljama?
- Koje su mjere aktivne politike zapošljavanja?

4.1. Osnovni pojmovi na tržištu rada

Tržište rada kao i svako drugo tržište označava „mjesto“ susreta ponude i potražnje, međutim, kod tržišta rada nije riječ o ponudi i potražnji za nekim proizvodom ili uslugom, već je riječ o ponudi i potražnji za radom i radnicima. Prema Obadić (2016: 204-205) tržište rada označava ponudu radnika i potražnju za radnicima, postupak pronalaženja zaposlenja, zapošljavanje, napredovanje, otkaze, čekanje na posao, konkurenciju u traženju posla i na samome poslu te uspostavljanje ravnotežne razine nadnica na tome tržištu.

Ponudu na tržištu **rada** čine pojedinci, odnosno potencijalni radnici, dok **potražnju za radom** ili radnikom čine svi poslodavci. Poslodavci će zaposliti radnike ukoliko su im oni od koristi, odnosno ukoliko pridonose većoj proizvodnji, a kućanstva će raditi toliko da osiguraju sebi potrošnju i pri tome će nastojati dio vremena ne raditi i uživati u dokolici (Benić, 2016: 262). I ponuda i potražnja za radom imaju svoje specifičnosti, posebice u usporedbi s ponudom i potražnjom za drugim *inputima*.

Potražnja za radom je ukupan broj jedinica rada (izražen obično u radnim satima ili brojem osoba) koju potražuju poduzeća nekog gospodarstva pri određenim realnim nadnicama (Borozan, 2019: 294). Ona je padajuća funkcija realnih nadnica, odnosno, što su veće realne nadnice, to je manja potraživana količina rada, i obrnuto. Odnos između navedenih varijabli je, prema tome, obrnuto proporcionalan. Potražnja za radom ima svoje specifičnosti, a najvažnija je da je to **izvedena potražnja**. Potražnja za određenom vrstom rada je izvedena iz funkcije potražnje za proizvodom ili uslugom koje taj rad proizvodi. Prema tome, potražnja za radom je indirektna ili izvedena potražnja. Potraživana će količina rada ovisiti o proizvodnosti rada u proizvodnji nekog drugog dobra i njegovoj tržišnoj vrijednosti. Odnosno, što je neka vrsta rada proizvodnija u proizvodnji nekog dobra i što je to dobro skuplje, bit će veća potražnja za tom vrstom rada (Benić, 2016: 262). Druga specifičnost potražnje za radom proizlazi iz pristupa **granične proizvodnosti rada**, koja postoji i kod potražnje za

drugim *inputima*. Koncept polazi od intuitivne spoznaje kako se pridodavanjem dodatnih jedinica rada (varijabilni čimbenik) fiksnom čimbeniku (kapital), u situaciji kada proizvodni kapaciteti nisu potpuno iskorišteni, u početku ostvaruje veći prinos i proizvodnja raste po uvećanim stopama rasta. No, nakon što se postigne potpuno iskorištenje fiksnog čimbenika, dodatno angažiranje varijabilnog čimbenika (rada) rezultira sve manjim/opadajućim prinosima (Družić, 2004: 96). Drugim riječima, zapošljavanje drugog radnika za rad na jednom računalu neće povećati prinose u poduzeću. Ili, ukoliko su za funkcioniranje nekog stroja u tvornici potrebna dva radnika, onda jedan radnik neće postići 100 % proizvodnost stroja, kao što je neće postići niti zapošljavanje trećeg radnika. Poduzeće maksimizira profit/dobit kada zapošljava dodatne jedinice rada do točke u kojoj je granični prihod od rada jednak graničnom trošku rada.

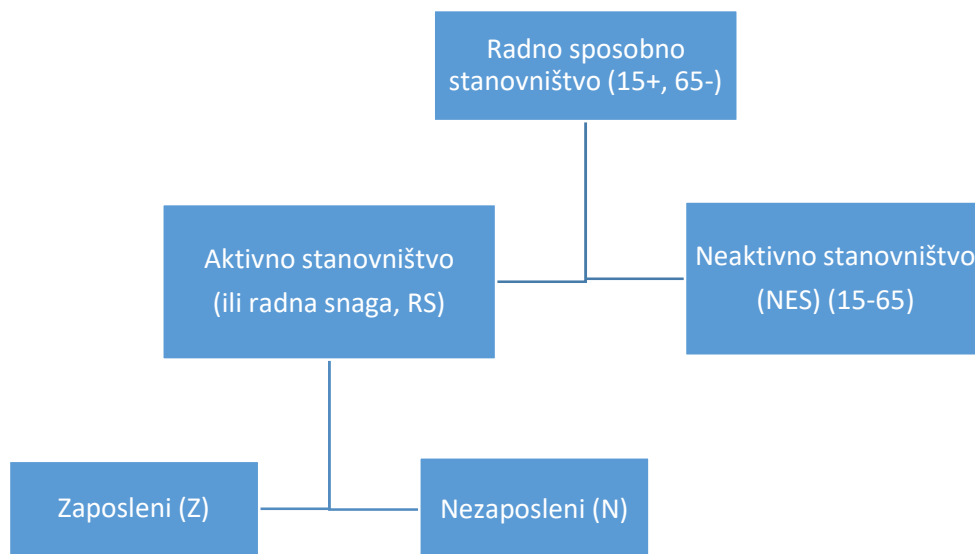
Količina potraživanog rada ovisi o veličini realnih nadnica (nominalne korigirane za indeks razine cijena), odnosno veće nadnice znače manju potražnju za radom, i obrnuto. To je zato što su rad i kapital komplementi, odnosno pri visokim nadnicama postoji tendencija supstitucije rada drugim *inputima* (primjerice strojevima), kao što postoji tendencija supstitucije drugih *inputa* radom u situaciji niskih nadnica. Krivulja potražnje za radom prikazuje međuovisnost potraživane količine rada u odnosu na realne nadnice (cijenu rada), a pomiče se u ovisnosti o promjenama granične proizvodnosti rada. Ako raste proizvodnost rada, raste i potražnja za njim, a vrijedi i obrnuto. Osim promjena u proizvodnosti, na pomak krivulje potražnje za radom utječu i promjene tehnologije (obično povećavaju proizvodnost rada ili ga zamjenjuju), promjene u cijeni ostalih čimbenika, očekivanja i preferencije poslodavaca.

Ponuda rada je broj jedinica rada (izražen najčešće radnim satima ili brojem osoba) koje nude kućanstva poduzećima pri određenim realnim nadnicama (Borožan, 2019: 294). Ona je rastuća funkcija realnih nadnica, odnosno, s većom cijenom (nadnicom) rada povećava se i ponuđena količina rada, i obrnuto. Navedena pretpostavka vrijedi uz poznatu nam pretpostavku, *lat. ceteris paribus*, odnosno uz ostale neizmijenjene uvjete. Ponuda rada je također izrazito specifična budući da se radnici razlikuju po svojim osobinama bitnim za obavljanje posla, poput stečenih kvalifikacija, zanimanja, sposobnosti, vještina i slično.

Rad je danas jedan od najvažnijih razvojnih resursa. Bio je to i u dalekoj prošlosti dok smo bili sakupljačko i lovačko društvo. U predindustrijsko vrijeme, kada je poljoprivreda bila glavna razvojna djelatnost, zemlja i prirodni resursi preuzeli su vodstvo u važnosti razvojnih resursa, odnosno preuzeli su vodstvo u odnosu na rad. Razvojem industrijalizacije, započete I. i II. industrijskom revolucijom, kapital (strojevi, tvornice i slično) preuzima dominantnu ulogu. Danas, dok živimo u vrijeme društva znanja, u kojemu čovjek ponovno postaje najvažniji razvojni resurs, ali ne u svom kvantitativnom obliku, već sa svojim kvalitativnim odrednicama. U novije vrijeme ljudska znanja, vještine i sposobnosti postaju najvažniji razvojni resurs te zato danas govorimo o intelektualnom kapitalu pri čemu radnik više nije samo izvršitelj, već planer i istraživač, odnosno netko tko stvara konkurentsku prednost poduzeću u kojemu radi.

Prilikom definiranja osnovnih pojmova na tržištu rada potrebno je ponajprije utvrditi odnos između ukupnog stanovništva, radno sposobnog stanovništva, radne snage, zaposlenosti i nezaposlenosti.

Slika 4.1: Struktura radno sposobnog stanovništva

Kada se od **ukupnog stanovništva** izdvoje svi oni izvan radnog kontingenta (dobni uzrast ispod 15 i iznad 65 godina), dobije se **radno sposobno stanovništvo** koje obuhvaća potencijalnu radnu snagu, odnosno dobni kontingent od 15 do 65 godina. Međutim, radno sposobno stanovništvo možemo podijeliti na ekonomski aktivno i neaktivno.

Aktivno stanovništvo ili radnu snagu (RS) jedne zemlje čine zaposleni (Z) i nezaposleni (N) u dobi od 15 do 65 godina (definirano zakonskim propisom) za žene i muškarce. Iz toga proizlazi:

$$RS = Z + N, \quad (4.1)$$

pri čemu je RS radna snaga, Z zaposleni, a N nezaposleni.

Zaposlene osobe jesu one koje su u promatranom razdoblju imale posao, dok su **nezaposlene osobe** one koje u promatranom razdoblju nisu imale posao, ali su bile aktivni tražitelji zaposlenja, što dokazuju prijavom u Hrvatskom zavodu za zapošljavanje (HZZ).

Neaktivno stanovništvo je ono koje niti radi, niti aktivno traži zaposlenje. Pored neaktivnih unutar radno sposobnog stanovništva u toj se kategoriji nalaze i djeca (mlađi od 15 godina) te osobe starije od 65 godina (umirovljenici i ostali). Neaktivno stanovništvo unutar kategorije radno sposobnog stanovništva odnosi se na učenike (15+), studente, sve osobe bez posla, a koje su odustale od aktivnog traganja za njim, prijevremeno umirovljeni, zatvorenici, osobe nesposobne za rad i slično.

Među najvažnijim **pokazateljima na tržišta rada** ubrajaju se (prema Obadić, 2016: 207):

1) **stopa ekonomske aktivnosti** (*eng. participation rate*) koja predstavlja postotni udio aktivnoga stanovništva (radne snage) u radno sposobnom stanovništvu. Ukazuje na udio aktivnog stanovništva u radno sposobnom, odnosno ukazuje nam na omjer aktivnog i neaktivnog stanovništva. Ponegdje se navedeni pokazatelj prikazuje kao stopa participacije radne snage, međutim, riječ je o istom značenju.

2) **stopa nezaposlenosti** (*engl. unemployment rate*) definira se kao omjer broja nezaposlenih i radne snage (aktivnog stanovništva). Oslikava stanje gospodarstva, uspješnost gospodarske politike te je mjerilo težine socijalnih teškoća i razlika u društvu. Ipak, ne govori o trajanju nezaposlenosti, a njen

osnovni nedostatak je ograničenje samoga koncepta radne snage na kojemu se zasniva. Stoga se često kao najbolji pokazatelj na tržištu rada koristi stopa zaposlenosti.

3) **stopa zaposlenosti** (*engl. employment rate*) jest postotni udio zaposlenih u radno sposobnom stanovništvu ili ukupnom stanovništvu ili nekoj određenoj dobnoj skupini (ovisno o kojoj je analizi riječ) (Eurostat, 2021, url.).

4.2. Metode prikupljanja podataka

Izvori podataka, koji se odnose na tržište rada, prikupljaju se iz različitih izvora. Podatci o zaposlenima i nezaposlenima dobivaju se iz evidencije Državnog zavoda za statistiku (DZS) i Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (HZZ) te iz anketiranja kućanstava, odnosno iz Ankete o radnoj snazi.

4.2.1. Prikupljanje podataka administrativnim putem

Prikupljanje podataka administrativnim putem odnosi se na **registrirane podatke** o zaposlenima i nezaposlenima u nadležnim državnim tijelima. Podatci o zaposlenim osobama prikupljaju se putem evidencije DZS-a, dok se svi podatci o nezaposlenim osobama prikupljaju temeljem evidencije središnjeg ureda Hrvatskog zavoda za zapošljavanje (HZZ) (Obadić, 2016: 207).

Prema definiciji DZS-a **zaposleni** su sve **osobe** koje su zasnovale radni odnos s poslodavcem na određeno ili neodređeno vrijeme, neovisno o duljini radnog vremena i vlasništvu pravne osobe. U zaposlene su uključeni i pripravnici, osobe na roditeljskom dopustu i bolovanju te osobe koje su iz bilo kojeg razloga odsutne s posla do prekida radnog odnosa. **Podatci o zaposlenima** iskazani su kao godišnji prosjek sa stanjem 31. ožujka. DZS prikuplja podatke od pravnih osoba svih oblika vlasništva, tijela državne vlasti te tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave na području Republike Hrvatske (DZS, 2018: 134). Od 2016. podatci o zaposlenima u pravnim osobama dobivaju se obradom podataka iz Izvješća o primitcima, porezu na dohodak i prirezu te doprinosima za obvezna osiguranja (obrazac JOPPD koji se primjenjuje od 1. siječnja 2014.). Obveznici dostavljanja obrasca JOPPD jesu isplatelji svih vrsta dohodaka, za koje je propisima o porezu na dohodak propisana obveza obračunavanja i plaćanja poreza po odbitku. Od ožujka 1998. godine podatci o zaposlenima u obrtu i u djelatnostima slobodnih profesija prate se mjesečno i obrađuju se na osnovi matične evidencije o aktivnim osiguranicima mirovinskog osiguranja (DZS, 2018: 134).

DZS objavljuje **podatke o nezaposlenima** na temelju podataka preuzetih od Hrvatskog zavoda za zapošljavanje. Podatci o nezaposlenosti i zapošljavanju temelje se na evidencijama koje prema zakonskim propisima vodi Hrvatski zavod za zapošljavanje. Pritom se nezaposlenom osobom smatra osoba koja je prijavljena Hrvatskom zavodu za zapošljavanje. **Nezaposlenom osobom** prema Zakonu o tržištu rada (NN 118/18) smatra se osoba sposobna ili djelomično sposobna za rad, u dobi od 15 do 65 godina, koja nije u radnom odnosu, odnosno koja ne obavlja samostalnu djelatnost, aktivno traži posao i raspoloživa je za rad, odnosno svaka osoba koja zadovoljava kriterije koje definira Zakon o tržištu rada (NN 118/18) i HZZ. Prema odredbama Zakona o tržištu rada pravo na novčanu naknadu stječe nezaposlena osoba koja u trenutku prestanka radnog odnosa ima najmanje 9 mjeseci rada u posljednja 24 mjeseca, da joj radni odnos nije prestao njezinom krivnjom ili voljom te ako se prijavi Zavodu i podnese zahtjev u roku od 30 dana od dana prestanka radnog odnosa.

4.2.2. Prikupljanje podataka putem Ankete o radnoj snazi

Anketa o radnoj snazi mjeri ekonomsku aktivnost stanovništva u kratkom razdoblju promatranja od tjedan dana. Ispitivanje se obavlja na osobama starijim od 15 godina i to na temelju uzorka. Na temelju istraženog uzorka dobivaju se podatci za izračun anketne nezaposlenosti. Prema njoj **nezaposlene** su one osobe koje zadovoljavaju sljedeća 3 kriterija (prema DZS, 2018: 138):

- u referentnom tjednu nisu obavljale nikakav posao za novac ili plaćanje u naturi
- u posljednja četiri tjedna prije anketiranja aktivno su tražile posao
- ponuđeni posao mogle bi početi obavljati u iduća dva tjedna.

Prema DZS-u (2018) toj skupini pripadaju i osobe koje su našle posao i u skoroj budućnosti će ga početi obavljati.

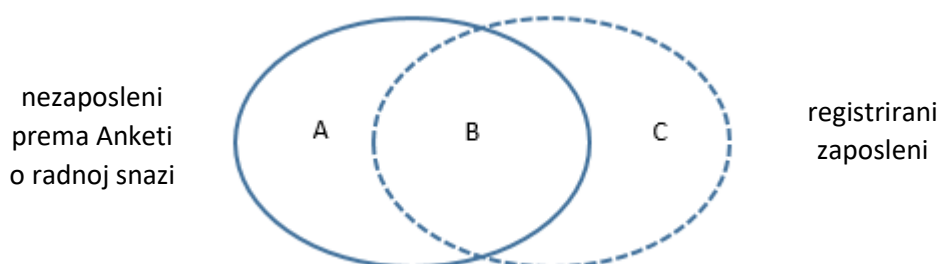
Zaposleni prema anketi o radnoj snazi jesu osobe koje su u referentnom tjednu obavljale bilo kakav posao za novac ili plaćanje u naturi. Anketom su obuhvaćene sve osobe koje su u referentnom tjednu radile bez obzira na njihov formalni status i bez obzira na način plaćanja za obavljani rad. Stoga zaposleni prema Anketi može biti umirovljenik, student i kućanica (DZS, 2018: 138).

Anketa o radnoj snazi najopsežnija je anketa o obilježjima tržišta rada provedena na uzorku kućanstava u Republici Hrvatskoj. U uzorak se prosječno u jednom tromjesečju izabere oko 5.600 stambenih jedinica. Cilj ankete je prikupiti podatke o stanju i promjenama na tržištu rada u Hrvatskoj, tj. o veličini, strukturi i obilježjima aktivnog i neaktivnog stanovništva. Anketa je prvi put u Republici Hrvatskoj provedena 1996. godine kao godišnje istraživanje, a od 1998. do 2006. godine provodila se kontinuirano anketiranjem dijela kućanstava svakog mjeseca u referentnom tjednu, a rezultati su se obrađivali i objavljivali u polugodišnjoj dinamici. Od 2007. godine anketa se provodi kontinuirano, odnosno kućanstva se anketiraju neprekidno tijekom cijele godine svakog tjedna. Iz toga proizlazi da je svaki tjedan referentni i anketni. Prikupljene podatke DZS obrađuje i objavljuje u tromjesečnoj dinamici (DZS, 2018: 137).

4.2.3. Preklapanje statističkih koncepcija

S obzirom na različite izvore prilikom prikupljanja podataka o zaposlenima i nezaposlenima, u konačnici dobijemo pokazatelje koji se međusobno razlikuju. Prvi i osnovni uvjet njihova međusobnog razlikovanja krije se u različitim izvorima i različitim kriterijima za svrstavanje osoba u kategoriju zaposlenih i nezaposlenih. Dok se prema administrativnom izvoru u zaposlenu osobu svrstava onu koja je registrirana kao zaposlena osoba (podatci se dobivaju iz istraživanja na temelju JOPPD obrasca), u zaposlene prema anketi mogu biti svrstani i studenti koji rade preko, primjerice, Studentskog servisa, ukoliko su tijekom anketiranja izjavili da rade. Isto se tako u nezaposlene, prema administrativnom izvoru, ubrajaju samo registrirani nezaposleni u evidenciji koja se naziva Registar nezaposlenih osoba, koji vodi HZZ, dok se prema Anketi u nezaposlene mogu ubrojiti i domaćice, studenti, učenici, koji nisu registrirani kao nezaposleni, ali su tijekom anketiranja izjavili da ne rade, ali žele raditi. Prema tome, određene razlike postoje zato što se kriteriji za svrstavanje pojedinih osoba u zaposlene i nezaposlene razlikuju. Preklapanja podataka dobivenih iz dva različita izvora mogu se vidjeti na Slici 4.2.

Slika 4.2: Preklapanje statističkih koncepcija nezaposlenosti prema različitim izvorima

Izvor: Prema Obadić, 2016: 210.

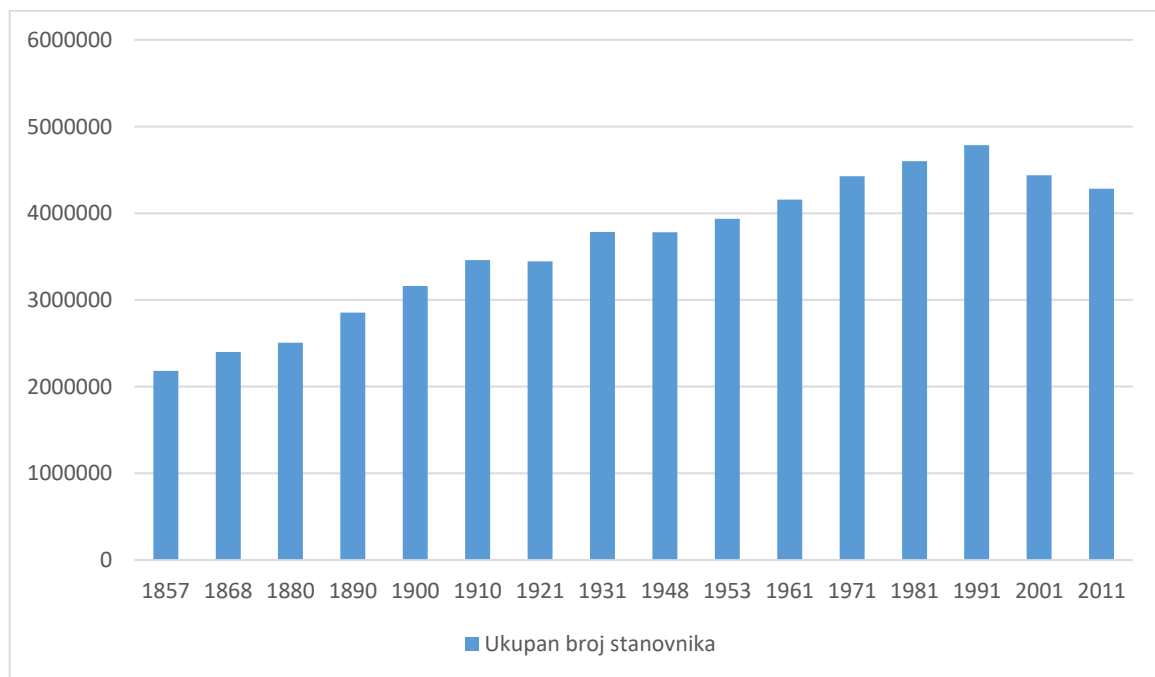
Grupi B čine osobe koje su klasificirane kao nezaposlene prema obje metode. Grupa A sastoji se od osoba koje nemaju posao, traže ga, ali se nisu odlučile za prijavu HZZ-u ili su se prestale redovito prijavljivati.

Grupa C se sastoji od osoba registriranih pri HZZ-u radi ostvarivanja nekih prava, ali koje uistinu nisu raspoložive za posao te osoba koje su pronašle zaposlenje ili su prestale tražiti posao, a još nisu izbrisane iz registra (Obadić, 2016: 211). Međutim, u stabilnim razvijenim zemljama navedena je razlika mala.

4.3. Hrvatsko tržište rada

U ovom se dijelu razmatraju glavne karakteristike tržišta rada u Hrvatskoj, posebice stanovništvo u radnoj dobi, stope aktivnosti, kretanje i obilježja zaposlenosti te obujam i struktura nezaposlenosti. S obzirom na to da je veličina stanovništva temelj za izvođenje radne snage jer određuje ukupnu količinu raspoloživog rada u gospodarstvu, naša će analiza stanja započeti s analizom ukupnog broja stanovnika (iako smo tu analizu već imali u prethodnom poglavlju).

Slika 4.3. Ukupan broj stanovnika RH prema popisima (1857. – 2011.)

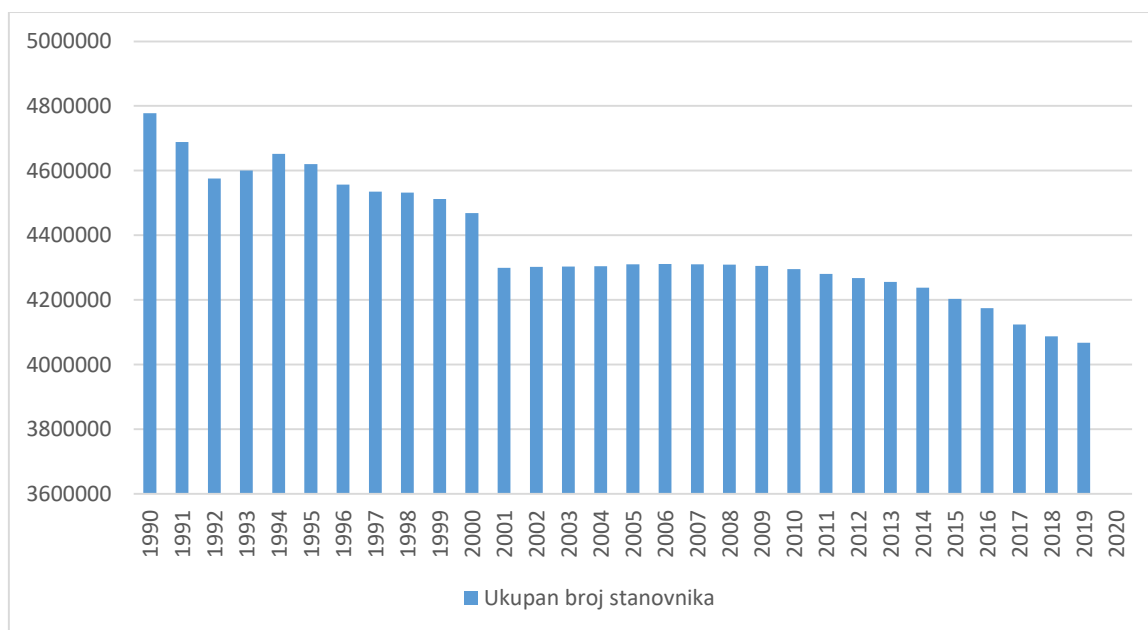

Izvor: Družić i Sirotković, 2002: 38 i DZS, 2015, url. (podatci za 2011. godinu)

Uz određene oscilacije hrvatsko se stanovništvo kontinuirano povećavalo sve do 1991. godine. Nakon nje, ukupan broj stanovnika Hrvatske bilježi tendenciju pada. O tome smo pisali u prethodnom poglavlju. Uz uvjete povećanja ukupnog broja stanovnika očekuje se porast (potencijalne) radne snage, i obrnuto. Međutim, navedeni zaključak vrijedi samo uvjetno. Nakon daljnje analize stanja na hrvatskom tržištu uvidjet ćemo da Hrvatska, i uz uvjete smanjenja broja stanovnika, još uvijek ima prostora za povećanje radne snage. O čemu se radi, vidjet ćemo u nastavku.

Na sljedećem je grafičkom prikazu prikazano kretanje broja stanovnika od 1990. godine s obzirom na to da će se analiza stanja na hrvatskom tržištu rada temeljiti na tom razdoblju.

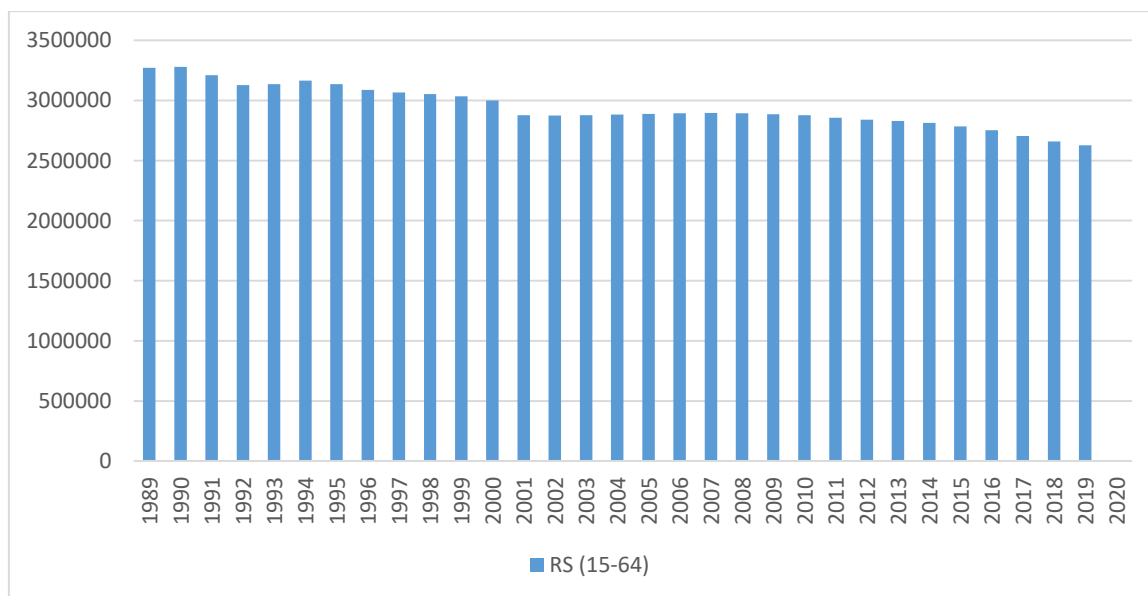
Slika 4.4: Ukupan broj stanovnika RH (1990. – 2020.)

Izvor: Svjetska banka, 2021j, url.

Kako smo i napomenuli, s početkom 1990-ih godina Hrvatska bilježi negativan prirodni prirast koji je doveo do opadanja ukupnog broja stanovnika, kojemu se kasnije pridružio i negativan migracijski saldo te dodatno pojačao smanjenje hrvatske populacije. Sljedeći grafikon prikazuje kretanje radno sposobnog stanovništva, odnosno stanovništva starijeg od 15 i mlađeg od 65 godina. Navedeni dobni kontingent predstavlja potencijalnu radnu snagu.

Slika 4.5: Ukupno stanovništvo (15 – 64) u Republici Hrvatskoj

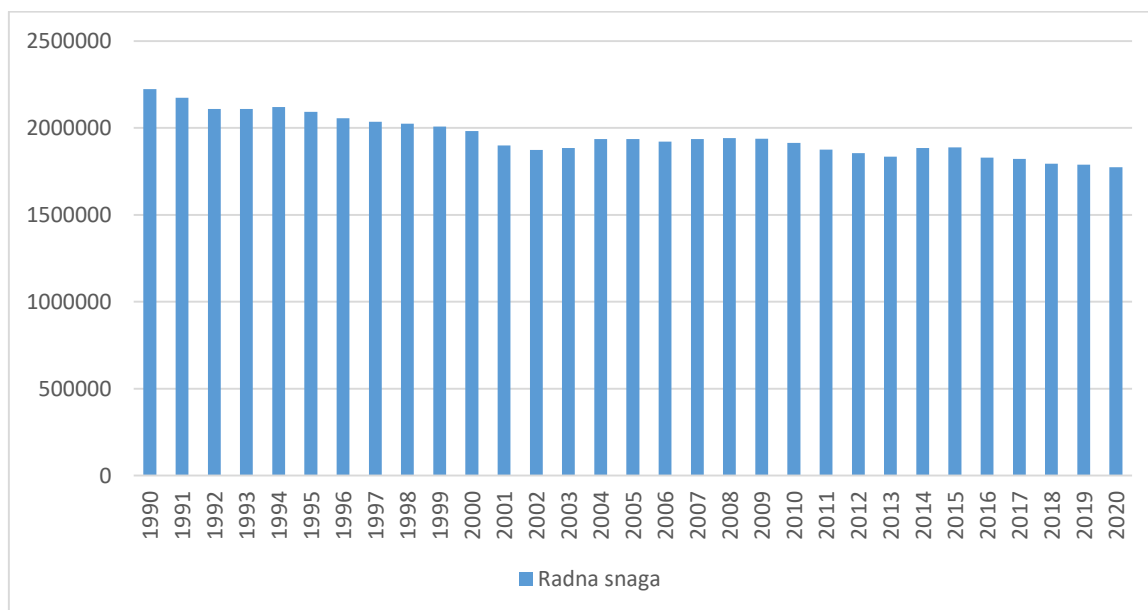

Izvor: Svjetska banka, 2021l, url.

Sukladno trendu smanjenja ukupnog broja stanovnika, koji je na snazi od 1990-ih u RH, dogodio se i pad broja stanovnika u dobnom kontingentu 15 do 65 godina. U promatranom razdoblju broj stanovnika između 15 i 65 godina smanjio se za 24,5 %, dok se ukupno pučanstvo u istom razdoblju,

smanjilo za 17 %. Ukoliko pogledamo smjer kretanja ukupne radne snage u RH, zaključci su slični dosadašnjim.

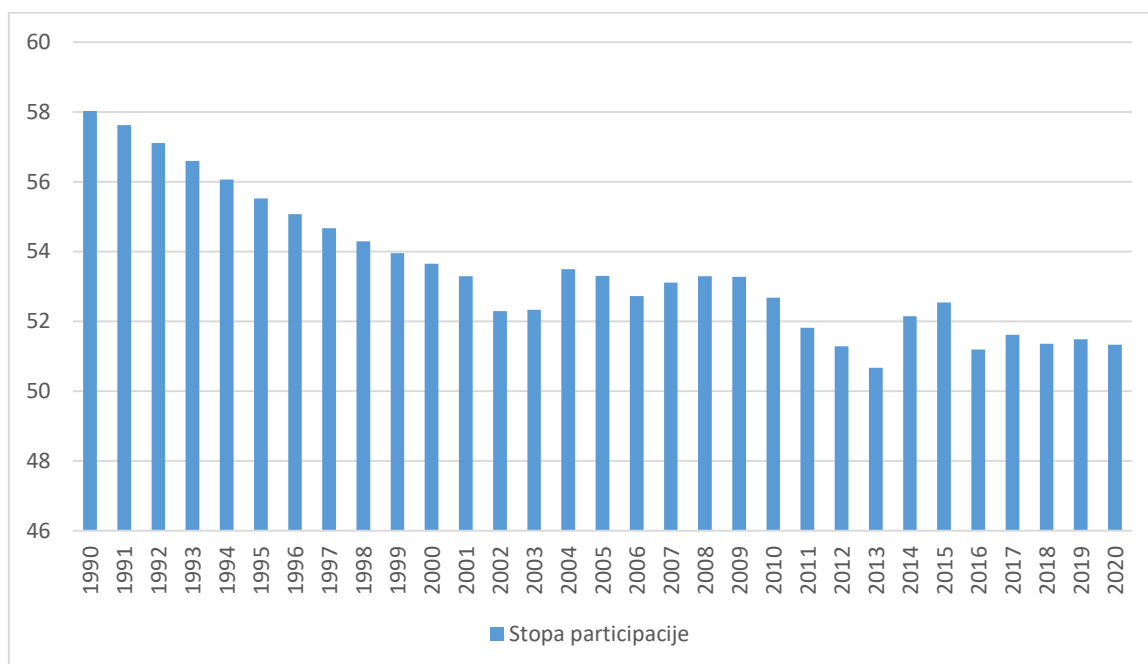
Slika 4.6: Radna snaga u Republici Hrvatskoj (zaposleni + nezaposleni)

Izvor: Svjetska banka, 2021n, url.

Sukladno očekivanjima, u RH je prisutan trend smanjenja ukupne radne snage nakon 1990-ih. Budući da je u istom razdoblju došlo i do smanjenja ukupnog stanovništva, navedena nas činjenica ne iznenađuje. Na sljedećem se grafičkom prikazu može vidjeti udio radne snage u ukupnoj populaciji starijoj od 15 godina.

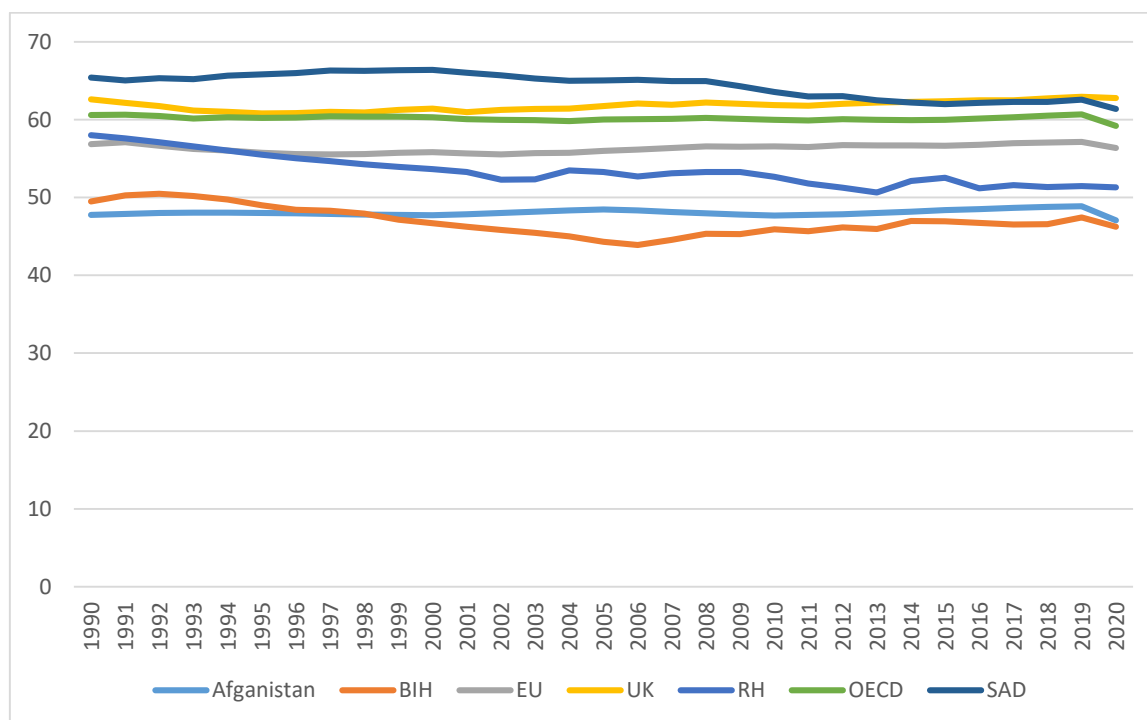
Slika 4.7: Stopa participacije radne snage u Republici Hrvatskoj (postotak ukupne populacije starije od 15 godina)

Izvor: Svjetska banka, 2021o, url.

Sukladno pokazateljima na Slici 4.7 uočava se smanjenje udjela radne snage u ukupnom stanovništvu starijem od 15 godina. U 1990. godini on je iznosio 58 %, dok je 2020. godine iznosio 51 %. Navedeno predstavlja problem koji u nadolazećem razdoblju traži hitno rješavanje. Izneseni se zaključak posebice ističe kada se Hrvatska uspoređi sa zemljama EU-a, kao i drugim razvijenim zemljama. Ovdje je također potrebno dodati kako se upravo na osnovi iznesenih pokazatelja temelji zaključak da se radna snaga u Republici Hrvatskoj može povećavati unatoč negativnim demografskim trendovima i smanjenju ukupnog broja stanovnika. Razlog tome su izrazito niske stope participacije radne snage, kao što je prikazano na prethodnom grafičkom prikazu.

Slika 4.8: Stopa participacije radne snage (udio u ukupnoj populaciji 15+) – odabrane zemlje

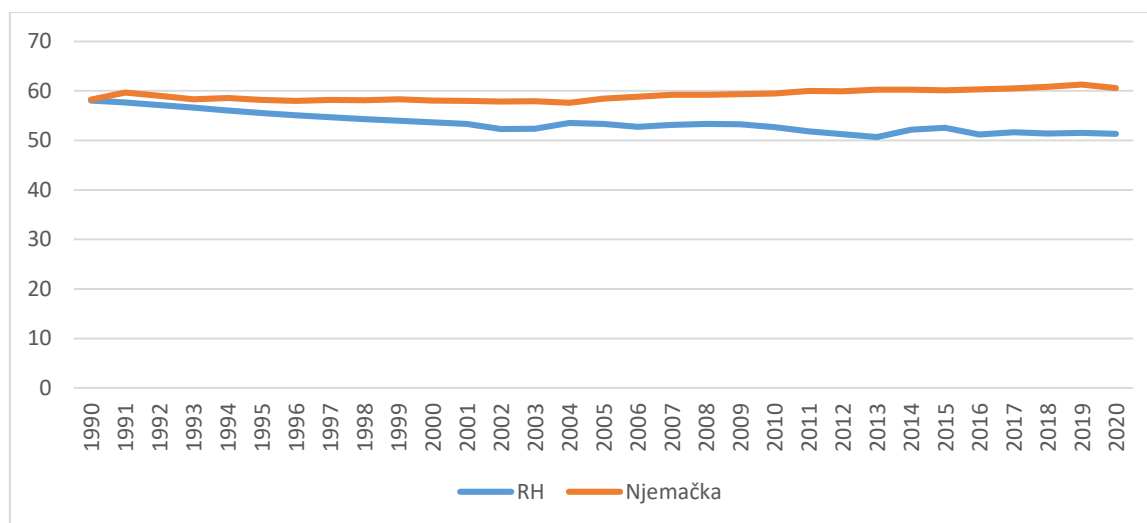

Izvor: Svjetska banka, 2021o, url.

Slika 4.8 prikazuje stopu participacije radne snage u ukupnoj populaciji starijoj od 15 godina. Vidljivo je kako razvijene zemlje imaju i veću stopu participacije. U odabranom uzorku zemalja i skupina zemalja najveću stopu participacije ima UK (63 % u 2020.), SAD (61 % u 2020.) i zemlje OECD-a (59 %). Prosjek za EU 27 je 57 %. Hrvatska je znatno lošija od europskog prosjeka (EU27), dok je nešto bolja od manje razvijenih zemalja, poput Bosne i Hercegovine i, primjerice, Afganistana, koji je namjerno dodan u uzorak kako bi se pokazala relativnost usporedbe. Ukoliko bi u naš uzorak dodali, primjerice, Etiopiju, onda bi prema podacima Svjetske banke (Svjetska banka, 2021o, url.) uvidjeli kako ona ima daleko veću stopu participacije radne snage u ukupnom stanovništvu u cijelom analiziranom razdoblju. U 2020. godini ona je iznosila 76 % (Svjetska banka, 2021o, url.). Međutim, na temelju navedenog pokazatelja ne može se zaključiti kako je ona i razvijena zemlja. Razlog tako visokim stopama participacije je velika uključenost djece (15+) u radnu snagu zbog slabijeg srednjoškolskog obrazovanja, kao što imaju i manji udio starije populacije (65+) u ukupnom stanovništvu.

Radi dobivanja cjelovitijeg uvida u stanje i trendove na hrvatskom tržištu rada, prikazat će se kretanje stope participacije radne snage (udio u 15+ populaciji) u Republici Hrvatskoj i, primjerice, Njemačkoj, u svojstvu zemlje u koju emigrira velik dio hrvatskog iseljeničtva.

Slika 4.9: Kretanje stope participacije radne snage u Hrvatskoj i Njemačkoj (udio u 15+ populaciji)

Izvor: Svjetska banka, 2021o, url.

Na temelju prikazanih pokazatelja, uočava se da su početne pozicije za obje zemlje u 1990. godini bile jednake, odnosno imale su jednak udio radne snage u ukupnoj populaciji starijoj od 15 godina. Međutim, nakon toga kretanja analiziranog pokazatelja ne idu u istom smjeru. 1990. godine i jedna i druga zemlja imale su stopu participacije od 58 %, dok je analizirano razdoblje za Njemačku završilo sa 60,5 %, a za RH s 51,3 %.

Kako bi dobili još bolji uvid u stanje na hrvatskom tržištu rada, potrebno je prikazati stopu participacije radne snage u potencijalnoj radnoj snazi, odnosno dobnoj skupini od 15 do 65 godina. Upravo se u Tablici 4.1 prikazuju pokazatelji ekonomske aktivnosti – stope participacije radne snage u radnom kontingentu (dobna skupina od 15 do 64 godine). Pokazatelji se odnose na zemlje EU-a (i druge odabrane zemlje).

Tablica 4.1: Stopa aktivnosti (15 – 64) u EU-u i odabranim zemljama 2020. godine (zadnji kvartal)

Zemlja	Stopa aktivnosti (zadnji kvartal 2020.)	Zemlja	Stopa aktivnosti (zadnji kvartal 2020.)
Švedska	82,0	Luksemburg	73,3
Nizozemska	81,2	EU27	73,3
Estonija	80,4	Španjolska	73,2
Njemačka	79,5*	Slovačka	72,9
Danska	79,4	Bugarska	72,7
Litva	78,8	Irska	72,0
Latvija	77,9	Poljska	71,7
Finska	77,6	Francuska	71,6
Malta	77,3	Rumunjska	69,5
Austrija	77,0	Belgija	68,5
Češka R.	76,7	Hrvatska	67,7
Cipar	76,2	Grčka	67,5
Portugal	75,2	Italija	64,6
Slovenija	74,9	UK	78,1
EUROZONA	73,4	Srbija	69,3
Mađarska	73,3		

Izvor: Eurostat, 2021a, url.

*Napomena: Podatak se odnosi na zadnji kvartal 2019. godine zbog nedostupnosti podataka za 2020.

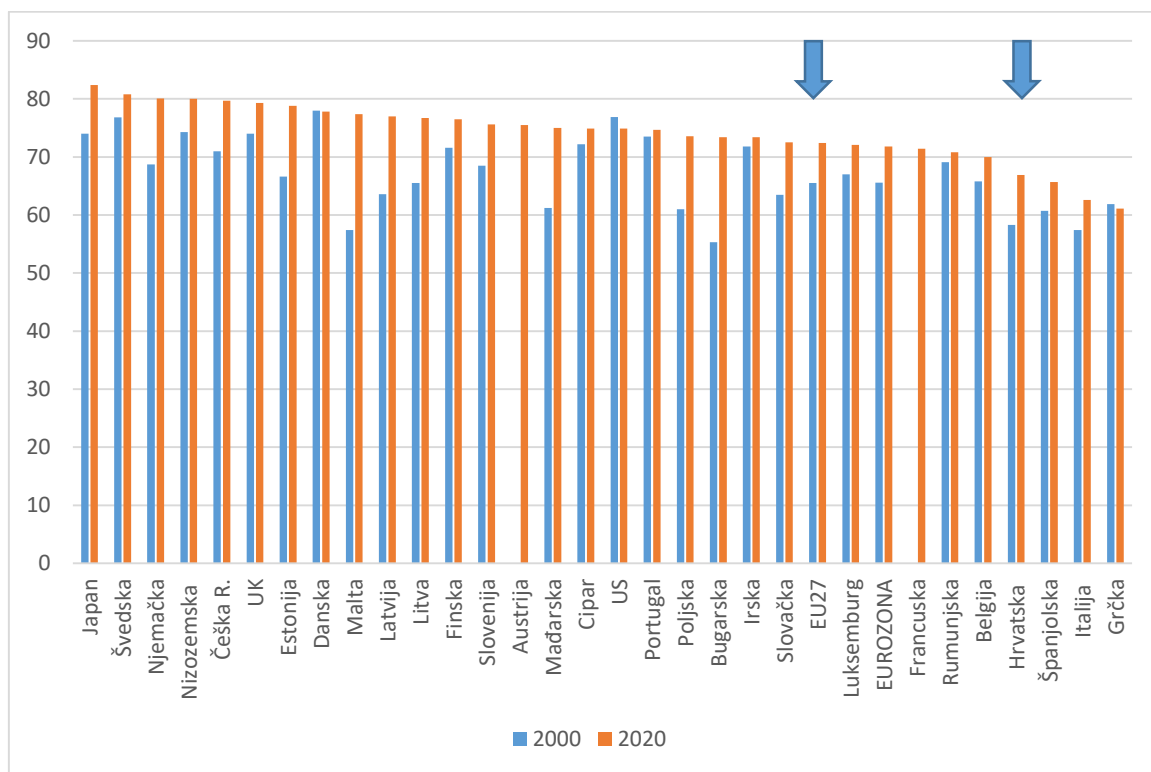
Pokazatelji u Tablici 4.1 ukazuju kako su zemlje EU-a s najvećom stopom aktivnosti Švedska, Nizozemska, Estonija, Njemačka i Danska, dok su zemlje s najmanjom stopom ekonomske aktivnosti Italija, Grčka i Hrvatska.

Cilj Europske unije prema strateškom dokumentu Europa 2020. je povećanje stope zaposlenosti stanovništva u dobi od 20 do 64 godine na najmanje 75 % do 2020. godine. Naime, temeljnim se strateškim dokumentom nastoji EU-u omogućiti postizanje rasta koji je (European Commission, 2010, url.):

- pametan, razvojem znanja i inovacija
- održiv, temeljen na zelenijem, resursno učinkovitijem i konkurentnijem gospodarstvu
- uključiv, usmjeren jačanju zapošljavanja te socijalne i teritorijalne kohezije.

Kako bi se navedeni rast ostvario, EU si je zadala pet glavnih ciljeva koji bi se trebali ostvariti do 2020. godine. Jedan od njih je upravo povećanje stope zaposlenosti stanovništva u dobi od 20. do 64. godine na najmanje 75 %. Na Slici 4.10 prikazana su predmetna ostvarenja u zemljama EU-a.

Slika 4.10: Stopa zaposlenosti (udio zaposlenih u dobnoj skupini 20 – 64) u EU-u i odabranim zemljama u 2000. i 2020. godini

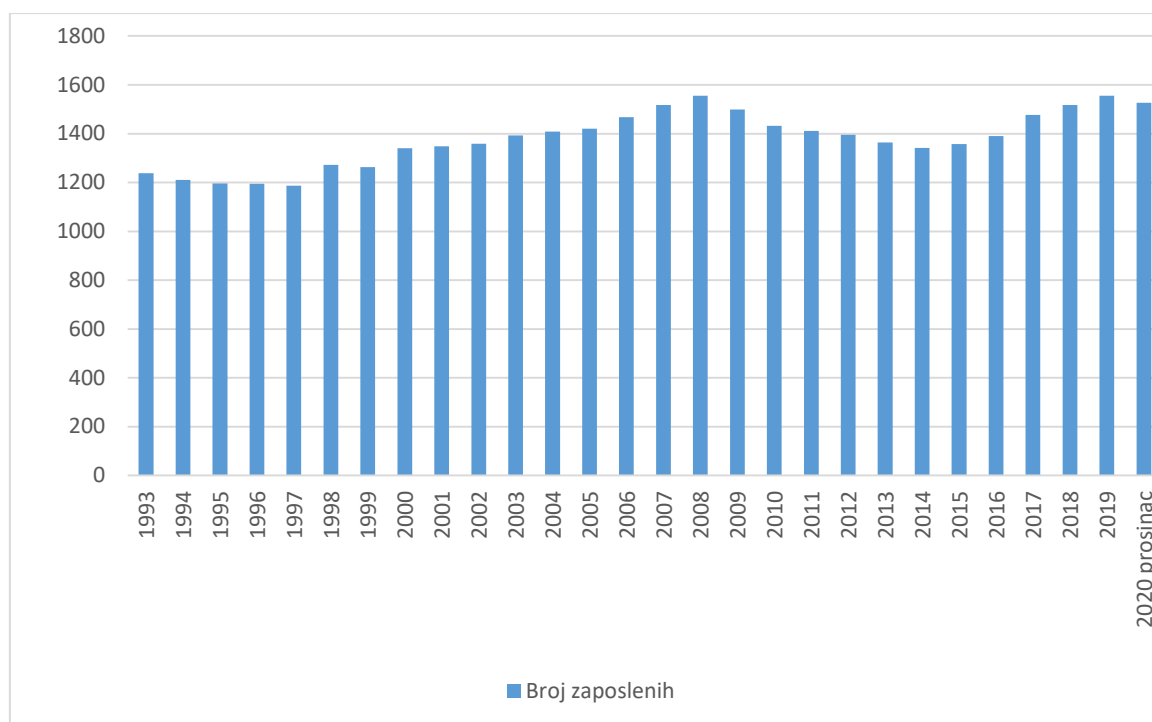
Izvor: Prema Eurostat, 2021b, url.

U promatranom je razdoblju vidljivo došlo do porasta stope zaposlenosti u svim analiziranim zemljama, iako je njena ostvarenja nešto poremetila globalna pandemija uzrokovana koronavirusom. EU27 je 2020. godine dosegla 72,4 % umjesto planiranih 75 %. Važno je istaknuti da je navedeni pokazatelj za 2019. godinu bio nešto bolji negoli 2020., te je iznosio 73,1 %. Hrvatska je ponovno na začelju EU zemalja. Gora ostvarenja od Hrvatske, imaju jedino Španjolska, Italija i Grčka. Niska stopa zaposlenosti u RH, u usporedbi sa zemljama EU-a, ukazuje na nisku dostupnost prilika za zapošljavanje koje su povezane s ukupnim gospodarskim stanjem u RH. Sa stopom zaposlenosti od

66,9 % RH je izrazito daleko od ostvarenja europskog cilja, koji je postavljen na 75 %. Niska stopa aktivnosti stoga je jedan od najizraženijih problema na hrvatskom tržištu rada (nakon smanjenja stope nezaposlenosti). Hrvatska se nalazi na samom začelju EU zemalja te bi, prema tome, jedan od ključnih ciljeva ekonomske i politike zapošljavanja trebao biti povećanje udjela zaposlenih u radnom kontingentu.

Kako izgleda kretanje ukupnog broja zaposlenih u RH, može se vidjeti na sljedećem grafičkom prikazu (Slika 4.11) dok se kretanje stope zaposlenosti u dobnoj skupini 20. – 64. može vidjeti na Slici 4.12.

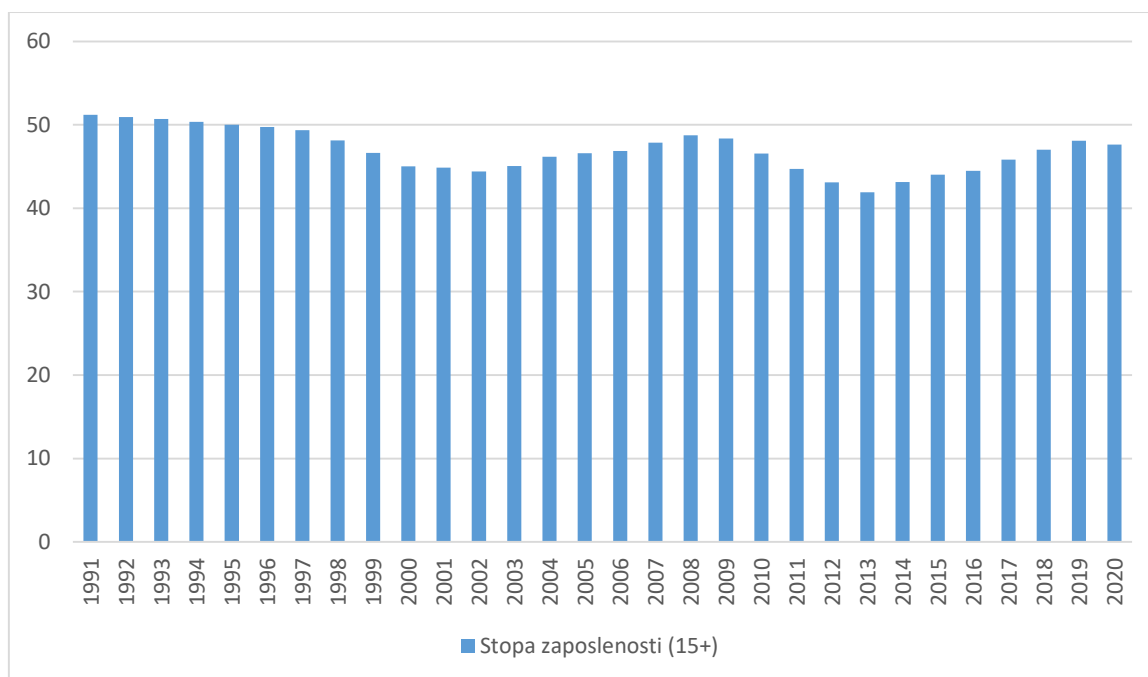
Slika 4.11: Ukupan broj zaposlenih u RH (prema administrativnom izvoru, godišnji prosjek)

Izvor: DZS, *Statistički ljetopis*, različita godišta, url.

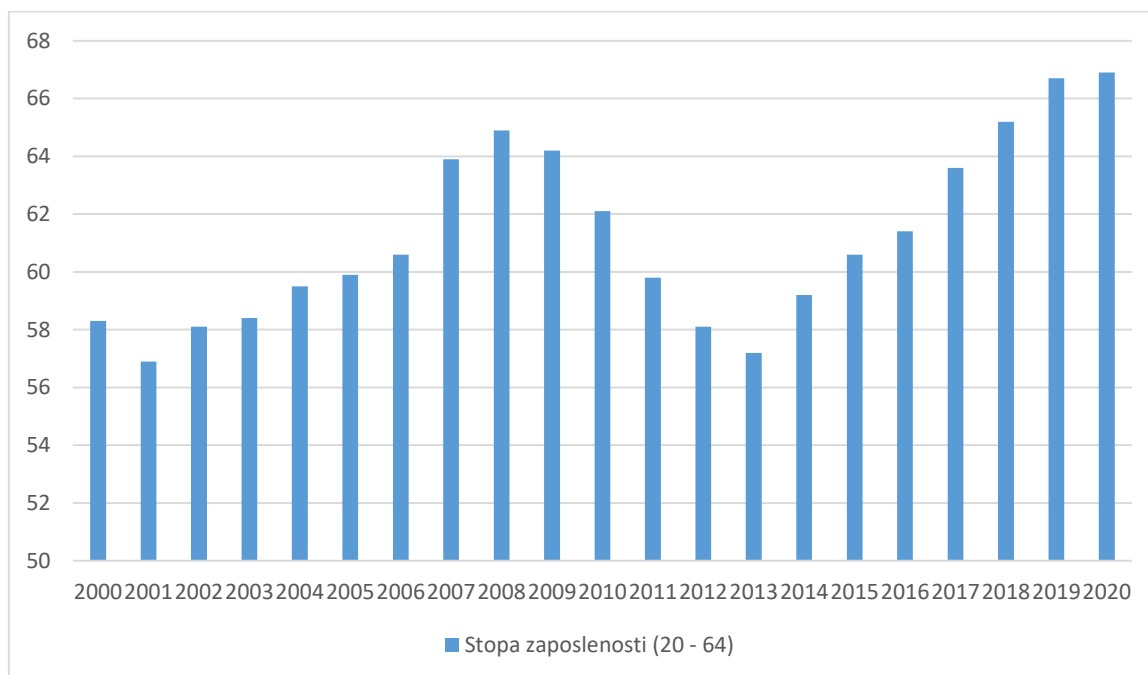
Promjene u potražnji za radom odražavaju se na kretanje zaposlenosti u RH. U Hrvatskoj je tijekom 1980-ih došlo do pada proizvodnosti te je od 1987. godine započelo smanjivanje potražnje za radom i zaposlenošću (Mrnjavac, Kordić i Šimundić, 2014: 83). S obzirom na okolnosti koje su uslijedile, Domovinski rat, ratna razaranja, gubitke tržišta u zemljama bivše Jugoslavije i Istočne Europe, probleme u privatizaciji poduzeća, povećanja rizika i smanjenje mogućnosti financiranja, došlo je do manjih investicija od razine amortizacije (Mrnjavac, Kordić i Šimundić, 2014: 83). Navedeno je rezultiralo manjom potražnjom za radom i smanjenjem zaposlenosti. Istom od 2001. godine dolazi do značajnijeg i trajnijeg rasta potražnje za radom, većih investicija i bržeg rasta proizvodnosti od rasta plaća, što je dovelo do povećanja zaposlenosti (Mrnjavac, Kordić i Šimundić, 2014: 83).

Slika 4.12: Stopa zaposlenosti u RH (udio u dobnoj skupini 15+)

Izvor: Svjetska banka, 2021p, url.

Slika 4.13: Stopa zaposlenosti u RH (udio u dobnoj skupini 20 – 64)

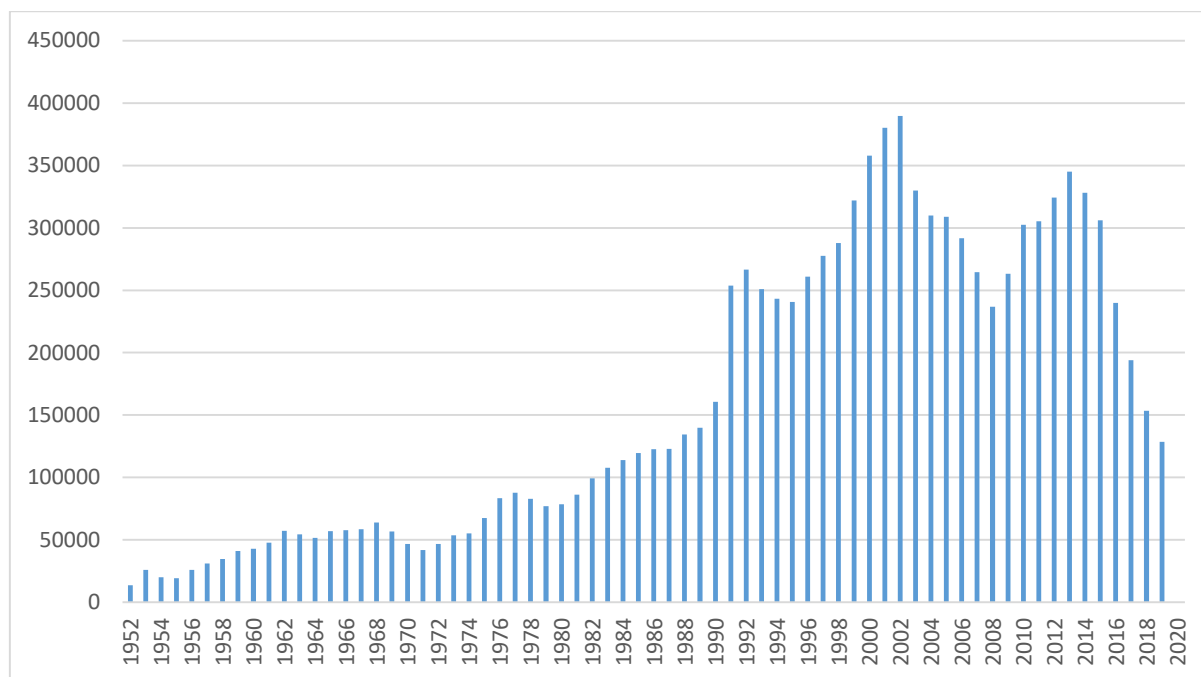

Izvor: Eurostat, 2021b, url.

Nakon 2000. godine stopa zaposlenosti u RH bilježila je tendenciju rasta sve do predkrizne 2008. godine, nakon čega je uslijedio dugotrajniji pad stope zaposlenosti. Do oporavka dolazi tek 2014. godine te od tada stopa zaposlenosti bilježi kontinuirani rast sve do 2020. godine. Brojne mjere ekonomske politike uspjele su poništiti negativne efekte koje bi globalna pandemija ostavila na hrvatsko gospodarstvo, tržište rada, odnosno radna mjesta i radnike. Uslijed njih nije došlo do značajnijeg pada stope zaposlenosti.

Do sada smo analizirali stanje zaposlenosti u RH i zemljama EU-a. Druga strana istog tržišta je nezaposlenost. Kretanje stope nezaposlenosti obrnuto je proporcionalno kretanjima stope zaposlenosti. Hrvatska se izlaskom iz bivše Jugoslavije te s početkom tranzicije hrvatskog gospodarstva suočila s rastom nezaposlenosti koji nije imao trenutni karakter. Štoviše, brojni problemi nezaposlenosti nisu niti riješeni povećanjem broja radnih mjesta, već izlaskom nezaposlenih iz radne snage (obeshrabreni radnici, prijevremeno umirovljenje, iseljavanja i slično).

Slika 4.14: Ukupan (prosječan) broj nezaposlenih osoba u RH (1952. – 2020.)

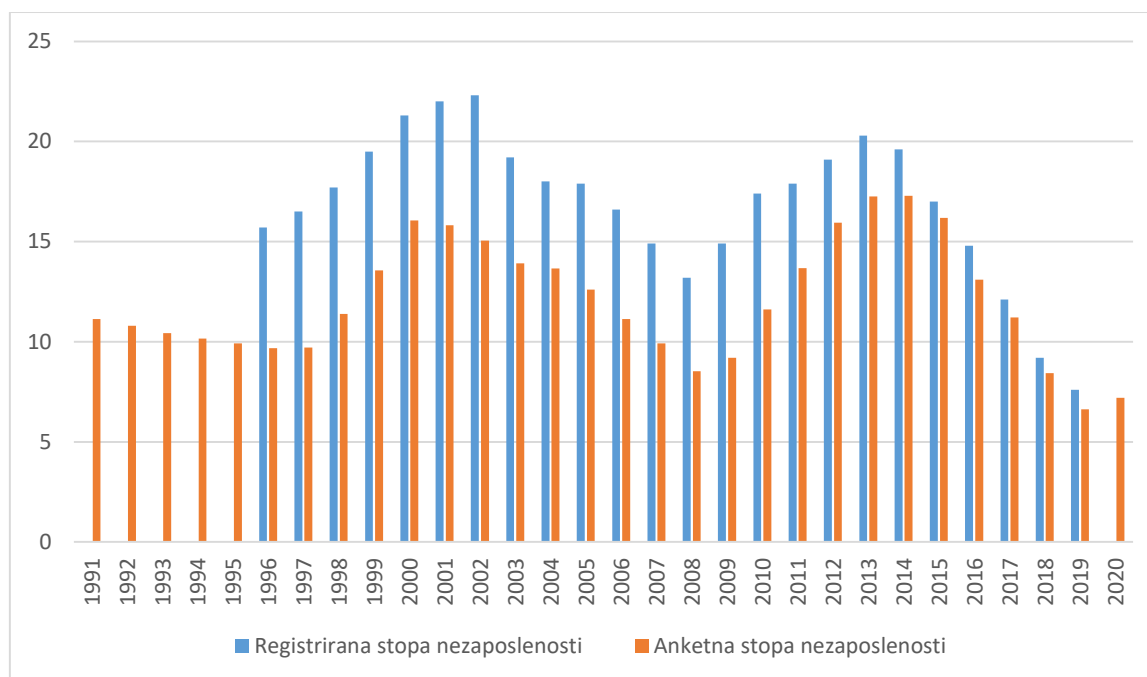

Izvor: HZZ, 2021, url. i Godišnjaci HZZ-a (različita godišta)

Kretanje broja nezaposlenih u RH može se prema svojim obilježjima svrstati u četiri razdoblja (prema Obadić, 2016: 222). Prvo je **predratno razdoblje**, karakteristike kojeg su niske stope nezaposlenosti, koje nisu predstavljale značajniji problem. Međutim, osamostaljenjem RH i ulaskom u tranziciju, tzv. **tranzicijsko razdoblje**, broj nezaposlenih u RH značajno raste. To razdoblje završava 2002. godine kada je RH ostvarila najvišu stopu nezaposlenosti ikada. Dostigla je 389.741 nezaposlenu osobu. Nakon razdoblja tranzicije, tzv. **posttranzicijsko razdoblje**, slijedi razdoblje oporavka hrvatskog gospodarstva, a time i razdoblje smanjenja broja nezaposlenih radnika u RH koje traje sve do 2008. godine. Međutim, velikom ekonomskom krizom, koja je zahvatila svijet 2008. godine, a u RH se prelila 2009. godine, zaustavljen je trend oporavka hrvatskog gospodarstva te je započelo tzv. **recesijsko razdoblje**, koje je trajalo sve do 2015. godine, međutim, nezaposlenost se počela smanjivati već 2014. godine. Razlog njenom smanjenju, međutim, ne može se pronaći u oporavku tržišta rada, već u pojačanom iseljavanju radne snage, kao i u metodološkim promjenama obuhvata nezaposlenih osoba. Nakon recesijskog razdoblja započeo je oporavak, koji se odrazio i na oporavak tržišta rada, te, sukladno tome, od tada imamo smanjenje stope nezaposlenosti, koja je održana i unatoč pandemijskom okruženju u kojemu se našlo svjetsko gospodarstvo (zbog mjera ekonomske politike usmjerenih na zaštitu prava radnika i očuvanja radnih mjesta).

Kretanje broja nezaposlenih odrazilo se i na kretanje stope nezaposlenosti u RH. Na Slici 4.15 prikazana je registrirana i anketna stopa nezaposlenosti u RH od 1990. godine.

Slika 4.15: Registrirana i anketna stopa nezaposlenosti u RH (%)

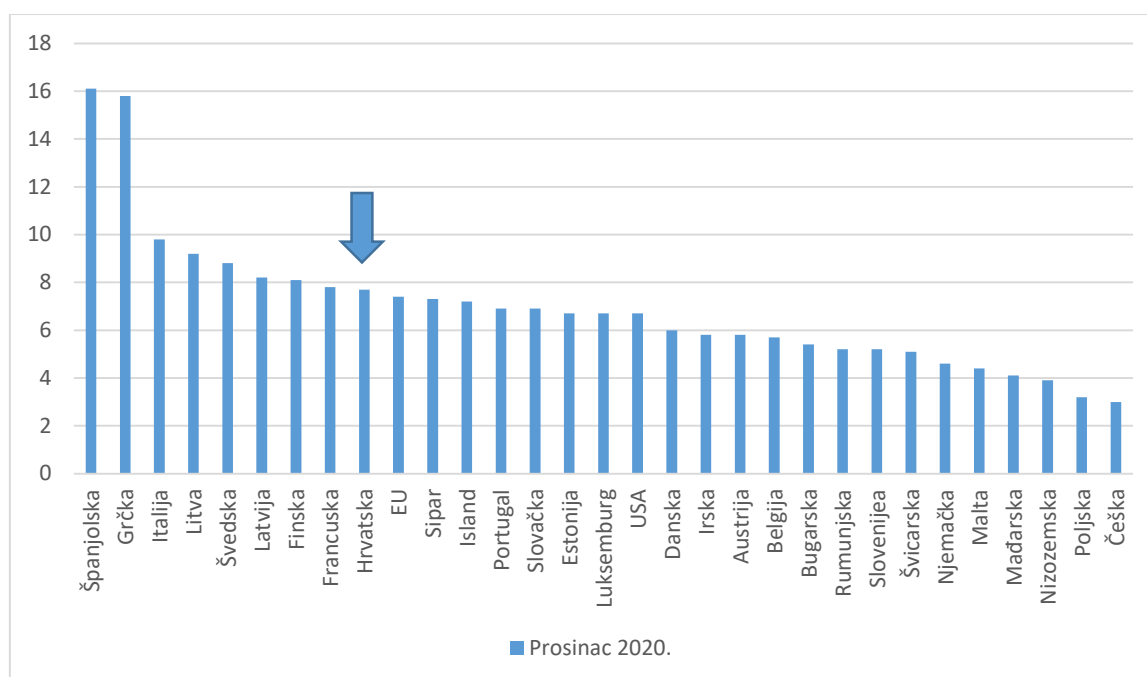
Izvor: Za anketnu stopu nezaposlenosti: Svjetska banka, 2021r, url. Za registriranu stopu nezaposlenosti: Godišnjaci HZZ-a, različita godišta.

U promatranom razdoblju analizirane stope nezaposlenosti imaju jednak smjer kretanja, iako je stopa registrirane nezaposlenosti kontinuirano veća od anketne stope nezaposlenosti. Navedeno ukazuje na postojanje udjela sive ekonomije u hrvatskom gospodarstvu, odnosno na postojanje registriranih nezaposlenih osoba koje rade na crno (rad bez prijave). Što su zemlje uređenije, to je i manja razlika između navedenih stopa nezaposlenosti. U Hrvatskoj je primjetan trend smanjenja razlike između dviju vrsta nezaposlenosti, što ukazuje na opadanje udjela sive ekonomije i približavanja karakteristika domaćeg tržišta rada tržištu zapadnih zemalja. Unatoč porastu obje stope u 2020. godini, zbog globalne pandemije uzrokovane koronavirusom, stope nezaposlenosti u RH u posljednjih nekoliko godina (osim 2020.), pokazuju tren opadanja. Smanjenje stope i broja nezaposlenih, kako je i navedeno kod prethodnih grafičkih prikaza, dolazi zbog oporavka hrvatskog gospodarstva nakon dugogodišnje krize i recesije te zbog iseljavanja hrvatskog stanovništva (posljedica otvaranja tržišta rada hrvatskim stanovnicima u zemljama EU-a).

Nezaposlenost, koja postoji u Hrvatskoj, uglavnom je strukturalne prirode, odnosno posljedica je neusklađenosti ponude i potražnje zaposlenja s obzirom na zanimanje, obrazovanje, znanje i stručnost tražitelja zaposlenja i zahtjeva postojećih radnih mjesta. U RH je, primjerice, 2018. godine, nedostatak radne snage prijavilo 23,5 % poslodavaca u industrijskom, građevinskom i uslužnom sektoru, u odnosu na 16,9 % u 2017. (Europska komisija, 2020: 38). Najviše radne snage nedostaje u građevinskom sektoru, u kojem polovina poslodavaca manjak radne snage navodi kao čimbenik ograničenja građevinske aktivnosti, dok je u uslužnom sektoru zabilježen najveći porast manjka radne snage od 2018. do 2019. godine (Europska komisija, 2020: 38).

Sljedeći grafički prikaz prikazuje međunarodno usporedivu stopu nezaposlenosti u zemljama EU-a i RH.

Slika 4.16: Stopa anketne nezaposlenosti u EU-u i odabranim zemljama

Izvor: Eurostat, 2021e, url.

Prema stopi anketne nezaposlenosti RH je jako blizu prosjeku EU27. Zemlje s najvećom stopom nezaposlenosti jesu Španjolska i Grčka, dok je najmanja stopa prisutna u Poljskoj i Češkoj.

Analizirajući stanje na hrvatskom tržištu rada uočavamo kako nezaposlenost više nije gorući problem, kao što je to bila krajem 1990-ih i početkom 2000-ih, te ponovno tijekom krize, koja je trajala od 2009. do 2015. godine. Paralelno s hrvatskim izlaskom iz krize, Hrvatskoj su se otvarala i tržišta rada u zemljama EU-a (sukladno hrvatskom članstvu u EU-u) te su navedena kretanja doprinijela smanjenju hrvatske nezaposlenosti. Većim problemom na hrvatskom tržištu rada ostaje niska stopa participacije radne snage u ukupnom radnom kontingentu (ili kontingentu 20 – 64 godine), što će zahtijevati malo veće napore nositelja ekonomske politike u njegovom rješavanju i približavanju udjela koje imaju zemlje EU-a i njihovom cilju od 75 %.

Na kraju analize o stanju na hrvatskom tržištu rada prikazat će se struktura zaposlenih prema sektorima djelatnosti, o kojoj je već bilo riječi u Prvom poglavlju.

Tablica 4.2: Struktura zaposlenih prema sektorima djelatnosti u Republici Hrvatskoj (%)

	1991.	1995.	2000.	2005.	2010.	2015.	2019.
Poljoprivredne djelatnosti	22,4	20,5	16,5	17,3	14,2	9,2	6,2
Nepoljoprivredne djelatnosti (industrija)	30	29,1	29,2	28,6	27,5	26,7	27,7
Uslužne djelatnosti	47,6	50,4	54,3	54,1	58,3	64,1	66,1

Izvor: Svjetska banka, 2021d, 2021e, 2021f, url.

Usporedno s promjenama u sektorskoj strukturi hrvatskog gospodarstva došlo je i do promjene u strukturi zaposlenih prema sektorima djelatnosti. Odnosi između primarnog, sekundarnog i tercijarnog (uslužnog) sektora značajno su se promijenili u skladu s općim trendovima u svijetu. Došlo je do drastičnog smanjenja udjela zaposlenih u poljoprivrednim djelatnostima (primarni sektor) te do rasta zaposlenih u industriji i, posebice, u uslužnim djelatnostima. Danas je u RH u uslužnim djelatnostima (tercijarni, kvartarni i kvintarni sektor) zaposleno nešto manje od 70 % svih zaposlenih.

Prema navedenim kretanjima Republika Hrvatska slijedi obrazac strukturnih promjena u razvijenim zemljama svijeta.

4.5. Plaće i produktivnost rada

Nadnica ili **plaća** predstavlja iznos novca koji pojedinac ostvaruje na temelju svoga rada. Obično ga poslodavac isplaćuje jednom mjesečno. Pojam nadnica proizlazi iz prijevoda engleske riječi *wage*, koja se na hrvatskom, u području makroekonomije, prevodi kao „nadnica“. Pojam se uobičajeno koristi na agregatnoj razini (Obadić, 2016: 227). Stoga, pojednostavljeno rečeno, nadnice ili plaće su s jedne strane dohodak od rada, a s druge strane one su trošak poslodavca. Prema Blanchardu (2005: 120) nadnice se određuju na više načina. Jedan od njih je (1) kolektivno pregovaranje, odnosno pregovaranje između poduzeća i sindikata, zatim (2) pojedinačno pregovaranje između poslodavaca i zaposlenika te (3) na osnovi „uzmi ili ostavi“. Što su vještine koje se traže za obavljanje posla veće, veća je i vjerojatnost da će doći do pregovaranja. Međutim, postoje velike razlike među zemljama, sektorima, djelatnostima i poduzećima. Ono što je većini zajedničko (prema Blanchardu, 2005: 120), je da su (1) radnici plaćeni iznad svoje uvjetne/granične nadnice, odnosno iznad nadnice pri kojoj im je svejedno jesu li zaposleni ili nezaposleni te (2) nadnice ovise o uvjetima na tržištu rada, primjerice, niža nezaposlenost podrazumijeva više nadnice i obrnuto.

Poslodavac za svakog svog radnika mora isplaćivati određeni iznos koji se naziva **bruto plaća**. Međutim, radnik ne dobiva cijeli taj iznos. Dohodak, koji radnik prima, naziva se **neto plaća**. Razlika između bruto i neto plaće je obvezni doprinos za socijalno osiguranje (mirovinsko i zdravstveno) te porez i prirez koje poslodavac uplaćuje za svakog svog radnika. U RH trenutno postoje dvije vrste obveznih doprinosa za socijalno osiguranje. Prvi jesu doprinosi za mirovinsko osiguranje i iznose 20 % iz plaće. Druga vrsta je doprinos za obvezno zdravstveno osiguranje i iznosi 16,5 % na plaću. Svaka osoba, koja ostvaruje dohodak, obveznik je plaćanja poreza na dohodak. U RH i većini zemalja on je oblik progresivnog poreza, što podrazumijeva da se stopa poreza na dohodak povećava kako raste dohodak. Sukladno posljednjim poreznim izmjenama, koje su stupile na snagu 1. 1. 2021., razlikujemo dvije porezne stope, ovisno o visini mjesečnog dohotka (20 % na osnovicu do 30.000,00 kn mjesečno, te 30 % na osnovicu veću od 30.000,00 kn). U nekim se gradovima i općinama na plaćeni porez plaća i prirez porezu na dohodak, a njegova visina ovisi o mjestu u kojemu živite. Primjerice, u gradu Požegi prirez porezu na dohodak iznosi 7 %, dok je u Zagrebu 18 % (Ministarstvo financija - Porezna uprava, 2021, url.).

Prosječna mjesečna isplaćena bruto plaća po zaposlenom u RH iznosila je 2019. godine 8.766 kn, a neto 6.457 kuna. Kretanje prosječne mjesečne bruto i neto plaće može se vidjeti u Tablica 4.3.

Tablica 4.3: Prosječna mjesečna bruto i neto plaća u Republici Hrvatskoj (1995. – 2021.)

Godina	Neto plaća	Bruto plaća
1995.	1.818	2.887
1997.	2.377	3.668
2000.	3.326	4.869
2002.	3.720	5.366
2005.	4.376	6.248
2007.	4.841	7.047
2009.	5.311	7.711
2010.	5.343	7.679
2013.	5.515	7.939
2014.	5.533	7.953

2017.	5.985	8.055
2019.	6.457	8.766
2020.	6.763	9.200
2021. ožujak	7.138	9.601

Izvor: DZS, Statističke informacije, različita godišta, url. Za 2021. godinu: DZS, 2021d, url.

Prosječna mjesečna neto plaća u RH, u razdoblju od 1995. do 2020. godine porasla je za 272 %, dok je bruto plaća porasla za 219 %. Do daljnjeg je rasta plaća (bruto i neto) došlo i tijekom 2021. godine. Iako rast plaća djeluje impresivno, za ukupni je dojam potrebna usporedba s visinom plaća u drugim europskim zemljama (Tablica 4.5).

U Tablici 4.4 mogu se vidjeti prosječne bruto i neto plaće zaposlenih za studeni 2020. godine u RH prema djelatnostima (NKD 2007.)

Tablica 4.4: Prosječne bruto i neto plaće zaposlenih u 2019. godini u RH prema djelatnostima (NKD 2007.)

Oznake	Nazivi područja NKD-a 2007.	2019.	
		Bruto	Neto
	Ukupno (A-U)	8.766	6.457
	Poljoprivredne djelatnosti	7.513	5.697
A	Poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo	7.513	5.697
	Nepoljoprivredne djelatnosti	7.920	5.916
B	Rudarstvo i vađenje	11.067	7.906
C	Prerađivačka industrija	7.974	5.940
D	Opskrba el. energijom, plinom, parom i klimatizacija	11.353	8.505
E	Opskrba vodom, uklanjanje otpadnih voda, gospodarenje otpadom i sanacija okoliša	7.958	5.998
F	Građevinarstvo	6.991	5.261
	Uslužne djelatnosti	9.121	6.683
G	Trgovina na veliko i malo, popravak motornih vozila	7.892	5.831
H	Prijevoz i skladištenje	8.990	6.581
I	Pružanje smještaja te priprema i usluživanje hrane	7.149	5.336
J	Informacije i komunikacije	12.505	8.657
K	Financijske djelatnosti i djelatnosti osiguranja	12.831	8.862
L	Poslovanje nekretninama	8.297	5.994
M	Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	10.303	7.282
N	Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti	6.592	4.956
O	Javna uprava i obrana, obvezno socijalno osiguranje	10.033	7.488
P	Obrazovanje	9.156	6.802
Q	Zdravstvena zaštita i socijalna skrb	10.196	7.519
R	Umjetnost, zabava i rekreacija	8.389	6.151
S	Ostale uslužne djelatnosti	7.598	5.601
T	Djelatnosti kućanstava kao poslodavaca	-	-
U	Djelatnosti izvanteritorijalnih organizacija i tijela	-	-

Izvor: DZS, 2021e, url.

Sukladno iznesenim vrijednostima u Tablici 4.4, najniže plaće su u poljoprivrednim djelatnostima, potom sekundarnim (prerađivačka industrija i građevinarstvo), dok su najveće u uslužnim djelatnostima (gledano prema sektorskoj podjeli). Međutim, tradicionalno, u Hrvatskoj su najniže plaće u tekstilnoj, kožnoj i drvnoj industriji te radnicima u pomoćnim zanimanjima.

U novije vrijeme otvorenosti tržišta rada na području zemalja EU-a, svjedoci smo velikih migracija radne snage u zemlje s višom razinom dohotka po glavi stanovnika. Tako je iz Hrvatske zamijećen egzodus radne snage i njihovih obitelji, posebice, na tržište rada u Njemačku i Irsku. Razlike u visini plaće ovise o različitim stupnju gospodarske i društvene razvijenosti pojedine zemlje, različite kvalitete obrazovnog sustava, različite strukture gospodarstva i radne snage, različite tehnološke razine i kapitalne opremljenosti, različite proizvodnosti rada te različitih odnosa ponude i potražnje na tržištu rada (Mrnjavac, Kordić i Šimundić, 2014: 96). U Tablici 4.5 prikazane su neto plaće u zemljama EU-a i odabranim zemljama.

Tablica 4.5: Prosječna godišnja neto plaća u odabranim zemljama (euro, samci, bez djece, 100 % prosječne plaće)

	2016.	2020.	Stopa promjene
EU 27	21.954,51	24.004,90	9,34
Švicarska	67.704,82	67.658,78	-0,07
Island	44.042,96	43.067,42	-2,21
Norveška	43.902,70	42.443,03	-3,32
Luksemburg	38.935,73	41.238,55	5,91
SAD	34.810,06	40.898,84	17,49
Nizozemska	34.975,70	39.088,82	11,76
Danska	35.021,65	37.979,60	8,45
UK	34.651,93	36.044,68	4,02
Irska	33.346,95	35.095,08	5,24
Švedska	33.711,94	33.468,14	-0,72
Japan	33.249,13	33.048,72	-0,60
Austrija	30.601,53	32.810,09	7,22
Finska	30.306,38	31.929,93	5,36
Njemačka	29.081,67	31.830,70	9,45
Belgija	27.574,37	29.389,48	6,58
Francuska	26.880,70	27.767,99	3,30
Italija	21.092,75	21.462,62	1,75
Španjolska	20.827,52	21.241,30	1,99
Cipar	-	20.892,25	-
Malta	16.926,20	19.652,90	16,11
Grčka	15.436,24	15.762,85	2,12
Portugal	12.724,81	14.148,46	11,19
Estonija	11.454,71	14.047,91	22,64
Slovenija	12.202,35	13.533,81	10,91
Češka	9.449,38	11.420,10	20,86
Litva	7.217,25	10.550,06	46,18
Poljska	8.200,43	10.404,94	26,88
Slovačka	8.654,34	10.098,19	16,68
Hrvatska	8.445,33	9.677,50	14,59
Mađarska	7.138,72	9.488,13	32,91
Latvija	7.212,23	9.321,30	29,24
Rumunjska	5.520,64	8.495,11	53,88
Turska	8.108,39	6.579,31	-18,86
Bugarska	4.689,05	6.385,80	36,19

Izvor: Eurostat, 2021f, url.

Na vrhu EU-a s najvišom prosječnom neto plaćom 2016. i 2020. godine je Luksemburg (41.238,55 eura), potom Nizozemska (39.088,82 eura), a zatim Danska (37.979,60 eura). Prosječna plaća u Luksemburgu je u zadnje 4 godine narasla za 5,91 posto, dok je prosječni rast plaća na razini EU27 iznosio 9,34 %. Najveći rast plaće u kontekstu EU-a, u promatranom razdoblju, imala je Rumunjska (53,88 %), zatim Litva (46,18 %) i Bugarska (36,19 %). Bugarska se, međutim, i uz taj rast i dalje nalazi na samom dnu EU-a s prosječnom neto godišnjom plaćom od 6.385,80 eura (ili 532,15 eura mjesečno). Rumunjska je druga od dna s neto godišnjom plaćom od 8.495,11 (ili 707,93 eura mjesečno). Po visini neto godišnje plaće Hrvatska već nekoliko godina u nizu drži 23. mjesto između 27 zemalja članica EU-a. Jedino 4 zemlje EU-a imaju manju plaću negoli Hrvatska. Neto plaća u Hrvatskoj od 2016. godine do danas porasla je 14,59 posto (s 8.445,33 na 9.677,50 eura godišnje).

Ukoliko pogledamo prosječnu i medijalnu neto plaću prema paritetu kupovne moći (*purchasing power standard*), vidjet ćemo stvarnu sliku dohotka bez razlike u kupovnoj moći iste, odnosno bez razlike u cijenama. Medijalna mjesečna neto i bruto plaća računa se određivanjem sredine nakon rangiranja plaća zaposlenih, od najniže do najviše, te pokazuje da 50 % zaposlenih prima plaću u iznosu jednakom ili manjem od tog iznosa, a 50 % jednaku ili veću od tog iznosa.

Tablica 4.6: Prosječna medijalna neto plaća prema paritetu kupovne moći

	2015.	2019.	Stopa rasta (%)
EU 27	-	17.422	-
Island	20.804	-	-
UK	17.782	-	-
Luksemburg	29.285	28.943	-1,17
Švicarska	26.590	27.268	2,55
Norveška	28.323	26.706	-5,71
Austrija	21.981	23.687	7,76
Njemačka	20.365	22.693	11,43
Danska	20.384	22.371	9,75
Belgija	19.921	22.100	10,94
Nizozemska	19.387	21.968	13,31
Francuska	19.885	20.471	2,95
Švedska	20.154	20.413	1,28
Finska	19.430	20.362	4,80
Irska	17.656	19.775	12,00
Cipar	15.313	18.590	21,40
Malta	16.753	18.588	10,95
Italija	15.395	17.099	11,07
Slovenija	15.102	16.633	10,14
Španjolska	14.463	16.171	11,81
Estonija	10.432	14.240	36,50
Češka	11.652	14.035	20,45
Poljska	9.950	12.335	23,97
Portugal	10.317	11.602	12,45
Litva	8.251	11.509	39,49
Latvija	8.092	11.031	36,32
Hrvatska	8.253	10.734	30,06
Slovačka	10.220	10.503	2,77
Grčka	8.802	9.765	10,94

Mađarska	7.919	9.360	18,20
Bugarska	6.882	8.371	21,64
Rumunjska	4.357	7.338	68,42
Turska	5.661	6.781	19,79
Srbija	4.722	6.071	28,57
Sjeverna Makedonija	4.556	5.638	23,75

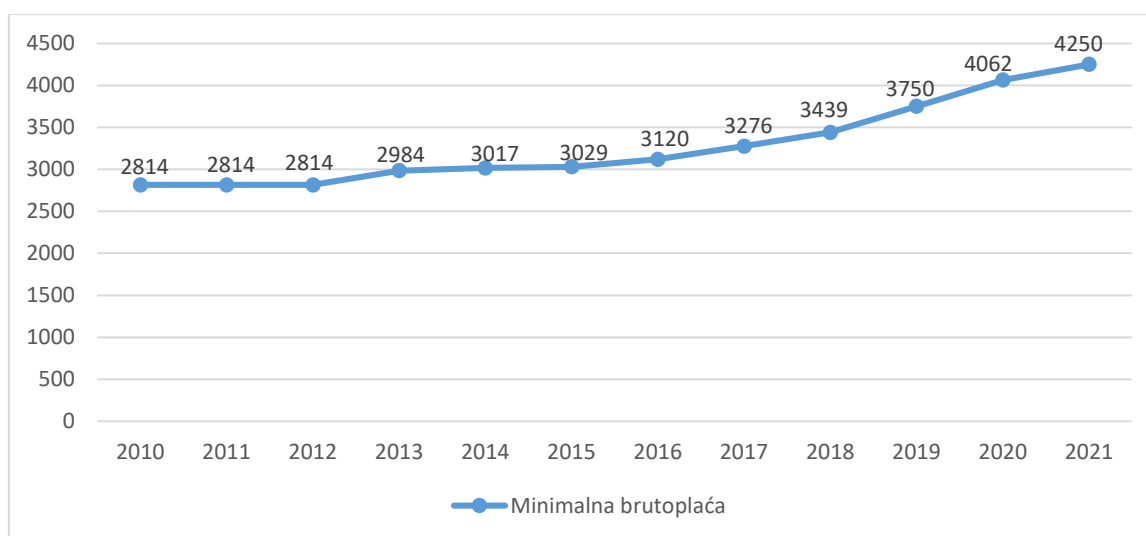
Izvor: Eurostat, 2021g, url.

Zemlja EU s najvišom medijalnom neto plaćom u 2020. godini ponovno je Luksemburg (28.943 eura), iako je od 2015. do 2019. došlo do malog pada (-1,17 %), zatim Austrija, Njemačka i Danska. Zemlje EU-a s najnižom medijalnom neto plaćom jesu Rumunjska, Bugarska i Mađarska. Prosječna medijalna plaća na razini EU-a u 2019. godini bila je 17.422 eura (godišnje). Hrvatska se nalazi na 22. mjestu te je u promatranom razdoblju imala rast od 30 %.

Iako se u suvremenom gospodarstvu plaće uglavnom formiraju slobodno na tržištu, uz djelomični utjecaj sindikata, danas oko 90 % zemalja svijeta regulira iznos **minimalne plaće**. Njezina namjera je osigurati razinu prihoda za dostojanstven život najugroženijih skupina radnika. Prema Zakonu o minimalnoj plaći (NN 118/18) ona predstavlja najniži mjesečni iznos bruto plaće koji se radniku isplaćuje za rad u punom radnom vremenu. U iznos minimalne plaće ne ubrajaju se povećanja plaće s osnove prekovremenog rada, noćnog rada i rada nedjeljom, blagdanom ili nekim drugim danom za koji je zakonom određeno da se ne radi. Minimalne plaće u većini zemalja određene su u rasponu od 33 do 52 % prosječne bruto plaće (u Irskoj) i jednake su za sve, bez obzira na stručnu spremu. U siječnju 2020. godine u 21 od 27 država članica EU-a bila je propisana nacionalna minimalna plaća. Iznimke su Danska, Italija, Cipar, Austrija, Finska i Švedska, u kojima je ona ugovorena kolektivnim ugovorima za niz sektora (osim za Cipar).

Visinu minimalne plaće u RH za svaku sljedeću kalendarsku godinu uredbom utvrđuje Vlada RH, na prijedlog ministra nadležnog za rad. Pravo na minimalnu plaću imaju svi radnici koji rade u RH, neovisno o sjedištu ili registraciji poslodavca. Visina minimalne plaće utvrđuje se jednom godišnje, najkasnije do 31. listopada tekuće godine za sljedeću kalendarsku godinu. Uredbom o visini minimalne plaće za 2021. godinu, njezina visina za razdoblje od 1. siječnja do 31. prosinca 2021. godine utvrđuje se u bruto iznosu od 4.250,00 kuna. Iz toga proizlazi da se minimalna neto plaća povećava na 3.400 kuna. Na Slici 4.17 može se vidjeti kretanje minimalnih plaća u RH u razdoblju nakon 2010. godine.

Slika 4.17: Minimalna bruto plaća u RH u razdoblju od 2010. do 2021. godine

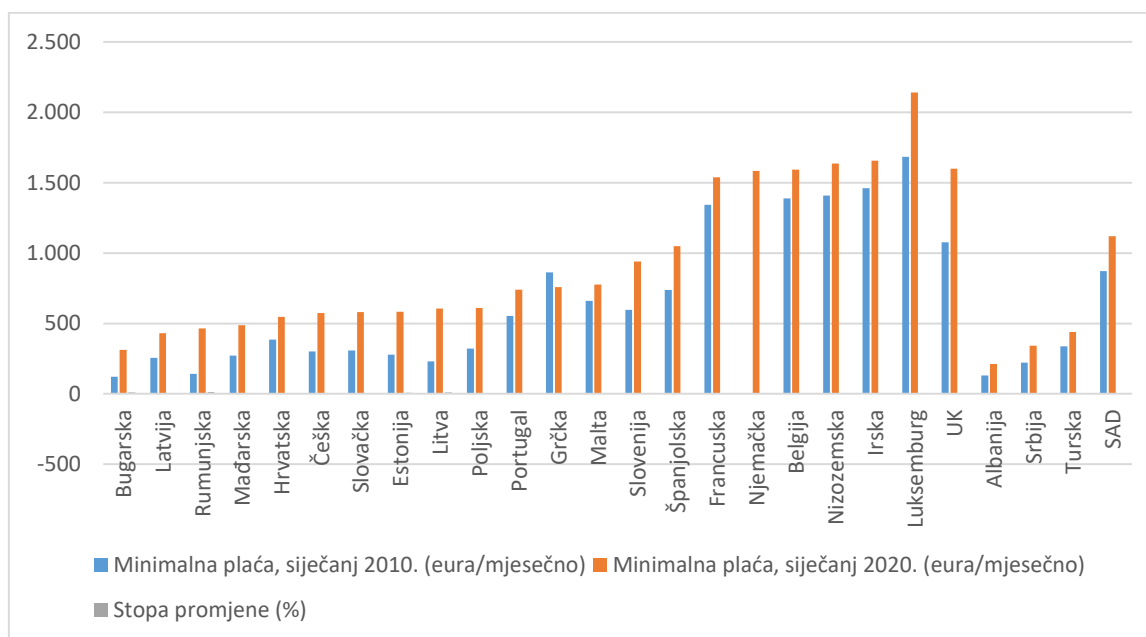

Izvor: Isplate.info, 2021, url.

Minimalna plaća trebala bi biti jamstvo da nijedan radnik ne bude plaćen manje negoli je potrebno za dostojan život. U Hrvatskoj minimalna plaća ne zadovoljava socijalnu ulogu jer radnici koji je primaju žive u relativnom siromaštvu. Ona iznosi tek 44,3 % (podatak za 2021. godinu) prosječne bruto plaće dok europski sindikati traže da minimalna plaća ne bude ispod 60 % srednje plaće u državi. U promatranom se razdoblju minimalna plaća u Hrvatskoj povećala za 51 %. Za bolji dojam o visini minimalnih plaća u RH potrebna je usporedba s drugim zemljama (Slika 4.18).

Kako među zemljama EU-a postoje razlike između prosječnih plaća tako se uvelike razlikuju i visine zakonom propisanih minimalnih plaća. Na Slici 4.18 mogu se vidjeti propisane minimalne plaće 2010. i 2020. godine, na razini EU-a i odabranih zemalja.

Slika 4.18: Minimalne plaće u EU-u i odabranim zemljama, siječanj 2010. i siječanj 2020. godine (eura, mjesečno)

Izvor: Eurostat, 2021h, url.

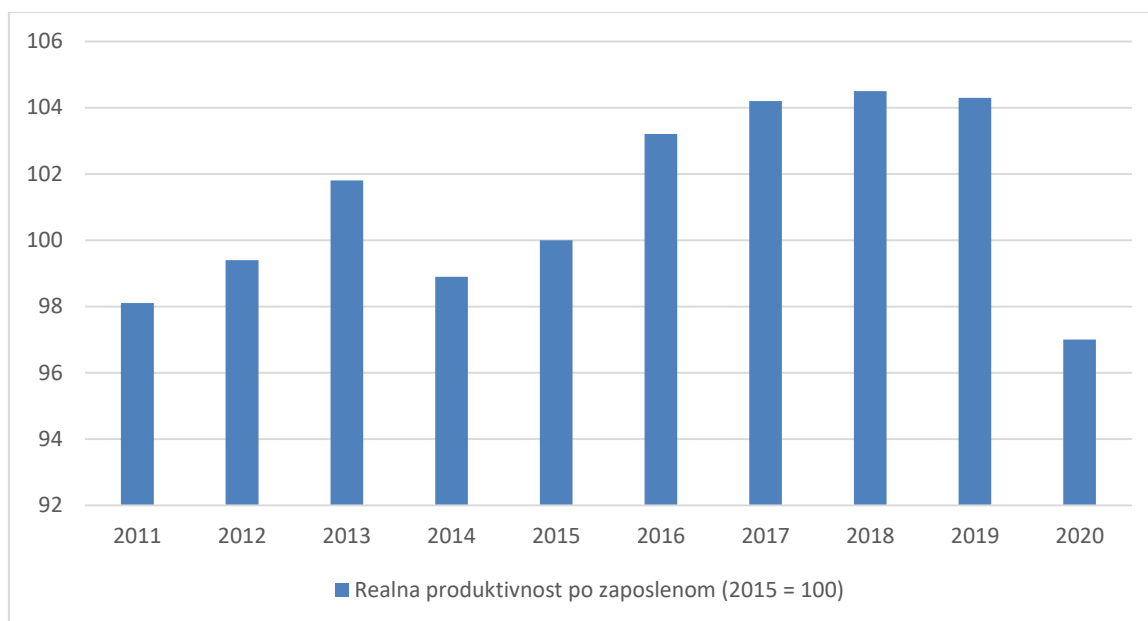
Iznosi minimalnih plaća u državama članicama EU-a bili su u siječnju 2020. godine u rasponu od 312 (Bugarska) do 2.142 eura mjesečno (Luksemburg). Time se raspon između najniže i najviše minimalne plaće kreće u omjeru 1:6,9 u eurima, što znači da je najviša minimalna plaća bila 6,9 puta veća od najniže. Minimalne plaće u promatranim zemljama bile su u siječnju 2010. niže nego li u siječnju 2020. godine, osim u Grčkoj, u kojoj su bile 12 % niže. U promatranom razdoblju, najviša prosječna godišnja stopa promjene bila je u Rumunjskoj (12,5 %) i Litvi (10,1 %). Republika Hrvatska je za to vrijeme imala prosječnu godišnju stopu rasta od skromnih 3,7 %. Ukoliko se uzmu u obzir razlike u cijenama, moguće je izvršiti usporedbu minimalnih plaća izraženu standardima kupovne moći. Kada se minimalne plaće izražavaju prema paritetu kupovne moći, razlike u iznosima među državama članicama EU-a se smanjuju s omjera 1 : 6,9 na 1 : 2,9, što znači da je najviša minimalna plaća bila 2,9 puta viša od najniže. Neki političari, predstavnici radnika, interesne skupine i komentatori zagovaraju ideju da se u svim državama članicama EU-a utvrdi „europska minimalna plaća“ ili nacionalna minimalna plaća.

Razina plaća ovisi i o proizvodnosti, odnosno produktivnosti. Produktivnost se mjeri kao *output* po jedinici *inputa*, primjerice, *output* po satu rada, što je jednostavno omjer ukupnog *outputa* (finalne proizvodnje) i ukupnih radnih sati. Time se dobije **produktivnost rada**. Mogla bi se računati i produktivnost po radniku, međutim, broj radnih sati se razlikuje od zemlje do zemlje (i od radnika do radnika) te bi se na temelju toga pokazatelja neutemeljeno dobile i razlike u njihovoj produktivnosti. Stoga je produktivnost po satu rada adekvatniji pokazatelj. Razina plaća ovisi i o produktivnosti kapitala, međutim, u trenutnoj nas analizi zanima produktivnost rada. Rast produktivnosti rada trebao bi biti u fokusu svake nacionalne ekonomije. U dugom roku, uz porast radne snage, produktivnost predstavlja najvažniji izvor rasta. Kao najznačajnije izvore produktivnosti navode se četiri navedena čimbenika (ljudski kapital, fizički kapital, tehnologija, menadžment). Zemlje, koje više ulažu u navedene izvore produktivnosti, povećavaju svoje proizvodne kapacitete te si time osiguravaju dugoročnije stope rasta.

Podatci o rastu proizvodnosti rada mogu poslužiti kao kontrolna veličina za ocjenu održivosti rasta prosječnih plaća. Ekonomski je neodrživo da u dužem razdoblju rast plaća bude veći od rasta produktivnosti rada jer se time smanjuju resursi raspoloživi za investiranje i tehnološko unaprjeđivanje proizvodnje, a time se u dužem razdoblju potkopavaju temelji gospodarskog rasta. Zato se može prihvatiti da je rast BDP-a po zaposlenome okvir za rast prosječnih plaća na višim razinama agregiranja (Obadić, 2016: 233).

Kako RH stoji u području produktivnosti rada i kako je izgledalo njegovo kretanje, može se vidjeti na Slici 4.19 koja prikazuje realnu produktivnost po zaposlenoj osobi, pri čemu je 2015. bazna godina.

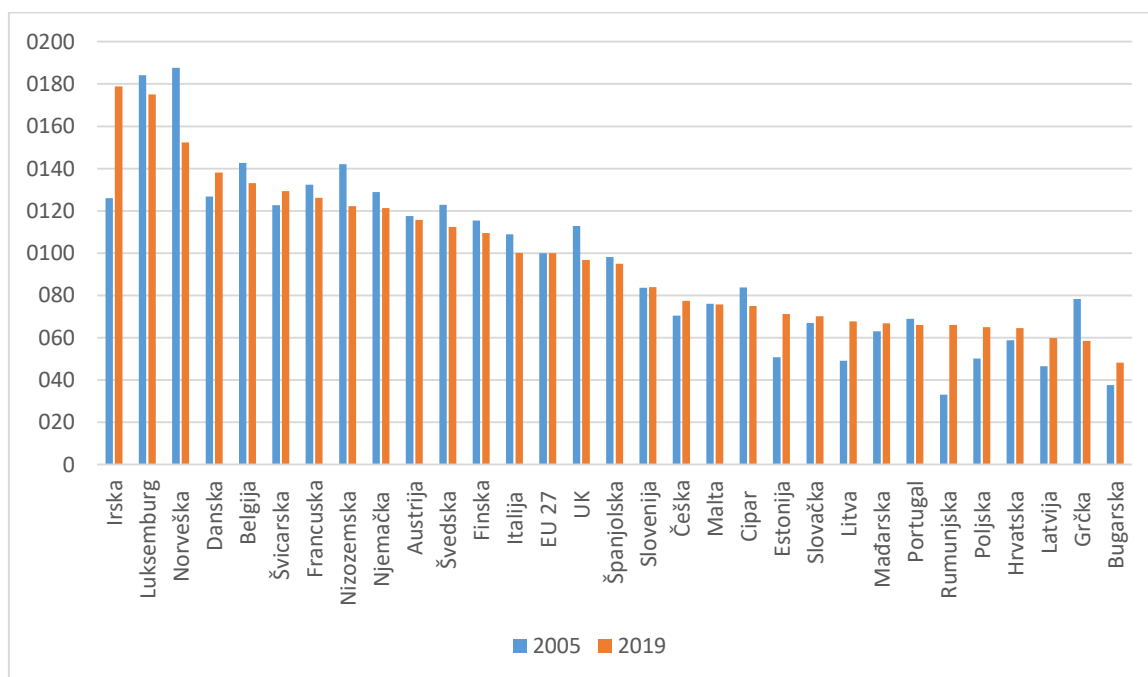
Slika 4.19: Produktivnost rada u RH (realna produktivnost po zaposlenom, 2015 = 100)

Izvor: Eurostat, 2021i, url.

Ukoliko zanemarimo 2020. godinu, kao godinu u kojoj je zbog globalne pandemije došlo do globalnog pada produktivnosti, možemo ustvrditi kako je produktivnost u RH u promatranom razdoblju porasla po zaposlenom za 6,2 %. Za usporedbu, na razini EU-a 27, uz zanemarenu vrijednost za 2020. godinu, produktivnost je porasla za 5 %. Spomenute stope rasta ulijevaju dašak nade u razvoj hrvatskog gospodarstva. Međutim, produktivnost rada u Hrvatskoj i dalje je ispod prosjeka EU-a, kao što se može vidjeti na Slici 4.20.

Slika 4.20: Produktivnost rada u EU-u i odabranim zemljama (EU27 = 100) (nominalna produktivnost rada po satu) (postotak EU27 (od 2020.), prema paritetu kupovne moći, tekuće cijene)

Izvor: Eurostat, 2021j, url.

Prema pokazateljima prikazanim na Slici 4.20, produktivnost rada u Hrvatskoj bila je 2019. godine na razini 64,5 % prosjeka produktivnosti po satu rada EU-a. Hrvatska je na samom začelju EU-a prema analiziranom pokazatelju te od nje lošiji rezultat imaju samo Bugarska, Grčka i Latvija. Prema Izvješću Europske komisije za RH za 2020. godinu, ključni uzroci jaza produktivnosti Hrvatske jesu nedostatak vještina, niska razina ulaganja u istraživanje i razvoj, nefleksibilno poslovno okruženje i slabosti u javnoj upravi. Poslodavcima je sve teže pronaći zaposlenike s odgovarajućim vještinama, a niske stope aktivnosti i slabo sudjelovanje radnika u cjeloživotnom učenju ograničavaju aktiviranje vještina. Izdatci poslovnog sektora za istraživanje i razvoj iznose 0,5 % i među najnižima su u EU-u. Hrvatska se nalazi pri dnu ljestvice EU-a s obzirom na više aspekata poslovnog okruženja, uključujući pokretanje poslovanja, plaćanje poreza i izdavanje građevinskih dozvola. Zato je i poslovna dinamika ispod prosjeka EU-a. U nekoliko aspekata javne uprave i okvira upravljanja i dalje su vidljive znatne slabosti, uključujući regulatorno opterećenje i percepciju kvalitete javnih usluga (Europska komisija, 2020: 49).

4.6. Aktivna politika zapošljavanja

U domeni svake ekonomske politike postoji aktivan sustav mjera kojima se potiče zapošljavanje. Kroz navedeni se sustav nastoji potaknuti i olakšati zapošljavanje, prvenstveno kroz mjere samozapošljavanja.

Vlada RH donosi strateške planove i programe koji obuhvaćaju i mjere aktivne politike zapošljavanja iz nadležnosti HZZ-a. **Mjere aktivne politike zapošljavanja** provode se na temelju programa koje donosi HZZ, a obuhvaćaju osobito (Zakon o tržištu rada, čl. 35):

1. programe poticanja zapošljavanja mladih nezaposlenih osoba za stjecanje radnog iskustva i povećanje razine zapošljivosti
2. programe poticanja zapošljavanja dugotrajno nezaposlenih i drugih skupina teže zapošljivih nezaposlenih osoba
3. programe samozapošljavanja nezaposlenih osoba i programe održivosti poslovnih subjekata koji su koristili potporu za samozapošljavanje
4. programe obrazovanja za stjecanje i vrednovanje skupova ishoda učenja, uključujući skupove ishoda učenja temeljnih vještina te programe obrazovanja za stjecanje i vrednovanje cjelovite i djelomične kvalifikacije, koji obuhvaćaju osposobljavanje, usavršavanje i specijalističko usavršavanje radnika radi sprječavanja gubitka radnog mjesta u uvjetima uvođenja novih proizvodnih programa
5. programe obrazovanja za stjecanje i vrednovanje skupova ishoda učenja, uključujući skupove ishoda učenja temeljnih vještina te programe obrazovanja za stjecanje i vrednovanje cjelovite i djelomične kvalifikacije, koji obuhvaćaju osposobljavanje, usavršavanje i specijalističko usavršavanje radi podizanja zapošljivosti i prilagodljivosti radnika
6. zapošljavanje nezaposlenih osoba u javnim radovima, a koji se odnose na programe humanitarnih, edukativnih, socijalnih, ekoloških, komunalnih, infrastrukturnih sadržaja, očuvanja kulturnih i povijesnih spomenika i drugih djelatnosti
7. programe obrazovanja za stjecanje i vrednovanje skupova ishoda učenja, uključujući skupove ishoda učenja temeljnih vještina te programe obrazovanja za stjecanje i vrednovanje cjelovite i djelomične kvalifikacije, koji obuhvaćaju osposobljavanje, usavršavanje i specijalističko usavršavanje nezaposlenih osoba
8. programe stručnog osposobljavanja za rad bez zasnivanja radnog odnosa i
9. programe očuvanja radnih mjesta koji obuhvaćaju stalne sezonce, zadržavanje u zaposlenosti osoba kojima prijete gubitak radnog mjesta zbog pada poslovne aktivnosti poslodavca i zadržavanja u zaposlenosti osoba kojima prijete gubitak radnog mjesta koji imaju neki od faktora otežanog zapošljavanja.

Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike i Hrvatski zavod za zapošljavanje provode niz mjera aktivne politike zapošljavanja s ciljem poticanja zapošljavanja, dodatnih edukacija radnika i očuvanja radnih mjesta. U nadležnosti Hrvatskog zavoda za zapošljavanje obuhvaćeno je **devet** prepoznatljivih **mjera aktivne politike zapošljavanja**, koje su se provodile u 2019. godini. Mjere su (prema HZZ-u, 2020: 36):

1. Potpore za zapošljavanje – državne potpore koje se dodjeljuju s ciljem poticanja zapošljavanja nezaposlenih te su dostupne poduzetnicima koji djeluju profitno
 - 1.1. Potpore za zapošljavanje za stjecanje prvog radnog iskustva/pripravništvo
2. Potpore za usavršavanje – namijenjene poslodavcima koji zbog promjena proizvodnih procesa, prelaska na nove tehnologije ili nedostatka kvalificirane radne snage imaju potrebu dodatno osposobiti svoje zaposlenike
3. Potpore za samozapošljavanje – dodjeljuju se nezaposlenim osobama za sufinanciranje troškova otvaranja i rada poslovnog subjekta
 - 3.1. Potpore za samozapošljavanje za proširenje poslovanja
4. Obrazovanje nezaposlenih - usmjereno je na povećanje razine zapošljivosti nezaposlenih osoba te usklađivanje njihovih kvalifikacija s potrebama na lokalnom tržištu rada
5. Osposobljavanje na radnom mjestu - cilj je osposobiti nezaposlene osobe kod poslodavca za stjecanje praktičnih znanja i vještina potrebnih za obavljanje poslova određenog radnog mjesta
6. Stručno osposobljavanje za rad bez zasnivanja radnog odnosa – namijenjeno je mladim osobama s ciljem stjecanja iskustva i/ili formalnog uvjeta za pristupanje stručnom/majstorskom ispitu
 - 6.1. Osposobljavanje za stjecanje odgovarajućeg radnog iskustva
7. Javni radovi – podrazumijevaju aktivaciju nezaposlenih osoba na društveno korisnim poslovima nekonkurentnima postojećem gospodarstvu s ciljem njihove motivacije za daljnje uključivanje na tržištu rada
8. Potpore za očuvanje radnih mjesta – dodjeljuju se radnicima zaposlenim kod poslodavca u privremenim poteškoćama, a koje su rezultirale privremenim padom poslovnih aktivnosti
 - 8.1. Potpore za očuvanje radnih mjesta u sektoru proizvodnje tekstila, odjeće, obuće, kože i drva
 - 8.2. Potpore za očuvanje radnih mjesta u djelatnostima pogođenima koronavirusom (COVID-19) (dodano u 2020. godini)
9. Stalni sezonac – mjera namijenjena pružanju podrške osobama koje rade u sezoni te jedan dio godine nemaju osiguranu plaću niti kontinuitet prijave na mirovinsko osiguranje.

U Tablici 4.7 prikazan je ukupan broj osoba obuhvaćenih mjerama u Republici Hrvatskoj.

Tablica 4.7: Korisnici aktivne politike zapošljavanja u razdoblju 2009. – 2020. (novouključeni korisnici)

Mjera	2009.	2010.	2013.	2015.	2019.
Potpore za zapošljavanje	674	2.423	6.290	6.603	8.734
Potpore za usavršavanje	-	630	287	517	996
Potpore za samozapošljavanje	-	-	4.906	2.776	8.723
Obrazovanje nezaposlenih	3.025	4.566	1.768	1.552	3.359
Osposobljavanje na radnom mjestu	644	614	-	-	578
Stručno osposobljavanje bez zasnivanja radnog odnosa	-	488	14.446	18.597	3.381
Javni radovi	1.931	5.037	13.820	9.961	3.366
Mjere za očuvanje radnih mjesta	-	-	1.310	1.589	2.466
Stalni sezonac	-	-	-	-	5.283
Ukupno	6.296	13.088	42.827	41.595	36.926

Izvor: HZZ, Godišnjaci, različita godišta.

Usprkos promjeni mjera aktivne politike zapošljavanje kroz vrijeme u Tablici 4.7 prikazan je broj novouključenih korisnika u pojedinoj godini prema vrsti mjere. U razdoblju promatranja od 10 godina, iako mjere aktivne politike zapošljavanja postoje i duže, vidljivo je kako se broj novouključenih u mjere aktivne politike zapošljavanja povećao za oko šest (6) puta, s 6.296 korisnika 2009. na 36.926 korisnika u 2019. godini. Ukoliko usporedimo ukupan broj korisnika po pojedinoj godini, 2009. ih je bilo 6.296, a 2019. 66.896 korisnika, što predstavlja rast za oko 962 %. Najveće apsolutno povećanje broja korisnika bilježe potpore za samozapošljavanje (8.723 korisnika u 2019.) i potpore za zapošljavanje (8.734 korisnika u 2019.) uz činjenicu da su iste mjere i najzastupljenije u mjerama aktivne politike zapošljavanja u 2019. godini. Očekivanja su da se tijekom 2020. godine značajno povećao broj korisnika mjera za očuvanje radnih mjesta, s obzirom na okolnosti uzrokovane globalnom pandemijom koronavirusom, međutim, ostaje nam za pričekati službene podatke HZZ-a.

4.7. Prava za vrijeme nezaposlenosti

Naknade za nezaposlene osnovna su mjera **pasivne politike tržišta rada**. Prema *Zakonu o tržištu rada* (NN 118/18, 32/20) pravo na novčanu naknadu stječe nezaposlena osoba koja u trenutku prestanka radnog odnosa, odnosno prestanka obavljanja samostalne djelatnosti ima najmanje devet mjeseci rada u posljednja 24 mjeseca. Kao vrijeme provedeno na radu smatra se (prema Zakonu):

1. vrijeme obveznog osiguranja po propisima o mirovinskom osiguranju ostvareno na temelju radnog odnosa u Republici Hrvatskoj i vrijeme u kojem je radnik bio privremeno nesposoban za rad, odnosno na rodiljnom, roditeljskom, posvojiteljskom ili skrbničkom dopustu nakon prestanka radnog odnosa, odnosno službe, ako je za to vrijeme primao naknadu plaće prema posebnim propisima i
2. vrijeme obveznog osiguranja po propisima o mirovinskom osiguranju ostvareno na temelju obavljanja samostalne djelatnosti u Republici Hrvatskoj, pod uvjetom da su uplaćeni doprinosi za obvezna osiguranja i vrijeme u kojem je mirovala obveza doprinosa prema propisu kojim se uređuju doprinosi za obveze osiguranja.

Pravo na novčanu naknadu **stječe** nezaposlena osoba (Zakon o tržištu rada (NN 118/18, 32/20, čl. 47):

1. kojoj je prestao radni odnos ako se prijavi Zavodu i podnese zahtjev u roku od 30 dana od dana prestanka radnog odnosa, prestanka privremene nesposobnosti za rad, odnosno rodiljnog, roditeljskog, posvojiteljskog ili skrbničkog dopusta nakon prestanka radnog odnosa ili
2. koja je prestala obavljati samostalnu djelatnost ako se prijavi Zavodu i podnese zahtjev u roku od 30 dana od dana prestanka obavljanja samostalne djelatnosti, prestanka privremene nesposobnosti za rad, odnosno rodiljnog, roditeljskog, posvojiteljskog ili skrbničkog dopusta nakon prestanka obavljanja samostalne djelatnosti.

Pravo na novčanu naknadu **nema** nezaposlena osoba kojoj je radni odnos prestao (Zakon o tržištu rada (NN 118/18, 32/20, čl. 48):

1. zbog toga što je otkazala radni odnos, odnosno službu, osim u slučaju izvanrednog otkaza ugovora o radu uzrokovanog ponašanjem poslodavca
2. pisanim sporazumom o prestanku radnog odnosa, odnosno službe
3. sudskom nagodbom kojom je utvrđen prestanak radnog odnosa
4. zbog toga što nije zadovoljila na probnom radu ili nije zadovoljila tijekom pripravničkog, odnosno vježbeničkog staža odnosno nije u propisanom roku položila stručni ispit koji je posebnim propisom utvrđen kao uvjet za nastavak rada

5. redovnim otkazom uvjetovanim skrivljenim ponašanjem radnika ili izvanrednim otkazom zbog teške povrede radne obveze, odnosno službene dužnosti ili prestankom službe po sili zakona zbog razloga uvjetovanih ponašanjem službenika ili
6. zbog izdržavanja kazne zatvora duže od tri mjeseca.

Za više informacija o uvjetima primanja novčane naknade za nezaposlene vidjeti u *Zakonu o tržištu rada* (NN 118/18, 32/20).

Osnovicu za utvrđivanje visine novčane naknade za osobu kojoj je prestao radni odnos čini prosjek brutoplaće ostvaren u tromjesečnom razdoblju koje je prethodilo prestanku radnog odnosa, odnosno službe. Osnovicu za utvrđivanje visine novčane naknade za osobu, koja je obavljala samostalnu djelatnost, čini prosjek osnovice na koju su obračunati i uplaćeni doprinosi za obvezna osiguranja utvrđeni posebnim propisom u tromjesečnom razdoblju koje je prethodilo prestanku obavljanja samostalne djelatnosti. Novčana naknada za prvih 90 dana korištenja iznosi 60 %, a za preostalo vrijeme korištenja 30 % od osnovice. Pri tome najviši iznos novčane naknade za prvih 90 dana korištenja ne može biti viši od 70 %, a za preostalo vrijeme korištenja ne može biti viši od 35 % iznosa prosječne netoplaće isplaćene po zaposlenome u pravnim osobama Republike Hrvatske u prethodnoj godini prema posljednjem službeno objavljenom podatku. Najniži iznos novčane naknade ne može biti niži od 50 % iznosa minimalne plaće, umanjene za doprinose za obvezna osiguranja, utvrđene posebnim propisom, osim kada se visina novčane naknade određuje prema postotku vremena provedenog na radu (Zakon o tržištu rada).

Novčana naknada pripada nezaposlenoj osobi u trajanju od:

1. 90 dana ako je provela na radu od devet mjeseci do dvije godine
2. 120 dana ako je provela na radu više od dvije godine
3. 150 dana ako je provela na radu više od tri godine
4. itd. (više o tome pogledati u Zakonu o radu).

Najvažniji pojmovi

Tržište rada

Potražnja za radom

Izvedena potražnja

Ponuda rada

Radno sposobno stanovništvo

Aktivno stanovništvo

Neaktivno stanovništvo

Stopa ekonomske aktivnosti

Stopa nezaposlenosti

Stopa zaposlenosti

Zaposleni

Nezaposleni

Anketa o radnoj snazi

Nadnica ili plaća

Bruto plaća

Neto plaća

Minimalna plaća

Produktivnost rada

Mjere aktivne politike zapošljavanja

Pasivne politike tržišta rada

Pitanja za ponavljanje

Definirajte pojmove tržište rada, ponuda rada i potražnja za radom.

Zbog čega kažemo da je potražnja za radom izvedena potražnja?

Objasnite strukturu radno sposobnog stanovništva (Slika 4.1).

Pojasnite osnovne pojmove na tržištu rada: radno sposobno stanovništvo, aktivno stanovništvo ili radna snaga, zaposlene i nezaposlene osobe te neaktivno stanovništvo.

Objasnite najvažnije pokazatelje na tržištu rada: stopa ekonomske aktivnosti, stopa nezaposlenosti i stopa zaposlenosti.

Navedite i objasnite dvije različite metode prikupljanja podataka o zaposlenim i nezaposlenim osobama. U čemu je ključna razlika?

Objasnite razliku između administrativne i anketne stope nezaposlenosti u RH.

Kakav je trend kretanja radne snage u RH? (rast ili pad)

Prokomentirajte hrvatsku stopu participacije radne snage (postotak ukupne populacije starije od 15 godina) prema ostvarenju u EU-u.

Zamislite situaciju u kojoj raste ponuda frizera. Ukoliko se potražnja za njima nije promijenila, kako će to utjecati na njihovu nadnicu? Kako će, pak, predmetna promjena nadnica utjecati na potražnju za njima?

Što je nadnica ili plaća? Objasnite razliku između bruto i neto plaće u RH.

Objasnite razliku između neto plaće i ukupnog troška rada za poslodavce u RH!

Što je minimalna plaća? Kolika je minimalno propisana plaća u RH prema posljednjim raspoloživim pokazateljima?

Kada je u RH dosegnut vrhunac broja nezaposlenih te koliko je iznosila najveća stopa nezaposlenosti?

Što je produktivnost rada? Objasnite ostvarenja produktivnosti rada u RH za posljednjih 10-ak godina.

Usporedite produktivnost rada u RH i zemljama EU. Što je po vama uzrok postojanju razlike?

Na što se odnosi aktivna politika zapošljavanja? Navedite primjere mjera aktivne politike zapošljavanja u RH.

Na što se odnosi pasivna politika tržišta rada? Navedite primjer.

5. FISKALNA POLITIKA I JAVNI DUG

S obzirom na to da se financiranje javnih djelatnosti vrši iz državnog proračuna, iznimno je bitno za svakog ekonomista poznavanje fiskalne politike budući da se ona, kao jedna od ekonomskih politika, bavi proučavanjem državnog proračuna i njegovih javnih prihoda i javnih rashoda. U ovom se poglavlju ispituju instrumenti fiskalne politike, njen utjecaj na stanje u gospodarstvu, kao i glavne karakteristike hrvatske fiskalne politike. Ciljevi ovoga poglavlja jesu dati odgovore na sljedeća pitanja:

- Što je fiskalna politika i koji su njeni instrumenti utjecaja?
- Koje su vrste fiskalne politike?
- Koje su razine proračuna u hrvatskom javnom sektoru?
- Kakva je struktura javnih prihoda i javnih rashoda u RH?
- Koja su osnovna obilježja hrvatske fiskalne politike?
- Što je javni i državni dug i kakva su mu kretanja u RH?

5.1. Fiskalna politika

Fiskalna politika predstavlja smisleno korištenje instrumenata fiskalnog sustava, odnosno instrumenata javnih prihoda i javnih rashoda radi ostvarivanja ciljeva ekonomske politike. Možemo je definirati kao svjesne promjene državnih prihoda i rashoda kojima je svrha stabiliziranje gospodarstva. Ona, stoga, obuhvaća **два područja: poreznu politiku i politiku državne potrošnje**. Poreznom politikom država utječe na prihodnu stranu državnog proračuna, dok s politikom državne potrošnje utječe na rashodnu stranu državnog proračuna.

Fiskalna politika kao pojam pojavila se osamdesetih godina (1880-ih) 19. st., dok svoju veću afirmaciju u današnjem poimanju postiže tridesetih godina 20. st. Naime, velika svjetska ekonomska kriza primorala je države da nešto poduzmu u oporavljanju svojih gospodarstava. Konačno je postalo jasno da se poslovanje gospodarstva ne može prepustiti samo sebi, već da država svojim mjerama mora utjecati na gospodarski razvoj. Fiskalna politika, u okviru ekonomske politike, ima jednu od ključnih uloga i zajedno s monetarnom politikom najjače je sredstvo u upravljanju gospodarstvenim životom jedne zemlje. Keynesijanska je teorija makroekonomske nestabilnosti praktički ovlaštenje za državnu intervenciju. Iz perspektive J. M. Keynesa premalo agregatne potražnje (AD) uzrokuje nezaposlenost (recesijski BDP jaz), previše AD-a uzrokuje inflaciju (inflacijski BDP jaz). Prema Keynesu i njegovim sljedbenicima tržište samo po sebi neće ispraviti takvu nastalu neravnotežu. Stoga je zaključio da država treba intervenirati na način da povećava AD kada je nedovoljan i smanjuje AD kad je prekomjeran.

5.1.1. Funkcije fiskalne politike

U ostvarivanju ciljeva ekonomske politike fiskalna politika (funkcije javne potrošnje) ima veoma važne zadaće. To su prema uobičajenoj klasifikaciji:

- alokacijska
- redistribucijska
- stabilizacijska.

Alokacijska funkcija. Suština alokacijske funkcije je u tome da se rashodima i porezima preusmjeri dio sredstava od zadovoljenja privatnih na podmirenje javnih potreba mimo djelovanja tržišnih zakonitosti (ponude i potražnje). Radi se, dakle, o izboru između alternativnih korištenja sredstava. Postavlja se pitanje zbog čega tržišni mehanizam sam ne može izvršavati sve ekonomske funkcije i zašto je politika javnog sektora potrebna da usmjerava, korigira i dopunjava djelovanje tržišta.

Djelovanje tržišnog mehanizma dovodi do spontanog i racionalnog raspoređivanja (alokacije) ograničenih resursa pomoću kojih se zadovoljavaju različite, međusobno konkurentske potrebe, ali samo u uvjetima potpune (savršene) konkurencije. Nasuprot tome, tržište veoma često obilježava nepotpuna (nesavršena) konkurencija, što izaziva potrebu državne intervencije u alokaciji resursa. U djelatnostima, koje svojim uslugama podmiruju javne (društvene) potrebe, primarni je cilj pružiti usluge, a ne maksimizirati dobit po jedinici uloženog kapitala.

Redistribucijska funkcija. Drugi naziv za ovu funkciju je Robin - Hood-ovska funkcija, a odnosi se na funkciju preraspodjele nacionalnog dohotka i bogatstva (putem fiskalnih mehanizama) kao oblika korekcije ostvarenog stanja na osnovi tržišnih mehanizama. Preusmjeravanje dohotka stanovništvu s niskim dohodcima provodi se fiskalnim instrumentima, kao što su: progresivno oporezivanje visokih dohodaka, dodatno oporezivanje dobara koja pretežno kupuju potrošači s visokim dohotkom i subvencioniranjem roba koje najviše koriste potrošači s niskim dohotkom. Time oni, čija je ekonomska snaga veća, snose i postotno veći teret. Istom cilju služe i razna oslobođenja i olakšice kod direktnih poreza, razni oblici socijalnog osiguranja, poput zdravstvenog i mirovinskog osiguranja, socijalne skrbi, naknade nezaposlenima i dr.

Porez na dohodak u Hrvatskoj je primjer progresivnog poreza, što podrazumijeva da se stopa poreza na dohodak povećava kako raste dohodak. Sukladno posljednjim poreznim izmjenama, koje su stupile na snagu 1. 1. 2021., razlikujemo dvije porezne stope, ovisno o visini mjesečnog dohotka (20 % na osnovicu do 30.000,00 kn mjesečno te 30 % na osnovicu veću od 30.000,00 kn). Nekada prije, ne tako davno, u Hrvatskoj smo imali i četiri porezne stope.

Stabilizacijska funkcija. Navedena se funkcija odnosi na anticikličko djelovanje fiskalne politike. Naime, kada gospodarstvo uđe u fazu opadajućeg trenda, država će povećavajući javne rashode (državnu potrošnju ili transfere) i (ili) smanjenjem javnih prihoda utjecati na oživljavanje gospodarske aktivnosti. I obrnuto, u uzlaznoj fazi ciklusa, koja je u pravilu povezana s rastućom inflacijom, pristupa se smanjenju javnih rashoda i (ili) povećanju javnih prihoda. Smisao je ublažavanje negativnih učinaka poslovnih ciklusa u kojima se nalazi gospodarstvo. Osnovna zadaća svake stabilizacijske politike jest: postići i održati stabilnu razinu cijena i punu zaposlenost. U tako definiranoj zadaći stabilizacijske politike primarnu ulogu ima upravo fiskalna, a zatim i monetarna politika.

5.1.2. Instrumenti fiskalne politike

Instrumenti fiskalne politike jesu javni prihodi i javni rashodi (koje čine državna potrošnja i transferi). Instrumenti i mjere fiskalne politike jesu posrednici između nositelja fiskalne politike i željenih makroekonomskih ciljeva. **Nositelji** fiskalne politike jesu njeni subjekti provedbe, a to jesu Vlada (izvršna vlast) na čelu s Ministarstvom financija. Ministarstvo financija izrađuje prijedlog državnog proračuna te upravlja i kontrolira javne prihode i javne rashode. Kroz upravljanje državnim proračunom odgovorno je za provedbu fiskalne politike. Međutim, snažan utjecaj na javne prihode i javne rashode imaju političke strukture kroz Vladu i Sabor (zakonodavna vlast koja usvaja državni proračun). **Instrumenti** jesu određene varijable čijom promjenom upravljaju nositelji određene ekonomske politike. Jedan od instrumenata fiskalne politike je primjerice, porez na dodanu vrijednost (porezna stopa). Svaka ekonomska politika ima više instrumenata na raspolaganju putem kojih želi utjecati na ostvarenje nekog od makroekonomskih ciljeva (npr. puna zaposlenost). U našem primjeru **mjera** bi bila konkretna visina stope PDV-a. Diskrecijskom odlukom Vlada može promijeniti stopu PDV-a i na taj način direktno utjecati na prihodnu stranu proračuna (smanjenje ili povećanje).

Napomenuli smo kako fiskalna politika ima za cilj stabiliziranje gospodarstva. Taj se cilj ostvaruje kroz njen potencijal utjecaja na agregatnu potražnju (AD). Općenito se ovdje radi o Keynesijskoj školi jer su oni uvidjeli potencijal fiskalne politike za povećanje ili smanjenje AD-a, ovisno o stanju u

gospodarstvu. Klasična škola (sljedbenici Adama Smitha) takav potencijal nije vidjela i još uvijek ga ne vidi. Oni su stava da se tržišta mogu sama izvući iz krize bez potrebe za državnom intervencijom. Monetaristi, pak, više potencijala pridaju monetarnoj politici i njenim instrumentima.

Kod fiskalne politike bitno je prisjetiti se znanja iz makroekonomije. Agregatnu potražnju čini potrošnja sektora kućanstva (C), investicijska potrošnja (I) (poslovni sektor i kupnja stambenih objekata sektora kućanstva), državna potrošnja i neto izvoz kao razlika između izvoza i uvoza. Odnosno,

$$AD = C + I + G + NI. \quad (5.1)$$

Finalna državna potrošnja kao varijabla u navedenoj jednadžbi obuhvaća samo državno stjecanje dobara i usluga na tržištu. Ukoliko država isplaćuje plaće svojim službenicima, onda je to dio državne potrošnje budući da država tom transakcijom stječe usluge na tržištu, odnosno plaća njihov rad. Međutim, ukoliko država isplati naknadu nezaposlenim osobama ili mirovine umirovljenicima, time država ne stječe nikakva dobra niti usluge na tržištu, već je riječ o državnom transferu. U makroekonomskom smislu, navedene dvije kategorije javnih rashoda nisu jednake i nemaju iste učinke te se, stoga, i razlikuju. Zbog toga državna potrošnja nije jednaka javnih rashodima. Ona je samo jedan dio javnih rashoda, a drugi se dio odnosi na isplaćene transfere. Sumarno, utjecaj se fiskalne politike na AD provodi pomoću triju **instrumentata**:

- povećanje ili smanjenje državne potrošnje
- povećanje ili smanjenje poreznih stopa
- povećanje ili smanjenje transfernih rashoda.

5.1.3. Vrste fiskalne politike

S obzirom na utjecaj fiskalne politike na agregatnu potražnju (AD), uobičajeno je razlikovati njene tri vrste, a to su ekspanzivna, restriktivna i neutralna fiskalna politika. Sve se tri vrste koriste istim instrumentima, samo im je smjer promjene različit. Kao što smo i naveli, **temeljni instrumenti fiskalne politike** jesu javni rashodi koji obuhvaćaju državnu potrošnju, transferne rashode i porezni sustav (javni prihodi).

1. **Ekspanzivna ili antirecesijska fiskalna politika** usmjerena je povećanju agregatne potražnje prilagođavanjem državnog proračuna. Ona se ostvaruje:

- povećanjem državne potrošnje
- povećanjem transfernih rashoda
- smanjenjem poreznih stopa.

Ekspanzivna se politika obično koristi ukoliko gospodarstvo funkcionira u ravnoteži koja je uspostavljena ispod razine pune zaposlenosti (pri nezaposlenosti). U tom je slučaju njezin temeljni cilj povećati ravnotežni realni BDP, uz istovremeno smanjenje nezaposlenosti i neotvaranje inflatornog porasta razine cijena. Država u tom slučaju troši više novca negoli prikupi kroz porezne prihode s ciljem poticanja ekonomskog rasta.

2. **Restriktivna ili kontrakcijska ili antiinflacijska fiskalna politika** usmjerena je smanjenju agregatne potražnje, također prilagođavanjem državnog proračuna. Ona se ostvaruje:

- smanjenjem državne potrošnje
- smanjenjem transfernih rashoda
- povećanjem poreznih stopa.

Restriktivna se politika obično koristi ukoliko gospodarstvo funkcionira u ravnoteži koja je iznad pune zaposlenosti. U takvoj se makroekonomskoj ravnoteži stvara pritisak na rast prosječne razine cijene. Stoga je cilj fiskalne politike djelovati na smanjenje AD-a i prosječne razine cijena. On se ostvaruje kroz manju državnu potrošnju u odnosu na porezne prihode. Sav višak prihoda nad rashodima može se koristiti za otplaćivanje, primjerice, javnog duga i kamata na javni dug.

3. **Neutralna fiskalna politika** koristi se u situaciji kada je gospodarstvo u makroekonomskoj ravnoteži na razini pune zaposlenosti. U tom slučaju državna je potrošnja u potpunosti financirana poreznim приходima, što ima neutralan efekt na razinu ekonomske aktivnosti.

5.1.3.1. *Diskrecijske mjere vs. automatski stabilizatori fiskalne politike*

Ovdje je važno naglasiti da nositelji fiskalne vlasti nisu u potpunosti slobodni prilikom upravljanja svojom potrošnjom, kako obično mislimo. Utjecaj države, bilo na prihodnu, bilo na rashodnu stranu proračuna je ograničen. Neke stavke i na jednoj i na drugoj strani jesu unaprijed već definirane i zadane. Krajem prethodne godine radi se plan prihoda i rashoda za nadolazeću godinu. Međutim, ne kreće se svaki put od samoga početka. Neke stavke predstavljaju obećanja iz prethodnih godina, poput isplate mirovina, naknada nezaposlenima, kamate na otplatu duga, projekti iz prethodnih godina i slično. Koliki će biti javni transferi na ime, primjerice stavke naknada nezaposlenima, ovisi o stanju u gospodarstvu i o broju korisnika koji ostvaruju pravo na predmetnu naknadu. U tom je kontekstu važno razlikovati promjene na prihodnoj i rashodnoj strani koje su rezultat tekućih odluka nositelja fiskalne politike i onih koje su rezultat prijašnjih odluka nositelja fiskalne vlasti. Jedne se nazivaju diskrecijske mjere fiskalne politike, a druge se naziva automatskim stabilizatorima.

Diskrecijske mjere fiskalne politike jesu one koje su pod kontrolom nositelja fiskalne politike. Riječ je o svjesnom odlučivanju države o promjeni poreznih stopa ili programa potrošnje kako bi ostvarila zacrtane ekonomske ciljeve. Glavne mjere jesu: a) javni radovi (izgradnja autocesta, škola itd.), b) projekti javnog zapošljavanja (npr. kratkoročno zapošljavanje u javnom sektoru) i c) promjene poreznih stopa. Javni radovi i projekti javnog zapošljavanja namijenjeni su kratkoročnom zapošljavanju nezaposlenih radnika u javnom sektoru. Mijenjanje poreznih stopa dosta je djelotvoran instrument fiskalne politike. Očituje se u privremenom smanjenju poreznih stopa u vrijeme recesije, s ciljem povećanja potrošnje te u povećanju poreznih stopa u vrijeme inflacije kako bi se smanjio višak potražnje.

Pored diskrecijskih mjera fiskalni sustav ima na raspolaganju i **automatske stabilizatore**. To su instrumenti fiskalnog sustava koji djeluju protuciklično bez posredovanja nositelja ekonomske politike (automatski). Njihova se razina mijenja ovisno o stanju u gospodarstvu. Najznačajniji stabilizatori jesu:

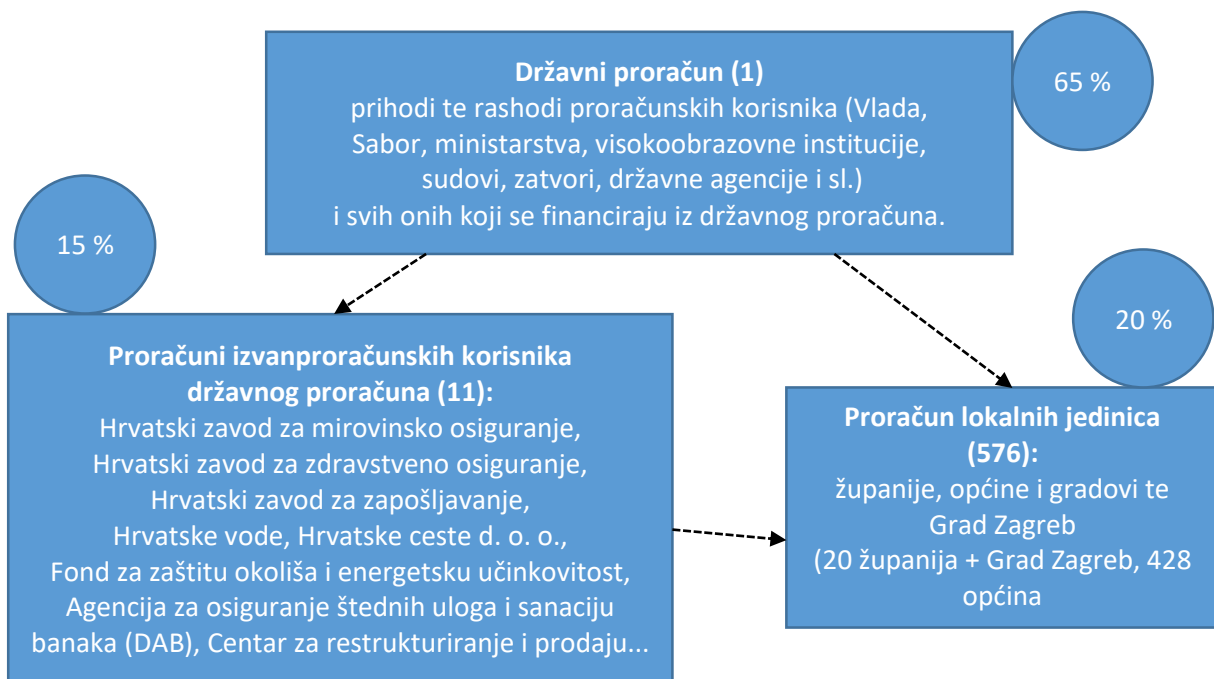
- **Automatske promjene poreznih prihoda.** Porez na dohodak je važan stabilizator jer se kreće prema gore i prema dolje s vrijednošću potrošnje i *outputom*. Opće je poznato da s porastom dohotka raste i potrošnja. Nakon nekog vremena efekt multiplikatora može stvoriti inflacijski pritisak. Porezi umanjuju taj inflacijski pritisak. Što je veći dohodak, to je viši i porez koji se plaća. Progresivno oporezivanje dohotka je efikasan stabilizator. Ovdje je važno ne miješati postojeće stope poreza na dohodak koje automatski djeluju anticiklički s mijenjanjem poreznih stopa, što je djelotvoran instrument diskrecijske fiskalne politike.
- **Automatske promjene transfernih davanja.** Transferna plaćanja obuhvaćaju plaćanja za osiguranje protiv nezaposlenosti, plaćanja za socijalnu skrb i slično. Ova plaćanja ne samo što su u funkciji stabilizacije, već su također i u funkciji ostvarivanja države blagostanja. Primjerice, osoba koja ostane bez posla prima naknadu za nezaposlene iz državnog proračuna. Godišnja potrošnja na te izdatke ovisi o tome koliko će ljudi ostati bez posla. U

recesiji se takvi transferi (javni rashod) povećavaju, država ih nema pod kontrolom, ona je automatska. Prema tome, naknade za nezaposlenost i socijalna davanja se povećavaju kada se gospodarstvo nalazi u recesiji. Ti povećani transferi djeluju kao automatski stabilizatori koji imaju za cilj ublažavanje poslovnih ciklusa. Radi se o „utiskivanju“ nove potrošnje u kružni tijek ekonomskih aktivnosti za vrijeme kontrakcije te „istiskivanju“ takve potrošnje za vrijeme ekspanzije (kada se smanjuju transferna plaćanja sukladno smanjenju broja nezaposlenih osoba i slično). Radi se o tome da nitko ne treba svjesno djelovati, sve se događa automatski.

5.2. Državni proračun i proračun opće države

U Republici Hrvatskoj postoje **tri razine proračuna**: državni proračun, proračuni izvanproračunskih korisnika te proračuni jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (gradovi, županije, općine). Sva tri proračuna zajedno čine cjelinu koju nazivamo **proračun opće države**. Njegova važnost je u tome što nam ukazuje na ukupnu veličinu javnog sektora u Hrvatskoj.

Slika 5.1: Tri razine proračuna u Republici Hrvatskoj

Izvor: Obrada prema Ott, 2003: 5; Ministarstvo financija, 2021d, url. i Ministarstvo uprave, 2020, url.

Važno je naglasiti da sva tri proračuna čine jednu cjelinu, odnosno proračun opće države i govore o veličini javnog sektora (javne potrošnje) u zemlji. **Državni proračun** obuhvaća prihode i primitke te rashode i izdatke proračunskih korisnika, odnosno institucija koje je osnovala država i koje se većim dijelom financiraju iz državnog proračuna. To su, primjerice, Vlada, Hrvatski sabor, ministarstva, javna sveučilišta, javna veleučilišta, sudovi, zatvori, raznorazne agencije i dr. Većim se dijelom financiraju iz državnog proračuna i zato su njihovi prihodi i rashodi sastavni dio državnog proračuna. **Izvanproračunski korisnici** državnog proračuna jesu izvanproračunski fondovi, trgovačka društva i druge pravne osobe u kojima država ima odlučujući utjecaj na upravljanje, ali imaju i znatan stupanj autonomije koja uključuje samostalno odlučivanje o dijelu prihoda i rashoda (npr. Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje, Hrvatske vode, Hrvatske ceste i dr.). Financiraju se jednim dijelom iz namjenskih prihoda, ali i iz proračunskih sredstava. Svaki izvanproračunski korisnik državnog proračuna ima zaseban proračun i zbog toga se u mnogim zemljama prihodi i rashodi tih korisnika ne

prikazuju u državnom proračunu. Kategorije izvanproračunskih korisnika često se mijenjaju, a u trenutku pisanja predmetne literature njih je 8, prikazanih na Slici 5.1. **Proračun jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave** obuhvaća prihode i primitke te rashode i izdatke jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave. Prema *Zakonu o proračunu* (NN 87/08, 136/12, 15/15) jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave jest općina, grad i županija čija tijela obavljaju funkcije, izvršavaju zadaće i donose programe propisane zakonom i odlukama donesenima na temelju zakona, za što se sredstva osiguravaju u njihovu proračunu i financijskom planu proračunskih korisnika. U Hrvatskoj svaka lokalna jedinica ima svoj proračun, odnosno prihode i izdatke te se na razini države oni vode kao jedinstveni proračun – proračun lokalnih jedinica. U Republici Hrvatskoj ustrojeno je sveukupno 576 jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (podatak iz 2020. godine; Ministarstvo uprave, 2020, url.) i to:

- 428 općina
- 127 gradova te
- 20 jedinica područne (regionalne) samouprave, odnosno županija + grad Zagreb (ima poseban status grada i županije).

Korisnici državnog proračuna sudjeluju u ukupnoj javnoj potrošnji s oko 65 %, izvanproračunski oko 15 %, a lokalna i regionalna samouprava s oko 20 % javne potrošnje (preliminarni podatci za 2019. godinu; Ministarstvo financija, 2020, url.). S obzirom na to da u ukupnoj javnoj potrošnji korisnici državnog proračuna sudjeluju s oko 65 %, u daljnjim ćemo se izlaganjima zadržati upravo na njemu.

Proračun služi kao **sredstvo fiskalne politike** kojim se utječe na ekonomsko stanje u zemlji (ekonomski rast, zaposlenost, raspodjelu dohotka i bogatstva, potrošnju, štednju, inflaciju itd.). Keynesijanska teorija naglašava potencijal fiskalne politike za rješavanje ekonomskih problema. Smjernice teorije su jednostavne: koristiti fiskalni stimulans, odnosno povećati potrošnju države, sniziti poreze, povećati transfere kako bi se smanjila nezaposlenost; koristiti fiskalna ograničenja, odnosno smanjiti državnu potrošnju, povećati poreze, smanjiti transfere kako bi se obuzdala inflacija. Iz ove perspektive državni proračun je ključno političko sredstvo za kontroliranje gospodarstva.

5.2.1. Državni proračun

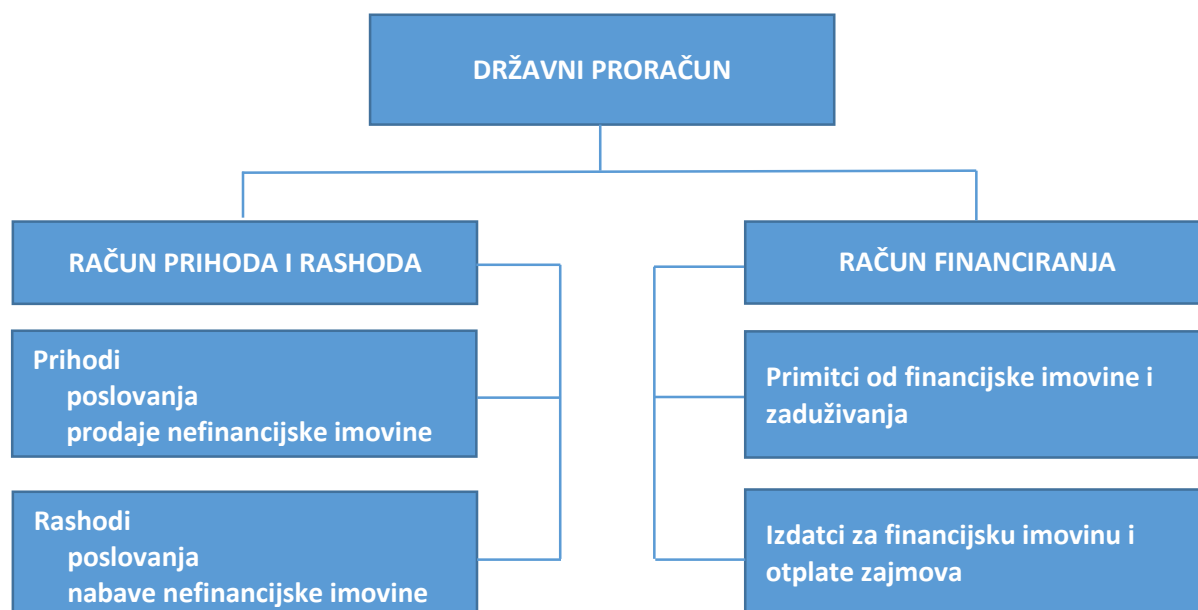
Što je dakle državni proračun? Jednostavnu administrativnu definiciju daje *Zakon o proračunu* (NN 87/08, 136/12, 15/15) prema kojemu je **državni proračun** akt kojim se procjenjuju prihodi i primici te rashodi i izdaci države za jednu godinu, u skladu sa zakonom. Odnosi se, kako smo i naveli, na proračunske korisnike, odnosno institucije koje je osnovala država i koje se većim dijelom financiraju iz državnog proračuna. Formulira ga i predlaže Vlada, odnosno Ministarstvo financija, a usvaja ga Hrvatski sabor. Odnosi se na fiskalnu godinu koja predstavlja razdoblje od 12 mjeseci, od početka pa do kraja godine (siječanj – prosinac).

Povrh toga, postoji institut **rebalans proračuna** koji obuhvaća izmjenu proračunskih iznosa, odnosno njihovo smanjenje/povećanje u odnosu prema planu proračuna donesenom na početku kalendarske godine. Razlozi rebalansa proračuna često se odnose na nerealnost procjene pojedinih proračunskih prihoda, ali i na potrebu povećanja pojedinih izdataka.

Državni se proračun sastoji od **dva računa**: račun prihoda i rashoda i račun financiranja. Na **računu prihoda i rashoda** država pregledno klasificira svoju godišnju zaradu, odnosno prihode te godišnju potrošnju, tj. rashode. Budući da su prihodi rijetko kada jednaki rashodima, država ima poseban **račun financiranja**. Na tom se računu evidentira što država čini s eventualnim viškom sredstava ($P > R$), odnosno na koji način financira eventualni manjak ($P < R$). Struktura hrvatskog državnog

proračuna usklađena je sa službenom metodologijom Međunarodnog monetarnog fonda (MMF) za statistiku javnih financija, što omogućuje usporedbe. Struktura se može vidjeti na Slici 5.2.

Slika 5.2: Struktura državnog proračuna

Izvor: Prema Ott, 2009: 18.

Prema danoj strukturi državnog proračuna prihodi i rashodi jesu terminologija za prodaju i nabavu nefinancijske imovine u računu prihoda i rashoda, dok su primitci i izdatci terminologija kad je riječ o financijskoj imovini, zaduživanju i otplatama zajmova u računu financiranja.

5.2.1.1. Račun prihoda i rashoda - javni prihodi i javni rashodi

Republika Hrvatska prikupi više od 100 milijardi kuna prihoda godišnje. Ostvarenje ukupnih prihoda u 2019. godini iznosilo je gotovo 140 mlrd. kuna, dok je plan prihoda za 2020. godinu bio oko 144 mlrd. kuna (Ministarstvo financija, 2020, url.). Prikupljeni, pak, ukupni prihodi u 2020. godini iznosili su 131,6 milijardi kuna, s obzirom na to da je globalna pandemija uzrokovana koronavirusom umanjila gospodarsku aktivnost, a time i prihode u proračunu. Najveći dio prihoda dolazi od poreza na dodanu vrijednost (PDV-a) (oko 40 % 2019. godine) i općenito poreza na robe i usluge (uključujući PDV oko 52 %). Prema članku 51. *Ustava Republike Hrvatske* „Svatko je dužan sudjelovati u podmirenju javnih troškova, u skladu sa svojim gospodarskim mogućnostima. Porezni sustav temelji se na načelima jednakosti i pravednosti“. Navedeni članak Ustava daje državi ovlaštenje za prikupljanje poreznih prihoda.

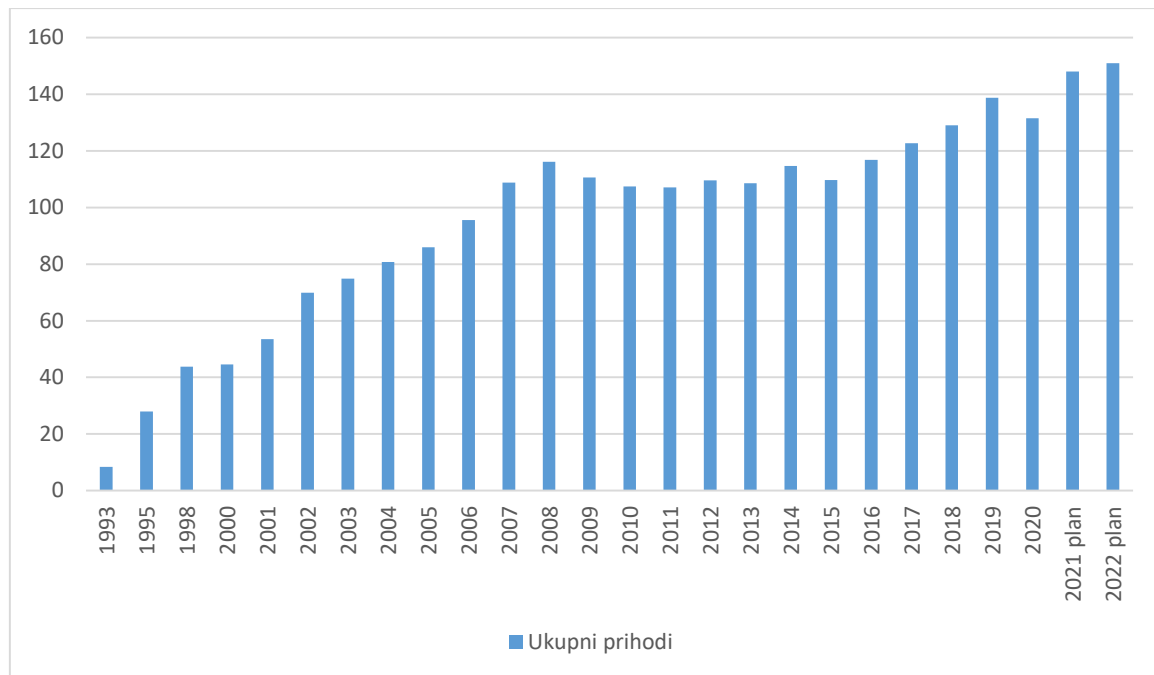
Javni prihodi jesu pojam koji se koristi u računu prihoda i rashoda državnog proračuna za sredstva koja ulaze na taj račun. Uključuju sva financijska sredstva koja država prikuplja radi financiranja potreba od zajedničkog interesa, odnosno radi uspješnog obavljanja svih svojih funkcija. Najveći udio u prihodima državnog proračuna čine porezni prihodi i to posebice porez na dodanu vrijednost. Porezna politika stoga izravno utječe na prihodnu stranu državnog proračuna.

Javni rashodi jesu pojam koji se koristi u računu prihoda i rashoda državnog proračuna za sredstva koja izlaze s tog računa. Uključuju sva financijska sredstva koja država troši za obavljanje svojih funkcija. Sastoje se od državne potrošnje i transfernih plaćanja. **Državna potrošnja** na obrazovanje, obranu, infrastrukturu (npr. ceste, luke itd.), zdravstvenu zaštitu i slično znači stjecanje dobara i usluga na tržištu dobara i usluga te stoga čini dio agregatne potražnje. Nasuprot tome, država ne kupuje ništa prilikom isplate mirovina, naknade nezaposlenima, socijalnih transfera i slično. Država

jednostavno obavi transfer dohotka prikupljenog od poreznih obveznika i daje umirovljenicima ili nezaposlenima. **Transferna plaćanja** podrazumijevaju državne isplate pojedincima koje se ne obavljaju u zamjenu za dobra i usluge, a motivirane su postignućem nekog socijalnog cilja (npr. naknade nezaposlenima, socijalna pomoć). Manje od pola državne potrošnje obuhvaća stjecanje dobara i usluga. Ostatak državnog trošenja je ili dohodovni transfer ili plaćanje kamata na javni dug te stoga nisu dijelom državne potrošnje.

Koliki su prihodi državnog proračuna, može se vidjeti na Slici 5.3.

Slika 5.3: Ukupni prihodi državnog proračuna (ostvarenja, mlrd. kuna)

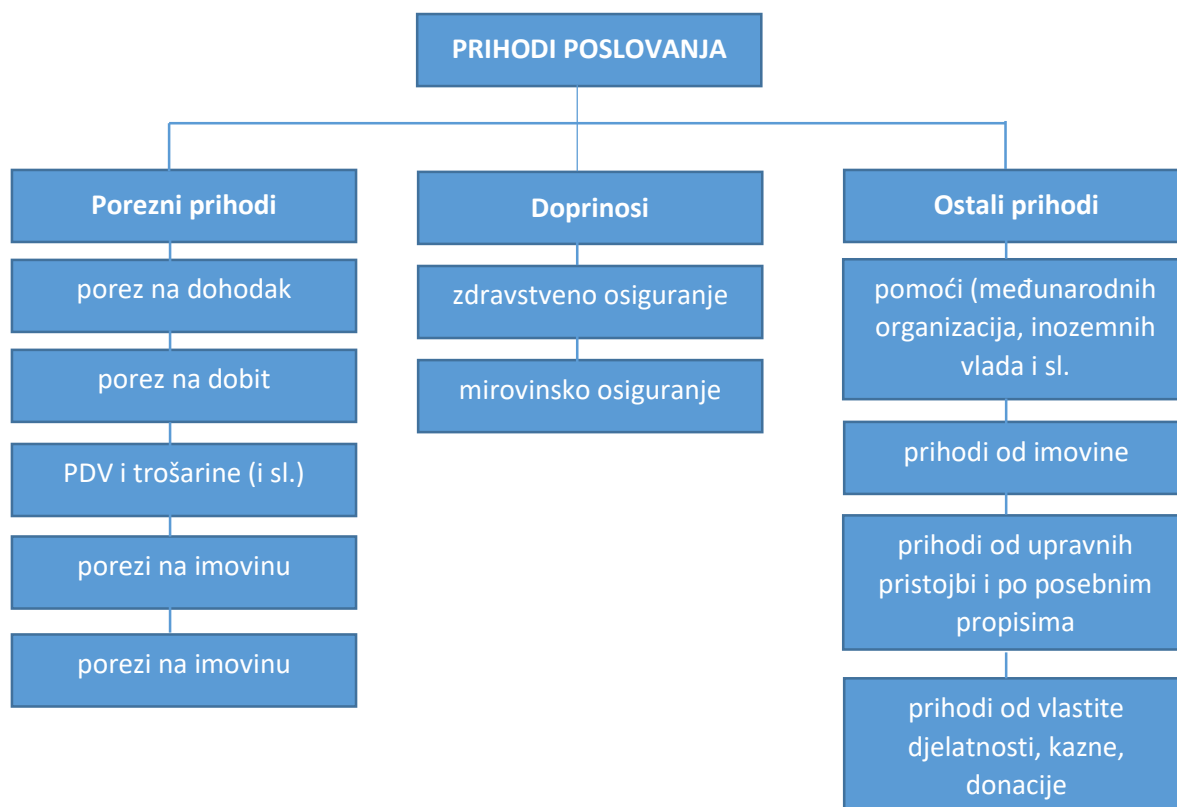

Izvor: Za godine 1993., 1995., 1998. i 2000.: Družić i Sirotković, 2002: 378. Za godine 2001.-2018.: DZS, *Statistički ljetopis*, različita godišta, url. Za godine 2019., 2020. i plan 2021. i 2022.: Ministarstvo financija, 2021a, url.

Prihodi ostvareni u državnom proračunu prate kretanja u gospodarstvu. Rast gospodarskih aktivnosti dovodi do rasta proračunskih prihoda, dok smanjenje gospodarskih aktivnosti dovodi do njihovog opadanja. Slični trendovi vidljivi su i na Slici 5.3. Do 2008. godine uočava se rast ukupnih prihoda, sukladno gospodarskoj ekspanziji koja je do tada bila prisutna u hrvatskom gospodarstvu. Nastupanje ekonomske krize tijekom 2009. godine odmah se odrazilo i na pad ukupnih prihoda u državnom proračunu, koji je trajao sve do hrvatskog izlaska iz recesije (depresije) tijekom 2015. godine. Nakon 2015. godine slijedi oporavak hrvatskog gospodarstva te sukladno tome i rast prihoda u državnom proračunu.

S obzirom na proračunske prihode logično je postaviti pitanje **iz kojih izvora država prikuplja novac?** Najvećim dijelom su to **prihodi od poslovanja** (99 % ukupnih prihoda): prihodi od redovitih aktivnosti države: a) porezi, b) doprinosi i c) ostali prihodi (od imovine, upravne pristojbe, kazne i sl.). Zatim su to **prihodi od prodaje nefinancijske imovine** (1 % ukupnih prihoda): država ih obično ostvaruje prodajom stambenih i poslovnih objekata, zemljišta, prijevoznih sredstava i strateških zaliha. Na Slici 5.4 prikazane su vrste prihoda poslovanja.

Slika 5.4: Vrste prihoda poslovanja

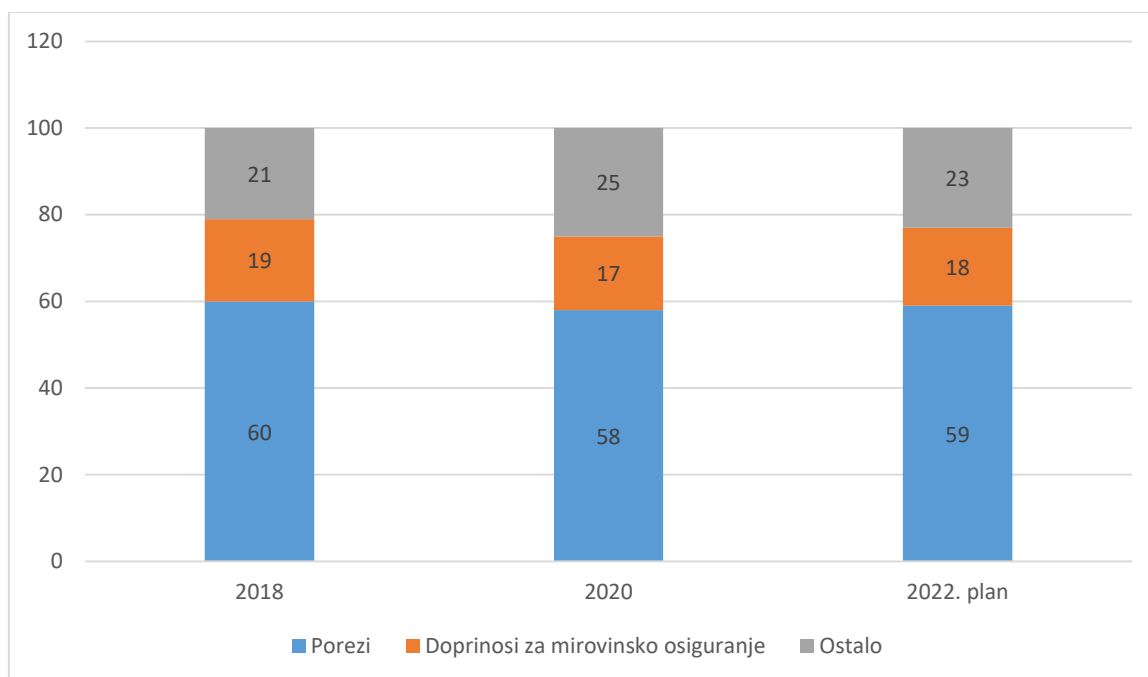

Izvor: Obrada prema Ott, 2009: 21.

Prihodi poslovanja dijele se na **tri glavne skupine**: porezi, doprinosi i ostali prihodi. **Porez** je vrsta prisilnog davanja državi bez direktne protunaknade i unaprijed utvrđene namjene, dok su **doprinosi** namjenski javni prihodi, primjerice za zdravstveno i mirovinsko osiguranje. Ubiru se na teret poslodavca ili posloprimca (prema Ott, 2009: 21). Za razliku od poreza koji se slijevaju u zajedničku državnu blagajnu i mogu se trošiti za bilo koju opće društvenu potrebu, doprinosi se mogu koristiti samo za namjenu za koju su prikupljeni (Ott, 2009: 21).

U strukturi prihoda poslovanja najdominantniju stavku čine upravo porezi. Od poreznih prihoda najznačajnija stavka je PDV i trošarine, koji čine oko 50 % ukupnih prihoda te oko 80 % poreznih prihoda. S obzirom na to da je porez na dodanu vrijednost (PDV) najizdašniji državni prihod, potrebno ga je pobliže odrediti. **Porez na dodanu vrijednost** (PDV) je indirektni porez koji se naplaćuje u svakoj fazi proizvodnje i distribucije, odnosno na sve konačne kupovine dobara i usluga, tereti konačnog potrošača, ali njegov obveznik je isporučitelj roba i usluga. Vrsta je indirektnog poreza, s obzirom na to da ga isporučitelji roba i usluga (trgovci) uplaćuju u državni proračun, ali njegov krajnji teret snose potrošači. **Trošarina** je posebni porez ili akciza koji se nameće na potrošnju naftnih derivata, duhanskih proizvoda, kave, piva, bezalkoholnih pića, alkohola, osobnih automobila itd. Isto tako pripadnik je skupini indirektnih poreza. Na Slici 5.5 može se vidjeti struktura ostvarenih prihoda u državnom proračunu za 2020. godinu.

Slika 5.5: Struktura prihoda u državnom proračunu Republike Hrvatske (%)

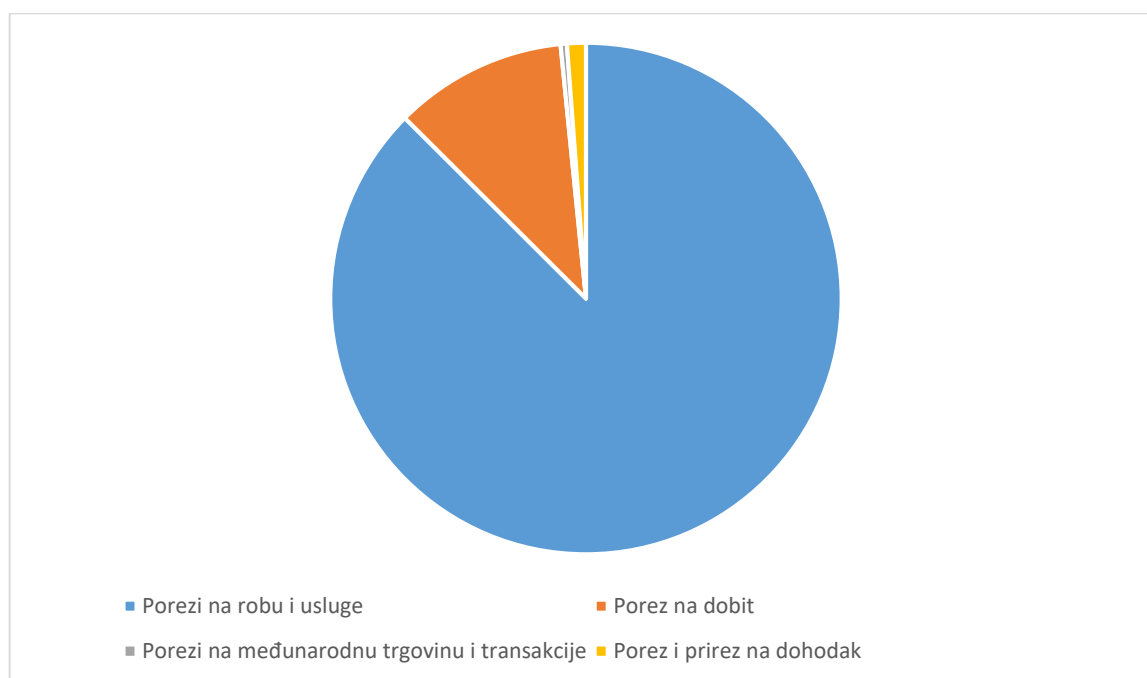

Izvor: Obrada prema Ministarstvo financija, 2021b, url.

Kao što se može vidjeti na Slici 5.5, porezi čine oko 60 % ukupnih primanja u državnom proračunu. Doprinosi, koji obuhvaćaju samo doprinose za mirovinsko osiguranje, čine nešto manje od 20 %. Kod doprinosa je važno napomenuti kako ne obuhvaćaju doprinose za zdravstveno osiguranje budući da su oni sadržani u proračunu izvanproračunskih korisnika (HZZO).

Na Slici 5.6 može se vidjeti struktura poreznih prihoda u 2020. godini.

Slika 5.6: Struktura poreznih prihoda u 2020. godini u RH (%)

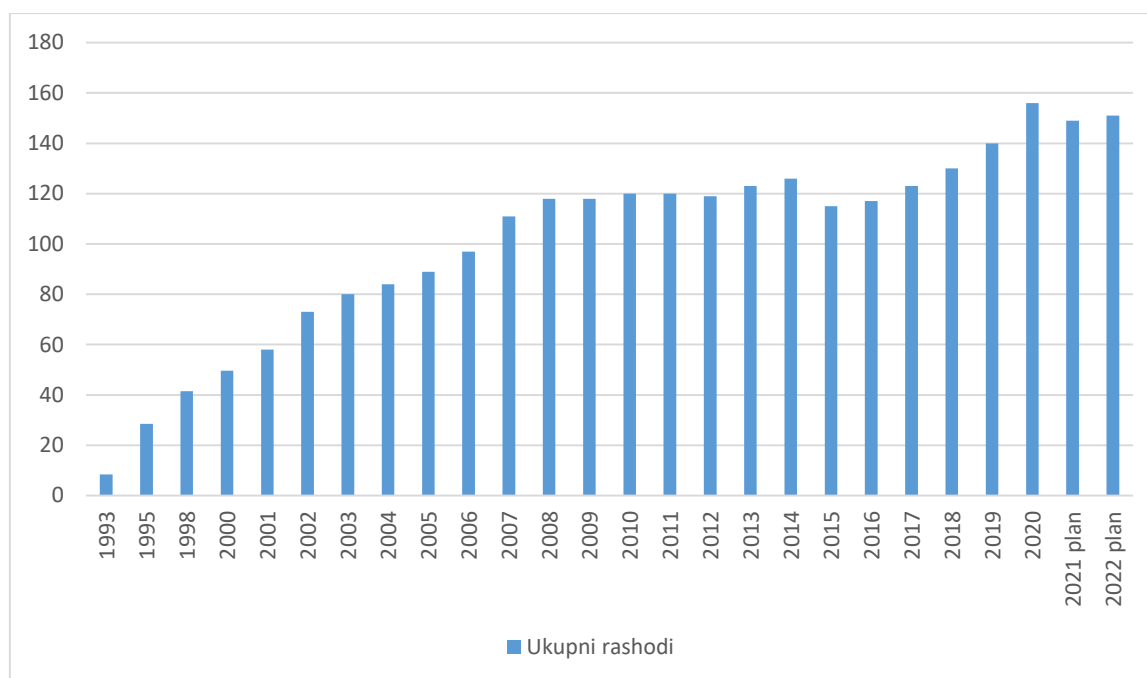

Izvor: Obrada prema Ministarstvo financija, 2021b, url.

Kako smo već i napomenuli, porezi na robe i usluge (dominantno PDV i trošarine) su najizdašniji izvor prihoda državnog proračuna te iznose gotovo 80 % ukupnih poreznih prihoda, odnosno 48 % svih mogućih prihoda (za 2020. godinu).

Nakon sagledavanja prihodne strane državnog proračuna i pružanja odgovora na pitanje od kuda državi novac, možemo sagledati rashodnu stranu državnog proračuna. Analizom rashoda javnog sektora može se dobiti uvid u to koliko je velika hrvatska država (javni sektor). Na Slici 5.7 mogu se vidjeti rashodi državnog proračuna.

Slika 5.7: Ukupni rashodi državnog proračuna RH (ostvarenja, mlrd. kuna)

Izvor: Za godine 1993., 1995., 1998. i 2000.: Družić i Sirotković, 2002: 378. Za godine 2001.-2018.: DZS, *Statistički ljetopis*, različita godišta, url. Za godine 2019., 2020. i plan 2021. i 2022.: Ministarstvo financija, 2021b, url.

Analizom veličine ukupnih rashoda dobiva se uvid u veličinu države. Ono što možemo zaključiti je da hrvatska država kontinuirano raste. Vidljivo je blago usporavanje rasta potrošnje tijekom krize u razdoblju od 2009. do 2014. godine, međutim dugoročno gledano, u RH je uočljiv gotovo stalan rast javnih rashoda, kako u apsolutnom iznosu, tako i prema udjelu u BDP-u, uz stalan deficit konsolidirane opće države, s izuzetkom 1998. godine i posljednjih nekoliko godina (2017., 2018. i 2019.). Uvid u veličinu ukupnog javnog sektora ne može se dobiti samo analizom državnog proračuna, već je potrebno pogledati i veličinu izvanproračunskih korisnika i jedinica lokalne i regionalne samouprave, o čemu će poslije biti riječi. Međutim, zaključak će i tada biti jednak. Javni sektor u RH kontinuirano raste. U malim zemljama, poput Hrvatske, veliki proračun prepreka je razvoju jer visok proračun podrazumijeva da je država rastrošna, a ta se rastrošnost mora od nekud financirati. Kreditna sredstva i u zemlji i u inozemstvu su ograničena, njihov povrat implicira plaćanje dodatne kamatne stope, stoga je alternativni izvor financiranja porez, odnosno visoko porezno opterećenje (Obadić, 2011: 92). Visoko, pak, porezno opterećenje „guši“ privatnu inicijativu i gospodarske aktivnosti, što dugoročno dovodi do manjih stopa gospodarskog rasta i usporavanja gospodarskog razvoja.

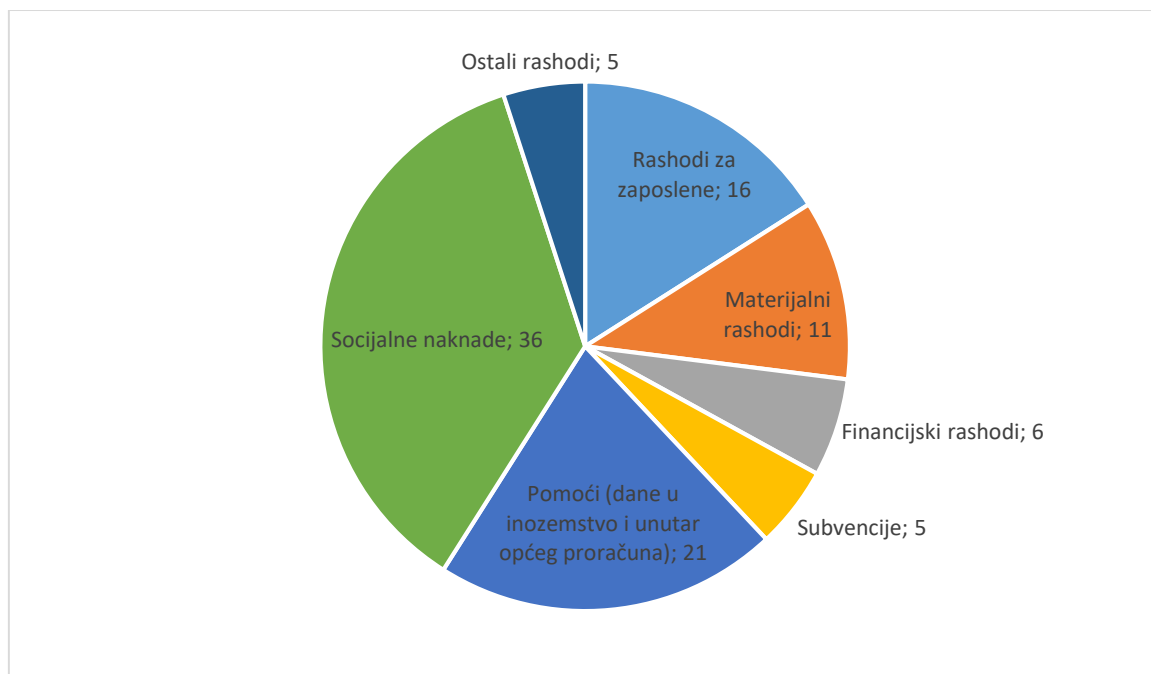
Pitanje koje nas najviše zanima je **na što država troši novac**? To nije uvijek lako i jednostavno ustvrditi. Da bismo uspjeli, moramo sagledati rashode na različite načine. Prema tome, kako bismo vidjeli tko, gdje i na što troši prikupljene prihode, svi bi se rashodi trebali prikazivati na više načina.

Postoje različite **klasifikacije rashoda** u državnom proračunu (prema Ott, 2009: 25):

- **ekonomska klasifikacija** po ekonomskoj namjeni rashoda (npr. naknade zaposlenima, subvencije, socijalne naknade)
- **funkcijska klasifikacija** po namjeni rashoda (primjerice obrana, zdravstvo, obrazovanje)
- **programska klasifikacija** po programima, aktivnostima i projektima (primjerice programi zaštite okoliša, informatizacije itd.)
- **organizacijska klasifikacija** po organizacijskim jedinicama (npr. Sabor, Vlada, ministarstva, državni zavodi i sl.) i slično.

Koliko je važno javne rashode prikazivati na različite načine, svjedoči i sljedeći primjer. Organizacijska klasifikacija prikazuje organizacije u kojima se proračunska sredstva troše, odnosno ministarstva, državni uredi, fondovi, zavodi, agencije i ostali proračunski korisnici, a funkcijska prikazuje iznose stvarno potrošene na, primjerice, obranu ili obrazovanje. Ukoliko je neki iznos dodijeljen nekom ministarstvu to nužno ne znači da se on zaista i troši u toj organizaciji. Ministarstvo obrane može, primjerice, davati razne socijalne pomoći bivšim vojnicima. U tom slučaju iznos bi se funkcionalno trebao voditi kao socijalna skrb, a ne kao obrana (prema Ott, 2009: 26). Stoga promatranje samo organizacijske klasifikacije proračuna može promatrače dovesti u zabludu. Iz toga je razloga važno prikazivati i analizirati proračun po različitim klasifikacijama. U nastavku ćemo prikazati strukturu rashoda prema najuobičajenijim klasifikacijama, a to su ekonomska i funkcijska.

Slika 5.8: Struktura rashoda državnog proračuna prema ekonomskoj klasifikaciji u 2020. godini

Izvor: Ministarstvo financija, 2021b, url.

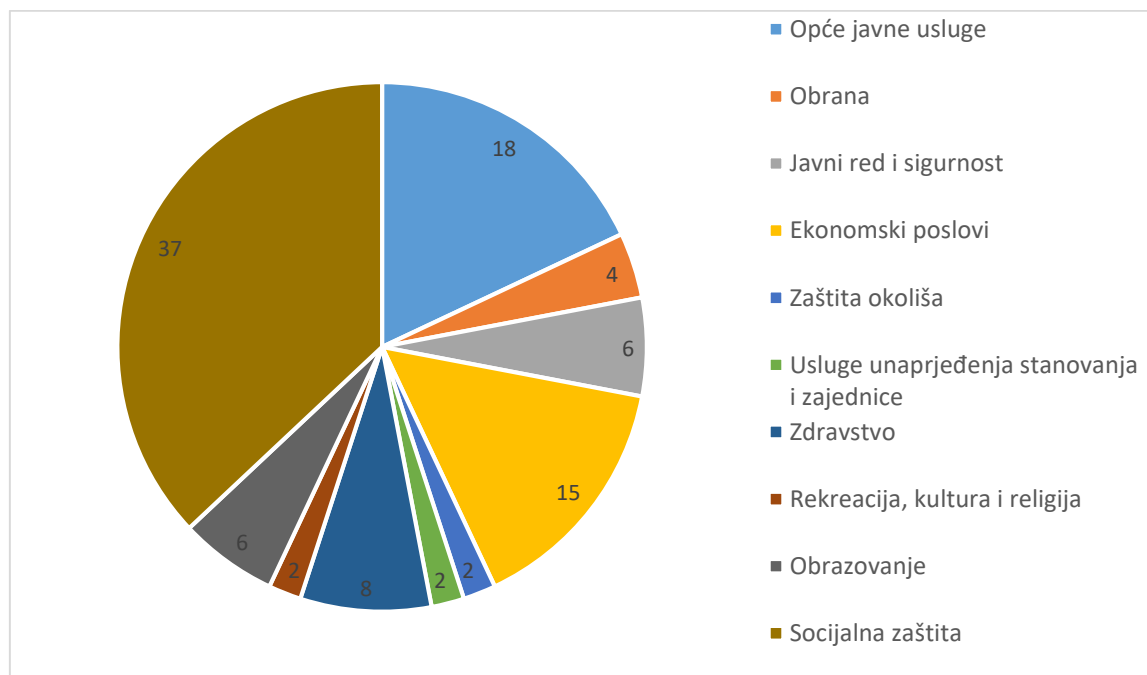
Temeljem analize strukture rashoda proračuna vidljivo je da najveći udio u rashodima imaju socijalne naknade, pomoći dane u inozemstvo i unutar općeg proračuna te rashodi za zaposlene. Kod **socijalnih naknada** riječ je o naknadama na temelju osiguranja (73 %) i naknadama za socijalnu pomoć (27 % ukupnih socijalnih) (Ministarstvo financija, 2021b, url.). Naknade iz osiguranja

obuhvaćaju mirovine, naknade za nezaposlene, bolovanje i rodiljni dopust, naknade za djecu i obitelj, ali i za medicinske usluge, ortopedske sprave i pomagala, farmaceutske proizvode i slične naknade koje plaća država (Ott, 2009: 28). Naknade za socijalnu pomoć su namijenjene siromašnima, hendikepiranim osobama, sufinanciranje prijevoza, javne kuhinje i slično (Ott, 2009: 28). **Pomoći** obuhvaćaju pomoći inozemnim vladama (4 %), međunarodnim organizacijama te institucijama i tijelima EU-a (22 %), pomoći unutar općeg proračuna (47 %), pomoći temeljem prijenosa EU sredstava (24 %) i ostalo (3 %) (Ministarstvo financija, 2021b, url.). **Rashodi za zaposlene** obuhvaćaju plaćene bruto plaće, doprinose na plaće te ostale rashode za zaposlene (primjerice regres, božićnice i slično).

Materijalni rashodi uključuju ukupnu vrijednost dobara i usluga koje država kupuje od privatnog sektora na slobodnom tržištu, a za obavljanje svojih aktivnosti (Ott, 2009: 30). Tu se bilježe naknade troškova zaposlenima, poput službenih putovanja, usavršavanja, rashodi za materijal i energiju, rashodi za usluge, naknade troškova osobama izvan radnog odnosa i ostali nespomenuti rashodi poslovanja. **Financijski rashodi** jesu među najmanjim stavkama (6 %), a predstavljaju rashode koji nastaju zbog financijskog poslovanja, a ponajprije zbog državnog zaduživanja (Ott, 2009: 30). Tu se ubrajaju kamate za izdane vrijednosne papire, kamate za primljene kredite i zajmove te ostali financijski rashodi. **Subvencije** su tekuća nepovratna sredstva koja država daje poduzećima kako bi poticala njihovu proizvodnju, kompenzirala njihove gubitke, održavala niže cijene određenih proizvoda i sl. (Ott, 2009: 30). U njih se ubrajaju subvencije trgovačkim društvima u javnom sektoru; subvencije trgovačkim društvima, poljoprivrednicima i obrtnicima izvan javnog sektora; subvencije trgovačkim društvima, zadrugama, poljoprivrednicima i obrtnicima iz EU sredstava. Pri tome je najizdašnija zadnja stavka, odnosno subvencije iz EU sredstava (60 %), zatim subvencije države privatnom sektoru (30 %) te potom javnom (10 %).

Sljedeća prikazana struktura rashoda odnosi se na rashode prema funkcijskoj klasifikaciji.

Slika 5.9: Struktura rashoda državnog proračuna prema funkcijskoj klasifikaciji u 2020. godini

Izvor: Ministarstvo financija, 2021b, url.

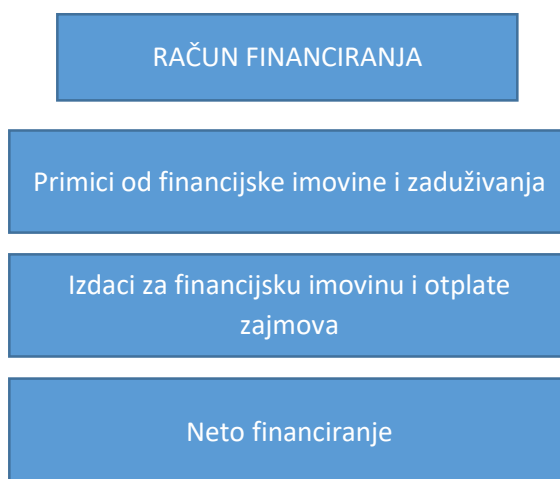
Prema Slici 5.7 najviše sredstava (37 % ukupnih rashoda) odlazi na funkciju socijalna zaštita kojoj pripadaju mirovine, naknade za bolovanja, invalidnost, tuđu njegu i za nezaposlene, dječji doplatak i slično. Druga najveća stavka je funkcija opće javne usluge (18 %), koju najvećim dijelom čine izvršna i zakonodavna tijela te troškovi javnog duga, odnosno isplaćene kamate za javni dug. Treća najveća funkcija jesu ekonomski poslovi (15 %) koji ukazuju na preveliku ulogu države u gospodarstvu. Prije se ta funkcija odnosila prije svega na subvencioniranje neefikasnih sektora, poput željeznice, poljoprivrede i brodogradnje, međutim, u novije se vrijeme najvećim dijelom odnosi na subvencije države trgovačkim društvima, zadrugama, poljoprivrednicima i obrtnicima iz EU sredstava. Uključuje općenito troškove razvoja, regulacije i nadzora različitih tržišta, troškove navodnjavanja i pošumljavanja, troškove gradnje i održavanja prometne infrastrukture i komunikacijskih sustava itd.

Na petom se mjestu nalazi funkcija obrazovanje s udjelom u ukupnoj javnoj potrošnji od 6 %. Zanimljivo je istaknuti kako su ukupni rashodi za obrazovanje u 2020. godini iznosili 8,5 milijardi kuna, dok su isplaćene kamate za javni dug iznosile 7,8 mlrd. kuna. Bilo bi dobro da je taj dug nastao temeljem investiranja u razvojne projekte koji nam, dok otplaćujemo kamate, nosi više stope gospodarskog rasta. Međutim, uglavnom je poznato da to nije tako i da je javni dug većim dijelom nastao zbog financiranja tekuće javne potrošnje.

5.2.2. Račun financiranja

Račun financiranja odnosi se na dio proračuna koji prikazuje način financiranja proračunskog manjka te korištenje proračunskog viška. Na računu financiranja (ili zaduživanja) prikazuju se **primitci** od financijske imovine i zaduživanja te **izdatci** za financijsku imovinu i otplate zajmova, što je vidljivo na Slici 5.10. Uz pomoć njega možemo znati kako smo financirali proračunske deficite te u što smo uložili proračunski suficit (višak prihoda nad rashodima).

Slika 5.10: Struktura računa financiranja

Država u **primitcima** evidentira različite priljeve u novcu, po domaćim i stranim depozitima i zajmovima te od ostale financijske imovine poput vrijednosnih papira. U **izdatcima** se evidentiraju odljevi sredstava po istim kategorijama. Razlika tih primitaka i izdataka je **neto financiranje**. Uz pomoć tog računa možemo znati kako smo financirali povećanu potrošnju, odnosno u što smo uložili povećanu zaradu.

Prilikom definiranja državnog proračuna naveli smo kako on obuhvaća prihode i primitke te rashode i izdatke proračunskih korisnika. Dok su prihodi i rashodi kategorija koja se evidentira u računu prihoda i rashoda, primitci i izdatci su kategorija koja se evidentira u računu financiranja. Prihodi su

sredstva koja se „slijevaju“ u račun prihoda i rashoda državnog proračuna na temelju redovnog poslovanja države i prodajom nefinancijske imovine, dok su primitci sredstva koja se „slijevaju“ u račun financiranja državnog proračuna, ali na temelju zaduživanja i prodajom financijske imovine (obveznice, trezorski zapisi i slično). Rashodi su svi troškovi nastali redovitim poslovanjem države ili nabavom nefinancijske imovine i prikazuju se u računu prihoda i rashoda, dok su izdatci kategorija koja se prikazuje u računu financiranja, a odnosi se na otplatu glavnice za izdane vrijednosne papire, kredite i zajmove, kao i izdatci za dane zajmove i kupnju dionica i udjela u glavnici. Ukratko, prihodi i rashodi vezani su uz nefinancijske, dok su primitci i izdatci vezani uz financijske transakcije.

Tablica 5.1: Račun financiranja RH

	2018. ostvarenje	2020. plan	2020. ostvarenje
Primitci od financijske imovine i zaduživanja	25.678.386.124	30.543.889.351	64.709.523.412
Izdatci za financijsku imovinu i otplate zajmova	21.307.682.953	30.117.860.385	34.949.397.549
Izdatci za dane zajmove i depozite	3.448.468.463	-	-
Izdatci za dionice i udjele u glavnici	718.790.576	-	-
Izdatci za otplatu glavnice primljenih kredita i zajmova	5.590.656.414	-	-
Izdatci za otplatu glavnice za izdane vrijednosne papire	11.549.767.500	-	-
Neto financiranje	191.530.270	2.152.460.287	21.981.958.586
Prijenos depozita iz prethodne godine	1.617.019.186	6.946.308.718	7.188.287.547
Prijenos depozita u narednu godinu	-5.796.192.087	-5.219.877.397	-14.966.454.825

Izvor: DZS, 2018b, url. i Ministarstvo financija, 2021e, url.

5.2.3. Proračun opće države

Napomenuli smo kako u Republici Hrvatskoj postoje **tri razine proračuna**: državni proračun, proračuni izvanproračunskih korisnika te proračuni jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave (gradovi, županije, općine) koje zajedno čine **proračun opće države**. Kada želimo znati ukupnu javnu potrošnju Republike Hrvatske, odnosno veličinu javnog sektora, potrebno je sagledati proračun opće države. Njega dobijemo **tzv. konsolidiranjem proračuna**, odnosno prebijanjem plaćanja između državnih institucija kako se pojedine stavke ne bi više puta ponavljale. Kada, primjerice, Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike transferira novac HZZ-u, a HZZ nekoj županiji, radi se o jednom trošku koji bi se inače zabilježio na tri mjesta, odnosno u sva tri proračuna te bi u tom slučaju javna potrošnja izgledala znatno veća negoli realno je.

Konsolidirani proračun središnje države

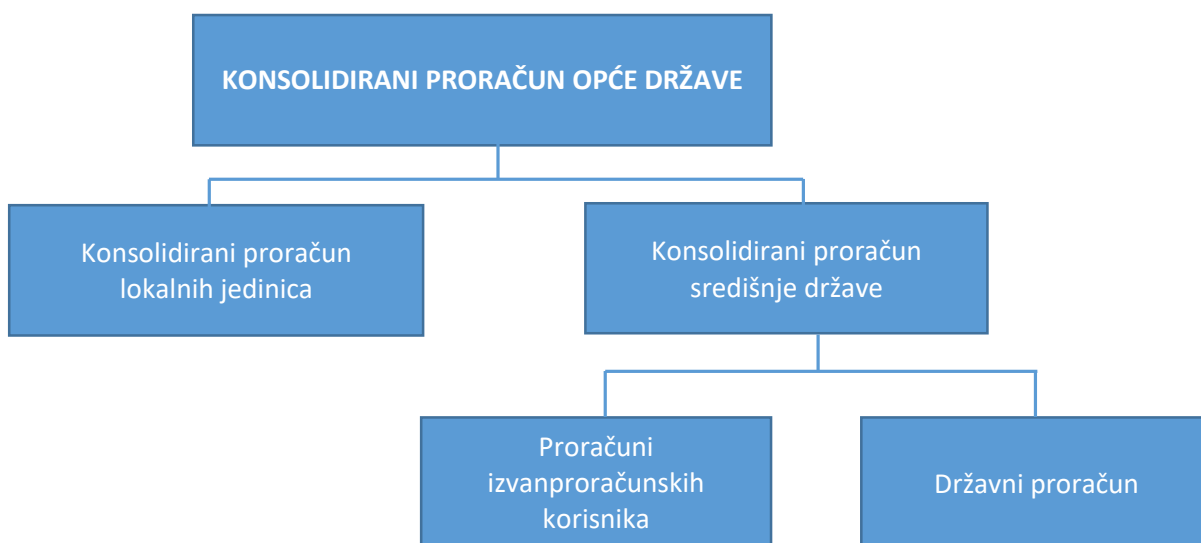
Konsolidirani proračun središnje države predstavlja zbroj prihoda i rashoda državnog proračuna i proračuna izvanproračunskih korisnika. Pri konsolidaciji (spajanje) eliminiraju se (izostavljaju) međusobne transakcije novca (prebacivanje novca) iz državnog proračuna izvanproračunskim korisnicima i obrnuto. Središnja se država, stoga, odnosi na korisnike državnog proračuna (primjerice

ministarstva, državne agencije) i izvanproračunske korisnike (primjerice Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje ili Hrvatske vode).

Konsolidirani proračun opće države

Za dobivanje potpune slike treba konsolidirati proračun središnje države s proračunom lokalnih jedinica. Na taj se način izostavljaju sve transakcije između svih proračuna i dobiva (konsolidirani) proračun opće države. Proračun (konsolidirani) opće države rezultat je konsolidacije (odnosno poništavanja međusobnih novčanih transakcija) između svih triju dijelova novčanika – državnog proračuna, proračuna izvanproračunskih korisnika i proračuna lokalnih jedinica. Samo proračun opće države pokazuje realnu sliku veličine državnog (javnog) sektora, odnosno prihode i rashode javnog sektora. Struktura konsolidiranog proračuna opće države može se vidjeti na Slici 5.11

Slika 5.11: Struktura proračuna opće države

Izvor: Obrada prema Ott, 2009: 54.

Kako bismo dobili konkretniji odgovor na pitanje **koliko je velika hrvatska država**, potrebno je sagledati prihodnu i rashodnu stranu konsolidiranog proračuna opće države (Tablica 5.2).

Tablica 5.2: Konsolidirana opća država 2000. – 2017. (izvršeno) u 000 kuna

	2000.	2010.	2015.	2017.
Prihodi	74.620.569	123.709.173	150.088.571	161.906.779
Državni proračun	44.635.673	107.457.602	103.859.227	114.790.451
Izvanproračunski korisnici	21.832.521	3.351.565	24.794.161	25.792.391
Proračun lokalnih jedinica	8.152.375	12.900.006	21.435.183	21.323.937
Rashodi	82.308.203	133.486.091	150.558.643	155.436.095
Državni proračun	36.340.461	116.237.015	107.115.149	103.246.258
Izvanproračunski korisnici	37.701.442	4.205.199	15.572.988	14.854.109
Proračun lokalnih jedinica	8.266.300	13.043.877	27.870.506	37.335.728
Neto/bruto operativni saldo	-7.687.634	-9.776.918	-470.072	6.470.684

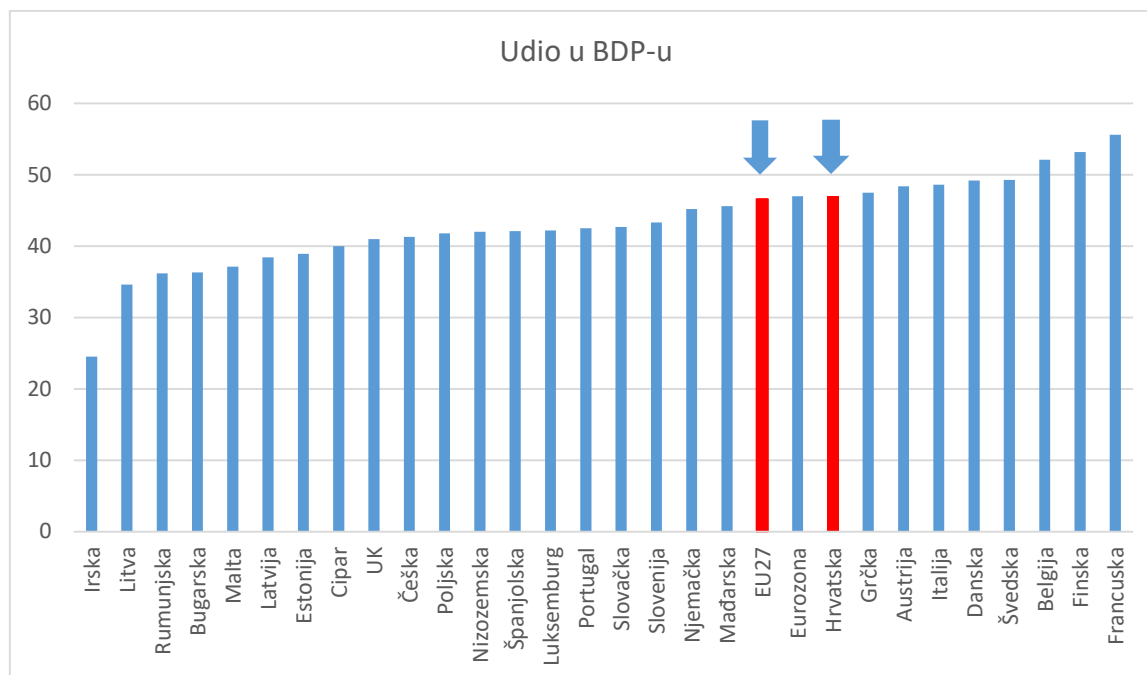
Izvor: DZS, *Statistički ljetopis*, različita godišta, url.

Prema pokazateljima iz Tablice 5.2 rashodi državnog proračuna u 2017. godini bili su 103.246.258.000 kuna, dok su rashodi opće države bili 155.436.095.000 kuna. Prema tome, veličina rashoda opće

države daje nam odgovor na pitanje koliko je velik javni sektor u Republici Hrvatskoj. Zaključak je jednak zaključku o kretanjima u državnom proračunu, odnosno hrvatski javni sektor kontinuirano raste. Potrebno je napomenuti kako su neto pozajmljivanja/zaduživanja bila pozitivna tijekom 2017., 2018. i 2019. godine, međutim, pozitivan trend prekinula je globalna pandemija uzrokovana koronavirusom, koja je tijekom 2020. godine dovela do rekordnih 27,5 mlrd. novog zaduživanja (na razini opće države).

Udio javne potrošnje Hrvatske u BDP-u izuzetno je visok, što pokazuju usporedbe sa zemljama članicama EU-a, prikazane na Slici 5.12.

Slika 5.12: Udio javnih rashoda u BDP-u za 2019. godinu (%)

Izvor: Eurostat, 2021k, url.

Tijekom 2019. godine ukupna javna potrošnja u Hrvatskoj iznosila je 167,9 milijardi kuna ili 47 % BDP-a. Takav udio javne potrošnje u BDP-u veći je od onog u zemljama koje su usporedive s Hrvatskom, ali i od prosjeka EU-a. Udio javne potrošnje u, primjerice, Češkoj iznosio je 41,3 % BDP-a, u Slovačkoj 42,7 %, u Litvi 34,6 %, u Bugarskoj 36,3 %, dok je udio javne potrošnje na razini EU27 iznosio 46,6 %. Na temelju dane usporedbe vidljivo je da samo nekolicina zemalja ima veći udio javne potrošnje u BDP-u. To su uglavnom stare i razvijene zemlje članice EU-a, poput Švedske, Belgije, Finske i Francuske, čija je javna administracija i institucije na visokoj razini i građanima i gospodarstvu isporučuje zadovoljavajuće usluge (vrijednost) za prikupljena sredstva poreznih obveznika (Brkljača, 2018, url.).

5.3. Proračunski suficit i deficit

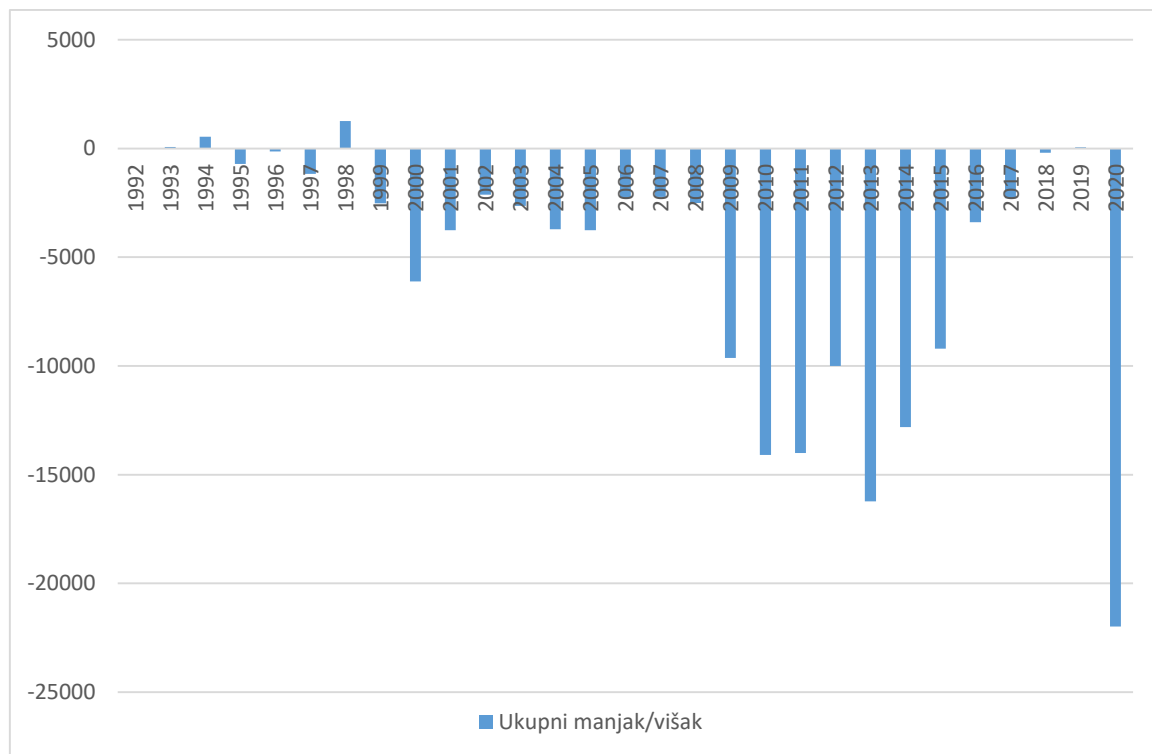
Nakon što smo pojasnili instrumente fiskalne politike, odnosno porezne prihode i javne rashode, možemo uvesti pojam proračunski saldo. **Ukupan proračunski saldo** predstavlja razliku između poreza (i drugih prihoda) i ukupne državne potrošnje. Gledano po pojedinim godinama proračuni su u pravilu neuravnoteženi. Ukoliko porezi i drugi prihodi države premaše rashode, prisutan je **proračunski suficit**. Suprotno tome, ukoliko rashodi države premaše prihode, prisutan je **proračunski deficit**. Vrlo rijetko se događa da su prihodi jednaki rashodima, što bi značilo da je **proračun uravnotežen**. Odnosno,

proračunski deficit = javni rashodi – javni prihodi > 0,

proračunski suficit = javni rashodi – javni prihodi < 0.

U nastavku je prikazan ukupni višak/manjak državnog proračuna.

Slika 5.13: Ukupni višak/manjak državnog proračuna RH, u milijunima kuna

Izvor: Za godine 1992.-2001.: Družić i Sirotković, 2002: 378. Za godine 2002.-2020. Hrvatska gospodarska komora, *Gospodarska kretanja*, različita godišta.

Na temelju Slike 5.13 uočava se kako je u gotovo cjelokupnoj novijoj hrvatskoj povijesti prisutan proračunski deficit, osim iznimno tijekom triju godina. Također je sve do 2016. godine prisutno njegovo povećavanje, a nakon toga dolazi do njegovog smanjenja. Iznimka je 2020. godina kao godina iznimnih okolnosti uzrokovanih globalnom pandemijom koronavirusa.

Postoji još jedna puno bolja mjera karaktera tekuće fiskalne politike, a to je tzv. primarni saldo. **Primarni saldo** je ukupni saldo umanjen za troškove kamata. S obzirom na to da su kamate zadane, odnosno na njih se ne može utjecati u kratkom roku, primarni saldo puno bolje pokazuje kakvu politiku vodi aktualni ministar financija – smanjuje li ili povećava tekući deficit (prema Bićanić i Deskar-Škrbić, 2018: 100). Na Slici 5.14 može se vidjeti karakter fiskalne politike koja se provodi(la) u RH.

Slika 5.14: Ukupan deficit, primarni deficit i troškovi kamata (opća država, % BDP-a)

Izvor: Obrada prema AMECO, 2020, url.

Na primjeru RH vidljivo je da aktualni ministar financija vodi politiku smanjenja proračunskog deficita (za razliku od prethodno analiziranog razdoblja). Nakon iznimne 2001. godine, kada je primarni saldo iznosio 0,1 % BDP-a, aktualni ministar financija od 2015. do 2019. godine primarni saldo održava u plusu. Podatci za 2020. i 2021. godinu jesu projekcije i one su ponovno negativne s obzirom na epidemiološku situaciju, odnosno globalnu pandemiju uzrokovanu koronavirusom.

Korištenje proračuna za stabiliziranje gospodarstva podrazumijeva da javni prihodi i javni rashodi neće uvijek biti jednaki. U recesiji, primjerice, država ima opravdan razlog za snižavanje poreza i povećanje vlastite potrošnje. Na taj način dolazi do **deficitarnog financiranja** državnog proračuna.

Proračunski deficit najčešće se financira:

- **prodajom državne imovine** (privatizacijom državne imovine)
- **povećanjem poreza** (povećanje poreznih prihoda za financiranje rashoda)
- **monetizacijom duga** (financiranje preko središnje banke)
- **zaduživanjem** (kratkoročnim i dugoročnim).

Država, za potrebe financiranja deficita proračuna, može **prodati državnu imovinu** te s dobivenim novčanim iznosima djelomično ili u potpunosti pokriti deficit državnog proračuna. Navedeni način financiranja proračunskog deficita nije prihvatljiv zato što prodaja državne imovine mora biti rezultat dugoročnijeg strateškog promišljanja, a ne vatrogasna mjera za žurno krpanje proračunskih rupa.

Pokrivanje proračunskog deficita **povećanjem poreza** također nije prihvatljiv način, posebice u situaciji već izrazito visokog poreznog opterećenja poslovnog sektora. Povećanje poreza u jednom dijelu neutralizira učinke povećane državne potrošnje. Ovdje je bitno spomenuti i tzv. Havelmov teorem koji ukazuje da će financiranje povećane državne potrošnje povećanjem poreza (u cijelosti) ipak dovesti do rasta dohotka jer je multiplikator javnih rashoda veći od poreznog multiplikatora (više o tome vidjeti u Jeleč Raguž, 2020: 162-163).

Monetizacija deficita odnosi se na financiranje proračunskog deficita izravno iz središnje banke. Prema Bićaniću i Deskar-Škrbiću (2018: 101), ona sa sobom nosi izrazito negativne konotacije zato što podsjeća na razdoblja u kojima su zemlje „tiskanjem novca“ izravno iz središnjih banaka financirale proračunske „rupe“. Uglavnom su takvi scenariji rezultirali hiperinflacijom, koja je nosila teške ekonomske i socijalne posljedice. Poznat je slučaj Njemačke krajem 1920-ih i početkom 1930-ih te Jugoslavije krajem 1980-ih godina. U to vrijeme središnje banke nisu imale neovisnost te su, stoga, vrlo jednostavno i brzo pokrivale proračunske deficite. Bez javne rasprave i polemike država je mogla doći do nedostajućih sredstava. Dovoljno je bilo da guverner središnje banke potpiše kredit državi. Iz toga se razloga u posljednje vrijeme teži ka samostalnosti i neovisnosti središnjih banaka. U Republici Hrvatskoj Vlada se od 2001. godine ne smije izravno zaduživati kod Hrvatske narodne banke. Sukladno praksi u Europskoj uniji i u većini drugih zemalja *Zakonom o HNB-u* iz 2001. godine utvrđena je neovisnost HNB-a u sva tri bitna elementa: određivanju intenziteta mogućeg ostvarivanja temeljnog cilja (stabilnosti cijena) u pojedinom razdoblju, izboru instrumenata za ostvarivanje tog i s njime povezanih operativnih ciljeva monetarne politike te u financijskoj i personalnoj neovisnosti središnje banke (HNB, url.). Neovisnost Hrvatske narodne banke time je u skladu s člankom 130. *Ugovora o Europskoj uniji*, kojim se jamči neovisnost nacionalnih središnjih banaka Europske unije. Prema autorima Bićaniću i Deskar-Škrbiću (2018: 102), globalna financijska kriza iz 2008. godine popularizirala je drugačiji model monetizacije duga kroz **politiku tzv. kvantitativnog popuštanja**. Naime, takvu politiku koristi Japan još od 2001., središnje banke SAD-a (tzv. FED) i Velike Britanije, a od 2015. godine i Europska središnja banka (budući da je eurozoni zaprijetila opasnost od deflacije). Ovdje se radi o tome da državne obveznice ne otkupljuje središnja banka izravno na primarnom tržištu državnog duga (kada država prodaje vrijednosne papire prvim kupcima), već na sekundarnom tržištu (kada prvi kupac prodaje kupljene državne obveznice drugim kupcima). Primjerice, HNB otkupljuje državne obveznice od mirovinskih fondova (prvi kupci državnih obveznica). Na taj način HNB indirektno kreditira državu i njen proračunski deficit. Ovakav oblik indirektna monetizacije duga, uslijed okolnosti nastalih zbog korona-krize upravo se nedavno po prvi put dogodio u Republici Hrvatskoj. Prema stranicama HNB-a, Hrvatska je u ožujku 2020. godine otkupila nešto preko 4 milijarde kuna državnih obveznica. Navedena je transakcija prva takve vrste u novijoj hrvatskoj povijesti.

Najčešći oblik financiranja deficita je **zaduživanje**. Država se može zadužiti prodajom trezorskih zapisa (kratkoročno), obveznica na domaćem i međunarodnom tržištu te kreditima (dugoročno). Svakim oblikom državnog zaduživanja kumulira se javni dug. Kao kreditori javljaju se banke, osiguravajuća društva, privatne kompanije te međunarodne financijske institucije. **Javni dug** čine svi iznosi koje je država pozajmljivala kako bi pokrila prošle deficite (umanjeno za otplaćeni dio). Prilikom zaduživanja postoji razlika je li riječ o zaduživanju na domaćem ili međunarodnom tržištu. Razlika se, naime, krije u istiskivanju. Domaći kupci državnih obveznica svoje novce daju državi, a ne troše ih na tržištu dobara i usluga, kao što banke, kada daju kredit državi, ne daju kredite kućanstvima ili poduzećima. Takva dodatna potražnja države u pravilu povećava kamatne stope pa se kaže da je država „istisnula“ druge oblike potrošnje koja te kamate ne može platiti. U slučaju zaduživanja na međunarodnom tržištu istiskivanje se događa u granicama neke druge zemlje te kao takvo nije problem za zemlju koja se zadužuje (prema Bićanić i Deskar-Škrbić, 2018: 102).

Zbog značajnog utjecaja javnog duga (njegove veličine i strukture) na gospodarska kretanja, u nastavku će mu se pridati posebna pozornost.

Iz keynesijanske perspektive nema ničega lošeg ukoliko se pojavi proračunski deficit. Isto tako proračunski suficit nije zabrinjavajući. Prema keynesijanskim razmišljanjima cilj makroekonomske politike nije uravnotežen državni proračun već uspostavljanje makroekonomske ravnoteže u

gospodarstvu. Uravnoteženje proračuna treba postizati tek nakon što je gospodarstvo postiglo makroekonomsku ravnotežu pri razini pune zaposlenosti.

5.4. Javni dug

Javni dug jesu iznosi, koje je država pozajmljivala kako bi financirala prošle deficite, umanjeni za otplaćeni dio. Često se upotrebljava riječ "dug", a pri tom se misli na "deficit". Razlika između ta dva pojma može se jednostavno objasniti: ako su državni rashodi veći od državnih prihoda, proračun je u deficitu koji se može financirati pozajmljivanjem. Nadalje, važno je istaknuti kako **javni dug** obuhvaća dug konsolidiranog proračuna opće države (sva tri dijela javnog „novčanika“, Slika 5.1), dok **državni dug** obuhvaća dug konsolidiranog proračuna središnje države (državni proračun i proračuni izvanproračunskih korisnika).

Kada je u pitanju zaduživanje, država se može zaduživati na različita vremenska razdoblja:

- Na **kratki rok** (do godine dana) – kao instrumenti obično služe kratkoročni vrijednosni papiri, kao što su trezorski zapisi te kratkoročni krediti.
- Na **dugi rok** – država se najčešće zadužuje emitiranjem i prodajom obveznica, ali i uzimanjem dugoročnih kredita i zajmova.

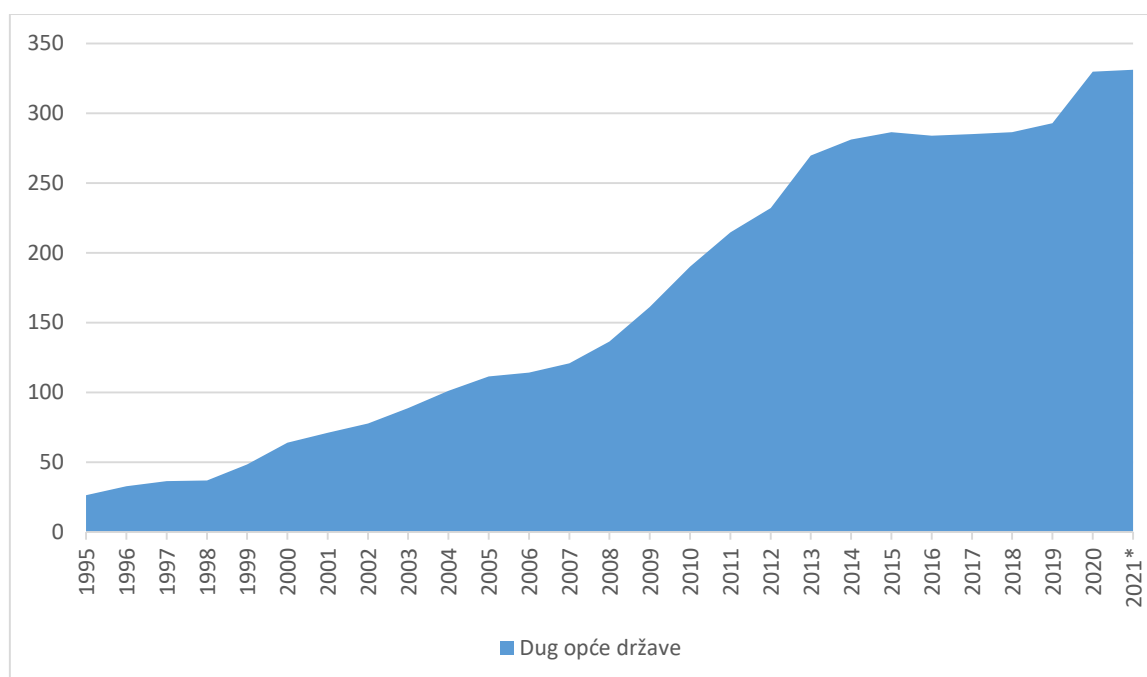
Deficitarno financiranje putem javnog duga znači prodaju vrijednosnih papira uz obvezu otplaćivanja kamata kroz određeni broj godina, a na kraju obično i otplatu glavnice. Prilikom kupoprodaje vrijednosnih papira nema prisile, ona se odvija dobrovoljno. Država se na tržištu kapitala natječe s ostalim zajmoprimateljima i pri tome plaća traženu kamatu. Kao vlasnici duga javljaju se banke, osiguravajuća društva, privatne kompanije te međunarodne financijske institucije.

Ovisno o tome gdje se država zadužuje kako bi financirala proračunski deficit, razlikujemo:

- **Unutarnji javni dug** je dug države prema domaćim subjektima (institucijama i pojedincima). Javni dug države, koji posjeduju domaći vjerovnici, jest unutarnji javni dug čija otplata predstavlja preraspodjelu kupovne moći od poreznih obveznika onima koji su u prošlosti bili kreditori državnog duga.
- Kada se država zadužuje u inozemstvu, govorimo o **vanjskom javnom dugu**. Pri njegovom otplaćivanju sredstva izlaze iz zemlje, raste trgovinski deficit te ta otplata može imati ozbiljne posljedice na stvarni gubitak proizvodnih mogućnosti zemlje dužnika.

Važno je utvrditi stvarnu vrijednost javnog duga i njegovu strukturu. Veličina javnog duga iskazuje se udjelom javnog duga i kamata u BDP-u. Suvremene financije bilježe porast javnog duga u odnosu na bruto domaći proizvod. Na Slici 5.15 možete vidjeti stanje u RH.

Slika 5.15: Dug opće države RH, stanje prosinac, u mlrd. kuna

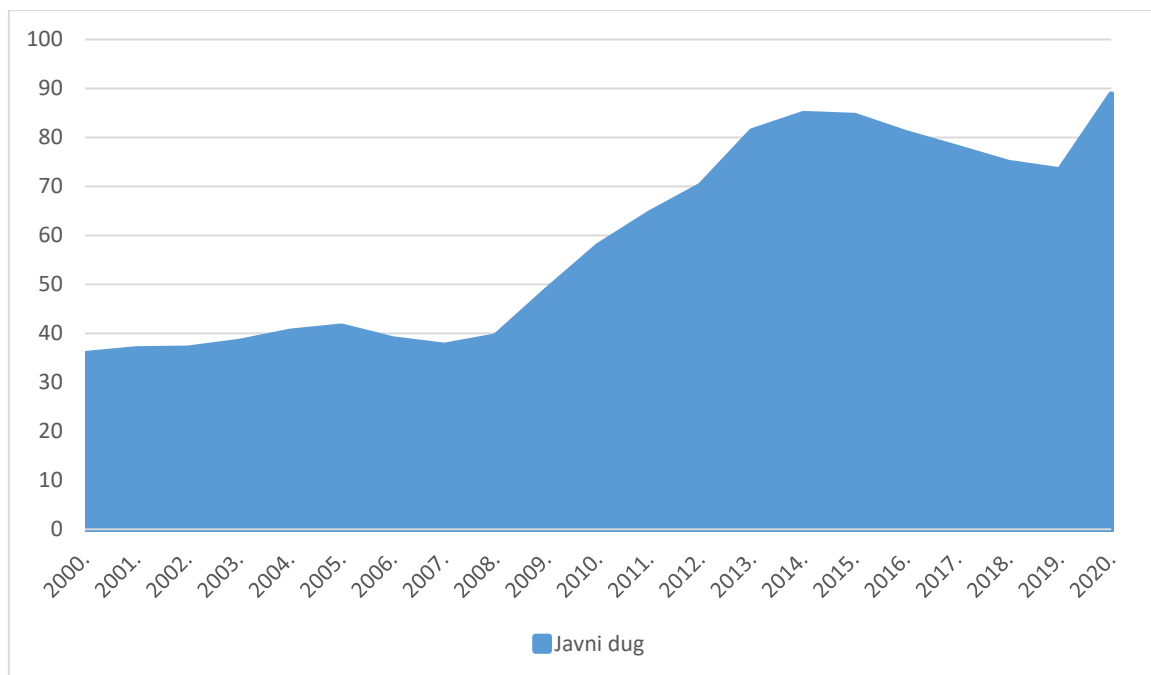
Izvor: HNB, 2021a, url.

U RH je prisutan kontinuirani rast javnog duga (kumulativno), s tim da se značajno povećao u relativno kratkom razdoblju od 2008. do 2014. godine. Početna razina javnog duga u RH posljedica je duga nastalog tijekom procesa tranzicije i preuzimanjem duga bivše Jugoslavije, ali i visoke državne potrošnje (Obadić i Nadoveza, 2016: 317). Od sredine 1990-ih država se najvećim dijelom zaduživala izdavanjem obveznica, a od 2000. godine sve više se zadužuje kreditima kod poslovnih banaka te putem trezorskih zapisa⁸. Javni dug države u 1994. godini bio je pretežno domaćeg podrijetla (96 %), dok je struktura do 2002. godine potpuno promijenjena u korist inozemnog duga (Obadić i Nadoveza, 2016: 317). Prema posljednjim raspoloživim podacima (lipanj 2020. godine) struktura javnog duga je 65,5:34,5 % u korist unutarnjeg javnog duga (dug opće države) (Ministarstvo financija, 2021c, url.). Zaduživanje na inozemnom financijskom tržištu vrši se velikim dijelom s ciljem oslobađanja domaćih financijskih sredstava za financiranje privatnog sektora na domaćem financijskom tržištu.

S obzirom na trend rasta javnog duga, netko bi mogao konstatirati kako nam je u proteklom razdoblju rasla i gospodarska aktivnost, odnosno BDP te da, stoga, prikazani rast javnog duga nije toliko zabrinjavajući. Stoga ćemo na sljedećem grafikonu prikazati kretanja javnog duga kao postotak BDP-a, što je nešto značajniji pokazatelj.

⁸ Trezorski zapisi su vrijednosni papiri koje izdaje Ministarstvo Financija s rokovima dospjeća od 91, 182 i 364 dana s denominacijom od 100.000,00 kuna. Upis trezorskih zapisa vrši se na aukcijama koje objavljuje Ministarstvo Financija Republike Hrvatske. Na aukcije imaju pravo izaći samo domaće banke i domaće tvrtke. U primarnoj aukciji prodaju se uz diskont dok se kasnije s njima trguje na sekundarnom tržištu. Dužnički je instrument za održavanje likvidnosti. Smatra se "nerizičnim" instrumentom, a sigurnost i umjereni prihod glavne su mu karakteristike. Prodaje se uz diskont (popust) tako da mu je cijena pri prodaji niža od nominalne, a o dospjeću isplaćuje se nominalna vrijednost upisana u zapisu.

Slika 5.16: Udio javnog duga u BDP-u Republike Hrvatske (2000.-2019.)

Izvor: HNB, 2021a, url.

Na Slici 5.16 vidljivo je kako se udio javnog duga Republike Hrvatske u BDP-u značajno povećao u relativno kratkom razdoblju. Dok je 2007. godine iznosio 37,4 % BDP-a, 2014. godine je to bilo 84,7 % BDP-a, što je ujedno i njegov najviši udio sve do 2020. godine. Od 2014. godine javni dug se počeo smanjivati s najviše razine od 84,7 % u 2014. na 71,3 % BDP-a u 2019. godini. Međutim, očekivano daljnje smanjivanje javnog duga poremećeno je novonastalim okolnostima uslijed globalne pandemije uzrokovane koronavirusom. Tako je već krajem prvog tromjesečja 2020. godine on iznosio 298,8 milijardi kuna, što je 74,3 % BDP-a (Eurostat, 2020b, url.), dok je 31. 12. 2020. godine iznosio 329,7 milijardi kuna, što je 88,7 % BDP-a (HNB, 2021b, url.).

5.3.1. Deficit i ograničenje duga

Premda vanjski i unutarnji dug mogu predstavljati različite probleme, u većini se rasprava zaboravlja ta razlika. Uglavnom se spominje ukupna veličina javnog duga. Prema suvremenoj teoriji javnih financija ne treba se bojati umjerenog deficita i javnog duga. Kao pokazatelj deficita najčešće se upotrebljava iznos deficita kao postotak BDP-a, dok se kao pokazatelj ukupnog javnog duga najčešće koristi iznos duga kao postotak BDP-a. Prema **Kriterijima iz Maastrichta** (za pristupanje eurozoni), kriteriji koji se odnose na **fiskalnu disciplinu**, jesu:

- smanjenje prekomjernog javnog duga do 60 % BDP-a te
- smanjenje proračunskog deficita ispod 3 % BDP-a (intencija je na 0,5 % BDP-a).

Gornja granica deficita je eksplicitno ograničenje veličine godišnjeg proračunskog deficita. Gornja granica javnog duga može se koristiti ili za zaustavljanje rasta javnog duga ili za forsiranje države na njegovo snižavanje. Maastrichtskim kriterijima konvergencije utvrđene su granice javnog duga i deficita, dok je **Pakt o stabilnosti i rastu** dodatno naglasio i razradio fiskalne aspekte konvergencije (3 % BDP-a i 60 % BDP-a) te uveo mehanizme fiskalnog nadzora i kazne za prekršitelje. Pakt o stabilnosti i rastu instrument je osiguravanja proračunske discipline u Ekonomskoj i monetarnoj uniji (EMU) EU-a. Usvojen je 1997., a provedba je počela 1999. godine. Glavna načela Pakta jesu:

- zemlje su dužne težiti uravnoteženom proračunu
- novčane kazne do visine od najviše 0,2 % BDP-a (fiksna sastavnica) i 0,5 % BDP-a (promjenjiva sastavnica, zajedno s fiksnom) za države članice europodručja čiji proračunski deficit prelazi 3 % BDP-a
- od kazne se izuzimaju one zemlje koje su se u godini povrede odredaba Pakta susrele s tzv. "izvanrednim okolnostima", tj. s prirodnim katastrofama ili padom BDP-a više od 2 % godišnje.

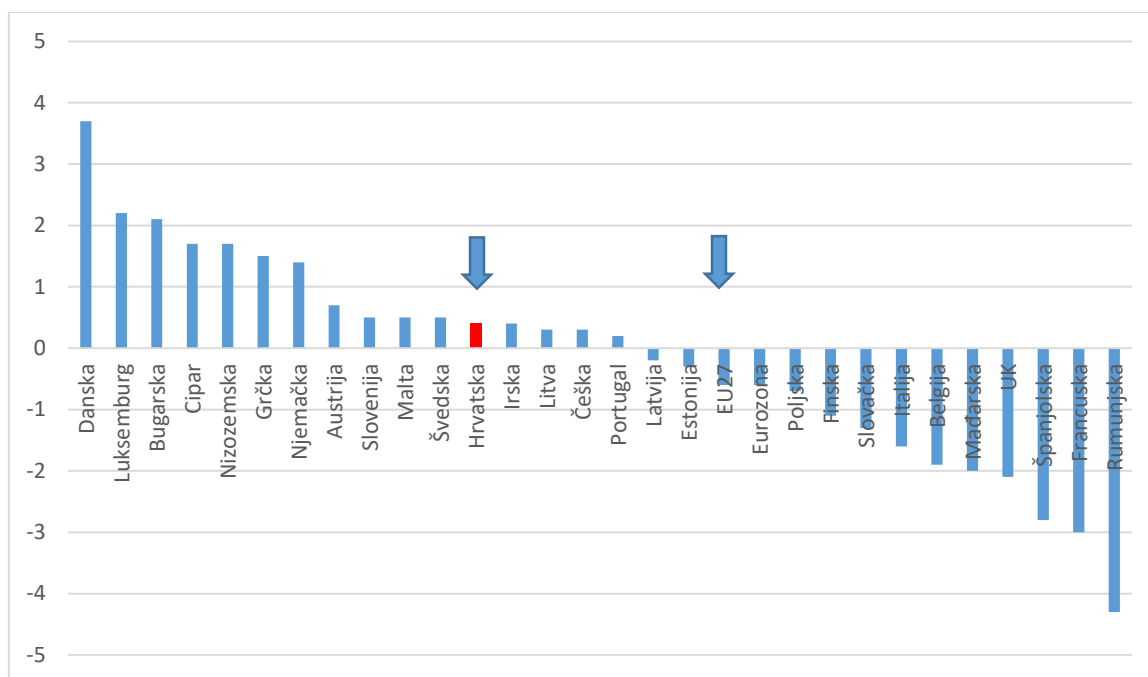
Za države članice izvan eurozone ne postoji mogućnost nametanja financijskih sankcija u slučaju neudovoljavanja preporukama u okviru procedure pri prekomjernom deficitu (EDP), ali može doći do suspenzije korištenja sredstava fondova EU-a.

Procedura pri prekomjernom deficitu obuhvaća nekoliko koraka te u konačnici može rezultirati i financijskim sankcijama u slučaju država članica eurozone. Sve države članice Europske unije šalju jasno propisane podatke o stanju svojih javnih financija Eurostatu dva puta godišnje (do 1. travnja i do 1. listopada svake godine). Tri tjedna nakon tog roka i nakon provjere kvalitete podataka o proračunskom manjku i javnom dugu Eurostat objavljuje relevantne podatke za sve države članice. Potom Europska komisija izrađuje izvješća o prekoračenju referentnih vrijednosti za one države članice kod kojih je to slučaj, te daje preporuke za započinjanje **procedure pri prekomjernom deficitu**. Te se preporuke raspravljaju u relevantnim tijelima Vijeća EU-a i konačno ih usvaja Vijeće ministara, koje osim odluke o započinjanju procedure pri prekomjernom deficitu također daje i rokove u kojima države članice moraju ispraviti prekomjerne deficite (Europski parlament, 2021, url.).

Države članice su tada u obvezi donijeti mjere za smanjenje proračunskih deficita na prihvatljivu razinu. Europska komisija ocjenjuje jesu li mjere donesene i provode li se na odgovarajući način. Zaključi li se da država članica ne poduzima prikladne mjere, usvaja se izvješće o neispunjavanju preporuka, što u slučaju država članica eurozone za posljedicu ima izdvajanje depozita koji ne nosi kamatu. Za države članice eurozone daljnje nepoduzimanje odgovarajućih mjera i nepoštovanje preporuka može dovesti i do financijske kazne u iznosu od 0,2 % (do 0,5 %) BDP-a. Međutim, ukoliko država poduzima planirane mjere te u zadanim rokovima vraća relevantne veličine na dogovorene razine, Vijeće EU-a, na preporuku Europske komisije, donosi odluku o ukidanju procedure pri prekomjernom deficitu ili u određenim okolnostima donosi odluku o produžavanju roka u kojem država članica treba ispraviti deficit.

S obzirom na to da fiskalna politika nije zajednička politika EU-a, već je u nadležnosti zemalja članica, bilo je potrebno osigurati njihovu fiskalnu disciplinu kako bi takav decentralizirani sustav mogao funkcionirati i kako bi se sačuvala stabilnost cijena koja se može narušiti fiskalnom nedisciplinom zemalja članica. Udjeli proračunskog salda i javnog duga u BDP-u zemalja članica EU-a vidljivi su na slikama 5.17 i 5.18.

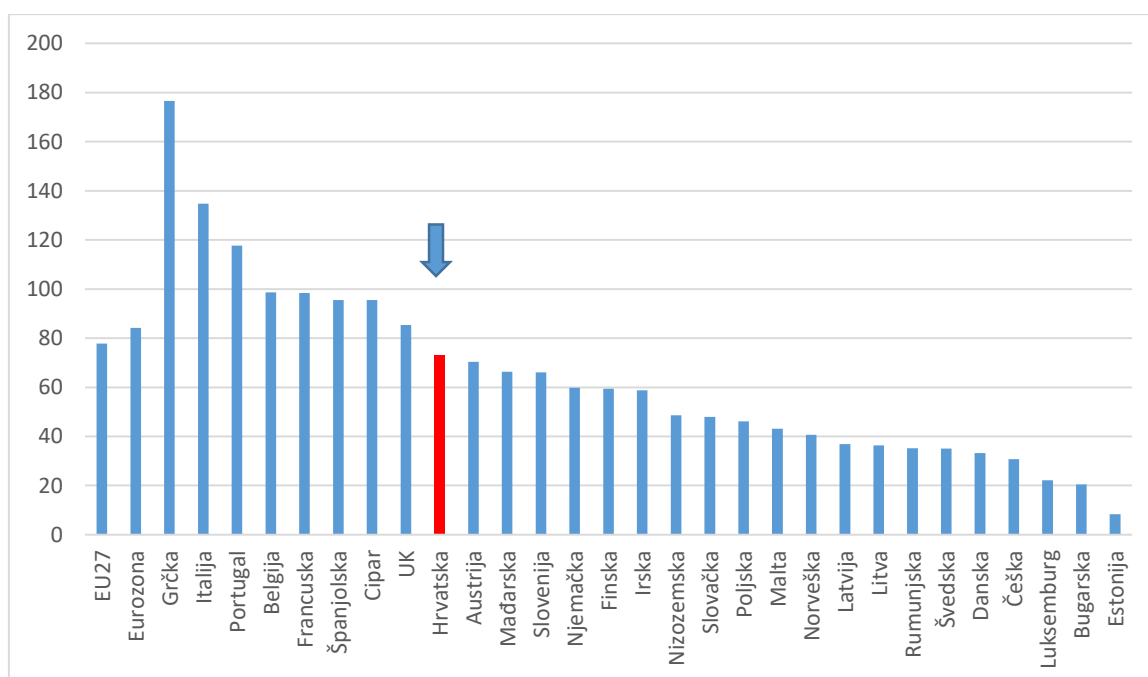
Slika 5.17: Udio proračunskog deficita u BDP-u zemalja članica EU-a, 2019.

Izvor: Eurostat, 2021l, url.

Proračunski saldo s pozitivnim predznakom ukazuje na proračunski suficit, dok saldo s negativnim predznakom ukazuje na proračunski deficit. U 2019. godini osnovno fiskalno pravilo, vezano uz limit deficita, prekršila je samo Rumunjska. Sve ostale zemlje članice jesu unutar zadanog limita (do 3 % BDP-a). Republika Hrvatska je promatrane godine bila u plusu, odnosno suficitu, što je posljednjih godina svrstava u krug zemalja koje stabiliziraju svoje javne financije.

Slika 5.18: Udio javnog duga u BDP-u zemalja članica EU-a, krajem 2019.

Izvor: Eurostat, 2020b, url.

Prema pokazateljima iz 2019. godine najveću razinu udjela javnog duga u BDP-u imala je Grčka (176,6 % BDP-a). Grčku slijede Italija i Portugal, dok je Republika Hrvatska sa svojih 73,2 % BDP-a odmah ispod prosjeka EU-a. Najmanje zadužene EU zemlje jesu Estonija, Bugarska i Luksemburg. Za RH je smanjenje udjela javnog duga u BDP-u iznimno važno zbog pristupanja eurozoni, preduvjet čega je, između ostalog, ispunjavanje fiskalnih kriterija iz Maastrichta.

Najvažniji pojmovi

Fiskalna politika

Instrumenti fiskalne politike

Diskrecijske mjere fiskalne politike

Automatski stabilizatori

Državni proračun

Izvanproračunski korisnici

Proračun jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave

Javni prihodi

Javni rashodi

Državna potrošnja

Transferna plaćanja

Porezi i doprinosi

Primitak i izdatak

Neto financiranje

Proračunski saldo

Proračunski suficit

Proračunski deficit

Izvori financiranja proračunskog deficita

Monetizacija deficita

Politika tzv. kvantitativnog popuštanja

Javni dug

Državni dug

Unutarnji i vanjski javni dug

Pitanja za ponavljanje

Što je fiskalna politika?

Koje su glavne funkcije fiskalne politike? Objasnite ih uz konkretne primjere.

Objasnite razliku između mjere i instrumenta fiskalne (i općenito ekonomske) politike.

Navedite i objasnite vrste fiskalne politike te instrumente uz pomoć kojih se ostvaruje.

Objasnite razliku između diskrecijskih mjera i automatskih stabilizatora fiskalne politike. Navedite primjere za svaki.

Nabrojite tri razine proračuna u hrvatskom javnom sektoru.

Tko su izvanproračunski korisnici državnog proračuna? Navedite primjer.

Što obuhvaća proračun jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave?

Što je državni proračun?

Objasnite strukturu državnog proračuna.

Definirajte javne prihode i javne rashode te primitke i izdatke.

Objasnite razliku između prihoda i primitka te rashoda i izdatka u državnom proračunu.

Iz kojih izvora država prikuplja novac (vrste prihoda)?

Objasnite razliku između poreza i doprinosa. Navedite najizdašniji prihod u državnom proračunu u RH.

Navedite i objasnite barem jednu od postojećih klasifikacija rashoda u državnom proračunu.

Što je račun financiranja?

Što je konsolidirani proračun središnje države?

Što je konsolidirani proračun opće države?

Koja uloga proračunskog deficita u domeni fiskalne politike?

Navedite i objasnite načine financiranja proračunskog deficita.

Koja je razlika između državnog i javnog duga?

Objasnite razliku između proračunskog deficita i javnog duga.

Na što se odnosi unutarnji, a što na vanjski javni dug?

Koliki je javni dug RH prema posljednjim raspoloživim pokazateljima?

Pojasnite kriterije iz Maastrichta koji se odnose na fiskalnu disciplinu, odnosno na proračunski deficit i prekomjerni javni dug.

6. HRVATSKI MIROVINSKI SUSTAV

Do sada ste se nebrojeno puta susreli s pojmom mirovina, umirovljenici, mirovinski sustav i slično. Poznato vam je da vaše bake i djedovi primaju mirovinu, ali vam je možda manje poznato od kuda ta mirovina i kako to sve skupa funkcionira. O takvom i sličnim pitanjima bit će riječi u okviru ovoga poglavlja. Cjelovito će se prikazati hrvatski mirovinski sustav, od njegovih samih početaka, ustroja i strukture, financijske konstrukcije, doprinosa i slično. U ovom će se poglavlju dati odgovori na sljedeća pitanja:

- Što je mirovinski sustav i koje su njegove vrste?
- Od kada postoji mirovinski sustav u Hrvatskoj i kako je nastao?
- Kako izgleda struktura hrvatskog mirovinskog sustava i koje su zastupljene vrste?
- Koliki su doprinosi za mirovinsko osiguranje?
- Kako izgleda financijska konstrukcija mirovinskog sustava?
- Kakav je omjer broja osiguranika (zaposlenika) i umirovljenika u Hrvatskoj te kako se kretao?
- Kakav je smjer provedenih reformi mirovinskog sustava i u kojemu će smjeru ići njegove daljnje reforme?

6.1. Definicija i vrste mirovinskih sustava

Mirovinski je **sustav** skup pravnih normi, financijskih i institucionalnih aranžmana kojima se regulira osiguranje od rizika starosti, invalidnosti i gubitka hranitelja (Puljiz, 2008a: 74). Mirovinski je sustav kompletan sustav koji omogućava da radnici u RH s navršениh (uskoro i žene) 65 godina dobiju mirovinu. Da bi netko dobio mirovinu, to mora biti regulirano zakonom te se zbog toga navodi da je mirovinski sustav skup pravnih normi. Pravne temelje sustava mirovinskog osiguranja u Hrvatskoj čine zakoni i podzakonski propisi koje donosi zakonodavna i izvršna vlast u Republici Hrvatskoj, međunarodni ugovori te opći akti Zavoda. Zanimljivo je istaknuti kako je u Hrvatskoj mirovinski sustav reguliran s 18 općih zakona, 7 pravilnika te s 12 posebnih zakona i pravilnika (podatak sa stranica HZMO-a od 9. 6. 2021.), što znači da ih je sveukupno 37.

S druge strane, primiti mirovinu podrazumijeva raspolaganje s nekakvim financijskim sredstvima, zbog čega mirovinski sustav definiramo kao skup financijskih aranžmana. S jedne strane, pravnim propisima je reguliran način prikupljanja financijskih sredstava potrebnih za isplatu mirovina osobama koje su na to, sukladno odgovarajućim pravnim propisima, stekle pravo. Prema tome, mirovinski sustav „košta“. Trenutno u Hrvatskoj postoji preko 1.200.000 umirovljenika koji primaju mirovinu. One se jednim dijelom financiraju iz doprinosa koje uplaćuju radnici, odnosno njihovi poslodavci. Prošle godine (2020.) država je sveukupno isplatila mirovina u iznosu od oko 40 milijardi kn, dok je na ime doprinosa za mirovinsko osiguranje u hrvatski proračun uplaćeno oko 22,5 milijarde kn. (Ministarstvo financija, 2021, url.). Proizlazi da uplaćeni doprinosi pokrivaju svega 56 % troška isplaćenih mirovina. Pitanje je od kuda država namakne potrebitu razliku. O tome i sličnim pitanjima bit će riječi u tekstu koji slijedi.

Nadalje, postoje institucije koje su zadužene za skrb o mirovinskom sustavu, a u Hrvatskoj su to prvenstveno **Ministarstvo rada i mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike** (s aktualnim ministrom Josipom Aladrovićem) te **Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (HZMO)**. Iz toga je razloga u samoj definiciji sadržana sintagma skup institucionalnih aranžmana. HZMO je javna ustanova osnovana Zakonom o mirovinskom osiguranju. Djelatnost Zavoda prema Zakonu o mirovinskom osiguranju (NN 157/13, 151/14, 33/15, 93/15, 120/16, 18/18, 62/18, 115/18, 102/19) je provedba obveznog mirovinskog osiguranja na temelju generacijske solidarnosti (I. stup mirovinskog

osiguranja), postupka za ostvarivanje prava na doplatak za djecu i postupka za ostvarivanje prava na nacionalnu naknadu za starije osobe (od 2021. godine).

Stručna služba Zavoda obavlja poslove iz svoga djelokruga u sljedećim ustrojstvenim jedinicama:

- središnjoj ustrojstvenoj jedinici i
- područnim ustrojstvenim jedinicama.

Područne ustrojstvene jedinice Zavoda su područne službe, područni uredi i ispostave. U Požegi, primjerice, ne postoji područna služba, već samo Područni ured.

Uz navedene institucije, koje se većim dijelom odnose na upravljanje javnim dijelom hrvatskog mirovinskog sustava, potrebno je spomenuti i REGOS kao **Središnji registar osiguranika**. REGOS je institucija javne uprave čija se primarna djelatnost odnosi na sve aspekte mirovinskog osiguranja temeljem individualne kapitalizirane štednje svih građana Republike Hrvatske. Bavi se vođenjem i održavanjem registra podataka o doprinosima za obvezna mirovinska osiguranja po osiguranicima, izborom i promjenom obveznog mirovinskog fonda, evidencijom uplaćenih doprinosa te prikupljanjem i kontrolom podataka po osiguranicima za obvezna mirovinska osiguranja (REGOS, 2021, url). Pojednostavljeno rečeno, glavna je institucija za praćenje i nadzor II. stupa, odnosno privatiziranog dijela obveznog mirovinskog sustava, o kojemu će kasnije biti riječi.

Prema Puljizu (2008a: 74-75) najčešća podjela mirovinskih sustava je na:

- **javni** (kada njime upravlja država, odnosno od države ovlaštena tijela poput resornog ministarstva i HZMO-a u Hrvatskoj) ili **privatni** (kada mirovinskim fondovima upravljaju privatne financijske institucije, odnosno mirovinski fondovi u Hrvatskoj)
- **obvezni** ili **dobrovoljni**, ovisno o tome obvezuje li država osiguranike na plaćanje doprinosa iz kojih se financiraju mirovine
- **definiranih davanja** (kada su mirovine unaprijed zadane mirovinskom formulom, bez obzira na iznos uplaćenih doprinosa, a država jamči njihovu isplatu) ili, pak, **definiranih doprinosa** (kada iznosi mirovina izravno ovise o uplaćenim doprinosima osiguranika u mirovinske fondove)
- **univerzalni** (namijenjeni svim građanima), a financiraju se porezima i drugim javnim prihodima ili, pak, **utemeljeni na osiguranju zaposlenih** (namijenjeni osiguranicima te od njih ovisnim članovima obitelji), a financiraju se doprinosima zaposlenika i poslodavaca
- mirovine tekuće raspodjele ili **međugeneracijske solidarnosti**, za koje se ustalio engleski naziv PAYG (*pay as you go* – plati kako stigne), te **kapitalizirane mirovine** individualne mirovinske štednje koje se financiraju doprinosima osiguranika kapitaliziranim u privatnim mirovinskim fondovima. Kod međugeneracijske solidarnosti radi se o tome da tekući osiguranici (radnici) uplaćuju doprinose (odnosno njihovi poslodavci) u državni proračun (državnu riznicu), iz čega se potom financiraju tekuće mirovine. Ostatak sredstva se namiruje direktno iz državnog proračuna. Ovdje je, prema tome, riječ o redistribuciji dohotka i bogatstva. Oni koji imaju više (zaposlenici) odriču se jednog dijela svojih primanja kako bi se financirale mirovine onih koji su ostali bez primanja (umirovljenici), kao što će za njih to raditi budući osiguranici. Kod kapitalizirane mirovine, riječ je o individualnoj odgovornosti osiguranika, koji plaćaju doprinose privatnim mirovinskim fondovima i štede za svoje buduće mirovine, a visina mirovine ovisit će o ukupno uplaćenim doprinosima i njihovoj kapitalizaciji (oplemenjivanju kroz različite vrste ulaganja na financijskim i tržištima kapitala).

Danas je uobičajeno da su mirovinski sustavi kombinacija različitih shema s obzirom na način financiranja, raspodjelu, organizaciju i upravljanje. U svijetu je mirovinski sustav uređen na sličan, ali

opet različit način, pri čemu svaka zemlja ima neke svoje posebnosti. U pojedinim je zemljama on javni, a negdje privatni, a najčešće, kao i u Hrvatskoj, nekakva kombinacija. Nadalje, u Hrvatskoj su, primjerice, mirovine utemeljene na definiranim doprinosima, ali se s 1. 1. 2021. godine, uvela Nacionalna naknada za starije osobe koja predstavlja jedan oblik definiranih socijalnih davanja. Zakonom o nacionalnoj naknadi za starije osobe, koji je objavljen u Narodnim novinama (NN 62/20), a stupio je na snagu 1. siječnja 2021., osiguravaju se novčana primanja za hrvatske državljane starije od 65 godina života. Pravo na nacionalnu naknadu za starije osobe može ostvariti hrvatski državljanin koji je navršio 65 godina života s prebivalištem na području Republike Hrvatske u neprekidnom trajanju od 20 godina neposredno prije podnošenja zahtjeva za ostvarivanje prava. Uz navedeni uvjet, podnositelj zahtjeva mora ispuniti i sljedeće uvjete (HZMO, 2021, url.):

- da nije korisnik mirovine niti osiguranik u obveznom mirovinskom osiguranju
- da njegov prihod i/ili prihod članova njegovoga kućanstva ostvaren u prethodnoj kalendarskoj godini po članu kućanstva mjesečno ne prelazi utvrđeni iznos nacionalne naknade za starije osobe
- da nije korisnik prava na zajamčenu minimalnu naknadu prema propisima o socijalnoj skrbi
- da mu nije priznato pravo na uslugu smještaja prema propisima o socijalnoj skrbi
- da nije sklopio ugovor o dosmrtnom uzdržavanju ili ugovor o doživotnom uzdržavanju kao primatelj uzdržavanja.

Iznimno korisnik prava na mirovinu i korisnik prava na zajamčenu minimalnu naknadu može ostvariti pravo na nacionalnu naknadu za starije osobe pod uvjetom da se na zahtjev korisnika obustavi isplata mirovine, odnosno da se utvrdi prestanak prava na zajamčenu minimalnu naknadu.

Nacionalna naknada od 1. siječnja 2021. iznosi 800,00 kn mjesečno i isplaćuje se od dana stupanja na snagu Zakona o nacionalnoj naknadi za starije osobe. Usklađuje se jedanput godišnje, počevši od 1. siječnja 2022., prema stopi promjene indeksa potrošačkih cijena iz prethodne godine u odnosu na godinu koja joj prethodi, u skladu s podacima Državnog zavoda za statistiku ako je stopa veća od nule (HZMO, 2021, url.).

6.2. Funkcije i značenje mirovinskog sustava

Mirovinski sustav je jedno od važnijih dostignuća suvremenog društva u području skrbi o starijima i nemoćnima, kao i skrbi o djeci. Briga i skrb o starijima i nemoćnima u tradicionalnom je društvu bila isključivo obveza uže i šire obitelji. Danas sudbina većine starijeg stanovništva ovisi o mirovinskom sustavu. Osnovne **funkcije mirovinskog sustava** jesu (Puljiz, 2008a: 75-76):

- raspodjela potrošnje građana tijekom cijeloga života
- organizirana individualna i nacionalna štednja
- međugeneracijska solidarnost.

S obzirom na to da čovjek u svojoj različitoj životnoj dobi nije u jednakim mogućnostima privređivati za život, mirovinski sustav mu omogućava da u razdoblju radne aktivnosti privređuje i time si osigurava potrošnju za vrijeme kada više neće biti radno aktivan i sposoban privređivati za život. Zato mirovinski sustav definiramo kao sustav kojim se osiguravamo od rizika starosti, invalidnosti i gubitka hranitelja. Pravni okvir mirovinskog sustava nas pojedinačno i nacionalno prisiljava na štednju, odnosno jednog se dijela svog dohotka „prisilno“ odričemo kako bismo si osigurali primanja kada nastupe rizici od kojih smo osigurani (starost, invalidnost i gubitak hranitelja). Nadalje, međugeneracijska solidarnost omogućava sve navedeno. Dok smo u radnom odnosu kroz svoje doprinose omogućavamo financiranje mirovina sadašnjim umirovljenicima, dok će za nas to isto činiti budući zaposlenici, odnosno osiguranici.

Ukratko, mirovinski je sustav civilizacijsko dostignuće bez kojeg je nemoguće funkcioniranje modernog društva (Puljiz, 2008a: 76). Uspostavljen je na razne načine u većini zemalja svijeta i omogućio je „pristojnu“ starost većini stanovništva u razvijenijim dijelovima svijeta. Međutim, zaokretom u demografskim trendovima, poput produženog životnog vijeka, demografskog starenja, smanjenog nataliteta i slično, nagrizaju ga brojne krize i problemi uslijed čega dolazi do njegovih brojnih reformi, o kojima će kasnije biti riječi.

6.3. Povijest hrvatskog mirovinskog sustava

Istodobno s razvojem procesa individualizacije u razvijenim zemljama svijeta, započela je i promjena u području skrbi o starijima i nemoćnima. U tradicionalnom, više kolektivnom društvu, briga oko starijih i nemoćnih bila je uglavnom obveza obitelji, budući da nisu postojali formalni i organizirani oblici skrbi o njima. S razvojem „individualizma“, usporedno s procesom disolucije (raspadanja) obitelji, skrb o starijima i nemoćnima sve je manje zastupljena unutar obitelji te prelazi na organizirane i formalne oblike skrbi o njima. Razvoj mirovinskih sustava omogućio je takav prijelaz. Sustavi mirovinskog osiguranja razvijaju se u Europi krajem 18. st. Prema Puljizu (2008: 76-77) prvo mirovinsko osiguranje, utemeljeno na doprinosima radnika i poslodavaca, uvedeno je u Njemačkoj 1889. godine u okviru tzv. bismarckovskih reformi. Otto von Bismarck (1815. – 1898.) bio je prvi kancelar Njemačkog carstva, u službi od 1871. do 1890. godine. Poznat je pod nadimkom „željezni kancelar mekanog srca“ u njemačkoj povijesti. Uveo je starosne mirovine, zdravstveno osiguranje, kao i radničko osiguranje u slučaju nesreće.

Mirovinski se sustavi od tada razvijaju u **tri razvojna smjera**. Pored njemačkog sustava, utemeljenog na doprinosima, što podrazumijeva da su se mirovine pokrivala uplaćenim **doprinosima** zaposlenih, paralelno se razvijao nordijski sustav, prvo u Danskoj 1891., a potom u Švedskoj 1913. godine. U tim je zemljama utemeljena neka vrsta univerzalnog mirovinskog osiguranja, u početku namijenjenog siromašnim starim ljudima, a potom svim građanima određene dobi i statusa. Takav je model dodatno učvrstila britanska reforma lorda Williama Beveridgea iz Drugog svjetskog rata. Takav model se, za razliku od Bismarckovog utemeljenog na doprinosima, financirao iz prikupljenih **poreza**. Šveđani tako primaju „osnovnu“ nacionalnu mirovinu koja iznosi 8.000 kuna, a tom iznosu dodaju „okupacijsku“ mirovinu koju su već zaradili radeći u svojim zanimanjima. Prosječna primanja se vrte oko 20.000 kuna. Sličan je slučaj u Danskoj, a ukupan iznos koji umirovljenici primaju je 19.000 kuna (Mihaljević, 2018, url.).

Treći razvojni put mirovinskog sustava imale su neke druge zemlje, posebice SAD, u kojima je država znatno manje intervenirala u socijalnu sferu i redistribuciju nacionalnog dohotka pa je osiguranje za starost i invalidnost u velikoj mjeri bilo prepušteno privatnoj sferi pojedinaca i njihovih obitelji (Puljiz, 2008: 77). U SAD-u su mirovinski sustavi najvećim dijelom privatnog karaktera. Amerikanci iz državnog sustava *Social Security* dobivaju relativno niske zajamčene mirovine zbog čega velika većina štedi kroz **privatne mirovinske fondove**. Ukoliko to nisu činili, njihova im mirovina ne pokriva onakav životni standard na koji su navikli zbog čega se velik dio njih odlučuje na rad u starijoj dobi (Grgurić, 2018, url.). Amerikanci imaju više oblika mirovine, a jedan od njih je socijalno osiguranje koje starijima od 65 isplaćuje oko 9.000 kuna mjesečno. To im je minimum, a radnici ostvaruju pravo na mirovinu prema kojem planu su već uplaćivali dok su radili. Brojka koju prosječno kućanstvo starije od 65 godina na mjesečnoj bazi prima vrti se oko 21.000 kuna (Mihaljević, 2018, url.).

6.3.1. Povijesni pregled mirovinskog osiguranja u Hrvatskoj

Kako je i navedeno, prvi oblik mirovinskog osiguranja pojavio se u Njemačkoj 1889. godine. Potom se njemačko (socijalno) zakonodavstvo proširilo na druge, prije svega kontinentalne europske zemlje. Tako je krajem 19. i početkom 20. stoljeća preko Austrije i Mađarske u svojim početnim oblicima

dospjelo u hrvatska područja (Puljiz, 2008: 77). U nekim krajevima Hrvatske, koji su tada bili u sklopu Austro-Ugarske Monarhije, isplaćene su prve mirovine pojedinim kategorijama državnih službenika ili, pak, vojnika, odnosno članovima njihovih obitelji (Puljiz, 2008: 77). Nakon I. sv. rata 1922. godine u tadašnjoj monarhističkoj Jugoslaviji usvojen je Zakon o socijalnom osiguranju radnika, ali on nije primijenjen sve do 1937. godine, dakle narednih 15 godina.

Može se reći da je sustavan oblik mirovinskog osiguranja uveden u Hrvatsku tek nakon II. sv. rata te se 1950-ih prenosi u nadležnost tadašnjih republika. U početku se ograničavao na radnike te sudionike i žrtve rata. 1960-ih godina su u sustav uključeni obrtnici i drugi sitni poduzetnici te 1980. individualni poljoprivrednici, koji su do tada bili izvan mirovinskog osiguranja. Time su nastala dva nova sustava mirovinskog osiguranja, koja su se od radničkog osiguranja razlikovali po visini i načinu plaćanja doprinosa, ali i po znatno nižem iznosu mirovina koje su njihovi osiguranici ostvarivali.

Broj je umirovljenika neposredno nakon rata bio neznatan: 1946. godine ukupno ih je bilo 10.104 da bi se u 1950. povećao na 67.771. Iz toga proizlazi da je na oko 9 zaposlenih dolazio jedan umirovljenik (Puljiz: 2008: 81). U to je vrijeme, nadalje, bilo više invalidskih mirovina nego starosnih, no, ipak, omjer umirovljenika i zaposlenih bio je vrlo povoljan, umirovljenika je bilo vrlo malo dok je broj osiguranika iz godine u godinu rastao tako da su se mirovine mogle bez problema financirati. Omjer osiguranika i umirovljenika, kako vidimo u Tablici 6.1, pogoršao se u sedamdesetim i osamdesetima godinama te se trend daljnjeg pogoršanja nastavio sve do današnjih dana (više u Tablici 6.2).

Tablica 6.1: Broj umirovljenika i osiguranika u Republici Hrvatskoj 1950. – 1990. (prosinac)

Godina	Broj osiguranika	Broj umirovljenika	Omjer
1950.	593 102	67 771	8,75:1
1955.	689 212	123 627	5,57:1
1960.	912 290	176 978	5,15:1
1965.	1 079 111	251 304	4,29:1
1970.	1 116 088	340 134	3,42:1
1975.	1 287 396	377 565	3,40:1
1980.	1 518 049	438 133	3,46:1
1985.	1 658 960	507 551	3,26:1
1990.	1 682 971	594 339	2,83:1

Izvor: Puljiz, 2008: 83.

Pokazatelji u Tablici 6.1 svjedoče o povoljnim uvjetima mirovinskog sustava u vrijeme njegove sustavnije uspostave. Budući da je omjer osiguranika i umirovljenika bio povoljan, njegovo funkcioniranje i financiranje nije bilo ugroženo. Vidljivo je kako je u cijelom razdoblju promatranja prisutan trend povećanja broja i osiguranika i umirovljenika, međutim, broj umirovljenika se povećavao po znatno bržoj stopi, zbog čega je došlo do pogoršanja omjera osiguranika i umirovljenika. Tijekom 1970-ih navedeni se omjer pogoršavao, što je dovelo do toga da smo osamostaljenje dočekali s 2,83 osiguranika koja su u prosjeku financirala jednu mirovinu. Na europskoj razini takav je omjer već tada bio relativno nepovoljan.

Zanimljivo je spomenuti kako je u Hrvatskoj sve do kraja sedamdesetih godina bilo više invalidskih nego starosnih mirovina, što se može zaključiti da je izravna posljedica II. svjetskog rata. Tek 1980. godine broj starosnih nadmašuje broj invalidskih umirovljenika. Isto tako, primjerice 1953. godine, invalidske mirovine bile su veće od starosnih, što se može objasniti relativno visokim kompenzacijama invalidima rata (Puljiz, 2008: 84).

6.3.2. Mirovinski sustav nakon stjecanja državne neovisnosti

Hrvatsko se osamostaljenje odvijalo u uvjetima financijske krize mirovinskog sustava. Nekoliko je razloga zbog kojih je nastupila kriza, a oni se mogu svesti na najznačajnije: demografske i ekonomske. S jedne je strane, zbog već navedenih demografskih trendova došlo je do povećanja udjela starijeg stanovništva u ukupnom stanovništvu, odnosno sve je više korisnika mirovina. Nadalje, s obzirom na prisutan proces demografskog starenja i produženje očekivanog životnog vijeka, razdoblje korištenja mirovine također se produžavalo. S druge strane, ekonomski razlozi nisu doveli do poboljšanja uvjeta na hrvatskom tržištu rada zbog čega je izostalo povećanje broja osiguranika koji bi poboljšali financiranje tekućih mirovina. Nadalje, ratna zbivanja i tranzicija hrvatskog gospodarstva nametnuli su dodatni teret pred hrvatski mirovinski sustav. Posljedica svega toga bio je nedostatak novca za financiranje mirovina. U Tablici 6.2 prikazana su kretanja broja umirovljenika i osiguranika u novijoj hrvatskoj povijesti (od 1990-ih godina).

Tablica 6.2: Kretanje broja umirovljenika i osiguranika 1990. – 2020. (prosinac)

Godina (prosinac)	Broj osiguranika	Broj umirovljenika	Omjer
1990.	1 682 971	594 339	2,83:1
1992.	1 724 792	774 945	2,23:1
1995.	1 567 981	865 769	1,81:1
1998.	1 471 509	955 352	1,54:1
2000.	1 380 510	1 018 504	1,35:1
2005.	1 498 877	1 080 571	1,39:1
2008.	1 604 848	1 148 290	1,40:1
2009.	1 530 233	1 173 814	1,30:1
2010.	1 475 363	1 200 386	1,23:1
2014.	1 397 400	1 223 160	1,14:1
2015.	1 335 123	1 228 020	1,09:1
2017.	1 398 144	1 232 651	1,13:1
2018.	1 528 590	1 235 084	1,24:1
2020.	1 545 566	1 242 975	1,24:1

Izvor: HZMO, 2021d, url.

Prema pokazateljima s jedne se strane dogodio pad broja zaposlenika (osiguranika), dok se s druge strane osjetno povećao broj građana koji su uslijed demografskih trendova, ekonomske krize i krize izazvane ratom i tranzicijom »spas« potražili u mirovinskom sustavu, najviše u invalidskim (što je posljedica rata) i prijevremenim starosnim mirovinama (kojima se rješavao problem nezaposlenosti). O tome svjedoči podatak da je 1989. godine bilo 20.430 korisnika prijevremenih starosnih mirovina, da bi se 1991. godine taj broj popeo na 51.027 (Puljiz, 2008: 87). Time se rješavanje problema na tržištu rada prebacilo na teret mirovinskog sustava i dodatno ga opteretilo. U lipnju 2021. godine postojalo je 204.992 korisnika prijevremene mirovine (HZMO, url.), što svjedoči o daljnjem opterećivanju mirovinskog sustava nauštrb rješavanja problema viška raspoložive radne snage.

Problemi javnog mirovinskog sustava RH imaju svoju **demografsku, ekonomsku i političku dimenziju** (Barić i Čavrak, 2005: 23). **Demografska dimenzija** očituje se u sveprisutnom procesu demografskog starenja. Prema Tablici 3.7 udio osoba starijih od 65 godina u Hrvatskoj 1961. godine bio je 7,5 %, dok je 2018. godine to bilo 20,4 %. Očekivani životni vijek u trenutku rođenja i dalje se produžuje, dok opadanje stope nataliteta i nadalje neće doprinijeti povećanju broja osiguranika. Izrečeni demografski procesi pogoršavaju omjer osiguranika i umirovljenika. **Ekonomska dimenzija** problema mirovinskog sustava u RH očituje se u nepovoljnom odnosu broja osiguranika i

umirovljenika. Prije tridesetak godina taj je omjer bio na razini 3 : 1, da bi se danas približio omjeru 1 : 1. Nastave li se spomenuti trendovi, do daljnjeg će se pogoršavati sigurnost mirovinskog sustava u zemlji. Ekonomska dimenzija predmetnog problema dovodi do toga da se „danas“ trošak mirovina može podmiriti svega 56 % iz uplaćenih doprinosa, dok ostatak financijskih sredstava ide direktno iz proračuna (podatak za 2020. godinu, Ministarstvo financija, 2021, url.). [Politička dimenzija](#) rečenog problema mogla bi se izraziti kroz činjenicu da će starija populacija kroz značajan udio u biračkome tijelu biti čimbenik snažnog političkog pritiska na svekoliki gospodarski i naročito socijalni razvoj u zemlji (Barić i Čavrak, 2005: 23). Umirovljenici su brojna populacija u Hrvatskoj, ima ih 1.200.000. Predstavljaju važnu stavku na izborima. Svi im nešto obećavaju, ali zbog vanjskog pritiska ne uspijevaju. Od 1.240.063 umirovljenika (travanj 2021., HZMO, url.), svega 506.669 korisnika je starosnih mirovina. Ostatak su korisnici prijevremene mirovine, invalidske, obiteljske mirovine i slično. Zbog svih izrečenih problema došlo je do izrazite krize u mirovinskom sustavu i potrebe za njegovom reformom.

6.4. Hrvatske mirovinske reforme

S obzirom na to da je osnovno obilježje mirovinskog sustava, odmah po osamostaljenju, njegov javan karakter, koji se financira doprinosima, odnosno radnici (osiguranici) financiraju mirovine tekućim umirovljenicima zbog demografskih, ekonomskih, političkih i inih razloga, on je vrlo brzo dospio u ozbiljnu krizu, obilježje u kojem je upitan način njegovog financiranja.

U ovom se dijelu još jednom mogu sumirati [uzroci mirovinske krize](#). Prvenstveno su to nepovoljni [demografski trendovi](#), obilježje kojih je povećanje udjela starijih stanovnika u ukupnoj populaciji te opadanje stope nataliteta. U Hrvatskoj je prisutan negativan prirodni prirast, pri čemu je prisutno i starenje „odozdo“, sve manje mladih, kao i starenje „odozgo“, sve više starih ljudi zbog povećanja prosječnog životnog vijeka. Posljedica je znatno pogoršanje dobne strukture, pri čemu više nemamo poželjnu dobno-spolnu piramidu stanovništva, već strukturu koja je bliže izgledu urne te ide prema izgledu obrnute piramide (Slika 3.8).

Na krizu mirovinskog sustava također je utjecala [povećana nezaposlenost](#) te [promjene u strukturi rada](#). U Hrvatskoj je nezaposlenost kontinuirano rasla još od početka 1980-ih godina pa sve do 2002. godine kada je bila na vrhuncu (389.741 nezaposlena osoba, Slika 4.14). Nakon toga je uslijedio pad do 2008., pri čemu je nastupanjem ponovne krize broj nezaposlenih ponovno počeo rasti sve do 2013. godine. Posljednjih nekoliko godina u Republici Hrvatskoj prisutan je pad broja nezaposlenih, međutim, zbog pojave masovnog iseljavanja cijelih obitelji dolazi općenito do smanjenja ekonomski aktivnog stanovništva, odnosno radne snage (čemu uz migracije doprinose i prirodna kretanja stanovništva). Navedeno rezultira manjim uplatama doprinosa za mirovinsko osiguranje te rastom deficita mirovinskog sustava, pri čemu je razliku potrebno financirati direktno iz državnog proračuna (56 : 44 %).

Uz navedene uzroke možemo pridodati i [rasprostranjenost sive ekonomije](#), koja je posebice narasla tijekom razdoblja postsocijalističke tranzicije, što dodatno smanjuje priljeve sredstava od doprinosa te dodatno povećava deficit mirovinskog sustava.

Zbog teškog stanja hrvatskog mirovinskog sustava započelo se s pripremom hrvatske mirovinske reforme. U tome je ključnu ulogu odigrala Svjetska banka, koja je presudno utjecala na brojne mirovinske reforme u svijetu, posebice na reforme u latinoameričkim i postsocijalističkim zemljama (Puljiz, 2008a: 102). Do sada je u Hrvatskoj provedeno 5 važnijih mirovinskih reformi. Prema Puljizu (2008a: 102) ciljevi reformi bili su transformirati i srediti pravno i financijsko stanje mirovinskog sustava, usporiti priljev novih osiguranika, zaustaviti rast mirovinskih izdataka, povećati ovisnost mirovina o doprinosima, pojačati individualnu odgovornost građana za sigurnu starost, dugoročno

stabilizirati i učiniti održivim mirovinski sustav. Provedene **reforme hrvatskog mirovinskog sustava** jesu:

- Mirovinska reforma 1999. – promjena sustava tekuće raspodjele
- Mirovinska reforma 2002. – uvođenje kapitalizacije mirovina
- Mirovinska reforma 2010. – izjednačavanje dobi muškaraca i žena za odlazak u mirovinu
- Mirovinska reforma 2014. – uvođenje razlika prema stupnju rizičnosti u privatnim mirovinskim fondovima (A, B, C)
- Mirovinska reforma 2019. – produžavanje radnog vijeka na 67 godina (uglavnom propala – srušena od sindikata, vraćeno na 65 godina).

6.4.1. Mirovinska reforma 1999. godine – promjena sustava tekuće raspodjele

Mirovinska reforma provedena 1999. godine, tzv. mala reforma, prva je faza reforme definirane *Zakonom o mirovinskom osiguranju* iz 1998. godine (NN 102/98). Najznačajnije promjene koje su reformom uvedene u hrvatski mirovinski sustav jesu:

1. Prva, postupno je podizana dob umirovljenja – za muškarce na 65 te za žene na 60 godina. Predviđeno je da se od 1999. godine podiže dob odlaska u mirovinu i to godišnje za šest mjeseci. Tranzicijsko je razdoblje trajalo 110 godina, tako da su od 2008. godine muškarci odlazili u mirovinu sa 65, umjesto ranijih 60, a žene sa 60 godina, umjesto ranijih 55 godina. Cilj reforme bio je smanjiti priljev novih umirovljenika te umanjiti deficit mirovinskog sustava.
2. Druga važna mjera odnosi se na izmjenu formule za izračun mirovine. Riječ je o povećanju razdoblja zaposlenosti na temelju kojeg se obračunava mirovina (mirovinski staž). Do 1999. godine za izračun mirovine uzimano je 10 godina, prema visini plaće najpovoljnijih za osiguranika. Razdoblje obračuna mirovine prema novom Zakonu godišnje se počelo povećavati za tri godine tako da od 2010. godine obuhvaća cijeli radni vijek osiguranika.

Kako bismo prikazali nešto širu sliku, ovdje se, ilustracije radi, može napomenuti kako je, primjerice, 1933. godine dobna granica za starosnu mirovinu za namještenike iznosila za muškarce 70, a za žene 65 godina života te da se dob u nadolazećem razdoblju zapravo smanjivala, pa je tako, primjerice, 1964. godine, iznosila tek 55 za muškarce i 50 godina za žene (Bejaković, 2003: 373).

6.4.2. Mirovinska reforma 2002. godine – uvođenje kapitalizacije mirovina

Nakon prve uslijedila je druga, tzv. velika reforma, a predstavlja nešto radikalniju reformu koja je donijela bitnu promjenu strukture mirovinskog sustava. Reforma je definirana zakonima usvojenim 1998. i 1999. godine, a počela se primjenjivati od 2002. godine. *Zakonom o mirovinskom osiguranju* (NN 102/98) bilo je predviđeno **uvođenje trodijelnoga mirovinskog osiguranja**. *Zakonom o obveznim i dobrovoljnim mirovinskim fondovima* (NN 48/99) i *Zakonom o mirovinskim osiguravajućim društvima i isplati mirovine na temelju individualne kapitalizirane štednje* (NN 106/99) se na drugačiji način uređuje mirovinsko osiguranje, poput uvođenja privatnih nositelja osiguranja, kapitalnog financiranja i slično. Do tada je postojao samo jedan stup mirovinskog osiguranja koji se temeljio isključivo na generacijskoj solidarnosti. U njega se uplaćivalo 20 % doprinosa iz plaće. Reformom se pored prvog stupa uveo i drugi stup, u koji bi se uplaćivala jedna četvrtina ukupnih doprinosa za mirovinsko osiguranje (5 %). Nadalje, propisano je da u drugi mirovinski stup obvezno ulaze svi osiguranici koji su 2002. godine imali manje od 40 godina. Osiguranici, koji su u tom trenutku imali između 40 i 50 godina, mogli su slobodno odabrati žele li drugi stup ili ne, dok su svi stariji od 50 godina obvezno ostali samo u prvom stupu.

Navedenom su reformom uspostavljena **tri stupa mirovinskog sustava**:

- I. stup – **javni i obvezni mirovinski sustav** utemeljen na **generacijskoj solidarnosti**. Podrazumijeva da osobe koje rade izdvajaju doprinose za mirovinsko osiguranje iz kojih se potom isplaćuju mirovine sadašnjim korisnicima prava na mirovinu. Osim doprinosima, prvi se stup financira i iz državnog proračuna (nedostajuća razlika). Za njegovu je provedbu nadležan Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (HZMO). Postoje dvije kategorije osiguranika koje uplaćuju u prvi stup. Radnicima, koji su osigurani samo u prvom stupu, poslodavac iz plaće obračunava i plaća 20 % doprinosa iz plaće, dok radnicima koji su osigurani u prvom i drugom stupu, poslodavac plaća 15 % doprinosa iz plaće u državnu riznicu na temelju prvog stupa.
- II. stup – **privatno i obvezno mirovinsko osiguranje**, utemeljeno na **individualnoj kapitaliziranoj štednji**. Iako je drugi stup obavezan kao i prvi, razlika je u tome što se doprinosi, u iznosu 5 % iz plaće, ne uplaćuju u državni proračun (riznicu), već se uplaćuju privatnim obveznim mirovinskim fondovima. U Republici Hrvatskoj postoje četiri temeljna obvezna mirovinska fonda: PBZ Croatia osiguranje obvezni mirovinski fond; AZ obvezni mirovinski fond; Raiffeisen obvezni mirovinski fond i Erste Plavi obvezni mirovinski fond. Svaki od njih dijeli se na 3 kategorije rizika: A, B i C, novina uvedena reformom iz 2014. godine, tako da ih u konačnici imamo 12. Iako je obavezan, u domeni drugog stupa osiguranik slobodno bira u koji će mirovinski fond uplaćivati svojih 5 % doprinosa. Ti se doprinosi akumuliraju na osobnim računima osiguranika te se kapitaliziraju u različitim poslovnim akcijama koje poduzimaju mirovinski fondovi. Cilj je dobiti što je moguće veću dobit, odnosno povećati početni ulog kako bi mirovina osiguranika bila što veća. Riječ je, dakle, o osobnoj obveznoj štednji za starost. U drugom stupu ne postoji kolektivna odgovornost, odnosno nema generacijske solidarnosti, već je riječ o djelomičnoj individualnoj odgovornosti za starost. Prema tome, drugi stup je obavezan, ali osiguranik ima pravo birati i mirovinski fond i kategoriju rizika, što predstavlja novinu uvedenu reformom 2014. godine (više o tome kod reforme iz 2014. godine).
- III. stup – **dobrovoljno mirovinsko osiguranje** također zasnovano na **individualnoj kapitaliziranoj štednji** za one građane koji žele veću mirovinu i viši stupanj socijalne sigurnosti u starosti. Treći stup mirovinskog osiguranja uveden je za one osobe koje se žele dodatno osigurati za starost, invalidnost ili smrt hranitelja i u potpunosti je stvar osobnog izbora. Ova je vrsta mirovinskog osiguranja dobrovoljna, a financijskim je poticajima potpomognuta od države. Osiguranik potpuno slobodno bira želi li treći stup, a ukoliko želi potpuno autonomno odlučuje u koji dobrovoljni mirovinski fond želi uplaćivati svoja sredstva, kojom učestalošću i u kojem iznosu. Prema popisu na stranicama HANFA-e (Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga) postoji 28 dobrovoljnih mirovinskih fondova (poput, primjerice, AZ Benefit dobrovoljni mirovinski fond; AZ Profit dobrovoljni mirovinski fond; Croatia osiguranje dobrovoljni mirovinski fond; Raiffeisen dobrovoljni mirovinski fond; Erste Plavi Expert dobrovoljni mirovinski fond; Erste Plavi Protect dobrovoljni mirovinski fond itd.). Dobrovoljni mirovinski fondovi mogu biti otvoreni ili zatvoreni. Otvoreni fondovi namijenjeni su za sve fizičke osobe, dok su zatvoreni fondovi predviđeni za zaposlenike određenog poslodavca koji je odlučio osnovati fond za svoje zaposlenike.

Doprinosi za mirovinsko osiguranje iz plaće

Prema odredbama *Zakona o doprinosima* (NN 84/08, 152/08, 94/09, 18/11, 22/12, 144/12, 148/13, 41/14, 143/14, 115/16, 106/18(NN 147/2002), osobama koje su osigurane samo u prvom stupu mirovinskog osiguranja, odnosno osiguranje na temelju generacijske solidarnosti, poslodavac iz plaće obračunava i plaća **doprinos za mirovinsko osiguranje** po stopi od 20 %.

Za osobe, koje su osigurane u 1. i 2. stupu mirovinskog osiguranja, poslodavac iz plaće obračunava i plaća:

- doprinos za mirovinsko osiguranje na temelju generacijske solidarnosti – po stopi 15 %,
- doprinos za mirovinsko osiguranje na temelju individualne kapitalizirane štednje – po stopi 5 %.

6.4.3. Mirovinska reforma 2010. godine – izjednačavanje dobi za odlazak u mirovinu

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o mirovinskom osiguranju (NN 121/10) uvodi 20-godišnje prijelazno razdoblje za **izjednačavanje dobi žena i muškaraca** (65 godina) za odlazak u mirovinu (dob za umirovljenje žena godišnje se povećava za tri mjeseca tako da bi žene u starosnu mirovinu s navršenih 65 godina života trebale odlaziti 2030. godine). Zakonom se isto tako, ovisno o godinama staža, povećava penalizacija ranijeg odlaska u mirovinu.

6.4.4. Mirovinska reforma 2014. godine – razlike prema stupnju rizičnosti u obveznim mirovinskim fondovima

Unutar drugog stupa *Zakonom o obveznim mirovinskim fondovima* iz 2014. godine, uvedeni su obvezni mirovinski fondovi kategorija A, B i C. Razlike među njima odnose se na stupnjeve rizičnosti ulaganja unutar fonda. Osiguranici samostalno biraju kojem fondu i kojoj kategoriji žele pripadati. Rizici se odnose na ulaganje novca uplaćenog u njih. Najveći rizik preuzimaju članovi koji se opredijele za fondove A kategorije, dok je najmanje rizična C kategorija. Međutim, stopu rizičnosti prati i stopa ostvarivanja prinosa. Najveći se prinosi mogu očekivati u kategoriji A, ali je isto tako prisutan i najveći rizik gubitka. Razlike među njima jesu zapravo u vrsti ulaganja. Količina rizika, koja se preuzima ulaganjem u dionice, u pravilu je veća od količine rizika koja se preuzima ulaganjem u dužničke vrijednosne papire (npr. državne obveznice) jer su dionice općenito izloženije riziku promjene cijena negoli su to dužnički vrijednosni papiri. Na tragu navedenoga fondovi kategorije A smiju veći dio imovine fonda ulagati u prenosive vlasničke vrijednosne papire, čak do 55 % neto vrijednosti imovine fonda smije biti izloženo dioničkom tržištu (HANFA, 2019, url.). Stoga osiguranici, koji odabiru fondove kategorije A, preuzimaju veću količinu rizika negoli osiguranici koji su odabrali fondove kategorije B ili C. Isto tako, uz preuzeti rizik moguće je da osiguranici iz A kategorije ostvare znatno veće prinose nego li će to osobe iz kategorije B i C. Proizlazi da su obvezni mirovinski fondovi kategorije B „zlatna sredina“ preuzetog rizika, odnosno veći je rizik od kategorije C, ali manji od kategorije A. Sve osobe, koje se prilikom provedbe reforme nisu izjasnile oko odabira kategorije, automatski su svrstane upravo u B kategoriju zato što se ona smatra najprikladnijom za najveći broj osiguranika.

Rad mirovinskih fondova nadzire **Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga (HANFA)**. HANFA je općenito nadzorno tijelo koje provodi nadzor nebankarskog financijskog sektora s ciljem promicanja i očuvanja njegove stabilnosti (Hanfa, 2019, url.). Nebankarski financijski sektor obuhvaća tržište kapitala, osiguranja, *leasinga* i *faktoringa*, investicijske fondove te drugi i treći stup mirovinskog osiguranja (Hanfa, 2019, url.). Zadaća HANFA-e je osigurati njihovo poslovanje u skladu s propisima koji reguliraju predmetna područja.

Između ostalog, novi *Zakon o mirovinskom osiguranju* (157/13) regulira i odlazak u mirovinu sa 67 godina života. Međutim, to će vrijediti tek od 2038. godine. Regulirano je da pravo na starosnu mirovinu u razdoblju od 1. siječnja 2014. do 31. prosinca 2030. ima osiguranik kada navrší 65 godina života i 15 godina mirovinskog staža, a nakon 2030. godine, dob za umirovljenje će se postepeno svake godine povećavati za 3 mjeseca u prijelaznom razdoblju sve do 2038. godine, kada će se u

mirovinu odlaziti s navršениh 67 godina. Dakle o radu do 67. rođendana trebaju razmišljati oni rođeni nakon 1971. godine.

Novom *Uredbom o izmjenama i dopunama Zakona o mirovinskom osiguranju* (NN 151/14) predviđeno je da pravo na starosnu mirovinu za dugogodišnjeg osiguranika ima osiguranik kada navršі 60 godina života i 41 godinu staža. Dakle, tada će građani moći u redovitu mirovinu u punom iznosu, a ne u prijevremenu starosnu, kako je bilo regulirano *Zakonom o mirovinskom osiguranju* (157/13) (čl. 35).

6.4.5. Mirovinska reforma iz 2019. godine – djelomično osporena

Prvog dana 2019. godine na snagu je stupila pompozno najavljena „cjelovita mirovinska reforma“. Prema *Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o mirovinskom osiguranju* (NN 115/18) bilo je predviđeno ubrzanje prijelaznog razdoblja izjednačavanja dobi za odlazak u mirovinu za žene i muškarce. Umjesto do tada regulirane 2030. godine, kao godine kada bi i žene i muškarci odlazili u mirovinu s navršениh 65 godina, ovim se izmjenama za to regulirala 2027. godina (ubrzano je tranzicijsko razdoblje produžavanja dobi za odlazak u mirovinu za žene s 3 na 4 mjeseca godišnje). Isto tako predviđeno je od 2028. godine podizanje dobi za odlazak u mirovinu za četiri mjeseca godišnje i za muškarce i za žene tako da bi se od 2033. godine u mirovinu odlazilo sa 67 godina (prijelazno razdoblje od 2028. do 2033. godine). Isto tako bila je predviđena penalizacija prijevremenog umirovljenja od 0,3 % po mjesecu, odnosno 18 % za pet godina. Međutim, zahvaljujući sindikatima i referendumskoj inicijativi „67 je previše“ osporena je dob odlaska u mirovinu (67 godina) i rigorozno veća penalizacija ranijeg odlaska u mirovinu (odnosno dob odlaska u mirovinu vraćena je na 65, a penalizacija smanjena) (*Zakonom o izmjenama Zakona o mirovinskom osiguranju* (NN 102/19)). Naime, oko 750 tisuća građana dalo je potpis za referendum „67 je previše“ i to je značilo kraj mirovinske reforme u obliku kakva je zamišljena.

Ono što je preostalo od zamišljene „cjelovite mirovinske reforme“ je omogućavanje rada svim umirovljenicima do četiri sata dnevno uz zadržavanje mirovine. Isto tako regulirana je mogućnost izbora osiguranja u okviru jednog ili oba stupa kao izbor za sve, a ne samo one rođene između 1952. i 1961. godine (osobe koje su 2002. godine bile između 40 i 50 godina starosti). Korisnicima drugog mirovinskog stupa omogućava se izbor u kojem će sustavu ostvariti mirovinu - samo u prvom stupu (uz dodatak) ili mirovinu iz oba obavezna stupa. Novost je i dodatni staž za majke i posvojiteljice. Za svako rođeno ili posvojeno dijete povećat će im se mirovina za oko 2 %.

6.4.6. Mirovinska reforma 2021. godine – uvođenje nacionalne naknade za starije osobe

Hrvatska je od 2021. godine svojim državljanima starijima od 65 godina, koji nisu osigurali prihod za starost i ne ostvaruju pravo na mirovinu, počela isplaćivati nacionalnu naknadu za starije osobe, i to u iznosu od 800 kuna. Ta je, popularno zvana nacionalna mirovina, regulirana novim *Zakonom o nacionalnoj naknadi za starije osobe* (NN 62/20). Prema riječima aktualnog ministra Josipa Aladrovića (Novi list, url.), nacionalna naknada za starije osobe zamišljena je kao naknada koja će pokriti najnezaštićeniji dio stanovništva. Očekivanja su da će u prvoj godini biti nešto manje od 20.000 korisnika i okvirni trošak državnog proračuna od 132 milijuna kuna. Prijave za nacionalnu mirovinu zaprimaju se u Hrvatskom zavodu za mirovinsko osiguranje (HZMO).

Zaključno o reformama

Na temelju navedenih reformi možemo zaključiti smjer kretanja budućih reformi, a to je produžavanje dobi za odlazak u mirovinu, sve veća privatizacija mirovinskog sustava te sve veća penalizacija za prijevremeni dolazak u mirovinu (smanjivanje takvih mirovina). Autor Puljiz je još 2008. godine najavio perspektivu uspostave tzv. nultog mirovinskog stupa, iz kojeg bi osiguranici, uz

provjeru dohotka ili, pak, na načelima univerzalizma, dobivali temeljnu mirovinu financiranu porezima. Taj bi stup činio socijalno-zaštitnu mrežu kojom bi se, pored ostalog, štitili siromašni umirovljenici, ali isto tako u njemu bi se svim umirovljencima osiguravao temeljni dio mirovine financiran iz općih izvora (Puljiz, 2008a: **str**). Odgovor na navedenu perspektive jednim je dijelom uvođenje Nacionalne naknade za starije osobe.

Valja napomenuti kako u hrvatskom javnom prostoru još uvijek traje **rasprava o opravdanosti uvođenja drugog stupa**, odnosno privatiziranja jedne četvrtine obveznog mirovinskog sustava. Postoje njegovi zagovornici kao što postoje i njegovi protivnici. Kao razlog protivljenju uspostave drugog stupa navode činjenicu da su privatni mirovinski fondovi najveći dio akumuliranih sredstava uložili u državne obveznice, odnosno posudili državi, koja im taj novac, iskorišten za financiranje mirovina, vraća uz kamatu. Time dolazimo u neodrživu situaciju, pri čemu se Vlada zadužuje, raste proračunski manjak i javni dug kako bi se isplatile mirovine. Međutim, uz sve navedene trendove kao uzroke krize, druga struja je upravo zagovornik drugog stupa, koji ga ne vide kao uzrok problema, već upravo kao njegovo rješenje. Naime, uz navedene demografske trendove poprilično nam je jasno da je sustav međugeneracijske solidarnosti sve manje održiv i zbog toga raste važnost drugog stupa. On bi zapravo u srednjem i dužem roku trebao preuzeti sve veći teret mirovinskog sustava i tako s vremenom smanjiti pritisak na proračun. Isto tako povećava se individualna odgovornost za starost budući da se sadašnjom međugeneracijskom solidarnošću ne garantira standard budućih umirovljenika barem sličan današnjim umirovljencima, koji je ionako izrazito nizak.

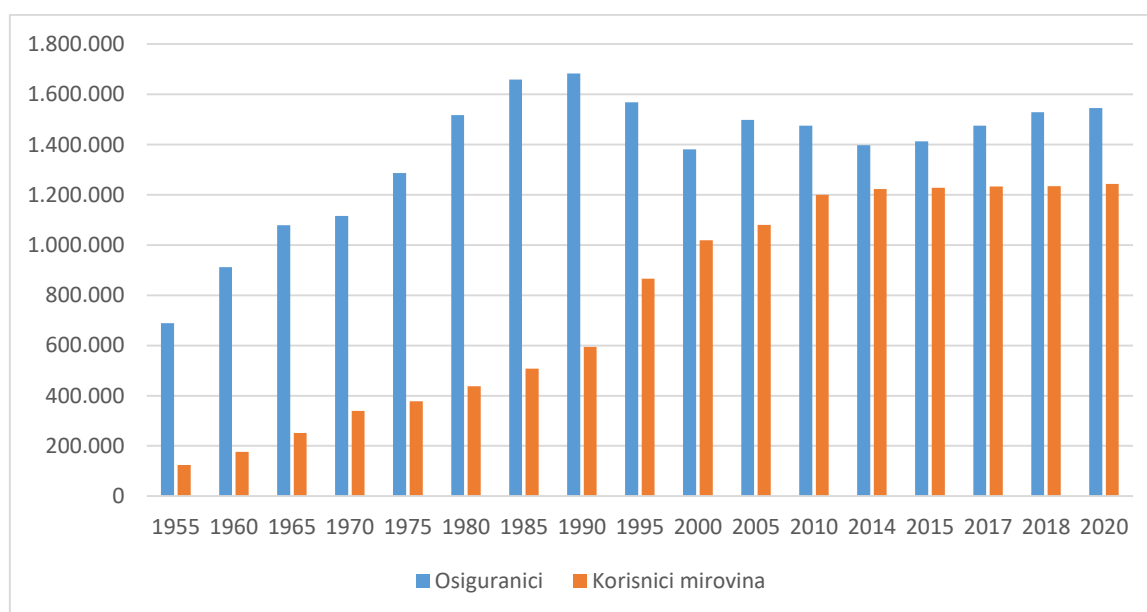
6.5. Pregled osnovnih pokazatelja o stanju u sustavu mirovinskog osiguranja

U poglavlju će se prikazati odabrani osnovni pokazatelji o stanju u hrvatskom sustavu mirovinskog osiguranja. Uključen je broj i struktura osiguranika i umirovljenika u RH, rashodi HZMO-a za mirovine i mirovinska primanja te udio prosječne neto mirovine u prosječnoj plaći.

Broj i struktura osiguranika i umirovljenika

O kretanju broja osiguranika i umirovljenika već je bilo riječi. Nije naodmet još jednom napomenuti kako je došlo do drastičnog pogoršanja omjera osiguranika i umirovljenika u zadnjih 30-ak godina.

Slika 6.1: Kretanje broja osiguranika i korisnika mirovina 1955. – 2020. godine (prosinac)

Izvor: HZMO, 2021d, url.

Ukupan broj osiguranika 1990. godine dosegao je 1.682.971 da bi 2020. pao na 1.545.566. Najniži broj osiguranika bio je u poslijeratnim godinama pa sve do početka 2000-ih, a upravo je u tom razdoblju došlo do značajnog rasta broja umirovljenika, odnosno trenda koji se nastavio sve do 2010. godine. Navedenim se kretanjima pogoršao omjer osiguranika i umirovljenika s 2,83 : 1 (1990.) na 1,24 : 1 (2020.). Nakon 2010. godine smanjio se veliki priljev novih umirovljenika, koji se donekle stabilizirao na razini nešto iznad 1.200.000, tako da se u posljednjim godinama taj omjer zadržao na razini gotovo 1 : 1.

Mirovinski troškovi

Uz pogoršanje omjera osiguranika i umirovljenika, dodatni problem hrvatskog mirovinskog sustava je povećanje udjela mirovinskih troškova u ukupnom bruto domaćem proizvodu, što je drugi ključan pokazatelj koji govori o stanju i održivosti mirovinskog sustava. Tablica 6.3 prikazuje rashode HZMO-a za mirovine i mirovinska primanja u razdoblju od 1996. do 2020. godine.

Tablica 6.3. Rashodi HZMO-a za mirovine i mirovinska primanja

	1996.	1998.	2000.	2002.	2005.	2008.	2010.	2013.	2015.	2018.	2020.
u mlrd. kn	10,0	15,5	19,5	23,1	26,7	32,8	33,0	36,1	36,7	39,2	42,1
% BDP-a	9,2	11,3	12,8	12,7	11,7	9,5	10,1	10,9	10,8	10,2	11,3

Izvor: Izračun autora prema HZMO-u, *Godišnja izvješća o financijskom poslovanju*, različita godišta, url.

Hrvatska je na mirovine, u primjerice 2005. godini, potrošila 26,7 milijardi kuna ili oko 12 % BDP-a, što je približno polovina svih javnih socijalnih troškova. U 2020. godini Hrvatska je na mirovine potrošila 42,1 milijarde kuna (HZMO, 2021a, url.), što je oko 11,3 % BDP-a. U apsolutnim iznosima vidljiv je impozantan rast rashoda za isplatu mirovina, dok je u relativnom iznosu, izraženom kao udio u BDP-u, takav rast izostao. Najviši udio mirovinskih troškova u BDP-u Hrvatska je imala početkom 2000-ih godina. Ukoliko se usporedimo s prosjekom zemalja EU-a, u primjerice 2018. godini, taj udio je iznosio 12,7 % BDP-a EU-a, što je čak nešto iznad hrvatskog prosjeka (Eurostat, 2020, url.).

Udio prosječne mirovine u prosječnoj plaći

Uza sve navedene probleme hrvatskog mirovinskog sustava Hrvatska ima i problem niskih mirovina, koji je posebice izražen ukoliko se usporedimo sa zemljama EU-a. To je ujedno i treći važan pokazatelj koji govori o stanju u mirovinskom sustavu (udio prosječne mirovine u prosječnoj plaći).

Tablica 6.4. Udio prosječne neto mirovine prema ZOMO-u* u prosječnoj plaći (bez korisnika mirovina Hrvatske vojske, hrvatskih branitelja i HVO-a), prosinac

	Prosječna neto plaća u RH (kn)	Prosječna neto mirovina u RH (kn)	Udio prosječne mirovine u prosječnoj plaći
2001.	3.541	1.592	44,96
2002.	3.720	1.648	44,29
2004.	4.173	1.758	42,13
2008.	4.920	2.129	43,27
2009.	5.311	2.170	40,86
2014.	5.716	2.238	39,17
2015.	5.855	2.238	38,22
2018.	6.195	2.688	43,39
2019.	6.536	2.807	42,95
2020.	6.756	2.878	42,60

2021. travanj	7.082	2.900	40,95
---------------	-------	-------	-------

Izvor: Obrada autora prema HZMO-u, *Statističke informacije HZMO-a*, različita godišta, url.

* Zakon o mirovinskom osiguranju

Vidimo da je iznos prosječne mirovine u Republici Hrvatskoj ispod razine minimuma potrebnog za dostojanstven život svakog građanina RH. Prema autoru Puljizu (2007: 176) udio prosječne mirovine u prosječnoj plaći iznosio je 78 %. Od 1990-ih taj se udio kretao negdje na razini između 40 i 42 %. Ukoliko pogledamo kretanja u ovom stoljeću, vidljivo je da se udio i dalje zadržao na toj razini.

Najvažniji pojmovi

Mirovinski sustav

Javni ili privatni mirovinski sustav

Obvezni ili dobrovoljni mirovinski sustav

Mirovinski sustav definiranih davanja ili definiranih doprinosa

Univerzalni mirovinski sustav ili utemeljen na osiguranju zaposlenih

Mirovinski sustav temeljen na međugeneracijskoj solidarnosti ili kapitalizirane mirovine

Funkcije mirovinskog sustava

Problemi (hrvatskog) javnog mirovinskog sustava

Uzroci (hrvatske) mirovinske krize (krize mirovinskog sustava)

Reforme hrvatskog mirovinskog sustava

Stupovi (struktura) mirovinskog sustava u RH

Doprinosi za mirovinsko osiguranje u RH

Pitanja za ponavljanje

Što je mirovinski sustav?

Objasnite vrste mirovinskih sustava u svijetu. Primijenite njihovu zastupljenost/nezastupljenost u RH.

Koje su najvažnije funkcije i mirovinskog sustava?

Pojasnite trendove u kretanju broja osiguranika i umirovljenika. Navedite njihov omjer prema posljednjim raspoloživim pokazateljima u RH.

Navedite i objasnite uzroke hrvatske mirovinske krize.

Objasnite strukturu hrvatskog mirovinskog sustava temeljenu na stupovima i doprinosima za mirovinsko osiguranje iz plaće. Pojasnite osnovnu razliku među stupovima.

Objasnite hrvatske mirovinske reforme (ne ih taksativno nabrajati, već samo znati njihov smjer kretanja).

7. HRVATSKI ZDRAVSTVENI SUSTAV

Bolest je jedan od glavnih životnih, ali i socijalnih rizika te predstavlja područje posebne socijalne brige države (Zrinščak, 1999: 1). Ostali se rizici odnose na starost, invalidnost, gubitak hranitelja, nezaposlenost i siromaštvo. Zdravstvena politika, iako samo jedna od brojnih javnih politika (obrazovna, populacijska, stambena, mirovinska itd.), ima iznimno značenje i stoga je vrlo često predmetom brojnih javnih rasprava i različitih konteksta proučavanja. Razlog tome je što se radi o vrlo osjetljivom pitanju zdravlja i bolesti, odnosno života i smrti u najdoslovnijem smislu te riječi. Zdravstveni sustavi su iznimno skupi, bez obzira na to je li riječ o javnom ili privatnom sustavu (uz mirovinski sustav konzumira najveći dio društvenog bogatstva).

S obzirom na važnost zdravstvenog sustava, u ovom se poglavlju cjelovito analizira zdravstveni sustav Republike Hrvatske te se uspoređuje, prema ostvarenom stanju, sa zemljama Europske unije i, u nekim segmentima, s ostalim zemljama svijeta. Najprije će se prikazati osnovni pojmovi u zdravstvu, a zatim njegova struktura i obilježja. Potom će se istaknuti najvažniji izazovi i problemi.

U ovom će se Poglavlju dati odgovori na sljedeća pitanja:

- Što je zdravstveni sustav i koje su njegove vrste?
- Kako izgleda struktura hrvatskog zdravstvenog sustava?
- Koliki su doprinosi za zdravstveno osiguranje?
- Kako izgleda financijska konstrukcija zdravstvenog sustava?
- Kakva su ostvarenja hrvatskog zdravstvenog sustava prema osnovnim pokazateljima zdravstvenog stanja populacije u odnosu na druge zemlje?
- Koji su najvažniji problemi i izazovi hrvatskog zdravstvenog sustava?

7.1. Definicija zdravstvenog sustava

Prema autoru Puljizu **zdravstveni sustav** je skup pravnih normi, financijskih i institucionalnih aranžmana kojima se regulira osiguranje od rizika bolesti (Puljiz, 2007: **str**). Prema Smoliću (2016: 472) zdravstveni sustav predstavlja skup zdravstvenih jedinica ustrojenih i povezanih radi što boljšeg ostvarivanja temeljne zadaće: poboljšanja zdravlja stanovništva i sprječavanja osiromašenja u slučaju bolesti. Svrha sustava zdravstvene zaštite je unaprjeđenje zdravlja ljudi osiguravanjem zdravstvenih usluga stanovništvu (kako moderne, tako i tradicijske medicine) na učinkovit način. Prema Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji (WTO) **zdravlje** je stanje potpunog tjelesnog, mentalnog i društvenog blagostanja i više od samog odsustva bolesti ili patnje (Smolić, 2016: 472). Zdravlje stanovništva ili kvaliteta zdravstvene skrbi teško se može sveobuhvatno analizirati, međutim, u analizi mogu pomoći neki mjerljivi i objektivni pokazatelji, poput očekivanog životnog vijeka pri rođenju, stope smrtnosti dojenčadi i djece do 5 godina, standardizirane stope smrtnosti od karcinoma, bolesti srca i krvožilnog sustava i slično, o čemu će više riječi biti na kraju ovog poglavlja.

7.2. Kontekst proučavanja zdravstvenih sustava

Razlikujemo nekoliko različitih **konteksta proučavanja zdravstvenog sustava**, a najčešće to su:

1. **društveno-državni okvir**: odnosi se većim dijelom na način na koji država intervenira u području zdravstva i način financiranja zdravstvene skrbi.
2. **ekonomski okvir**: odnosi se velikim dijelom na način financiranja zdravstvenih sustava, udjela javnih i privatnih troškova, stopu izdvajanja za zdravstveni sustav, zdravstvenu potrošnju po stanovniku, udjeli u BDP-u, pitanje kontrole troškova i racionalizacije, utjecaj tehnološkog razvoja na povećanje troškova zdravstvene skrbi i slično.

3. **demografsko-epidemiološki okvir**: odnosi se velikim dijelom na kvalitetu zdravstvene skrbi koja se može definirati na različite načine, a jedan od važnijih pristupa je definiranje u smislu zdravstvenih ishoda i pokazatelja zdravstvenog stanja populacije.

7.2.1. Društveno-državni kontekst

S obzirom na različite izvore financiranja zdravstvene skrbi razlikuju se 4 modela zdravstvenih sustava u svijetu:

- Beveridgeov ili model nacionalne zdravstvene službe
- Bismarckov ili model obveznog zdravstvenog osiguranja
- tržišni i
- mješoviti model.

Glavne karakteristike svakog, osim mješovitog modela, koji je kombinacija svih njih, mogu se vidjeti u Tablici 7.1.

Tablica 7.1: Modeli zdravstvene skrbi u svijetu

Model	Pokrivenost	Financiranje	Kontrola	Status
Beveridgeov	univerzalna	porezno	javna	socijalna usluga
Bismarckov	univerzalna	socijalno osiguranje	kombinirana	socijalno pravo
Tržišni	djelomična	privatno osiguranje	privatna	osigurani rizici

Izvor: Zrinščak, 1999: 5.

Beveridgeov model ili **model nacionalne zdravstvene službe** nastao je u Velikoj Britaniji nakon II. svjetskog rata. Poslijeratni britanski lord Beveridge dobio je zadatak istražiti socijalno stanje građana nakon II. sv. rata. U svom je izvješću napravio prijedlog unaprjeđenja zdravstvene skrbi i to tako da se ne osiguraju samo radnici, već svi građani. Tako je utemeljen britanski *National Health Services* (NHS) 1948. godine koji i danas predstavlja najstabilniji dio britanske socijalne države. Zdravstvena skrb, prema tom modelu, financira se porezima te je riječ o javnoj usluzi dostupnoj i namijenjenoj svim građanima. Prema toj ideologiji zdravstvena skrb ne smije biti prepuštena tržištu i privatnim osiguravajućim fondovima. Prema autorici Sarkotić (2019, url.) **prednosti** ovakvog modela jesu: opća pristupačnost zdravstvenih usluga; visok stupanj pravednosti; relativno lagano upravljanje; učinkovitost (omogućava izravnu kontrolu proračunskih troškova državnoj administraciji), dok su **nedostatci**: o sredstvima odlučuju političari pri donošenju proračuna; načelno jednom godišnje; zdravstvo je često nedovoljno politički moćno da se izbori za potrebna sredstva; iznos sredstava često ovisi o odnosu političke moći ministra zdravstva i ministra financija (obilježje hrvatskog sustava posljednjih nekoliko godina) te izloženost stalnom pritisku za privatnim financiranjem. Primjeri zemalja u kojima je zastupljen model, jesu skandinavske zemlje, Italija, Grčka, Portugal, Španjolska, Kanada, Velika Britanija, Irska, Island (Sarkotić, 2019, url.).

Bismarckov model ili **model obveznog zdravstvenog osiguranja** nastao je u Njemačkoj, a njegov utemeljitelj je njemački kancelar Otto von Bismarck koji je *Zakonom o obveznom osiguranju za slučaj bolesti* 1883. godine uveo zdravstveno osiguranje. Riječ je o obveznom univerzalnom socijalnom zdravstvenom osiguranju koje je karakteristično za većinu zemalja kontinentalne Europe. Radnici plaćaju doprinose za zdravstveno osiguranje interesnim organizacijama pod kontrolom države. U Hrvatskoj se doprinosi uplaćuju na račun Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje (HZZO) na njegov račun kod HNB-a (ne uplaćuju se direktno u državni proračun, odnosno na račun državne riznice). Ovdje nije riječ o javnoj usluzi, već o socijalnom pravu stečenom kroz socijalno osiguranje

(plaćanjem doprinosa). Prema autorici Sarkotić (2019, url.) **prednosti** ovog modela jesu: znatno veća samostalnost odlučivanja u sustavu; transparentniji od Beveridgeovog modela u količini prikupljenih namjenskih sredstava; veća resorna autonomnost u odnosu na Ministarstvo financija, odnosno transparentnost namjenskog trošenja zdravstvenog novca; isključivo financiranje zdravstvene usluge, a ne parazdravstvenih potreba (roditeljske naknade i naknade za bolovanje koje idu iz proračuna); relativno visoka razina usluga. S obzirom da se financiranje u sustavu socijalnog zdravstvenog osiguranja temelji na plaćanju doprinosa proporcionalno prihodima, sustav omogućava ostvarivanje pravednosti u financiranju po principu financiranja prema mogućnostima. **Nedostaci** su: nedostatak financijskih sredstava u situaciji porasta broja nezaposlenih i drugih skupina od kojih se ne mogu naplatiti doprinosi; pretjerano i nepotrebno korištenje zdravstvene zaštite uvjetovano samim postojanjem zdravstvenog osiguranja što dovodi do prevelike zdravstvene potrošnje i makro-neefikasnosti sustava, stalnog porasta udjela zdravstvene potrošnje u BDP-u; porast izravnog sudjelovanja građana u plaćanju zdravstvene zaštite (participacija) u sustav socijalnog zdravstvenog osiguranja dovodi do nepravednosti u financiranju jer izravno plaćanje u većoj mjeri opterećuje skupine s nižim prihodima negoli one s višim prihodima. Primjeri zemalja, u kojima je zastupljen model, jesu: Njemačka, Francuska, Nizozemska, Belgija, Austrija, Švicarska, Luksemburg (Sarkotić, 2019, url.).

U **tržišnom modelu** naglasak je na tržištu, privatnom osiguranju i osiguranim rizicima. Ovdje je riječ o privatnom financiranju zdravstvene zaštite. Pojedinci najčešće uplaćuju premije osiguranja privatnim osiguravajućim društvima (kompanijama) koji sukladno polici osiguranja, financiraju troškove liječenja, odnosno zdravstvene skrbi za građane koji imaju osiguranje. **Prednosti** modela privatnog zdravstvenog osiguranja jesu veći stupanj učinkovitosti (negoli kod javnih sustava) jer pacijenti biraju na slobodnom tržištu kvalitetnije usluge i niže cijene za razliku od manje kvalitetnih usluga s višim cijenama te sloboda izbora za građane. Međutim, ovakav model ima puno više **nedostataka**, poput socijalne neosjetljivosti, što znači da građani, bez obzira na imovinsko stanje, jednako sudjeluju u troškovima zdravstvene skrbi, koji u znatno većoj mjeri opterećuju skupine s nižim primanjima negoli one s višim primanjima. Privatne osiguravajuće tvrtke kao osnovni motiv postojanja na tržištu imaju profit, a ne socijalnu skrb te stoga često, iz različitih razloga, dolazi do uskraćivanja plaćanja troškova liječenja zbog, primjerice, prešućenih bolesti iz mladosti i djetinjstva i slično. Nadalje, velik problem ovakvog modela zdravstvene skrbi je što nema univerzalnu pokrivenost, što znači da osobe, koje ne uplaćuju premije osiguranja privatnim osiguravajućim tvrtkama, nemaju niti pravo na pokrivanje troškova liječenja, odnosno iste trebaju snositi sami, što u slučaju visokih troškova dovodi do bankrota pojedinaca. Uz nepravednost upitna je i kvaliteta takvog zdravstvenog sustava. Primjer zemlje, u kojoj je najvećim dijelom prisutan privatni model zdravstvene skrbi, je SAD, iako niti tamo nije potpuno privatiziran, već je riječ o ograničeno-tržišnom modelu. Zanimljivo je istaknuti kako unatoč privatizaciji SAD ima najviše zdravstvene troškove na svijetu, mjereno udjelom u BDP-u.

Ono što je zajednička karakteristika svih navedenih sustava, tendencija je prema privatizaciji, racionalizaciji i strožoj kontroli troškova (Zrinščak, 1999: 8). Isto tako potrebno je naglasiti kako ne postoji niti jedan model financiranja zdravstva koji može odgovoriti svim zahtjevima suvremenog društva (Stišević, Derk i Ropac, 2019: 2). Većina današnjih modela u svijetu zapravo je kombinacija navedenih modela, uz najdominantniji udio jednog od njih.

7.2.2. *Ekonomski okvir*

O ekonomskom će okviru biti riječi u Poglavlju 7.4 koje govori o financiranju zdravstvenog sustava u Republici Hrvatskoj.

7.2.3. Demografsko-epidemiološki okvir

O demografsko-epidemiološkom okviru bit će riječi u Poglavlju 7.5 koje govori o odabranim pokazateljima zdravstvenog stanja populacije u Hrvatskoj i odabranim zemljama.

7.3. Hrvatski zdravstveni sustav

Počeci državne intervencije u zdravstvenom sustavu sežu u 19. stoljeće kada je velik dio današnjeg RH bio u sastavu Austro-Ugarske Monarhije (Zrinščak, 2008: 120). Uvodi se obvezno osiguranje za slučaj nesreće na poslu te kasnije za slučaj bolesti. U razdoblju 1945. – 1990. sukladno novoj ideologiji jača uloga države, kontrola nad zdravstvenim sustavom te je povećan obuhvat osiguranih osoba. Osiguranje je prošireno na sve osobe u radnom odnosu i članove njihove obitelji. 1960. godine uvedeno je i zdravstveno osiguranje poljoprivrednika.

Hrvatski zdravstveni sustav danas uglavnom predstavlja kombinaciju svih navedenih modela financiranja. Kreće se u rasponu od modela obveznog zdravstvenog osiguranja (većina europskih zemalja temelji se na socijalnim doprinosima koje radnici izdvajaju iz plaće) preko britanskog modela nacionalne zdravstvene službe (temelji se na proračunskim prihodima) do tržišnog modela.

Sustav zdravstvenog osiguranja u RH uređen je *Zakonom o zdravstvenoj zaštiti* (NN 100/18, 125/19, 147/20), *Zakonom o obveznom zdravstvenom osiguranju* (NN 80/13, 137/13, 98/19), *Zakonom o dobrovoljnom zdravstvenom osiguranju* (NN 85/06, 150/08, 71/10, 53/20) i drugim povezanim propisima.

Sustav zdravstvene zaštite veoma je složen i dinamičan sustav koji podrazumijeva **tri osnovna subjekta**:

- pružatelji usluga – oni koji provode zdravstvenu zaštitu i koji su za to osposobljeni i plaćeni (zdravstveni djelatnici i ustanove)
- korisnici usluga – svaki pojedinac (cjelokupno pučanstvo)
- posrednik koji plaća (osiguravatelj) – putem kojeg su uređeni odnosi korisnika i davatelja zdravstvenih usluga (obvezna i dobrovoljna osiguranja, državni fondovi, ministarstvo, lokalne vlasti i slično).

Na razini središnje vlasti **Ministarstvo zdravstva RH** ima upravljačku ulogu u sustavu zdravstvene zaštite sa širokim ovlastima. Odgovorno je za 1) zdravstvenu politiku, planiranje i procjene, sastavljanje zakonskih prijedloga, reguliranje standarda za zdravstvene usluge i izobrazbu, 2) programe javnog zdravstva, uključujući praćenje i nadzor stanja zdravlja, promicanje zdravlja, ispravnost hrane i lijekova, 3) operacije i ulaganja u kliničke bolnice i specijalizirane klinike koje su u vlasništvu države (Smolić, 2016: 482). U suradnji s **Ministarstvom financija** sudjeluje u kreiranju državnog proračuna u dijelu koji se odnosi na financiranje zdravstva, čime se određuje ukupna razina proračunskih izdataka za zdravstvo. Ministarstvo financija odgovorno je za odobravanje transfera iz državnog proračuna HZZO-u i Ministarstvu zdravstva. Od 2015. godine Ministarstvo financija više nije odgovorno za prikupljanje doprinosa za zdravstveno osiguranje, s obzirom na to da se HZZO izdvojio iz sustava državne riznice te da ima zaseban račun otvoren kod HNB-a. Poslove provedbe prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja provodi **Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje** (HZZO). HZZO je javna ustanova s organiziranom službom na razini direkcije (središnja ustrojstvena jedinica sa sjedištem u Zagrebu) i 4 regionalna ureda (Zagreb, Osijek, Split, Rijeka) koji upravljaju radom 16 područnih službi na ukupno 134 lokacije. Javno je tijelo odgovorno za upravljanje fondom zdravstvenog osiguranja i ugovaranje usluga s pružateljima zdravstvenih usluga. HZZO jedini je osiguravatelj i glavni kupac u sustavu obveznog zdravstvenog osiguranja. Dopunsko zdravstveno osiguranje kupuje se pojedinačno od HZZO-a (glavni pružatelj usluge) ili nekog od privatnih

osiguravatelja. **Lokalne vlasti** posjeduju i upravljaju većinom javnih pružatelja zdravstvenih usluga na primarnoj i sekundarnoj razini, uključujući opće bolnice, poliklinike, zavode za javno zdravstvo, lokalne zdravstvene organizacije (jedinice za kućnu njegu i stanice hitne pomoći) (Smolić, 2016: 482-483). Iako oni primaju sredstva za poslovne izdatke kroz svoje ugovore s HZZO-om, lokalna vlast je odgovorna za održavanje infrastrukture, a sve više i za kapitalna ulaganja. **Privatni osiguravatelji** pružaju uglavnom usluge iz primarne zaštite i specijalističke usluge, a mnogi od njih ugovaraju usluge s HZZO-om (Smolić, 2016: 483).

7.3.1. Zdravstveno osiguranje

Zdravstvene sustave određuje oblik i opseg zdravstvenog osiguranja. **Zdravstveno osiguranje** je jedan od načina na koji se pojedinci mogu zaštititi od rizika bolesti. Predstavlja društvenu djelatnost kojom se određenim osobama (osiguranicima) osigurava ostvarenje određenih prava u slučaju njihove bolesti ili ozljede (Antić, 2014: 186). Osiguranje podrazumijeva redovito uplaćivanje sredstava za financiranje zdravstvenih usluga pojedinaca kako bi izbjegli plaćanje visokih cijena zdravstvenih usluga i podijelili rizik visokih troškova liječenja s ostalim članovima populacije (osiguranicima) (Smolić, 2016: 478). Termin zdravstveno osiguranje odnosi se isključivo na oblike određivanja premija zdravstvenog osiguranja i raznih fondova za financiranje zdravstvenih usluga (Smolić, 2016: 478). Postoji više oblika zdravstvenog osiguranja, a najčešće je riječ o javnom (ili socijalnom) i privatnom obliku te o njihovoj kombinaciji. **Javno (socijalno) osiguranje** podrazumijeva javnog (ili polu-javnog) osiguravatelja, dok **privatno osiguranje** podrazumijeva prisutnost privatnih osiguravatelja, čije poslovanje također regulira država.

U Republici Hrvatskoj zdravstveno osiguranje je:

- obvezno i
- dobrovoljno, koje može biti dopunsko, dodatno i privatno.

Obveznim zdravstvenim osiguranjem osiguravaju se svim osiguranim osobama prava i obveze iz obveznoga zdravstvenog osiguranja na načelima uzajamnosti, solidarnosti i jednakosti (Zakon o obveznom zdravstvenom osiguranju). Provodi ga Hrvatski zavod za obvezno zdravstveno osiguranje.

Prema Zakonu osiguranim osobama smatraju se:

- osiguranici
- djeca do navršene 18. godine života
- članovi obitelji osiguranika i
- druge osigurane osobe koje su obvezno zdravstveno osigurane u određenim okolnostima (osobe nesposobne za samostalan život i rad, osobe na stručnom osposobljavanju i dr.).

Osiguranici u smislu Zakona obuhvaćaju široku kategoriju osoba, a prvenstveno se misli na osobe u radnom odnosu, korisnike prava na mirovinu (prema propisima o mirovinskom osiguranju), korisnike prava na profesionalnu rehabilitaciju, osobe prijavljene u Zavodu nakon prestanka radnog odnosa, redovite učenike srednjih škola i redovite studente visokih učilišta iznad 18 godina života, hrvatske branitelje, osobe na odsluženju vojnog roka i slično (pogledati više o tome u Zakonu).

Prava iz obveznog zdravstvenog osiguranja obuhvaćaju pravo na zdravstvenu zaštitu i prava na novčane naknade. U okviru prava iz obveznog osiguranja u slučaju ozljede na radu i profesionalne bolesti osiguravaju se još i mjere specifične zdravstvene zaštite radnika. Isto tako u okviru navedenih prava osiguranici imaju pravo na naknadu plaće za vrijeme privremene nesposobnosti odnosno spriječenosti za rad, pravo na novčanu naknadu zbog nemogućnosti obavljanja poslova na temelju kojih se ostvaruju drugi primitci od kojih se utvrđuju dohodci, pravo na naknadu troškova prijevoza u

vezi s korištenjem zdravstvene zaštite iz obveznog osiguranja te pravo na naknadu za troškove smještaja jednom od roditelja ili osobi koja se skrbi o djetetu za vrijeme bolničkog liječenja djeteta (Antić, 2014: 187-188).

Dobrovoljno zdravstveno osiguranje jest:

- dopunsko
- dodatno i
- privatno zdravstveno osiguranje.

Dobrovoljno zdravstveno osiguranje provodi društvo za osiguranje koje je dobilo dozvolu za obavljanje te vrste osiguranja od nadzornog tijela za obavljanje poslova osiguranja sukladno zakonu o osiguranju (osiguravatelj).

Prema *Zakonu o dobrovoljnom zdravstvenom osiguranju* **dopunsko zdravstveno osiguranje** jest osiguranje kojim se osigurava pokriće dijela troškova do pune cijene zdravstvene zaštite iz obveznoga zdravstvenog osiguranja. Dopunsko zdravstveno osiguranje ustanovljuje se ugovorom o dopunskom zdravstvenom osiguranju između ugovaratelja osiguranja i osiguravatelja, odnosno Zavoda. Imatelji dopunskog zdravstvenog osiguranja neće morati plaćati troškove zdravstvene zaštite iz obveznog zdravstvenog osiguranja. To podrazumijeva troškove bolničkog liječenja, specijalističkih pregleda i dijagnostike, ortopedskih i drugih pomagala, stomatološke zdravstvene zaštite i protetike i fizikalne rehabilitacije, kad tu zdravstvenu zaštitu koristite temeljem uputnice HZZO-a i u ustanovama koje imaju sklopljen ugovor s HZZO-om. Oslobođeni su i plaćanja troškova liječenja u inozemstvu koje obavljaju temeljem rješenja HZZO-a. Hrvatski građani, koji nemaju dopunsko zdravstveno osiguranje (trenutno oko 1,9 milijuna; HZZO, url.), prilikom bolničkog liječenja te prilikom odlaska obiteljskom liječniku ili stomatologu dužni su sudjelovati u troškovima zdravstvene zaštite u visini od 20 % pune cijene zdravstvene zaštite.

Prema Zakonu **dodatnim zdravstvenim osiguranjem** osigurava se viši standard zdravstvene zaštite u odnosu na standard zdravstvene zaštite iz obveznoga zdravstvenog osiguranja te veći opseg prava u odnosu na prava iz obveznoga zdravstvenog osiguranja. Dodatno zdravstveno osiguranje ustanovljuje se ugovorom o dodatnom zdravstvenom osiguranju između ugovaratelja osiguranja i osiguravatelja.

Privatnim zdravstvenim osiguranjem osigurava se zdravstvena zaštita fizičkim osobama koje borave u Republici Hrvatskoj, a nisu se obvezne osigurati sukladno *Zakonu o obveznom zdravstvenom osiguranju* i *Zakonu o zdravstvenoj zaštiti stranaca u Republici Hrvatskoj*. Privatno zdravstveno osiguranje ustanovljuje se ugovorom o privatnom zdravstvenom osiguranju između ugovaratelja osiguranja i osiguravatelja.

7.3.2. Doprinosi za zdravstveno osiguranje ili financiranje obveznoga zdravstvenog osiguranja

Radni odnos je i osnova za plaćanje doprinosa za zdravstveno osiguranje, posebnog doprinosa za slučaj ozljede i profesionalne bolesti. Ti doprinosi nisu kao doprinosi za mirovinsko osiguranje sastavni dio plaće, već su oni obveza poslodavca koji ih je dužan obračunati i uplatiti na ukupnu svotu bruto plaća svih radnika.

Prema odredbama *Zakona o doprinosima* (NN 84/08, 152/08, 94/09, 18/11, 22/12, 144/12, 148/13, 41/14, 143/14, 115/16, 106/18(NN 147/2002) **doprinos za zdravstveno osiguranje** plaća se na plaću radnika po stopi:

- 16,5 % za obvezno zdravstveno osiguranje.

7.3.3. Zdravstvena zaštita

Prema *Zakonu o zdravstvenoj zaštiti* (NN 100/18, 125/19, 147/20) **zdravstvena zaštita** predstavlja sustav državnih, skupnih i individualnih mjera, usluga i aktivnosti za očuvanje i unaprjeđenje zdravlja, sprječavanje bolesti, rano otkrivanje bolesti, pravodobno liječenje te zdravstvenu njegu i rehabilitaciju. Cilj je zdravstvene zaštite promocija, odnosno unaprjeđenje zdravlja, prevencija, odnosno sprječavanje bolesti, pravodobno otkrivanje bolesti, učinkovito liječenje i rehabilitacija.

Zdravstvena je zaštita organizirana na tri razine pa je riječ o primarnoj, sekundarnoj i tercijarnoj zdravstvenoj zaštiti te na razini zdravstvenih zavoda.

Zdravstvena djelatnost na primarnoj razini obuhvaća: preventivnu zaštitu, mjere zaštite i unaprjeđenje zdravlja stanovnika, djelatnost opće medicine, školsku medicinu, dentalnu zaštitu, hitnu medicinsku pomoć itd. Ustanove na primarnoj razini (bez obzira na vrstu vlasništva) jesu domovi zdravlja, ustanove za hitnu medicinsku pomoć, ljekarne te ordinacije privatne prakse.

Zdravstvena djelatnost na sekundarnoj razini obuhvaća specijalističko-konzilijarnu i bolničku zdravstvenu zaštitu koja se provodi u poliklinikama, općim i specijalnim bolnicama i lječilištima.

Zdravstvena djelatnost na tercijarnoj razini obuhvaća obavljanje najsloženijih oblika zdravstvene zaštite iz specijalističkih djelatnosti u kliničkim ustanovama (klinika, klinička bolnica i klinički bolnički centar).

Primarna zdravstvena zaštita je prvi i najčešći oblik kontakta stanovništva sa zdravstvenom službom. To je ona zaštita koja se pruža na mjestu gdje ljudi žive, rade i gdje se školuju. Ta zaštita razumijeva sveobuhvatnu skrb za zdravlje, provedbu preventivnih i kurativnih mjera, zdravstveni odgoj te suradnju sa svim organizacijama i ustanovama koje mogu pridonijeti boljem zdravlju stanovništva. Zdravstvenu zaštitu na primarnoj razini, doktora medicine i doktora stomatologije, osigurane osobe slobodno biraju, u pravilu, prema mjestu stanovanja.

Za razliku od djelatnosti primarne zdravstvene zaštite koja svoju aktivnost usmjerava na zaštitu i unaprjeđenje zdravlja te ambulantno i kućno liječenje bolesti i stanja, sekundarna zdravstvena zaštita organizacijski je redovito povezana u cjelinu sa stacionarnom zdravstvenom zaštitom i usmjerena je samo na dijagnostiku i liječenje. Liječnici specijalisti raznih specijalnosti samostalno obavljaju poslove više razine zdravstvene zaštite. Na zahtjev liječnika primarne zdravstvene zaštite oni obavljaju tražene specijalističko-konzilijarne preglede.

Najčešće liječnik primarne zdravstvene zaštite upućuje bolesnika na specijalističko-konzilijarni pregled nakon obrade, a na uputnicu upisuje razlog upućivanja, odnosno kakvo konzilijarno mišljenje ili zahvat traži. Konzilijarni liječnik daje mišljenje i nalaz nakon provedenoga dijagnostičkog postupka, mišljenje o terapijskom ili rehabilitacijskom postupku te mišljenje o prognozi bolesti i stanja. Bolnička zdravstvena zaštita znači stalni ili povremeni boravak bolesnika u bolnici tijekom obavljanja dijagnostičkih i terapijskih zahvata i postupaka koji se ne mogu obaviti ambulantnom suradnjom primarne i specijalističko-konzilijarne zdravstvene zaštite.

Tercijarna zdravstvena zaštita služi za obavljanje visokodiferenciranih (i skupljih) pretraga i terapijskih zahvata. Najčešće rješava najkompleksnije probleme bolesti i bolesnika s teškim i rijetkim bolestima koji nemaju mogućnost dobivanja pomoći na općinskoj ili županijskoj razini. Tercijarna zdravstvena zaštita pruža se u klinikama, kliničkim bolnicama i kliničkim bolničkim centrima te državnim zdravstvenim zavodima (za javno zdravstvo, za transfuzijsku medicinu, za zaštitu od zračenja, za toksikologiju, za medicinu rada itd.)

7.4. Financiranje zdravstvenog sustava u Republici Hrvatskoj

Zdravstveni se sustav financira iz različitih izvora. U RH se u najvećoj mjeri temelji na uplaćenim doprinosima osiguranika zbog čega glavninom pripadamo Bismarckovom modelu. Doprinosi za zdravstveno osiguranje u Hrvatskoj su obvezni za sve zaposlene građane i za poslodavce. Stopa doprinosa obračunava se na plaću, što znači da trošak osigurava poslodavac i on iznosi od 1. 1. 2019. godine 16,5 %. Na naplatu dospijevaju do 15. dana u mjesecu za prethodni mjesec.

Do 2002. godine doprinosi su se prikupljali autonomno od HZZO-a, dok se njihovo prikupljanje od 2002. godine odvijalo putem državnog proračuna, odnosno uplaćivali su se na račun državne riznice i potom prosljeđivali u HZZO, što je smanjilo izvornu autonomnost sustava socijalnog osiguranja. Međutim, od 1. 1. 2015. godine, uplaćivanje doprinosa (od strane poslodavaca) ponovno ide preko računa HZZO-a pri HNB-u (Hrvatska narodna banka), čime je ponovno vraćena autonomnost HZZO-u.

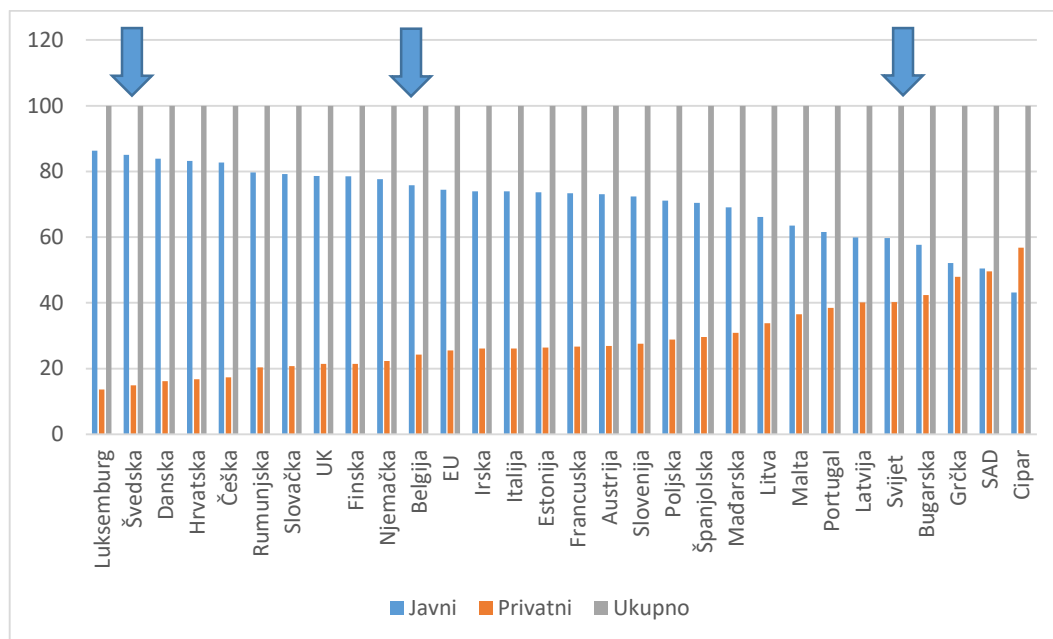
Udržavanim članovima radno aktivnih članova obitelji zdravstvene su usluge u Hrvatskoj pokrivene doprinosima koje plaća radno aktivni član obitelji. Samozaposleni radnici u Hrvatskoj također su dužni plaćati doprinose za zdravstveno osiguranje. Hrvatski građani, koji su svrstani u socijalno osjetljivu kategoriju, oslobođeni su plaćanja doprinosa za zdravstveno osiguranje dok skupine, kao što su umirovljenici i osobe s niskim primanjima, i dalje imaju osiguran pristup državnim zdravstvenim ustanovama (HZZO, 2021, url.). Nezaposleni, nesposobni za rad (invalidi), stanovništvo mlađe od 18 godina, studenti, starije i nemoćne osobe, vojnici i ratni veterani oslobođeni su plaćanja doprinosa.

Određene zdravstvene usluge zahtijevaju sudjelovanje pacijenata u cijeni putem participacije ili dopunskog osiguranja. Hrvatski građani, koji nemaju dopunsko zdravstveno osiguranje, prilikom bolničkog liječenja te prilikom odlaska obiteljskom liječniku ili stomatologu, sudjeluju u troškovima zdravstvene zaštite u visini od 20 % pune cijene zdravstvene zaštite. Za pregled kod obiteljskog liječnika ili za izdavanje lijeka po receptu osobe bez dopunskog osiguranja plaćaju po 10 kuna.

U Hrvatskoj najveći teret zdravstvene zaštite imaju zaposleni i njihovi poslodavci kroz uplaćivanje doprinosa za zdravstveno osiguranje. Ostali prihodi za pokrivanje troškova zdravstvene zaštite osiguravaju se direktno iz državnog proračuna, županijskog proračuna te dobrovoljnim osiguranjem, donacijama i izravnim plaćanjem pacijenata.

Na Slici 7.1 može se vidjeti struktura financiranja sustava zdravstvene zaštite u odabranim zemljama, uglavnom zemljama članicama EU-a. Pod strukturom se u ovom kontekstu misli na udio javnih i privatnih izvora financiranja zdravstvene skrbi.

Slika 7.1: Udio javnog i privatnog financiranja sustava zdravstvene skrbi u članicama EU-a i odabranim zemljama (2018.)

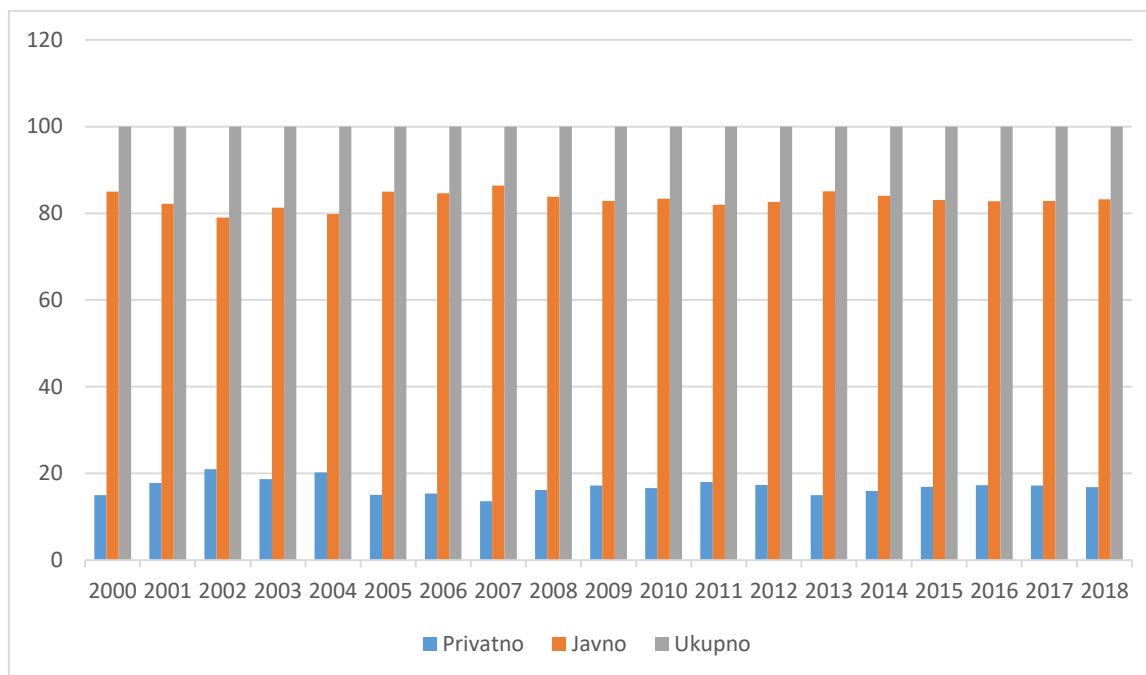

Izvor: Svjetska banka, 2021c, url.

Grafikon prikazuje udio javnog i privatnog financiranja sustava zdravstvene skrbi u državama članicama EU-a. Države članice s relativno visokim udjelom privatnih rashoda za zdravstvo jesu Cipar (57 % od ukupnih izdataka za zdravstvo), Grčka (48 %) i Bugarska (42 %). Mimo država članica, zemlja iz uzorka koja također ima visok udio privatnih rashoda za zdravstvo je SAD s udjelom od 50 %. Države članice s najvišim udjelom rashoda za zdravstvo koje financira država, jesu Luksemburg (86 %), Švedska (85 %), Danska (84 %), Hrvatska (83 %) i Češka (83 %). Hrvatska je, kako je i navedeno, s udjelom od 83 % (2018.) pri samome vrhu po javnim ulaganjima u sustav zdravstvene skrbi.

Kretanje udjela javnog i privatnog financiranja zdravstvene skrbi u Hrvatskoj prikazano je na sljedećoj slici.

Slika 7.2: Kretanje udjela javnog i privatnog financiranja sustava zdravstvene skrbi u Hrvatskoj (2000. – 2018.)

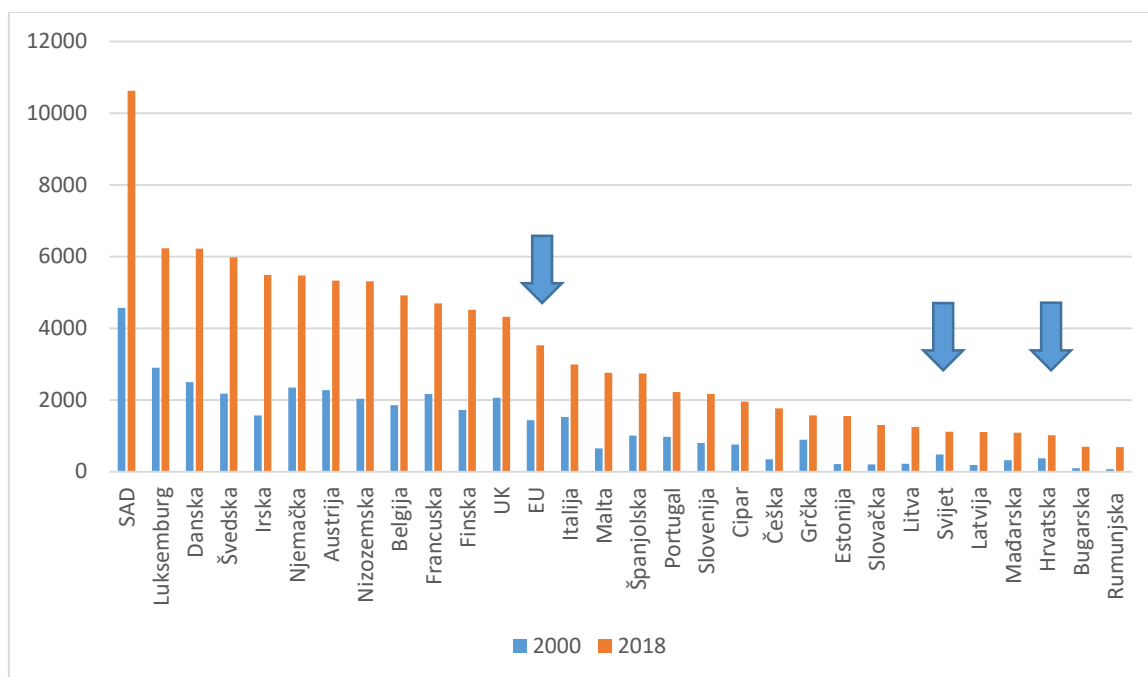

Izvor: Svjetska banka, 2021c, url.

Vidljivo je da se u promatranom razdoblju omjer troškova zdravstvene zaštite nije puno promijenio. Udio troškova zdravstvene zaštite, koji se pokriva iz javnih izvora, pao je svega za 2 – 3 %, s 85 (2000.) na 83 %, dok je 2007. bio najveći i iznosio je 86 %. S druge strane, nešto malo je porastao udio iz privatnih izvora. Proizlazi da je privatizacija zdravstva u Hrvatskoj još uvijek na samom početku iako je bila ciljem gotovo svih dosadašnjih vlada. Privatizacijom bi se rasteretile ograničene mogućnosti HZZO-a. U Hrvatskoj, naime, svega 1,3 milijuna osoba financira troškove liječenja za 4 milijuna stanovnika.

Ukoliko želimo usporediti troškove zdravstvenog sustava, najbolje je kao pokazatelj uzeti zdravstvenu potrošnju po stanovniku. Navedeni pokazatelj prikazat ćemo za zemlje EU-a i odabrane zemlje.

Slika 7.3: Zdravstvena potrošnja po stanovniku u EU-u i odabranim zemljama (2000. i 2018.)

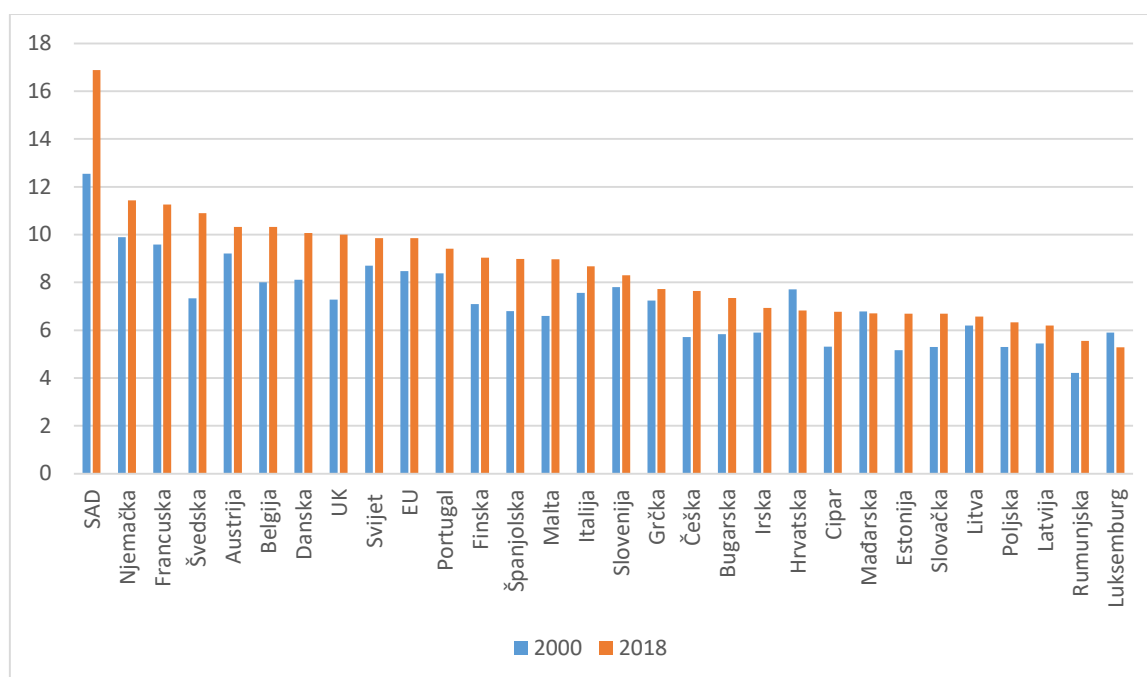

Izvor: Svjetska banka, 2021b, url.

Zaključak koji proizlazi iz prikazanih pokazatelja je da bogatije zemlje više izdvajaju za zdravstvenu zaštitu i potrošnju negoli manje razvijene zemlje, odnosno možemo reći kako stupanj zdravstvene zaštite ide sa stupnjem ekonomskog razvoja zemlje. Zemlje s višim dohotkom po stanovniku imaju i veću zdravstvenu potrošnju, primjerice, zemlje poput SAD-a, Luksemburga, Danske, Švedske itd. Hrvatska je tu na samom začelju zemalja iz uzorka, odnosno manja izdvajanja po stanovniku imaju samo Bugarska i Rumunjska. Stoga, s izdvajanjima od oko 1.000 USD po stanovniku Hrvatska se nalazi u grupi s najslabije razvijenim zemljama EU-a. Nadalje, može se zaključiti, s obzirom na to da SAD ima velik udio privatnog zdravstvenog osiguranja, kako je privatni zdravstveni sustav najskuplji (mjereno po stanovniku). SAD ima daleko veće stope izdvajanja za zdravstvenu potrošnja po stanovniku u odnosu na svijet i, posebice, zemlje EU-a (u kojima dominantno prevladava javni sustav zdravstvene skrbi). Ukupna izdvajanja po stanovniku u SAD-u jesu 10.624 USD, u EU-u 3.525 USD, dok je svjetski prosjek 1.111 USD. Ovdje je iznimno važno napomenuti kako je hrvatskih 1.014 USD po stanovniku daleko ispod EU prosjeka (trećina EU prosjeka) te također ispod svjetskog prosjeka.

Slika 7.4 prikazuje razine javnih rashoda za zdravstvo u državama članicama EU-a, prikazano kao postotak BDP-a i kao postotak ukupnih rashoda opće države.

Slika 7.4: Udio ukupne tekuće zdravstvene potrošnje u BDP-u (2000. i 2018.)

Izvor: Svjetska banka, 2021a, url.

Grafikon prikazuje razinu tekućih izdataka za zdravstvo izraženo u postocima BDP-a. Procjene tekućih zdravstvenih izdataka uključuju zdravstvene proizvode i usluge potrošene tijekom svake godine. Pokazatelj ne uključuje kapitalne zdravstvene izdatke, kao što su: zgrade, strojevi, informacijsko-komunikacijske tehnologije i zalihe cjepiva za hitne slučajeve ili epidemije. Vidljivo je da su ukupni rashodi za zdravstvo u 2018. godini u Hrvatskoj iznosili 6,8 % BDP-a, dok je prosjek u EU-u 9,8 %. Država s daleko najvećim udjelom je SAD, a potom od EU zemalja slijede Njemačka, Francuska, Švedska i Austrija, dok su zemlje s najmanjim udjelom Luksemburg, Rumunjska, Latvija i Poljska. Hrvatska sa svojih 6,8 %, nije na samom dnu EU-a, ali je u skupini zemalja s nižim izdvajanjima. Prema pokazateljima na Slici 7.4, ali i prema Izvješću Europske komisije o stanju zdravlja u EU-u stoji da je stopa od 6,8 % znatno niža od europskog prosjeka od 9,8 % (Europska komisija, 2019: 10).

Prihodi i rashodi HZZO-a (izvršenje) mogu se vidjeti u Tablici 7.2.

Tablica 7.2: Ostvareni prihodi i rashodi HZZO-a

	2010.	2015.	2019.	2020.
PRIHODI-PRIMITCI				
Prihodi od doprinosa		18.121.281.522	22.188.019.518	21.042.813.887
Prihodi od proračuna	19.632.136.142	2.400.000.000	2.600.000.000	3.769.214.996
Prihodi po posebnim propisima	2.507.412.835	1.618.790.281	2.291.699.194	2.451.009.246
Ostali prihodi i pomoći	9.642.500	16.029.262	19.037.420	13.895.372
Ukupni prihodi	22.149.191.477	22.156.101.065	27.098.756.132	27.276.933.501
Primitci od zaduživanja	-	-	-	1.077.577.956
Ukupni prihodi i primitci	22.149.191.477	22.156.101.065	27.098.756.132	28.354.511.457
RASHODI-IZDATCI				
Zdravstvena zaštita obveznog zdravstvenog osiguranja	17.005.046.882	18.829.544.568	22.078.415.643	22.717.370.658

Zdravstvena zaštita dopunskog zdravstvenog osiguranja	1.803.089.960	1.193.163.396	1.275.566.247	1.027.255.885
Ukupna zdravstvena zaštita	18.808.136.842	20.101.295.820	23.353.981.890	23.744.626.543
Ukupne naknade	2.475.975.070	2.252.826.457	2.750.776.288	2.911.395.005
Ukupno ostali rashodi	430.911.363	392.056.573	421.692.394	438.444.916
Ukupno rashodi-izdatci	21.715.023.275	22.746.178.850	26.526.450.572	27.094.466.464

Izvor: HZZO, *Izvešće o poslovanju Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje*, različita godišta, url.

Prema pokazateljima u Tablici vidljivo je da HZZO glavninu svojih prihoda (2020. 74 %) ostvaruje od doprinosa koje poslodavac plaća na bruto plaće zaposlenika (stopa od 16,5 %). Sljedeći po veličini jesu prihodi od proračuna (13 % od ukupnih prihoda i primitaka) u koje ubrajamo bivši doprinos za nezaposlene osobe, prihode od posebnog poreza na duhanske prerađevine, prihode za dopunsko zdravstveno osiguranje za koje se polica osiguranja pokriva na teret državnog proračuna (npr. redoviti učenici s navršениh 18 godina života kao i redoviti studenti (bez obzira jesu li hrvatski državljani ili se radi o stranim studentima) sklapaju ugovor/police o dopunskom zdravstvenom osiguranju, ali na teret državnog proračuna, tj. sredstva za plaćanje premije osiguravaju se u državnom proračunu) (HZZO, 2021, url.). Zatim su tu: prihodi po posebnim propisima (npr. prihodi od participacije), prihodi od premije obveznog osiguranja od automobilske odgovornosti (kojeg izdvajaju društva za osiguranje po stopi od 4 % na ime naplaćene premije obveznog osiguranja), prihodi od sudskih taksi, regresnih postupaka itd. (HZZO, 2021, url.).

Najveći dio rashoda – izdataka utrošen je za zdravstvenu zaštitu, koja je u 2020. godini iznosila 87,63 % sveukupnih izdataka. Ostatak rashoda činile su naknade (10,75 %, ubrajamo naknade zbog bolesti i invalidnosti, rođiljne naknade, komplikacije u trudnoći, pratnju itd.) te svi ostali izdaci 1,62 % ukupnih rashoda (rashodi za zaposlene, materijalni i financijski rashodi itd.).

Financiranje zdravstvene zaštite zauzima iznimno važno mjesto u funkcioniranju zdravstvenog sustava. Posebno je važno naglasiti kako se zdravstvena potrošnja po stanovniku u posljednjih 20 godina značajno povećala. Moglo bi se reći kako ne postoji zemlja na svijetu koja nema problem s osiguravanjem dovoljno sredstava za financiranje zdravstvenog sustava. Postoji nekoliko razloga zbog kojih raste zdravstvena potrošnja. Prvo, s jedne strane kontinuirano je prisutan rast ponude zdravstvenih usluga koji je omogućio tehnološki napredak u medicini. Stalno se otkrivaju nove metode otkrivanja bolesti i liječenja. Drugi razlog je rast dohotka koji je omogućio veću zdravstvenu potrošnju, a treći proizlazi iz sveprisutnog procesa demografskog starenja koji je zahvatio razvijenije dijelove svijeta. Starije stanovništvo je zapravo populacija kojoj su usluge zdravstvene skrbi najpotrebnije.

7.5. Pokazatelji zdravstvenog stanja populacije

Svjetska zdravstvena organizacija (eng. *World Health Organisation*, WHO) u svome programu „Zdravlje za sve” (engl. *Health for All*, HFA) definira zdravstvene pokazatelje i metodologiju praćenja određenih pokazatelja s ciljem da omogući usporedbu podataka i zdravstvenog stanja stanovnika u europskim zemljama. Potrebno je istaknuti da je zdravlje glavni čimbenik duljine i kvalitete života pojedinca. Utječe na sve ostale funkcionalne sposobnosti koje u konačnici određuju ukupnu kvalitetu života (Smolić, 2016: 496-497). Neki od **pokazatelja zdravstvenog stanja populacije** jesu: očekivano trajanje života pri rođenju, stopa dojenačke smrtnosti, stopa novorođenačke smrtnosti, stopa mrtvorodenih, stopa perinatalne smrtnosti, smrtnost roditelja na 100 000 živorođenih, dobno standardizirane stope mortaliteta i slično. U nastavku će se prikazati neki od uobičajenih pokazatelja

razvijenosti zdravstvene zaštite, poput očekivanog životnog vijeka u trenutku rođenja, stope smrtnosti dojenčadi, stope mrtvorođenih na 1000 ukupno rođenih itd.

Očekivani životni vijek

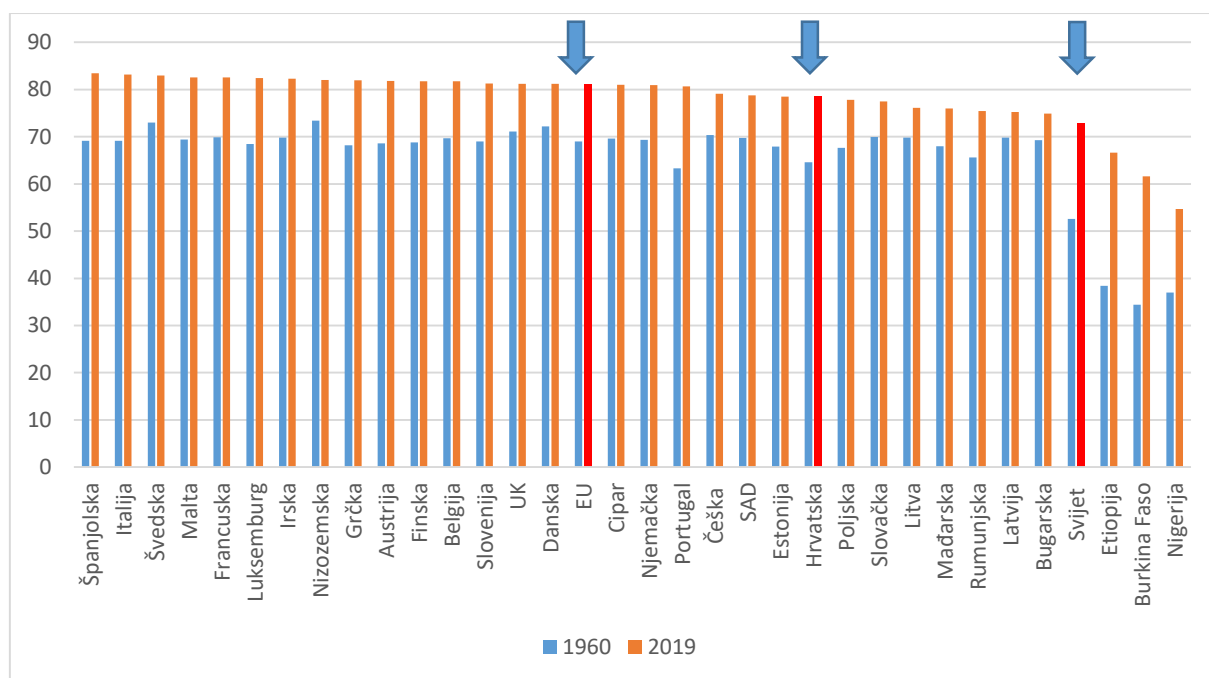
Tablica 7.3: Očekivani životni vijek pri rođenju u Republici Hrvatskoj

Popisi	1953.	1971.	1991.	2001.	2011.	2019.
Muškarci	59,0	65,6	68,6	71,1	73,8	75,4
Žene	63,2	72,3	75,9	78,1	79,9	81,6
UKUPNO - PROSJEK	61,1	68,9	72,2	74,6	76,8	78,5
Razlika između muškaraca i žena	4,2	6,7	7,3	7	6,1	6,2

Izvor: DZS, *Statistički ljetopis*, različita godišta, url.

Prema pokazateljima u Tablici 7.3 u promatranom razdoblju od 66 godina očekivani se životni vijek u Hrvatskoj produžio za 17,4 godine. Hrvatska u procesu demografskog starenja nije izuzetak, naime, očekivani se životni vijek produžio i u drugim razvijenim zemljama. Poboljšanje kvalitete zdravstvenog sustava te općeg blagostanja očituje se povećanjem očekivanog trajanja života i smanjenjem tih razlika između muškaraca i žena. U Hrvatskoj je vidljivo produženje životnog vijeka kao odraz poboljšanja kvalitete zdravstvenog sustava, međutim, kada je u pitanju smanjenje razlika između muškaraca i žena, taj se napredak ne uočava. Pokazatelje na razini EU-a i odabranih zemalja možemo vidjeti na Slici 7.5.

Slika 7.5: Očekivani životni vijek pri rođenju u EU-u i odabranim zemljama (1960. i 2019.)

Izvor: Svjetska banka, 2021I, url.

S ciljem jasnijeg i detaljnijeg pregleda ostvarenog napretka, očekivani životni vijek u trenutku rođenja prikazuje se u Tablici 7.4, za svakih 10 godina u razdoblju od 1960. do 2019. godine, odnosno do posljednjih raspoloživih pokazatelja, za EU i odabrane zemlje.

Tablica 7.4: Očekivani životni vijek pri rođenju u EU-u i odabranim zemljama

Country Name	1960.	1970.	1980.	1990.	2000.	2010.	2019.
Austrija	68.6	69.9	72.5	75.6	78.1	80.6	81.8
Belgija	69.7	71.0	73.2	76.0	77.7	80.2	81.7
Burkina Faso	34.4	39.1	46.0	49.4	50.5	57.1	61.6
Bugarska	69.2	71.2	71.2	71.6	71.7	73.5	74.9
Cipar	69.6	72.6	74.8	76.5	78.0	79.4	81.0
Češka	70.3	69.4	70.3	71.4	75.0	77.4	79.1
Njemačka	69.3	70.6	72.7	75.2	77.9	80.0	80.9
Danska	72.2	73.3	74.1	74.8	76.6	79.1	81.2
Španjolska	69.1	72.0	75.3	76.8	79.0	81.6	83.5
Estonija	67.9	69.9	68.9	69.5	70.4	75.4	78.5
Etiopija	38.4	42.9	43.7	47.1	51.9	61.6	66.6
EU	69.0	70.9	72.7	74.7	77.1	79.6	81.1
Finska	68.8	70.2	73.4	74.8	77.5	79.9	81.8
Francuska	69.9	71.6	74.0	76.6	79.0	81.7	82.6
UK	71.1	72.0	73.7	75.9	77.7	80.4	81.2
Grčka	68.2	70.9	73.6	76.9	77.9	80.4	81.9
Hrvatska	64.6	68.2	70.2	72.2	72.8	76.5	78.4
Mađarska	68.0	69.2	69.1	69.3	71.2	74.2	76.0
Irska	69.8	71.0	72.6	74.8	76.5	80.7	82.3
Italija	69.1	71.6	73.9	77.0	79.8	82.0	83.2
Litva	69.8	70.8	70.5	71.2	72.0	73.3	76.1
Luksemburg	68.4	70.0	72.1	75.0	77.9	80.6	82.4
Latvija	69.8	69.8	68.8	69.3	70.3	73.5	75.2
Malta	69.4	71.3	73.1	76.8	78.3	81.4	82.6
Nigerija	37.0	41.0	45.3	45.9	46.3	50.9	54.7
Nizozemska	73.4	73.6	75.7	76.9	78.0	80.7	82.0
Poljska	67.7	69.9	70.1	70.9	73.7	76.2	77.9
Portugal	63.3	67.1	71.2	74.0	76.3	79.0	80.7
Rumunjska	65.6	68.1	69.1	69.7	71.2	73.5	75.5
Slovačka	69.9	70.1	70.4	70.9	73.0	75.1	77.5
Slovenija	69.0	68.6	71.1	73.2	75.4	79.4	81.3
Švedska	73.0	74.6	75.7	77.5	79.6	81.4	83,0
SAD	69.8	70.8	73.6	75.2	76.6	78.5	78.8
Svijet	52.6	58.6	62.8	65.4	67.5	70.6	72.7

Izvor: Svjetska banka, 2021|, url.

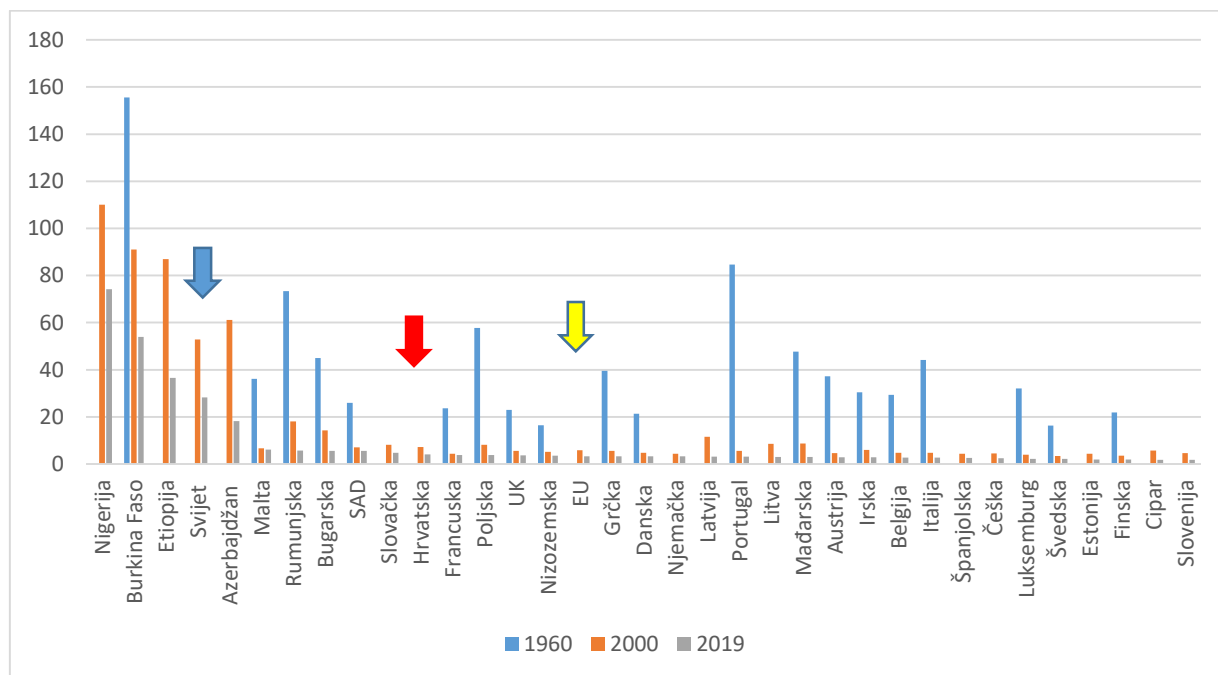
Kako je prethodno i navedeno, poboljšanje kvalitete zdravstvenog sustava te općeg blagostanja očituje se povećanjem očekivanog trajanja života, što predstavlja jedno od najvećih zdravstvenih, ekonomskih i socijalnih dostignuća u zadnjih pola stoljeća. Tako se na svjetskoj razini u posljednjih 60-ak godina očekivani životni vijek u trenutku rođenja produžio za 20 godina, u EU-u za 12 godina te u Hrvatskoj za 14 godina. Očekivani životni vijek u RH je i dalje ispod EU prosjeka, ali je stoga iznad svjetskog prosjeka. Iako se u promatranom razdoblju očekivani životni vijek pri rođenju u Hrvatskoj produžio za 2 godine više nego li u EU-u, i dalje je prisuto zaostajanje RH za EU-om i to za oko 3

godine. RH prema analiziranom pokazatelju, vremenski zaostaje za EU-om otprilike 15 godina budući da je EU tijekom 2005. (78,3) i 2006. (78,7) godine imala približnu vrijednost (sada je 81,1). Prema Izvještaju Europske komisije (2019b: 13, url.), *Pregled stanja zdravlja i zdravstvene zaštite 2019*, jedan od razloga za tu postojanu razliku je nedovoljna učinkovitost intervencija javnog zdravstva. Politike protiv pušenja nedovoljno su razvijene, pušenje u zatvorenim javnim prostorima i dalje je rašireno, a stopa tinejdžera pušača treća je najviša u EU-u. Stope pretilosti su u porastu, posebno među djecom, te je smrtnost koja se može spriječiti daleko iznad prosjeka EU-a (232 u odnosu na 161 na 100 000 stanovnika; rak pluća, ishemijska bolest srca, bolesti povezane s alkoholom, nesreće (prometne i druge), moždani udar i ostalo) (vidjeti u Tablici 7.6).

Smrtnost dojenčadi

Smrtnost dojenčadi općenito se smatra temeljnim *outputom* zdravstvene djelatnosti. Premda nije isključiva posljedica medicinskih postignuća, utječu na nju i drugi životni uvjeti (poput gospodarskih i socijalnih uvjeta života), a visok stupanj smrtnosti dojenčadi upozoravajući je pokazatelj nedovoljno razvijenog sustava zdravstvene skrbi. Na Slici 7.6 i Tablici 7.5 može se vidjeti stanje prema navedenom pokazatelju za zemlje EU-a, odabrane zemlje i svijet u cjelini.

Slika 7.6: Smrtnost dojenčadi na 1000 živorođenih (1960. – 2019.)

Izvor: Svjetska banka, 2021h, url.

S obzirom na svoju važnost i zrcaljenje stanja u području zdravstvene skrbi analizirani se pokazatelj još jednom prikazuje u Tablici 7.5 kako bi se konkretnije uočilo stanje u promatranom razdoblju.

Tablica 7.5: Smrtnost dojenčadi na 1000 živorođenih

Zemlja	1960.	1980.	2000.	2019.
Austrija	37.2	13.9	4.6	2.8
Azerbajdžan	-	-	61.1	18.2
Belgija	29.3	12.3	4.8	2.7
Bugarska	45	19.6	14.3	5.6
Burkina Faso	156	114.1	91	53.9
Cipar	-	17.1	5.7	1.8
Češka	-	-	4.5	2.5
Njemačka	-	12.6	4.4	3.2
Danska	21.3	8.2	4.7	3.2
Španjolska	-	12.4	4.4	2.6
Estonija	-	17.8	8.7	1.9
Etiopija	-	140.8	87	36.5
Europska unija	-	-	5.9	3.3
Finska	21.9	7.1	3.5	1.9
Francuska	23.7	10.2	4.4	3.8
UK	22.9	12.1	5.6	3.7
Grčka	39.5	17	5.6	3.3
Hrvatska	-	20,7*	7.2	4.1
Mađarska	47.7	21.5	8.7	3
Irska	30.4	12	6	2.8
Italija	44.1	14.2	4.7	2.7
Litva	-	16	8.6	3
Luksemburg	32	11.2	3.9	2.2
Latvija	-	15.3	11.5	3.1
Malta	36.1	15	6.7	6.1
Nigerija	-	125.6	110	74.2
Nizozemska	16.5	8.8	5.1	3.5
Norveška	18.4	8.2	3.9	2
OECD	-	-	11.4	5.9
Poljska	57.8	21	8.1	3.8
Portugal	84.7	22.8	5.5	3.1
Rumunjska	73.3	28.6	18	5.7
Slovačka	-	-	8.2	4.7
Slovenija	-	-	4.6	1.7
Švedska	16.3	7.1	3.4	2.1
SAD	25.9	12.6	7.1	5.6
Svijet	-	-	52.8	28.2

Izvor: Svjetska banka, 2021h, url.

* Pokazatelj se odnosi na 1981. godinu.

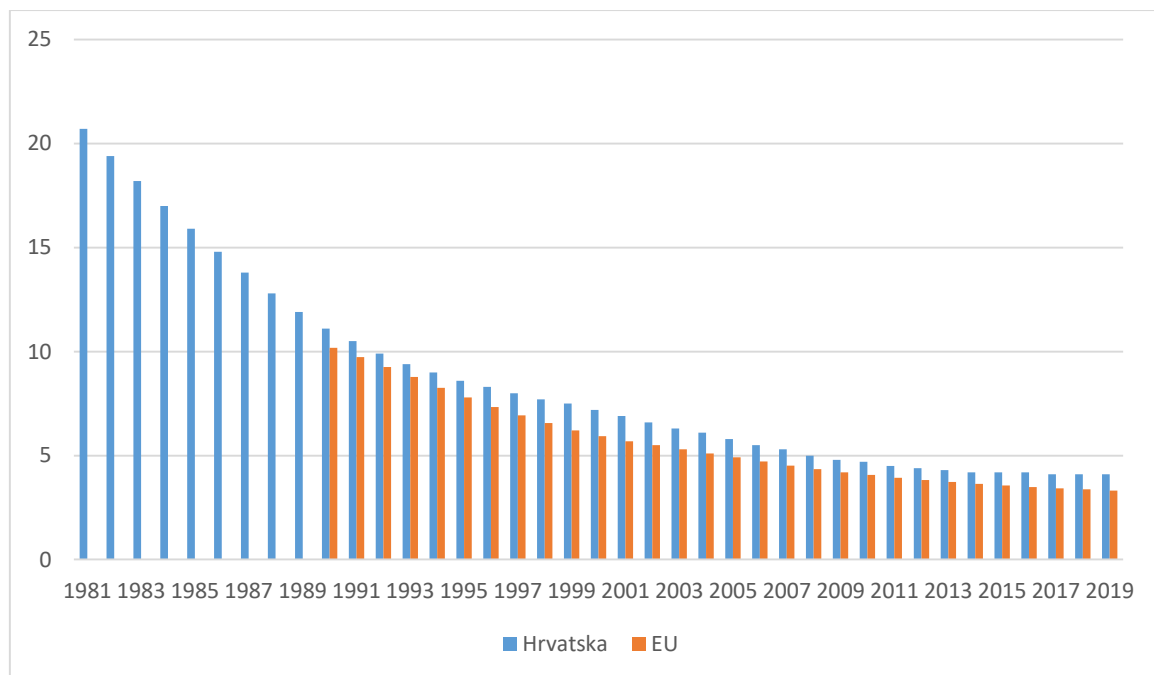
Na temelju pokazatelja na Slici 7.6 i Tablici 7.5 uočljivo je kako su se stope smrtnosti dojenčadi tijekom vremena općenito znatno smanjile. Navedeno ukazuje na očekivani napredak u području medicine, farmacije i općenito sustava zdravstvene skrbi. Na svjetskoj se razini stopa smrtnosti dojenčadi smanjila u posljednjih 20 godina za 46,6 %, što je ohrabrujuće, iako ne i zadovoljavajuće. Naime, stopa smrtnosti dojenčadi još je uvijek na visokoj razini od 28,2 djece na 1000 živorođenih. Većina razvijenih zemalja je na toj razini bila 1960. godine. Pokazatelji nam govore o enormnim razlikama prema postignućima u zdravstvenoj skrbi diljem svijeta. Iako se napredak bilježi u svim

zemljama svijeta (posebice analiziranim), pokazatelj nam u konačnici ukazuje na povezanost između ekonomskog razvoja i napretka u medicini. Izgleda točnim, kako je to autor knjige *Faktologija*, Hans Rosling (2020) i naveo, da sve zemlje prolaze kroz 4 stadija razvoja te da su karakteristike svakog stadija izrazito slične za sve zemlje koje se nalaze u njima. Proizlazi da se slabije razvijene zemlje (zemlje s nižim dohotkom) trenutno nalaze u onoj fazi u kojoj su razvijene zemlje bile otprilike 1960-ih godina.

Kako na svjetskoj sceni, tako se i u Hrvatskoj, smrtnost dojenčadi u posljednjim desetljećima smanjuje. U 1981. godini ona je iznosila 20,7 na 1000 živorođenih, dok je 2019. to bilo 4,1, što je otprilike 11 godina iza prosjeka EU-a, odnosno EU je tu vrijednost imala tijekom 2009. i 2010. godine, te je nakon toga pala na razinu ispod 4, da bi 2019. godine dosegla razinu od 3,3 (Svjetska banka, 2021h, url.).

Ukoliko pogledamo kretanje navedenog pokazatelja za RH i EU (Slika 7.7), uočiti ćemo da je po stopi dojenačke smrtnosti u 2019. godini Hrvatska još uvijek iznad EU prosjeka, iako je u posljednje vrijeme primjetan trend smanjenja te razlike.

Slika 7.7: Kretanje stope smrtnosti dojenčadi na 1000 živorođenih u RH i EU-u

Izvor: Svjetska banka, 2021h, url.

Sukladno navedenom, važno je istaknuti kako je 2000. godine razlika po stopi smrtnosti između RH i EU iznosila 1,3 ‰, dok je 2019. bila 0,8 ‰ (na 1000 rođenih). Primjetno je, dakle, približavanje EU prosjeku.

Stopa mrtvorodenih na 1000 ukupno rođenih

Stopa mrtvorodenih na 1000 ukupno rođenih može se vidjeti u Tablici 7.6.

Tablica 7.6: Stopa mrtvorodenih na 1000 ukupno rođenih

	Hrvatska	Austrija	Češka	Slovenija	Mađarska	EU
1985.	4,72	4,63	4,45	4,81	6,17	6,08
1990.	4,42	3,58	4,04	4,45	5,53	5,23
1995.	4,27	4,37	3,11	4,41	3,49	5,12
2000.	5,21	4,21	2,84	3,73	5,48	4,64
2005.	4,36	3,68	2,80	6,10	5,16	4,94
2010.	4,25	3,75	2,49	4,49	4,27	4,90
2015.	4,33	3,32	3,58	4,48	4,43	4,68

Izvor: HZJZ, 2018, url.

Prema stopi mrtvorodenih na 1000 ukupno rođenih RH je neznatno bolja od prosjeka EU-a. Međutim, zabrinjavajuće je da je u RH prisutna stagnacija analiziranog pokazatelja u promatranom razdoblju, dok je na razini zemalja iz uzroka, kao i na razini EU prosjeka, došlo do njegovog osjetnog opadanja.

Standardizirane stope smrtnosti

Kada govorimo o standardiziranim stopama smrtnosti u Hrvatskoj, one su uglavnom više od EU prosjeka. Odnosno, niže su od nekih novih članica EU-a, dok su više od onih u razvijenim (starijim) članicama EU-a (Smolić, 2016: 498). U Tablici 7.7 možemo vidjeti standardizirane stope smrtnosti od bolesti cirkulacijskog sustava⁹ na 100 000 stanovnika, bolesti srca, raka, nesreća itd.

Tablica 7.7: Standardizirane stope smrtnosti na 100 000 stanovnika u 2015. godini

Godina	Bolesti cirkulacijskog sustava	Ishemijske bolesti srca	Rak	Respiratorne bolesti	Prometne nesreće	Samoubojstva	Karcinom dojke (žene)
EU28	381,1	127,4	260,6	88,4	5,8	10,9	32,7
Belgija	287,5	72,2	249,7	108,9	6,6	16,9	35,2
Bugarska	1133,0	201,3	241,9	60,4	9,6	9,3	31,9
Češka	629,0	333,3	278,6	86,6	8,1	13,2	29,0
Danska	253,1	76,0	292,3	117,6	4,0	10,2	36,6
Njemačka	412,8	147,0	252,1	77,2	4,6	11,7	35,9
Estonija	665,7	270,0	299,1	42,9	6,5	15,9	30,2
Irska	320,8	150,8	275,2	134,8	3,1	9,6	37,0
Grčka	381,3	101,2	250,0	121,7	8,4	4,7	32,0
Španjolska	252,6	69,3	230,6	105,5	4,5	7,5	23,4
Francuska	205,1	49,1	245,3	60,5	5,0	14,1	33,0
Hrvatska	710,5	320,0	335,7	69,2	10,4	17,3	43,1
Italija	328,9	100,9	244,6	66,4	5,7	6,1	31,5

⁹ Kardiovaskularne bolesti su bolesti srca i krvožilnog sustava, a prema X. reviziji Međunarodne klasifikacije bolesti, povreda i uzroka smrti u tu skupinu pripadaju:

- akutna reumatska groznica (I00-I02)
- kronične reumatske srčane bolesti (I05-I09)
- hipertenzivne bolesti (I10-I15)
- ishemijska (koronarna) bolest srca (I20-I25)
- plućna bolest srca i bolesti plućne cirkulacije (I26-I28)
- ostali oblici srčane bolesti (I30-I52)
- cerebrovaskularne bolesti (I60-I69)
- bolesti arterija, arteriola i kapilara (I70-I79)
- bolesti vena, limfnih žila i limfnih čvorova, nesvrstane drugamo (I80-I89)
- ostale i nespecificirane bolesti cirkulacijskog sustava (I95-I99).

Cipar	372,8	107,8	206,7	108,4	8,5	4,5	31,0
Latvija	875,8	436,8	293,7	36,8	11,3	19,3	35,2
Litva	876,1	586,0	285,5	47,6	10,4	30,3	31,6
Luksemburg	291,0	74,0	239,6	80,6	6,6	13,9	37,1
Mađarska	782,2	395,0	345,9	95,8	8,6	19,0	39,3
Malta	386,9	209,7	226,2	103,8	3,1	7,6	36,1
Nizozemska	275,4	61,6	284,0	87,9	4,5	11,3	37,7
Austrija	435,6	181,8	243,4	54,5	5,9	14,5	32,5
Poljska	610,5	128,8	304,5	80,5	9,5	14,2	32,1
Portugal	300,0	67,0	241,6	126,0	7,6	10,4	26,8
Rumunjska	954,8	324,9	275,3	86,3	11,8	11,4	32,7
Slovenija	449,6	113,1	310,5	71,4	7,8	20,7	36,6
Slovačka	662,2	399,4	320,1	92,2	9,1	9,2	40,6
Finska	364,1	190,9	218,7	35,5	5,5	13,5	26,1
Švedska	326,6	123,9	231,6	65,4	3,2	12,3	27,0
UK	264,3	116,5	275,3	142,2	2,8	7,4	34,4

Izvor: Stašević, Derk, i Ropac, 2019: 6.

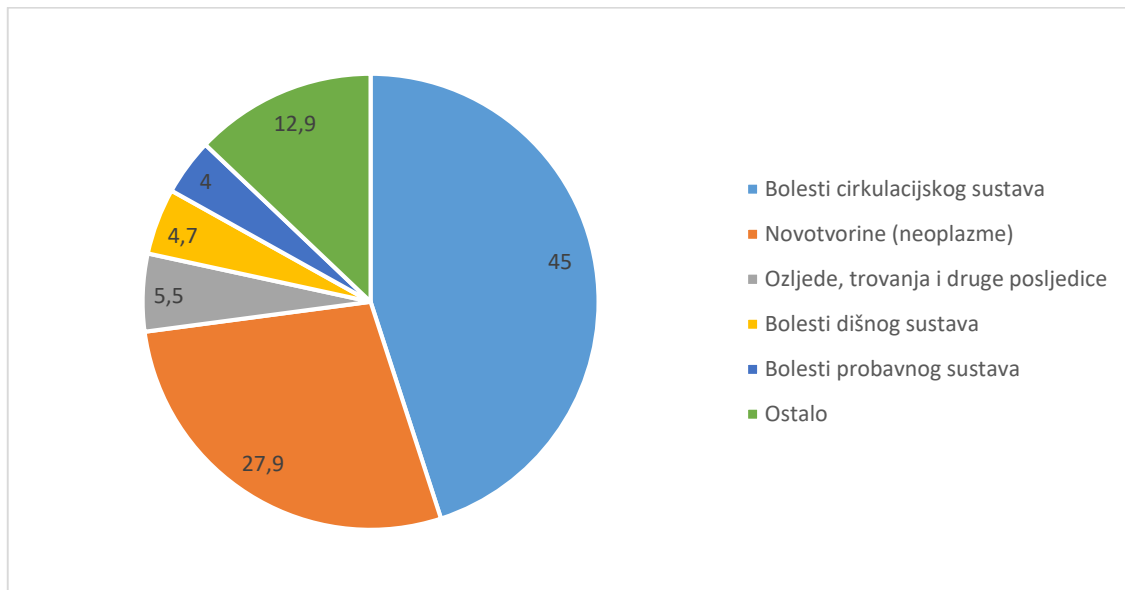
Ukoliko pogledamo standardizirane stope smrtnosti uzrokovane bolestima cirkulacijskog sustava, vidimo da je smrtnost od ovih bolesti u Hrvatskoj 2 puta viša negoli na razini EU prosjeka. Od EU zemalja najgore po tom pitanju stoje Rumunjska i Bugarska, dok su najbolje Francuska, Španjolska i UK. Podatci o smrtnosti oboljelih od karcinoma pokazuju da Hrvatska, uz Mađarsku, ima najvišu opću stopu smrtnosti od karcinoma (335,7 na 100 000) u EU-u (22 % iznad EU prosjeka). Pojedinačno, Hrvatska ima najvišu stopu smrtnosti od karcinoma dojke (43,1/100 000) u EU-u, čak 14 % iznad EU prosjeka. Prema autorima Stašević, Derk i Ropac (2019: 7) smrtnost od karcinoma dojke povećala se u desetogodišnjem razdoblju za otprilike 1 %, dok se u EU-u smanjila za 10 %. Prema istom izvoru, do smanjenja smrtnosti od karcinoma dojke u posljednja dva desetljeća došlo je zahvaljujući boljim terapijama, boljoj dijagnostici i programima ranog otkrivanja karcinoma. U Hrvatskoj taj Program također postoji, ali ne ostvaruje potrebnu razinu odaziva od 70 % te stoga dovoljno ne doprinosi smanjenju smrtnosti. Drugi značajan problem je zastarjela dijagnostička oprema te manji broj MRI i CT uređaja u odnosu na EU prosjek. Nadalje, tu je i manja dostupnost (najučinkovitijih) lijekova te je od velike važnosti i organizacija sustava liječenja onkoloških bolesnika. Prema pokazateljima iz Tablice 7.7, Hrvatska prema ishemijskim bolestima srca ima 2,5 puta višu smrtnost od prosjeka EU-a. Prometne nesreće, kao uzrok smrti u RH, skoro su 2 puta više negoli EU prosjek, te također imamo 37 % više samoubojstava kao uzroka smrti od prosjeka EU-a. Među odabranim pokazateljima jedino respiratorne bolesti, kao uzrok smrti u RH (69,2/100 000), niže su negoli je to EU prosjek (88,4/100 000).

Prema Hrvatskom zavodu za javno zdravstvo (HZJZ) bolesti cirkulacijskog sustava ili kardiovaskularne bolesti vodeći su uzrok smrti u cijelome svijetu. U Europi godišnje umire oko 4 mil. ljudi od kardiovaskularnih bolesti, odnosno 45 % svih umrlih. Povoljna je činjenica da se većina srčano-žilnih bolesti može spriječiti izbjegavanjem čimbenika rizika, poput pušenja, nepravilne prehrane, nedovoljne tjelesne aktivnosti, prekomjerne konzumacije alkohola, kao i boljom kontrolom i liječenjem povišenog krvnog tlaka, šećera i masnoća, čak do 80 % prijevremenih smrti (HZJZ, 2021, url.). Prema studijama, provedenim u različitim populacijama, čak 44 – 76 % smanjenja smrtnosti od bolesti cirkulacijskog sustava pripisuje se prevenciji i promjeni rizičnog ponašanja, dok se 23 – 47 % smanjenja smrtnosti pripisuje terapijskim intervencijama (HZJZ, 2021, url.).

U Hrvatskoj su kao i u svijetu vodeći zdravstveni problemi upravo **bolesti cirkulacijskog sustava** (kardiovaskularne bolesti ili bolesti srca i krvnih žila) od kojih na godinu umre više od 23000 osoba ili

oko 45 % ukupno umrlih u 2016. godini (DZS, 2018: 120). Prema HZJZ-u (2021, url.) posljednjih 15-ak godina prisutan je pozitivan trend smanjenja smrtnosti od kardiovaskularnih bolesti ukupno u RH.

Slika 7.8: Umrli prema skupinama uzroka smrti u 2016. godini u Hrvatskoj

Izvor: HZJZ, 2021, url.

Drugi vodeći uzrok smrti u Hrvatskoj jesu **novotvorine**¹⁰ maligne neoplazme (zloćudne novotvorine (karcinomi, sarkomi, leukemija) koje su kobne za 14360 osoba ili za oko 28 % svih umrlih (HZJZ, 2021, url.). Velik dio smrti izravna je posljedica ponašanja pojedinaca i stanja njegova užeg i šireg okruženja. Dokaz tome jesu, primjerice, smrti izazvane pušenjem i alkoholizmom. Tako se smatra da godišnje u RH umre 12000 do 15000 ljudi od posljedica pušenja (Barić, 2003: 398). Broj alkoholičara procjenjuje se na oko 300000 osoba. Stoga se u budućnosti, izrazita važnost treba posvetiti primarnoj zdravstvenoj zaštiti i edukacijskim politikama prema ciljanim dobnim i socijalnim grupama stanovništva. Naime, znatno su niži troškovi edukacije i osvješćivanja negoli troškovi sekundarne zdravstvene zaštite prema staroj narodnoj poslovice „bolje spriječiti nego liječiti“. Pitanje prevencije osobito je aktualno kod mladog stanovništva, a vezano je za pušenje, pijenje alkoholnih pića i uporabu droga (Zrinščak, 2008: 152-153).

Tri četvrtine (73 %) svih uzroka smrti u Hrvatskoj je iz navedene dvije skupine bolesti, a preostale smrti odnose se na ozljede i trovanja, bolesti probavnog sustava, bolesti dišnog sustava i druge manje zastupljene uzroke (DZS, 2018, url.).

¹⁰ Novotvorina, neoplazma (grč. neos - nov, plasia - rast) ili tumor (lat. tumor - oteklina) patološka je tvorba nastala kao posljedica prekomjernog umnažanja abnormalnih stanica. Rast novotvorine nadmašuje rast normalnih tkiva, biološki je nesvrhovit, nepravilan i neorganiziran. Novotvorine mogu biti zloćudne (maligne) i dobroćudne (benigne). Razlika između njih je u agresivnosti rasta, te u tome što maligni daju metastaze i šire se u okolinu, infiltrirajući se u okolno tkivo, dok benigni tumori ne daju metastaze na druge organe i ne infiltriraju se u okolno zdravo tkivo, već ga potiskuju odnosno rastu ekspanzivno. Zloćudni oblik naziva se i rak (lat. cancer - rak rana, neizlječiva rana). Zloćudnost ili malignost nekog tumora odnosi se na svojstvo tog tumora da invadira i razara okolno tkivo i da stvara udaljene metastaze u organizmu, te kao posljedica nastupa smrt. Naravno, dijagnoza zloćudnog tumora ne podrazumijeva smrt. Pravodobnom dijagnozom, i dobrim odabirom terapije izlječenje je kod nekih malignih tumora moguće (Poliklinika Sinteza, 2021, url.).

7.6. Problemi i izazovi zdravstvenog sustava Hrvatske

Jedan od osnovnih **problema** zdravstvenog sustava odnosi se na održavanje financijske stabilnosti i nedovoljne učinkovitosti sustava. Prema prikazanim pokazateljima u RH negdje oko 80 % (Kovač, 2013: 556) izvora za financiranje zdravstvene zaštite dolazi iz doprinosa, a ostatak iz državnog proračuna i nešto iz privatnih izvora (prvenstveno kroz dobrovoljno osiguranje). Tom problemu doprinosi i činjenica da svega 1,5 milijuna zaposlenih uplaćuje doprinose, a oni čine manje od jedne trećine ukupnog broja stanovnika koji ostvaruju pravo na „besplatnu“ zdravstvenu zaštitu. Uz prisutne trendove demografskog starenja, sa sve većim udjelom starijeg stanovništva koji su znatno češći korisnici usluga zdravstvene zaštite te uz sve manji udio mlađeg stanovništva, koje je budući izvor radne snage (osiguranici), ne može se očekivati znatniji doprinos održivosti financijske stabilnosti.

Otvorena pitanja hrvatskoga zdravstva mogla bi se sažeti u nekoliko ključnih činjenica: previsoki udio rashoda za zdravstvo u BDP-u (između 7 i 8 %), financijska nelikvidnost Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje, nepostojanje ozbiljnije analize mreže potrebitih bolničkih i ostalih kapaciteta, visoka otpisanost dugotrajne imovine (preko 80 %), nepovoljan odnos postojećih i ugovorenih kapaciteta, nerazvidna podjela javnih i privatnih funkcija zdravstvenih djelatnika, neravnomjerna koncentracija specijalističke medicine u velikim gradovima, neracionalno korištenje zdravstvene zaštite: često se nepotrebno koriste skuplji i viši oblici zdravstvene zaštite, velike razlike u dostupnosti zdravstvene zaštite u odnosu na mjesto stanovanja i ekonomske mogućnosti građana (Barić i Čavrak, 2005: 23).

Na tragu rečenih problema, u Republici Hrvatskoj je od osamostaljenja provedeno nekoliko **reformi** zdravstvenog sustava. Prema Smoliću (2016: 501) sve reforme uglavnom su se usredotočile na **povećanje prihoda**, bilo povećanjem participacija (dopunsko zdravstveno osiguranje), izmjenama visine stope doprinosa obveznog zdravstvenog osiguranja ili uvođenjem posebnih oblika poreza, npr. na duhanske proizvode ili osiguranje od automobilske odgovornosti i u tome su bile prilično uspješne! S druge strane, mjere **racionalizacije zdravstvene potrošnje** nisu bile toliko efikasne. Cilj je bio kontrolirati rast troškova kroz, primjerice, smanjenje broja besplatnih zdravstvenih usluga i smanjenje izuzeća od participacije u troškovima zdravstvenih usluga. Kako bi proces racionalizacije bio uspješan, potreban je konsenzus svih sudionika zdravstvenog sustava. Na prvome je mjestu razvoj svijesti o odgovornome ponašanju u zdravstvu, prema vlastitom zdravlju i zdravstvenom sustavu. Često, zbog činjenice o „besplatnom zdravstvu“, ne postoji svijest o „cijeni“ zdravstvene zaštite. Stoga je potrebno svođenje na minimum nepotrebnog korištenja zdravstvenih dobara i usluga. Tome je djelomično doprinijelo uvođenje participacije, koja je donekle doprinijela smanjivanju pretjeranog i/ili nepotrebnog korištenja zdravstvenih usluga (Bejaković, 2007b: 118), međutim, potrebna je daljnja racionalizacija sustava. Na strani **ponude** potrebno je smanjenje broja tehničkoga i administrativnog osoblja, koje u hrvatskom zdravstvu iznosi oko 25 %, što je iznimno veliki postotak (Smolić, 2016: 501). Međutim, unatoč brojnim reformama još uvijek su prisutni rizici, posebice zbog nemogućnosti osiguranja financijske stabilnosti sustava.

Stoga **izazovi**, koji se mogu očekivati u hrvatskom zdravstvu, jesu i dalje pritisak na sve veću potrošnju koja će se nastaviti u budućnosti. Prema *Izješću o starenju stanovništva* iz 2015. godine, od sad do 2060. godine očekuje se dodatno povećanje udjela rashoda za javno zdravstvo u BDP-u. Glavni uzroci takvih trendova jesu: rastući prihodi i očekivanja o visokokvalitetnim uslugama, te sve starije stanovništvo i tehnološka postignuća. Veliki napredak medicinske tehnologije i starenje stanovništva dominantni su uzroci znatnog povećanja troškova općenito u svijetu. Stoga se rješavanje problema i suočavanje s izazovima u zdravstvenom sustavu ne smiju nikako podcijeniti (Smolić, 2016: 503) te se reforme zdravstva trebaju nastaviti.

Najvažniji pojmovi

Zdravstveni sustav

Zdravlje

Kontekst proučavanja zdravstvenog sustava

Beveridgeov ili model nacionalnog zdravstvenog sustava

Bismarckov ili model obveznog zdravstvenog osiguranja

Tržišni model zdravstvenog sustava

Osnovni subjekti u sustavu zdravstvene zaštite

Zdravstveno osiguranje

Javno (socijalno) osiguranje

Privatno osiguranje

Obvezno zdravstveno osiguranje

Dobrovoljno zdravstveno osiguranje

Dopunsko zdravstveno osiguranje

Dodatno zdravstveno osiguranje

Doprinos za zdravstveno osiguranje

Zdravstvena zaštita

Pokazatelji zdravstvenog stanja populacije

Problemi zdravstvenog sustava u RH

Reforme zdravstvenog sustava

Pitanja za ponavljanje

Što je zdravstveni sustav?

Kako možemo klasificirati zdravstvene sustave prema tipu organizacije i načinu financiranja?
Pojasnite osnovnu razliku među njima.

Objasnite institucionalni okvir hrvatskog zdravstvenog sustava.

Što je zdravstveno osiguranje i koje su njegove dvije osnovne vrste?

Kako se financira zdravstvo u RH i kakva je njegova financijska stabilnost?

Koliko iznosi stopa doprinosa za zdravstveno osiguranje u RH.

Kakav je omjer privatnog i javnog financiranja zdravstvene potrošnje u RH?

Kako tumačite razlike u potrošnji i ishodima zdravstvenog sustava RH i ostalih EU zemalja?

Polazeći od standardiziranih stopa smrtnosti, rangirajte glavne uzroke smrtnosti u Hrvatskoj.

Zašto je demografsko starenje jedan od glavnih izazova za suvremene zdravstvene sustave?

S kojim se problemima i izazovima suočava hrvatski zdravstveni sustav?

Pojasnite smjer provedenih reformi hrvatskog zdravstvenog sustava.

LITERATURA

- AMECO (2020) *Government finance and other macro-economic data of EU Countries* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/ggd_part_i_spring_2020.pdf (22. 5. 2020.)
- Antić, T. (2014) *Ustrojstvo i djelovanje javnog sektora*. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Baletić, Z. (1995) *Ekonomski leksikon* (CD-ROM). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Masmedia.
- Barić, V. i Čavrak, V. (2005) *Osnove hrvatskoga gospodarstva. Materijali za izučavanje*. Zagreb: Mikrorad d.o.o. i Ekonomski fakultet Zagreb.
- Barić, V. (2003) Socijalna infrastruktura kao čimbenik razvoja. U: Družić, I. (ur.), *Hrvatski gospodarski razvoj*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Politička kultura.
- Bejaković, P. (2003) Pregled knjige: Mihovil Rismondo (ur.) 80 godina mirovinskog osiguranja u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 10, No. 3, str. 373-376.
- Bejaković, P. (2007a) Mirovinski sustav. U: Ott, K. (ur.), *Javne financije u Hrvatskoj*. 3 promijenjeno izdanje. Zagreb: Institut za javne financije, str. 101.-110.
- Bejaković, P. (2007b) Zdravstveni sustav. U: Ott, K. (ur.), *Javne financije u Hrvatskoj*. 3 promijenjeno izdanje. Zagreb: Institut za javne financije, str. 111.-120.
- Benić, Đ. (2016) *Makroekonomija*. Zagreb: Školska knjiga d. d.
- Bićanić, I. i Deskar-Škrbić, M. (2018) *Makroekonomika I, za ekonomiste i neekonomiste*. Zagreb: Arhivaanalitika.
- Blanchard, O. (2005) *Makroekonomija*. 3. izdanje. Hrvatsko izdanje. Zagreb: MATE d.o.o.
- Blanchard, O. (2011) *Makroekonomija*. 5. izdanje. Hrvatsko izdanje. Zagreb: MATE d.o.o.
- Bogunović, A. i Sharma, S. (1995) *Narodno gospodarstvo. Osnove teorije i prakse*. Zagreb: Art Studio Azinović.
- Borozan, Đ. (2019) *Makroekonomija. 4. izmijenjeno izdanje*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku.
- Brkljača, I. (2018) *Državni zagriz u BDP-u kod nas je veći nego u usporedivim europskim zemljama* [online]. Dostupno na: <https://novac.jutarnji.hr/novac/rasprave-i-rjesenja/drzavni-zagriz-u-bdp-kod-nas-je-veci-nego-u-usporedivim-europskim-zemljama-7923019> (7. 6. 2021.)
- Čavrak, V. (2011) Socijalna infrastruktura i razvitak hrvatskog gospodarstva. U: Čavrak, V. (ur.), *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb: Politička kultura, str. 226-270.
- Čavrak, V. (ur.) (2011) *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb: Politička kultura.
- Deloitte Hrvatska (2016) *Indeks društvenog napretka 2016. – Priopćenje za javnost* [online]. Dostupno na: <https://www2.deloitte.com/hr/hr/pages/press/articles/indeks-drustvenog-napretka-2016.html> (24. 2. 2021.)
- Družić, I. (1997) *Razvoj i tranzicija hrvatskoga gospodarstva*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti i Politička kultura.
- Družić, I. (2004) *Resursi i tržišta hrvatskog gospodarstva*. Zagreb: Politička kultura.
- Družić, I. (2011) Demografski kapital. U: Čavrak, V. (ur.), *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb: Politička kultura, str. 32-54.
- Družić, I. i Sirotković, J. (2002) *Uvod u hrvatsko gospodarstvo*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Politička kultura.
- Družić, I. ur. (2003) *Hrvatski gospodarski razvoj*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Politička kultura.

- Družić, I., Tica, J. i Arčabić, V. (2016) Ekonomski razvoj i gospodarske krize. U: Obadić, A. i Tica, J. (ur.), *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 1-40.
- DZS (2003) *Statistički ljetopis 2003*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2004) *Statistički ljetopis 2004*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2005) *Statistički ljetopis 2005*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2006) *Statistički ljetopis 2006*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2007) *NKD 2007. – Statistička klasifikacija djelatnosti Republike Hrvatske s objašnjenjima* (publikacija) [online]. Dostupno na: https://www.dzs.hr/App/NKD_Browser/assets/docs/NKD_2007_publikacija.pdf (03. 2. 2021.)
- DZS (2007) *Statistički ljetopis 2007*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2008) *Statistički ljetopis 2008*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2009) *Statistički ljetopis 2009*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2010a) *Hrvatska u brojkama* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2010b) *Statistički ljetopis 2010*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2011a) *Statistički ljetopis 2011*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2011b) *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. – Česta pitanja* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/censusfaq.htm> (26. 2. 2021.)
- DZS (2011c) *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. – Metodološka objašnjenja* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/censusmethod.htm> (26. 2. 2021.)
- DZS (2011d) *Hrvatska u brojkama* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2011d) *Popis stanovništva* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (30. 3. 2021.)
- DZS (2012a) *Hrvatska u brojkama* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2012b) *Statistički ljetopis 2012*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2013a) *Hrvatska u brojkama* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2013b) *Statistički ljetopis 2013*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2014a) *Hrvatska u brojkama* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2014b) *Statistički ljetopis 2014*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2015a) *Hrvatska u brojkama* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2015b) *Statistički ljetopis 2015*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2016a) *Hrvatska u brojkama* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2016b) *Statistički ljetopis 2016*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2017a) *Hrvatska u brojkama* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 02. 2021.)
- DZS (2017b) *Statistički ljetopis 2017*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2018a) *Hrvatska u brojkama* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2018b) *Statistički ljetopis 2018*. [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2019a) *Hrvatska u brojkama* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2020) *Hrvatska u brojkama* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)

- DZS (2020a) *Bruto domaći proizvod – godišnji obračun* [online]. Dostupno na: www.dzs.hr (27. 8. 2021.)
- DZS (2020b) *Metodologija statističke klasifikacije institucionalnih sektora* [online]. Dostupno na: https://www.dzs.hr/app/KLASUS/Docs/SKIS_2010_Metodologija.pdf (22. 7. 2020.)
- DZS (2020c) *Publikacije prema statističkim područjima – Nacionalni računi* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (12. 2. 2021.)
- DZS (2020d) *Zanimljivosti* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/Hrv/important/Interesting/articles/Ljubav%20kroz%20statistiku.html> (30. 3. 2021.)
- DZS (2020e) *Statističke informacije 2020.* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr> (30. 3. 2021.)
- DZS (2021a) *Bruto domaći proizvod – godišnji obračun* [online]. Dostupno na: www.dzs.hr (27. 8. 2021.)
- DZS (2021b) *Kretanje stanovništva Republike Hrvatske* [online]. Dostupno na: <https://www.dzs.hr/> (29. 3. 2021.)
- DZS (2021c) *Prosječne mjesečne neto i bruto plaće zaposlenih za studeni 2020.* [online]. Dostupno na: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2020/09-01-01_11_2020.htm (15. 5. 2021.)
- DZS (2021d) *Prosječne mjesečne neto i bruto plaće zaposlenih za ožujak 2021.* [online]. Dostupno na: www.dzs.hr (3. 5. 2021.)
- DZS (2021e) *Statističke informacije 2020.* [online]. Dostupno na: www.dzs.hr (3. 5. 2021.)
- Ekonomski institut Zagreb (EIZ) (2020) *Sektorske analize* [online]. Dostupno na: https://www.eizg.hr/userdocsimages/publikacije/serijske-publikacije/sektorske-analize/SA_turizam_2020.pdf (27. 8. 2021.)
- European Commission (2010) *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth* [online]. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52010DC2020&from=HR> (08. 5. 2021.)
- European Commission (2021) *Pension adequacy report – Current and future income adequacy in old age in the EU – Vol. 1* [online]. Dostupno na: <file:///C:/Users/MJELEC~1/AppData/Local/Temp/KE-02-21-710-EN-N.pdf> (02. 7. 2021.)
- Europska komisija (2017) *Kretanja plaća i sustavi određivanja plaća* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_wage-developments-wage-setting-systems_hr.pdf (15. 5. 2021.)
- Europska komisija (2019) *Pregled stanja zdravlja i zdravstvene zaštite 2019* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/health/sites/default/files/state/docs/2019_chp_hr_croatian.pdf (9. 7. 2021.)
- Europska komisija (2019) *Tematski informativni članak o europskom semestru – Zdravstveni sustavi* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/file_import/european-semester_thematic-factsheet_health-systems_hr.pdf (9. 7. 2021.)
- Europska komisija (2020a) *Izvešće za Hrvatsku 2020. – ocjena napretka u provedbi strukturnih reformi te sprječavanju i uklanjanju makroekonomskih neravnoteža* [online]. Dostupno na: <https://op.europa.eu/hr/publication-detail/-/publication/2868b45e-5944-11ea-8b81-01aa75ed71a1> (11. 5. 2021.)
- Europska komisija (2020b) *Izvešće za Hrvatsku 2020.* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/2020-european_semester_country-report-croatia_hr_0.pdf (15. 5. 2021.)

- Europska komisija (2021) *Demografska kretanja* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/impact-demographic-change-europe_hr#demographictrends (1. 3. 2021.)
- Europski parlament (2021) *Procedura prekomjernog proračunskog deficita* [online]. Dostupno na: https://www.europarl.europa.eu/croatia/hr/za-medije/press_releases/2014.html (30. 8. 2021.)
- Eurostat (2020) *Social protection statistics - pension expenditure and pension beneficiaries* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Social_protection_statistics_-_pension_expenditure_and_pension_beneficiaries (06. 7. 2021.)
- Eurostat (2020b) *Quarterly government debt* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/gov_10q_ggdebt/default/table?lang=en (6. 7. 2021.)
- Eurostat (2021a) *Activity rates by sex, age and educational attainment level (%)* [online]. Dostupno na: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsq_argaed&lang=en# (3. 5. 2021.)
- Eurostat (2021b) *Employment rate by sex, age group 20-64* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/t2020_10/default/table?lang=en (8. 5. 2021.)
- Eurostat (2021c) *Glossary: Employment rate* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Employment_rate (21. 4. 2021.)
- Eurostat (2021d) *Real GDP per capita* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_10/default/table?lang=en (21. 4. 2021.)
- Eurostat (2021e) *Unemployment statistics* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Unemployment_statistics#Unemployment_in_the_EU_and_the_euro_area (11. 5. 2021.)
- Eurostat (2021f) *Annual net earnings* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/earn_nt_net/default/table?lang=en (12. 5. 2021.)
- Eurostat (2021g) *Mean and median income by age and sex - EU-SILC and ECHP surveys* [online]. Dostupno na: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do#> (12. 5. 2021.)
- Eurostat (2021h) *Archive: Statistički podaci o minimalnoj plaći* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:Statisti%C4%8Dki_podaci_o_minimalnoj_pla%C4%87i#Minimalne_pla.C4.87e_izra.C5.BEene_standardima_kupovne_mo.C4.87i (14. 5. 2021.)
- Eurostat (2021i) *Labour productivity and unit labour costs* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/NAMA_10_LP_ULC/default/table?lang=en (17. 5. 2021.)
- Eurostat (2021j) *Labour productivity per person employed and hour worked (EU27_2020=100)* [online]. Dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tesem160/default/table?lang=en> (15. 5. 2021.)

- Eurostat (2021k) *General government expenditure by function (COFOG)* [online]. Dostupno na: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=gov_10a_exp&lang=en# (7. 6. 2021.)
- Eurostat (2021l) *Government deficit/surplus, debt and associated data* [online]. Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/gov_10dd_edpt1/default/table?lang=en (6. 7. 2021.)
- Gelo, J. i Akrap, A. (2003) Stanovništvo i gospodarski razvoj. U: Družić, I. (ur.), *Hrvatski gospodarski razvoj*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i politička kultura.
- Gelo, T. i Družić, M. (2016) Sektorska struktura gospodarstva Hrvatske. U: Obadić, A. i Tica, J. (ur.), *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Grahovac, P. (2003) Proračunska potrošnja i fiskalna ravnoteža. U: Družić, I. (ur.), *Hrvatski gospodarski razvoj*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebi i Politička kultura, str. 205-230.
- Grgurić, J. (2018) *Amerikanci za mirovinu trebaju uštedjeti čak 1,5 milijuna dolara!* [online]. Dostupno na: <https://www.mirovina.hr/novosti/amerikanci-mirovinu-trebaju-ustedjeti-cak-15-milijuna-dolara/> (16. 6. 2021.)
- HANFA (2019) *Mirovinski sustav* [online]. Dostupno na: <https://www.hanfa.hr/media/4135/za-web-mirovinski-sustav-2019-2.pdf> (30. 6. 2021.)
- HNB (2021a) *Dug opće države* [online]. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/statistika/statisticki-podaci/opca-drzava/dug-opce-drzave> (01. 6. 2021.)
- HNB (2021b) *Glavni makroekonomski indikatori* [online]. Dostupno na: <https://www.hnb.hr/statistika/glavni-makroekonomski-indikatori> za 2020. godinu (1. 06. 2021.)
- Hrvatska gospodarska komora (2015) *Gospodarska kretanja 1/2/2015* [online]. Dostupno na: <https://www.hgk.hr/gospodarska-kretanja-122015-najava> (7. 6. 2021.)
- Hrvatska gospodarska komora (2020) *Gospodarska kretanja 1/2/2020* [online]. Dostupno na: <https://www.hgk.hr/gospodarska-kretanja-122020> (7. 6. 2021.)
- Hrvatska gospodarska komora (2021) *Gospodarska kretanja 1/2/2021*. [online]. Dostupno na: <https://www.hgk.hr/documents/gospodarskakretanja122021www605b54e2d9ebc.pdf> (7. 6. 2021.)
- Hrvatska.eu (2021) *Gospodarske grane* [online]. Dostupno na: <https://croatia.eu/index.php?view=article&id=32&lang=1> (27. 8. 2021.)
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo (HZJZ) (2018) *Usporedba odabranih pokazatelja SZO „Zdravlje za sve“* [online]. Dostupno na: <https://www.hzjz.hr/hrvatski-zdravstveno-statisticki-ljetopis/hrvatski-zdravstveno-statisticki-ljetopis-za-2018-tablicni-podaci/> (19. 7. 2021.)
- Hrvatski zavod za javno zdravstvo (HZJZ) (2021) *Odjel za srčano-žilne bolesti* [online]. Dostupno na: <https://www.hzjz.hr/sluzba-epidemiologija-prevencija-nezaraznih-bolesti/odjel-za-srcano-zilne-bolesti/> (20. 7. 2021.)
- HZMO (2015) *Izvešće o financijskom poslovanju Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje za 2015. godinu* [online]. Dostupno na: <https://www.mirovinsko.hr/hr/dokumenti/568> (18. 6. 2021.)
- HZMO (2016) *Izvešće o financijskom poslovanju Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje za 2016. godinu* [online]. Dostupno na: <https://www.mirovinsko.hr/hr/dokumenti/568> (18. 6. 2021.)
- HZMO (2017) *Izvešće o financijskom poslovanju Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje za 2017. godinu* [online]. Dostupno na: <https://www.mirovinsko.hr/hr/dokumenti/568> (18. 6. 2021.)

- HZMO (2018) *Izvešće o financijskom poslovanju Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje za 2018. godinu* [online]. Dostupno na: <https://www.mirovinsko.hr/hr/dokumenti/568> (18. 6. 2021.)
- HZMO (2019) *Izvešće o financijskom poslovanju Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje za 2019. godinu* [online]. Dostupno na: <https://www.mirovinsko.hr/hr/dokumenti/568> (18. 6. 2021.)
- HZMO (2020) *Izvešće o financijskom poslovanju Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje za 2020. godinu* [online]. Dostupno na: <https://www.mirovinsko.hr/hr/dokumenti/568> (18. 6. 2021.)
- HZMO (2021a) *Nacionalna naknada za starije osobe* [online]. Dostupno na: <https://www.mirovinsko.hr/hr/nacionalna-naknada-za-starije-osobe/1518> (11. 6. 2021.)
- HZMO (2021b) *Odluka o usvajanju Izvešća o financijskom poslovanju Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje za 2020. godinu* [online]. Dostupno na: <https://www.mirovinsko.hr/hr/dokumenti/568> (17. 6. 2021.)
- HZMO (2021c) *Pregled osnovnih podataka o stanju u sustavu mirovinskog osiguranja – različita godišta* [online]. Dostupno na: <https://www.mirovinsko.hr/hr/2021-1638/1638> (02. 7. 2021.)
- HZMO (2021d) *Statističke informacije Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje: Broj 4/2021.* [online]. Dostupno na: <https://www.mirovinsko.hr/UserDocImages/statistika/statisticke-informacije/2021/4/Statisticke-informacije-HZMO-a-4-2021-svibanj-2021.pdf?vel=14886548> (17. 6. 2021.)
- HZZ (2010) *Godišnjak 2009.* [online]. Dostupno na: https://www.hzz.hr/UserDocImages/HZZ_Godisnjak_2009.pdf (8. 5. 2021.)
- HZZ (2011) *Godišnjak 2010.* [online]. Dostupno na: https://www.hzz.hr/UserDocImages/HZZ_Godisnjak_2010.pdf (8. 5. 2021.)
- HZZ (2014) *Godišnjak 2013.* [online]. Dostupno na: https://www.hzz.hr/UserDocImages/HZZ_Godisnjak_2013.pdf (8. 5. 2021.)
- HZZ (2016) *Godišnjak 2015.* [online]. Dostupno na: https://www.hzz.hr/UserDocImages/HZZ_Godisnjak_2015.pdf (8. 5. 2021.)
- HZZ (2016) *Vanjska evaluacija mjera aktivne politike tržišta rada 2010. - 2013.* [online]. Dostupno na: https://www.hzz.hr/UserDocImages/HZZ_i_Ipsos_Vanjska-evaluacija-mjera-aktivne-politike-trzista-rada_2010.pdf (17. 05. 2021.)
- HZZ (2017) *Godišnjak 2016.* [online]. Dostupno na: https://www.hzz.hr/UserDocImages/HZZ_Godisnjak_2016.pdf (8. 5. 2021.)
- HZZ (2018) *Godišnjak 2017.* [online]. Dostupno na: https://www.hzz.hr/UserDocImages/HZZ_Godisnjak_2017.pdf (8. 5. 2021.)
- HZZ (2019) *Godišnjak 2018.* [online]. Dostupno na: <https://www.hzz.hr/content/stats/Godisnjak-2018-HZZ.pdf> (8. 5. 2021.)
- HZZ (2020) *Godišnjak 2019.* [online]. Dostupno na: <https://www.hzz.hr/content/stats/HZZ-Godisnjak-2019-v2.pdf> (08. 05. 2021.)
- HZZ (2021) *Baze podataka HZZ-a – Statistika – Serije podataka – Registrirana nezaposlenost* [online]. Dostupno na: <https://statistika.hzz.hr/Statistika.aspx?tiplzvjestaja=1> (8. 5. 2021.)
- HZZO (2011) *Izvešće o poslovanju Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje za 2010. godinu* [online]. Dostupno na: <https://hzzo.hr/o-nama/izvjesca> (12. 7. 2021.)
- HZZO (2016) *Izvešće o poslovanju Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje za 2015. godinu* [online]. Dostupno na: <https://hzzo.hr/o-nama/izvjesca> (12. 7. 2021.)

- HZZO (2020) *Izvešće o poslovanju Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje za 2019. godinu* [online]. Dostupno na: <https://hzzo.hr/o-nama/izvjesca> (12. 7. 2021.)
- HZZO (2021) *Izvešće o poslovanju Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje za 2020. godinu* [online]. Dostupno na: <https://hzzo.hr/o-nama/izvjesca> (12. 7. 2021.)
- HZZO (2021) *Opis zdravstvenog sustava* [online]. Dostupno na: <https://hzzo.hr/en/node/7979> (8. 7. 2021.)
- Isplate.info (2021) *Minimalna plaća* [online]. Dostupno na: <https://isplate.info/minimalna-placa.aspx> (14. 5. 2021.)
- Jeleč Raguž, M. (2020) *Osnove makroekonomije*. Požega: Veleučilište u Požegi.
- Jurlina Alibegović, D. (2000) *Reforma mirovinskog sustava: zašto i kako? Privredna kretanja i ekonomska politika*, Vol. 10, No. 79, str. 60-87.
- Kovač, N. (2013) *Financiranje zdravstva – situacija u Hrvatskoj. Ekonomski vjesnik*, Vol. XXVI, No. 2/2013, str. 551-563.
- Malnar A. i Malnar, D. (2019) *Demografska problematika u strateškim političkim dokumentima Republike Hrvatske. Forum za sigurnosne studije*, Vol. 3, No. 3, str. 49-70.
- Mihaljević, J. (2018) *U ovih 10 zemalja umirovljenici najbolje žive* [online]. Dostupno na: <https://www.mirovina.hr/novosti/ovih-10-zemalja-umirovljenici-najbolje-zive/> (16. 6. 2021.)
- Mikić, M., Orsag, S., Pološki Vokić, N. i Švaljek, S. i Sunajko, G. (ur.) (2011) *Ekonomski leksikon*. Sunajko, G. (izvršni urednik). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i MASMEDIA.
- Ministarstvo financija (2020) *Vremenske serije podataka* [online]. Dostupno na: <https://mfin.gov.hr/print.aspx?id=98&url=print> (21. 5. 2021.)
- Ministarstvo financija (2021a) *Državni proračun* [online]. Dostupno na: <https://mfin.gov.hr/proracun-86/86> (7. 6. 2021.)
- Ministarstvo financija (2021b) *Državni proračun 2020. godina* [online]. Dostupno na: <https://mfin.gov.hr/proracun-86/drzavni-proracun-2020-godina/2981> (25. 5. 2021.)
- Ministarstvo financija (2021c) *Dug opće države* [online]. Dostupno na: <https://mfin.gov.hr/istaknute-teme/javni-dug/104> (1. 6. 2021.)
- Ministarstvo financija (2021d) *Registar proračunskih i izvanproračunskih korisnika* [online]. Dostupno na: <https://mfin.gov.hr/istaknute-teme/drzavna-riznica/racunovodstvo/registar-proracunskih-i-izvanproracunskih-korisnika/178> (2. 6. 2021.)
- Ministarstvo financija (2021e) *Račun financiranja 2019-2021 - analitika* [online]. Dostupno na: <https://mfin.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/proracun/drzavni2019/Prilog%205%20Racun%20financiranja%20drzavnog%20proracuna%20-%20analitika.pdf> (28. 5. 2021.)
- Ministarstvo financija RH, Porezna uprava – središnji ured (2021) *Pregled stopa prireza porezu na dohodak gradova i općina u Republici Hrvatskoj – Primjena u 2021. godini* [online]. Dostupno na: https://www.porezna-uprava.hr/Dokumenti%20vijesti/PREGLED%20STOPA%20PRIREZA%20POREZU%20NA%20DOHODAK%20GRADOVA%20I%20OPCINA%20U%20REPUBLICI%20HRVATSKOJ%20U%202021_.pdf (14. 5. 2021.)
- Ministarstvo uprave (2020) *Popis županija, gradova i općina* [online]. Dostupno na: <https://uprava.gov.hr/o-ministarstvu/ustrojstvo/uprava-za-politicki-sustav-i-organizaciju-uprave/lokalna-i-podrucna-regionalna-samouprava/popis-zupanija-gradova-i-opcina/846> (22. 5. 2020.)
- Ministarstvo uprave (2020) *Popis županija, gradova i općina* [online]. Dostupno na: <https://uprava.gov.hr/o-ministarstvu/ustrojstvo/uprava-za-politicki-sustav-i-organizaciju-uprave/lokalna-i-podrucna-regionalna-samouprava/popis-zupanija-gradova-i-opcina/846>

uprave/lokalna-i-podrucna-regionalna-samouprava/popis-zupanija-gradova-i-opcina/846 (22. 5. 2020.)

- Mrnjavac, Ž., Kordić, L., Šimundić, B. i Perić, K. (2014) *Osnove ekonomije 1 – udžbenik za 1. razred srednje strukovne škole, zanimanje: ekonomistica/ekonomist*. Zagreb: Alka script.
- *Nacionalna populacijska politika* (NN132/2006)
- *Nacionalni program demografskog razvitka* (prihvaćen u Saboru RH 1996. godine)
- *Nacrt prijedloga nacionalne populacijske politike* [online]. Dostupno na: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2019-01-18/075459/POPULACIJSKA_POLITIKA.pdf (8. 6. 2021.)
- Nejašmić, I. (2014) Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001.: demografske posljedice stoljetnog procesa. *Migracijske i etničke teme*, Vol. 30, No. 3, str. 405–435.
- Obadić, A. (2011) Fiskalna politika i javni dug. U: Čavrak, V. (ur.), *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb: Politička kultura, str. 88-107.
- Obadić, A. (2016) Tržište rada. U: Obadić, A. i Tica, J. (ur.), *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb: Politička kultura, str. 203-246.
- Obadić, A. i Nadoveza, O. (2016) Fiskalna politika. U: Obadić, A. i Tica, J. (ur.), *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb: Politička kultura, str. 287-326.
- Obadić, A. i Tica, J. (ur.) (2016) *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb: Ekonomski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- *Odluka o Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti 2007. - NKD 2007.* (NN 58/07, 72/07)
- Osječko-baranjska županija (2021) *Investicijski vodič Osječko-baranjske županije* [online]. Dostupno na: http://www.obz-invest.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=26&Itemid=83 (27. 8. 2021.)
- Ott, K. (ur.) (2003) *Proračunski vodič za građane* [online]. Zagreb: Institut za javne financije. Dostupno na: <http://www.ijf.hr/proracunski/l-proracun.pdf> (2. 6. 2021.)
- Ott, K. (ur.) (2007) *Javne financije u Hrvatskoj*. 3 promijenjeno izdanje. Zagreb: Institut za javne financije.
- Ott, K. (ur.) (2009) *Proračunski vodič za građane*. Drugo promijenjeno izdanje [online]. Zagreb: Institut za javne financije. Dostupno na: <http://www.ijf.hr/proracunski/2009.pdf> (2. 6. 2021.)
- Pirjevec, B. (1998) *Ekonomska obilježja turizma*. Zagreb: Golden marketing.
- Poliklinika Sinteza (2021) *Rano otkrivanje ginekoloških tumora* [online]. Dostupno na: <https://poliklinika-sinteza.hr/djelatnosti/rano-otkrivanje-ginekoloskih-tumora/> (31. 8. 2021.)
- Polovina, S. i Medić, Đ. (2002) *Osnove ekonomije – Priručnik za studij ekonomije uz udžbenik P. Samuelson – W. Nordhaus, Ekonomija*. 15. izdanje. Zagreb: Medinek.
- Polovina, S. i Medić, Đ. (2002) *Osnove ekonomije*. 2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Priručnik za studij ekonomije uz udžbenik P. Samuelson – W. Nordhaus, Ekonomija, 15. izdanje. Zagreb: Medinek.
- *Pravilnik o porezu na dohodak* (NN 10/17, 128/17, 106/18, 1/19, 80/19, 1/20, 74/20, 1/21)
- Puljiz, V. (2005) Demografski trendovi u Europi. *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 12, No. 2, str. 263-271.
- Puljiz, V. (2008a) Mirovinski sustav. U: Puljiz, V. (ur.), *Socijalna politika Hrvatske*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Puljiz, V. (ur.) (2008b) *Socijalna politika Hrvatske*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Rismondo, M. (ur.) (2002) *80 godina mirovinskog osiguranja u Hrvatskoj*. Zagreb: HZMO.
- Rosling, H. (2020) *Faktologija*. Zagreb: V.B.Z. d.o.o.

- Samodol, A. (2020) Mirovinske reforme kao trajno globalno pitanje i dizajniranje mirovinskog sustava – slučaj Hrvatske. *Međunarodne studije*, Vol. 20, No. 1-2, str. 73-95.
- Samuelson, P. A. i Nordhaus, W. D. (2007) *Ekonomija*. 18. izdanje. Zagreb: MATE d.o.o.
- Samuelson, P. A. i Nordhaus, W. D. (2011) *Ekonomija*. 19. izdanje. Zagreb: MATE d.o.o.
- Sarkotić, G. (2019) *Modeli zdravstvenih sustava: Prednosti i nedostatci* [online]. Dostupno na: <https://narod.hr/hrvatska/modeli-zdravstvenih-sustava-prednosti-i-nedostaci> (7. 7. 2021.)
- Schiller, B. R. (2003) *The Macro Economy Today*. 9. izdanje. New York (SAD): McGraw-Hill/Irwin.
- Smolić, Š. (2016) Zdravstveni sustav. U: Obadić, A. i Tica, J. (ur.), *Gospodarstvo Hrvatske*. Zagreb: Politička kultura, str. 471-508.
- Stašević, I., Derk, D. i Ropac, D. (2019) *Zdravstveni sustav u Republici Hrvatskoj* [online]. Dostupno na: <https://www.bib.irb.hr/993998> (07. 07. 2021.)
- Statista (2021) *Divorce rates in Europe in 2019, by country (per 100 marriages)* [online]. Dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/612207/divorce-rates-in-european-countries-per-100-marriages/> (30. 3. 2021.)
- Svjetska banka (2020a) *GDP (constant 2010 US\$) – Croatia* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD?locations=HR> (6. 7. 2020.)
- Svjetska banka (2020b) *GDP (constant LCU) – Croatia* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KN?locations=HR> (6. 7. 2020.)
- Svjetska banka (2020c) *GDP (current LCU) – Croatia* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CN?locations=HR> (6. 7. 2020.)
- Svjetska banka (2020d) *GDP growth (annual %) – Croatia* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=HR> (7. 7. 2020.)
- Svjetska banka (2020e) *GDP per capita growth (annual %) - Croatia* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.KD.ZG?locations=HR> (7. 7. 2020.)
- Svjetska banka (2020f) *GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$) - Croatia* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD?locations=HR> (7. 7. 2020.)
- Svjetska banka (2020g) *New World Bank country classifications by income level: 2020-2021* [online]. Dostupno na: <https://blogs.worldbank.org/opendata/new-world-bank-country-classifications-income-level-2020-2021> (16. 2. 2021.)
- Svjetska banka (2021a) *Current health expenditure (% of GDP)* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.GD.ZS> (12. 7. 2021.)
- Svjetska banka (2021b) *Current health expenditure per capita (current US\$)* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.CHEX.PC.CD> (09. 7. 2021.)
- Svjetska banka (2021c) *Domestic private health expenditure (% of current health expenditure)* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.PVTD.CH.ZS> (9. 7. 2021.)
- Svjetska banka (2021d) *Employment in agriculture (% of total employment) (modeled ILO estimate)* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS> (26. 8. 2021.)
- Svjetska banka (2021e) *Employment in industry (% of total employment) (modeled ILO estimate)* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.IND.EMPL.ZS> (26. 8. 2021.)
- Svjetska banka (2021f) *Employment in services (% of total employment) (modeled ILO estimate)* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.SRV.EMPL.ZS> (26. 8. 2021.)

- Svjetska banka (2021g) *GNI per capita, Atlas method (current US\$)* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.PCAP.CD> (17. 2. 2021.)
- Svjetska banka (2021h) *Mortality rate, infant (per 1,000 live births)* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.IMRT.IN> (16. 7. 2021.)
- Svjetska banka (2021i) *Population total* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL> (26. 2. 2021.)
- Svjetska banka (2021j) *Population, total – Croatia* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL?locations=HR> (3. 5. 2021.)
- Svjetska banka (2021k) *Population ages 15-64, total - Croatia* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.1564.TO.ZS?locations=HR> (3. 5. 2021.)
- Svjetska banka (2021l) *Life expectancy at birth, total (years)* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN> (19. 7. 2021.)
- Svjetska banka (2021m) *Fertility rate, total (births per woman)*, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN> (29. 3. 2021.)
- Svjetska banka (2021n) *Labor force, total - Croatia* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.TOTL.IN?locations=HR> (3. 5. 2021.)
- Svjetska banka (2021o) *Labor force participation rate, total (% of total population ages 15+ (modeled ILO estimate))* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.TLF.CACT.ZS?locations=HR> (3. 5. 2021.)
- Svjetska banka (2021p) *Employment to population ratio, 15+, total (%) (modeled ILO estimate) - Croatia* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.EMP.TOTL.SP.ZS?locations=HR> (3. 5. 2021.)
- Svjetska banka (2021r) *Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate)* [online]. Dostupno na: <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?locations=HR> (11. 5. 2021.)
- United Nations Development Programme (2020a) *Human Development Index (HDI)* [online]. Dostupno na: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> (19. 2. 2021.)
- United Nations Development Programme (2020b) *Human Development Index trends, 1990–2019* [online]. Dostupno na: http://hdr.undp.org/sites/default/files/2020_statistical_annex_table_2.pdf (23. 2. 2021.)
- United Nations Development Programme (2020c) *Human Development Reports* [online]. Dostupno na: <http://hdr.undp.org/en/composite/trends> (19. 2. 2021.)
- *Uredba o izmjenama i dopunama Zakona o mirovinskom osiguranju* (NN 151/14)
- *Uredba o visini minimalne plaće za 2021. godinu* (NN 119/20)
- *Ustav Republike Hrvatske* (NN 56/90, 135/97, 08/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14)
- Vehovec, M. (2014) *O zdravstvu iz ekonomske perspektive*. Zagreb: Ekonomski institut.
- Vehovec, M. (ur.) (2014) *O zdravstvu iz ekonomske perspektive*. Zagreb: Ekonomski institut.
- Vlada Republike Hrvatske (2006) *Program Vlade Republike Hrvatske 2016.-2020.* [online]. Dostupno na: https://rdd.gov.hr/UserDocImages/SDURDD-dokumenti/OCR%20Program_Vlada_R-_2016_2020.pdf (8. 6. 2021.)
- Vlada Republike Hrvatske (2020) *Program Vlade Republike Hrvatske 2020.-2024.* [online]. Dostupno na: <https://vlada.gov.hr/UserDocImages/ZPPI/Dokumenti%20Vlada/Program%20Vlade%20Republike%20Hrvatske%20za%20mandat%202020.%20-%202024..pdf> (8. 6. 2021.)
- Vlada RH – Ministarstvo zdravlja RH (2012) *Nacionalna strategija razvoja zdravstva 2012.-2020.* [online]. Dostupno na: <https://zdravlje.gov.hr/nacionalne-strategije/1522> (8. 7. 2021.)

- Vuk, B. (ur.) (2005) *Gospodarstvo 2. Udžbenik za 3. razred ekonomske škole*. Zagreb: Školska knjiga.
- Wertheimer Baletić, A. (1999) *Stanovništvo i razvoj*. Zagreb: MATE d.o.o.
- Wertheimer Baletić, A. (2003) Razvoj stanovništva Hrvatske – reprodukcije odrednice. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci*, Vol. 21, No. 2, str. 29-47.
- Wertheimer Baletić, A. (2017) Demografski procesi u Hrvatskoj i u zapadnoeuropskim zemljama – razlike, sličnosti i specifičnosti. *Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Razred za društvene znanosti*, Vol. 2017, No. 529=52, str. 1-28.
- *Zakon o dobrovoljnim mirovinskim fondovima* (NN 19/14, 29/18, 115/18)
- *Zakon o dobrovoljnom zdravstvenom osiguranju* (NN 85/06, 150/08, 71/10, 53/20)
- *Zakon o doprinosima* (NN 84/08, 152/08, 94/09, 18/11, 22/12, 144/12, 148/13, 41/14, 143/14, 115/16, 106/18)
- *Zakon o doprinosima* (NN 84/08, 152/08, 94/09, 18/11, 22/12, 144/12, 148/13, 41/14, 143/14, 115/16, 106/18)
- *Zakon o doprinosima* (NN 84/08, 152/08, 94/09, 18/11, 22/12, 144/12, 148/13, 41/14, 143/14, 115/16, 106/18)
- *Zakon o doprinosima za obvezna osiguranja* (NN 147/2002) prestao važiti
- *Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o mirovinskom osiguranju* (NN 121/10)
- *Zakon o minimalnoj plaći* (NN 118/18)
- *Zakon o mirovinskim osiguravajućim društvima* (NN 22/14, 29/18, 115/18)
- *Zakon o mirovinskim osiguravajućim društvima i isplati mirovina na temelju individualne kapitalizirane štednje* (NN 106/99, 63/00, 140/05, 107/07, 114/11) prestao važiti
- *Zakon o mirovinskom osiguranju* (NN 102/98, 127/00, 59/01, 109/01, 147/02, 117/03, 30/04, 177/04, 92/05, 43/07, 79/07, 35/08, 40/10, 121/10, 130/10, 139/10, 61/11, 114/11, 76/12, 112/13, 133/13) prestao važiti
- *Zakon o mirovinskom osiguranju* (NN 157/13, 151/14, 33/15, 93/15, 120/16, 18/18, 62/18, 115/18, 102/19)
- *Zakon o mirovinskom osiguranju* (NN 157/13, 151/14, 33/15, 93/15, 120/16, 18/18, 62/18, 115/18, 102/19)
- *Zakon o nacionalnoj naknadi za starije osobe* (NN 62/20)
- *Zakon o obveznim i dobrovoljnim mirovinskim fondovima* (NN 49/99, 63/00, 103/03, 177/04, 140/05, 71/07, 124/10, 114/11, 51/13) prestao važiti 20. 02. 2014. godine
- *Zakon o obveznim mirovinskim fondovima* (NN 19/14, 93/15, 64/18, 115/18, 58/20)
- *Zakon o obveznom zdravstvenom osiguranju* (NN 80/13, 137/13, 98/19)
- *Zakon o popisu stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011. godine* (NN 92/10)
- *Zakon o popisu stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj 2011. godine* (NN 92/10)
- *Zakon o porezu na dohodak* (NN 115/16, 106/18, 121/19, 32/20, 138/20)
- *Zakon o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti* (NN 16/17)
- *Zakon o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti* (NN 16/17)
- *Zakon o proračunu* (NN 87/08, 136/12, 15/15)
- *Zakon o tržištu rada* (NN 118/18)
- *Zakon o tržištu rada* (NN 118/18, 32/20)
- *Zakon o zdravstvenoj zaštiti* (NN 100/18, 125/19, 147/20)
- *Zakona o nacionalnoj naknadi za starije osobe* (NN 62/20)
- Zrinščak, S. (1999) Sustavi zdravstvene politike u svijetu: osnovna obilježja i aktualni procesi. *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 6, No. 1, str. 3-19.

- Zrinščak, S. (2007) Zdravstvena politika Hrvatske. U vrtlogu reformi i suvremenih društvenih izazova. *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 14, No. 2, str. 193-220.
- Zrinščak, S. (2008) Zdravstvena politika. U: Puljiz, V. (ur.), *Socijalna politika Hrvatske*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, str. 119-162.
- Zrinščak, S. i Puljiz, V. (2002) Hrvatska obiteljska politika u europskom kontekstu. *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 9, No. 2, str. 117-137.
- Živić, D. (2003) Demografski okvir i razvoj obiteljske strukture stanovništva Hrvatske 1971. – 2001. *Revija za sociologiju*, Vol. XXXIV, No. 1-2, str. 57-73.
- Živić, D. i Pokos, N. (2004) Demografski gubici tijekom Domovinskog rata kao odrednica depopulacije Hrvatske (1991. - 2001.). *Društvena istraživanja*, Vol. 13, No. 4-5, str. 727-750.

POPIS KRATICA

AD	–	agregatna potražnja	M	–	mortalitet
AE	–	agregatna potrošnja	N	–	natalitet
AMECO	–	godišnja makroekonomska baza podataka Europske komisije	N	–	nezaposleni
BDP	–	bruto domaći proizvod	NI	–	neto izvoz
BND	–	bruto nacionalni dohodak	NKD	–	Nacionalna klasifikacija djelatnosti
C	–	osobna potrošnja	NN	–	Narodne novine
DZS	–	Državni zavod za statistiku	NPP	–	Nacionalna populacijska politika
E	–	Iseljavanja	OECD	–	Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj
EK	–	Europska komisija	PDV	–	porez na dodanu vrijednost
EU	–	Europska unija	PPP	–	paritet kupovne moći (standard kupovne moći)
EUROSTAT	–	Europski statistički ured	Pr	–	prirodni priraštaj
G	–	državna potrošnja	RH	–	Republika Hrvatska
HANFA	–	Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga	RS	–	radna snaga
HDI	–	indeks ljudskog razvoja	SAD	–	Sjedinjene Američke Države
HNB	–	Hrvatska narodna banka	TFR	–	totalna stopa fertiliteta
HZJZ	–	Hrvatski zavod za javno zdravstvo	UK	–	Ujedinjeno Kraljevstvo
HZMO	–	Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje	UN	–	Ujedinjeni narodi
HZZ	–	Hrvatski zavod za zapošljavanje	USD	–	američki dolar
HZZO	–	Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje	WTO	–	Svjetska zdravstvena organizacija
I	–	investicije	Z	–	zaposleni
I	–	useljavanja	ZOMO	–	Zakon o mirovinskom osiguranju

POPIS SLIKA

Slika 1.1: Sektorska struktura bruto domaćeg proizvoda Republike Hrvatske (u %)	8
Slika 1.2: Ekonomski učinci nacionalnog gospodarstva	13
Slika 2.1: Gospodarski rast u Republici Hrvatskoj, realna godišnja stopa rasta BDP-a (%)	26
Slika 2.2: Stope rasta BDP-a po stanovniku u Republici Hrvatskoj (1996. – 2019.)	28
Slika 3.1: Kretanja svjetskog pučanstva (1960. – 2020.)	41
Slika 3.2: Očekivani životni vijek pri rođenju u EU-u i odabranim zemljama (1960. i 2019.)	42
Slika 3.3: Ukupan broj stanovnika Republike Hrvatske prema popisima 1857. – 2011.	49
Slika 3.4: Totalna stopa fertiliteta u Republici Hrvatskoj	54
Slika 3.5: Koeficijent divorcijaliteta (na 100 sklopljenih) u europskom okruženju (2018.)	56
Slika 3.6: Piramida stanovništva kako bi trebala izgledati	59
Slika 3.7: Piramida stanovništva koju možemo očekivati	59
Slika 3.8: Dobno-spolna struktura stanovništva Republike Hrvatske (procjena sredinom 2018.)	60
Slika 4.1: Struktura radno sposobnog stanovništva	70
Slika 4.2: Preklapanje statističkih koncepcija nezaposlenosti prema različitim izvorima	72
Slika 4.3: Ukupan broj stanovnika RH prema popisima (1857. – 2011.)	73
Slika 4.4: Ukupan broj stanovnika RH (1990. – 2020.)	74
Slika 4.5: Ukupno stanovništvo (15 – 64) u Republici Hrvatskoj	74
Slika 4.6: Radna snaga u Republici Hrvatskoj (zaposleni + nezaposleni)	75
Slika 4.7: Stopa participacije radne snage u Republici Hrvatskoj (postotak ukupne populacije starije od 15 godina)	75
Slika 4.8: Stopa participacije radne snage (udio u ukupnoj populaciji 15+) – odabrane zemlje	76
Slika 4.9: Kretanje stope participacije radne snage u Hrvatskoj i Njemačkoj (udio u 15+ populaciji) ..	77
Slika 4.10: Stopa zaposlenosti (udio zaposlenih u dobnoj skupini 20 – 64) u EU-u i odabranim zemljama u 2000. i 2020. godini	78
Slika 4.11: Ukupan broj zaposlenih u RH (prema administrativnom izvoru, godišnji prosjek)	79
Slika 4.12: Stopa zaposlenosti u RH (udio u dobnoj skupini 15+)	80
Slika 4.13: Stopa zaposlenosti u RH (udio u dobnoj skupini 20 – 64)	80
Slika 4.14: Ukupan (prosječan) broj nezaposlenih osoba u RH (1952. – 2020.)	81
Slika 4.15: Registrirana i anketna stopa nezaposlenosti u RH (%)	82
Slika 4.16: Stopa anketne nezaposlenosti u EU-u i odabranim zemljama	83

Slika 4.17: Minimalna bruto plaća u RH u razdoblju od 2010. do 2021. godine	89
Slika 4.18: Minimalne plaće u EU-u i odabranim zemljama, siječanj 2010. i siječanj 2020. godine (eura, mjesečno)	89
Slika 4.19: Produktivnost rada u RH (realna produktivnost po zaposlenom, 2015 = 100)	91
Slika 4.20: Produktivnost rada u EU-u i odabranim zemljama (EU27 = 100) (nominalna produktivnost rada po satu) (postotak EU27 (od 2020.), prema paritetu kupovne moći, tekuće cijene)	91
Slika 5.1: Tri razine proračuna u Republici Hrvatskoj	102
Slika 5.2: Struktura državnog proračuna	104
Slika 5.3: Ukupni prihodi državnog proračuna (ostvarenja, mlrd. kuna)	105
Slika 5.4: Vrste prihoda poslovanja	106
Slika 5.5: Struktura prihoda u državnom proračunu Republike Hrvatske (%)	107
Slika 5.6: Struktura poreznih prihoda u 2020. godini u RH (%)	107
Slika 5.7: Ukupni rashodi državnog proračuna RH (ostvarenja, mlrd. kuna)	108
Slika 5.8: Struktura rashoda državnog proračuna prema ekonomskoj klasifikaciji u 2020. godini	109
Slika 5.9: Struktura rashoda državnog proračuna prema funkcijskoj klasifikaciji u 2020. godini	110
Slika 5.10: Struktura računa financiranja	111
Slika 5.11: Struktura proračuna opće države	113
Slika 5.12: Udio javnih rashoda u BDP-u za 2019. godinu (%)	114
Slika 5.13: Ukupni višak/manjak državnog proračuna RH, u milijunima kuna	115
Slika 5.14: Ukupan deficit, primarni deficit i troškovi kamata (opća država, % BDP-a)	116
Slika 5.15: Dug opće države RH, stanje prosinac, u mlrd. kuna	119
Slika 5.16: Udio javnog duga u BDP-u Republike Hrvatske (2000.-2019.)	120
Slika 5.17: Udio proračunskog deficita u BDP-u zemalja članica EU-a, 2019.	122
Slika 5.18: Udio javnog duga u BDP-u zemalja članica EU-a, krajem 2019.	122
Slika 6.1: Kretanje broja osiguranika i korisnika mirovina 1955. – 2020. godine (prosinao)	137
Slika 7.1: Udio javnog i privatnog financiranja sustava zdravstvene skrbi u članicama EU-a i odabranim zemljama (2018.)	150
Slika 7.2: Kretanje udjela javnog i privatnog financiranja sustava zdravstvene skrbi u Hrvatskoj (2000. – 2018.)	151
Slika 7.3: Zdravstvena potrošnja po stanovniku u EU-u i odabranim zemljama (2000. i 2018.)	152
Slika 7.4: Udio ukupne tekuće zdravstvene potrošnje u BDP-u (2000. i 2018.)	153

Slika 7.5: Očekivani životni vijek pri rođenju u EU-u i odabranim zemljama (1960. i 2019.)	155
Slika 7.6: Smrtnost dojenčadi na 1000 živorođenih (1960. – 2019.)	157
Slika 7.7: Kretanje stope smrtnosti dojenčadi na 1000 živorođenih u RH i EU-u	159
Slika 7.8: Umrli prema skupinama uzroka smrti u 2016. godini u Hrvatskoj	162

POPIS TABLICA

opis tablica

Tablica 1.1: Ekonomska uloga države	6
Tablica 1.2: Zaposleni u Republici Hrvatskoj prema sektorima djelatnosti (u %)	9
Tablica 1.3: Područja prema Nacionalnoj klasifikaciji djelatnosti iz 2007. (NKD 2007)	10
Tablica 1.4: Klasifikacija odabrane djelatnosti prema NKD-u	11
Tablica 2.1: BDP prema proizvodnoj metodi u Republici Hrvatskoj (1995. – 2019.), tekuće cijene (u milijunima kuna).....	21
Tablica 2.2: BDP prema rashodnoj metodi u Republici Hrvatskoj (1995. – 2019.), tekuće cijene (u milijunima kuna)	22
Tablica 2.3: BDP prema dohodovnoj metodi u Republici Hrvatskoj (1995. – 2019.), tekuće cijene (u milijunima kuna)	23
Tablica 2.4: Nominalni BDP Republike Hrvatske (tekuće cijene, u milijunima kuna)	24
Tablica 2.5: Realni BDP Republike Hrvatske (stalne cijene iz 2010. godine, u milijunima kuna)	24
Tablica 2.6: BDP <i>per capita</i> (PPP) u USD, 2019., zemlje EU-a i odabrane zemlje (u stalnim cijenama iz 2017.)	28
Tablica 2.7: Prosječna godišnja stopa rasta realnog BDP-a (1995. – 2019.)	29
Tablica 2.8: BDP <i>per capita</i> (PPP) u stalnim cijenama iz 2017. u USD (<i>international \$</i>) i stope rasta (1995. – 2019.)	30
Tablica 2.9: Nova klasifikacija zemalja Svjetske banke prema razini dohotka: 2020. – 2021.	32
Tablica 2.10: BND <i>per capita</i> prema Atlas metodi Svjetske banke u tekućim US dolarima i stope rasta (1997. – 2019.)	32
Tablica 2.11: Rang lista zemalja prema HDI-ju (2019.)	34
Tablica 2.12. HDI i njegove komponente (2019.)	35
Tablica 3.1: Demografska bilanca	48
Tablica 3.2: Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske (1971. – 2019.)	50
Tablica 3.3: Migracijski saldo Republike Hrvatske	52
Tablica 3.4: Obiteljska struktura stanovništva Republike Hrvatske	54
Tablica 3.5: Tendencije u kretanju nupcijaliteta (sklopljeni brakovi) i stope divorcijaliteta (razvedeni brakovi na tisuću sklopljenih) u Republici Hrvatskoj	55
Tablica 3.6: Sastav stanovništva po spolu.....	57
Tablica 3.7: Udio predradnog, radnog i postradnog stanovništva u Republici Hrvatskoj (%)	57
Tablica 3.8: Očekivano trajanje života pri rođenju u Republici Hrvatskoj	58

Tablica 4.1: Stopa aktivnosti (15 – 64) u EU-u i odabranim zemljama 2020. godine (zadnji kvartal) ..	77
Tablica 4.2: Struktura zaposlenih prema sektorima djelatnosti u Republici Hrvatskoj (%)	83
Tablica 4.3: Prosječna mjesečna bruto i neto plaća u Republici Hrvatskoj (1995. – 2021.)	84
Tablica 4.4: Prosječne bruto i neto plaće zaposlenih u 2019. godini u RH prema djelatnostima (NKD 2007.)	85
Tablica 4.5: Prosječna godišnja neto plaća u odabranim zemljama (euro, samci, bez djece, 100 % prosječne plaće)	86
Tablica 4.6: Prosječna medijalna neto plaća prema paritetu kupovne moći	87
Tablica 4.7: Korisnici aktivne politike zapošljavanja u razdoblju 2009. – 2020. (novouključeni korisnici)	93
Tablica 5.1: Račun financiranja RH	112
Tablica 6.1: Broj umirovljenika i osiguranika u Republici Hrvatskoj 1950. – 1990. (prosinac)	130
Tablica 6.2: Kretanje broja umirovljenika i osiguranika 1990. – 2020. (prosinac)	131
Tablica 6.3. Rashodi HZMO-a za mirovine i mirovinska primanja	138
Tablica 6.4. Udio prosječne neto mirovine prema ZOMO-u* u prosječnoj plaći (bez korisnika mirovina Hrvatske vojske, hrvatskih branitelja i HVO-a), prosinac	138
Tablica 7.1: Modeli zdravstvene skrbi u svijetu	143
Tablica 7.2: Ostvareni prihodi i rashodi HZZO-a	153
Tablica 7.3: Očekivani životni vijek pri rođenju u Republici Hrvatskoj	155
Tablica 7.4: Očekivani životni vijek pri rođenju u EU-u i odabranim zemljama	156
Tablica 7.5: Smrtnost dojenčadi na 1000 živorođenih	158
Tablica 7.6: Stopa mrtvorodenih na 1000 ukupno rođenih	160
Tablica 7.7: Standardizirane stope smrtnosti na 100 000 stanovnika u 2015. godini	160

O AUTORU

Mirjana Jeleč Raguž rođena je 1977. godine u Požegi. Završila je Gimnaziju u Požegi 1996. godine, smjer Opća gimnazija. Diplomirala je 2000., a magistrirala 2007. godine na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Doktorirala je 2011. na Ekonomskom fakultetu u Osijeku. Od 2004. godine stalni je predavač na Veleučilištu u Požegi. Na Veleučilištu u Požegi je zaposlena kao profesor visoke škole u trajnom zvanju i na Društvenom odjelu predaje kolegije Osnove makroekonomije, Osnove gospodarstva Hrvatske, Europske integracije i Ekonomsku politiku. Godine 2008. bila je na studijskom boravku na Sveučilištu Wyoming u Sjedinjenim Američkim Državama kao stipendist *US State Departmenta* (Američko ministarstvo vanjskih poslova), u trajanju od 5 mjeseci. Tijekom 2002. i 2003. godine bila je na usavršavanju engleskog jezika na East Surrey College-u u Velikoj Britaniji (Engleskoj). Objavila je jedan autorski udžbenik i više od 35 znanstvenih i stručnih radova u zemlji i inozemstvu. U skraćenom mandatu bila je prodekan za razvoj te trenutno obnaša dužnost koordinatora za cjeloživotno obrazovanje na Veleučilištu u Požegi. Slobodno vrijeme provodi s obitelji, u rekreiranju i na putovanjima.